

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΑΤΡΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Ο ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΤΗΣ ΑΠΩΛΕΙΑΣ ΓΟΝΕΑ
ΣΤΗΝ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΦΗΒΙΚΗ
ΠΕΡΙΟΔΟ»**

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΦΑΡΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ ΙΓΝΑΤΙΑ

**ΕΛΕΝΗ ΑΘΑΝΑΣΙΑ
ΚΟΥΡΚΟΥΝΑ ΜΑΡΙΑ
ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΑΓΓΕΛΙΚΗ-ΓΕΩΡΓΙΑ**

Πάτρα, Μάρτιος 2022

ΚΟΝΙΑΚ ΜΗΔΕΝ ΑΣΤΕΡΩΝ

Χαμένα πᾶνε ἐντελῶς τὰ λόγια τῶν δακρύων.

Ὅταν μιλάει ἡ ἀταξία ἢ τᾶξιν νά σωπαίνει

— ἔχει μεγάλη πείρα ὁ χαμός.

Τώρα πρέπει νά σταθοῦμε στό πλευρό

τοῦ ἀνώφελου.

Σιγά-σιγά νά ξαναβρεῖ τό λέγειν της ἡ μνήμη

νά δίνει ὠραῖες συμβουλές μακροζωίας

σέ ὅ,τι ἔχει πεθάνει.

Ἄς σταθοῦμε στό πλευρό ἐτούτης τῆς μικρῆς

φωτογραφίας

πού εἶναι ἀκόμα στόν ἀνθό τοῦ μέλλοντός της:

νέοι ἀνώφελα λιγάκι ἀγκαλιασμένοι

ἐνώπιον ἀωνύμως εὐθυμούσης παραλίας.

Ναύπλιο Εὐβοία Σκόπελος;

Θά πεις

καί ποῦ δέν ἦταν τότε θάλασσα.

(Χαῖρε ποτέ, 1988) , Κ.ΔΗΜΟΥΛΑ

* Ο τίτλος, Κονιάκ μηδέν αστερών, χαρακτηριστικός: ένα δυνατό ποτό που έχει πια ξεθυμάνει.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Για την ολοκλήρωση της πτυχιακής μας εργασίας θα θέλαμε καταρχάς να ευχαριστήσουμε θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτρια μας Ιγνατία Φαρμακοπούλου για τις πολύτιμες συμβουλές της, τη στήριξη και την καθοδήγηση που μας παρείχε κατά την διάρκεια της εργασίας.

Επίσης, ευχαριστούμε τους καθηγητές του Τμήματος Επιστημών της Εκπαίδευσης και Κοινωνικής Εργασίας, για τη βοήθεια που μας προσέφεραν κατά τη διάρκεια των ακαδημαϊκών χρόνων μας.

Αισθανόμαστε την ανάγκη, να ευχαριστήσουμε μέσα από την καρδιά μας τις οικογένειες μας και τους δικούς μας ανθρώπους για την δύναμη, την στήριξη και την υπομονή που μας προσέφεραν απλόχερα, στέκοντας στο πλάι μας συνοδοιπόροι στο ταξίδι αυτό.

Τέλος, οφείλουμε ένα μεγάλο ευχαριστώ το ένα μέλος στο άλλο, αφού καθόλη τη διάρκεια της εκπόνησης της εργασίας, στηρίξαμε με πολλή αγάπη, αλληλοσεβασμό και κατανόηση η μία την άλλη δημιουργώντας μία άριστη συνεργασία.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα πτυχιακή εργασία συντάχθηκε με σκοπό την διερεύνηση του αντίκτυπου της απώλειας γονέα στην παιδική ηλικία στην μετεφηβική περίοδο. Σε πρώτο στάδιο, πραγματοποιήθηκε ιστορική αναδρομή στο θεσμό της οικογένειας από την λήξη του Β΄ παγκοσμίου πολέμου μέχρι σήμερα, και αναλύθηκαν η έννοια της οικογένειας, ο ρόλος, οι μορφές που μπορεί να λάβει καθώς και οι τύποι των οικογενειακών δομών. Ύστερα δόθηκε η θεωρητική προσέγγιση της οικογένεια σε κρίση και πιο συγκεκριμένα περιγράφηκε η αποδιοργάνωση που προκαλείται στο οικογενειακό πυρήνα εξαιτίας της απώλειας γονέα. Κατόπιν εξετάστηκαν οι παράγοντες που επηρεάζουν την διεργασία του πένθους του παιδιού, οι οποίοι διαιρέθηκαν σε αυτούς που σχετίζονται με το συμβάν του θανάτου, στους ενδοοικογενειακούς παράγοντες και τέλος σε εκείνες τις παραμέτρους που σχετίζονται με τα προσωπικά χαρακτηριστικά του παιδιού. Έπειτα κρίθηκε αναγκαίο να γίνει εστίαση στις επιπτώσεις της απώλειας κατά την εφηβική περίοδο. Έτσι διερευνήθηκαν σύγχρονες θεωρίες γύρω από την εφηβεία, τα χαρακτηριστικά και οι ανάγκες των εφήβων, καθώς επίσης ανυψητικές εκδηλώσεις και πιθανές συνέπειες στην συναισθηματική και κοινωνική λειτουργικότητα των εφήβων που βίωσαν την απώλεια γονέα ως παιδιά. Τέλος το θεωρητικό μέρος της πτυχιακής έκλεισε με μια εκτενή αναφορά στο ρόλο του κοινωνικού λειτουργού στην διαχείριση πένθους με τον έφηβο και τη θέση του κοινωνικού λειτουργού στην συμβουλευτική γονέα αναφορικά με την διαχείριση και την προσέγγιση των εφήβων που υπέστησαν την απώλεια σε παιδική ηλικία.

Όσον αναφορά το ερευνητικό σκέλος της πτυχιακής εργασίας, πραγματοποιήθηκε ποιοτική έρευνα. Διεξήχθησαν ημιδομημένες συνεντεύξεις εξ΄ αποστάσεως, σε μετέφηβους ηλικιακού φάσματος 20 έως 23 ετών. Στόχος της έρευνας ήταν να διερευνηθεί το συμβάν της απώλειας και οι επιπτώσεις που την συνοδεύουν. Ταυτοχρόνως εξετάστηκαν οι συναισθηματικές εκδηλώσεις των συνεντευξιζομένων, η σημαντικότητα ενός υποστηρικτικού πλαισίου στην διαδικασία επούλωσης και οι μακροπρόθεσμες αλλαγές στην ζωή του εφήβου.

Λέξεις-κλειδιά: συμβολή του κοινωνικού λειτουργού, θεσμό της οικογένειας, απώλειας γονέα στη παιδική ηλικία, διεργασία του πένθους του παιδιού, επιπτώσεις της απώλειας κατά την εφηβική περίοδο, διαχείριση πένθους

THE IMPACT OF PARENTAL LOSS IN CHILDHOOD IN THE POST-ADOLESCENT PERIOD

ABSTRACT

This thesis was written to investigate the impact of parental loss in childhood in the post-adolescent period. In the first stage, a historical review of the institution of the family from the end of the Second World War to the present day was carried out, and the meaning of the family, its role, the forms it can take and the types of family structures were analyzed. Then the theoretical approach of the family in crisis was given and more specifically the disorganization caused in the family core due to the loss of a parent was described. Then the factors that influence the child's grieving process were examined, which were divided into those related to the death event, intra-family factors and finally those parameters related to the child's personal characteristics. It was then deemed necessary to focus on the impact of loss during the adolescent period. Thus, contemporary theories around adolescence, the characteristics and needs of adolescents were explored, as well as worrying expressions and possible consequences on the emotional and social functioning of adolescents who experienced the loss of a parent as children. Finally, the theoretical part of the thesis concluded with an extensive discussion of the role of the social worker in managing grief with the adolescent and the role of the social worker in parent counselling concerning the management and approach to adolescents who experienced loss as children.

Regarding the research stage of the thesis, a qualitative study was conducted. Semi-structured distant interviews were conducted with adolescents in the age range of 20 to 23 years old. The aim of the research was to explore the event of loss and its accompanying effects. At the same time, the interviewees' emotional expressions, the importance of a supportive environment in the healing process and the long-term changes in the adolescent's life were examined.

Keywords: contribution of the social worker, family institution, loss of a parent in childhood, bereavement process of the child, effects of loss in the adolescent period, grief management

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ποίημα	i
Ευχαριστίες.....	ii
Περίληψη.....	iii
Abstract.....	iv
Πρόλογος.....	ix
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο : ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΟΥ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΥ ΘΕΣΜΟΥ	1
1.1. Ιστορική Αναδρομή του Οικογενειακού Θεσμού.....	1
1.2. Έννοιες και Σκοπός της Οικογένειας	5
1.2.1 Ορισμοί της Έννοιας “Οικογένεια”.....	5
1.2.2 Σκοπός της Οικογένειας.....	6
1.3. Τύποι Οικογενειακών Δομών με Παιδιά	8
1.3.1 Οικογένεια Προσανατολισμού/ Οικογένεια Καταγωγής.....	8
1.3.2 Οικογένεια Γέννησης	8
1.3.3 Εκτεταμένη Οικογένεια	8
1.3.4 Μικτή Οικογένεια	9
1.3.5 Θετή Οικογένεια	9
1.3.6 Ανάδοχη Οικογένεια	9
1.3.7 Μονογονεϊκή Οικογένεια.....	9
1.4. Η Εξέλιξη στις Μορφές της Ελληνικής Οικογένειας.....	10
1.4.1 Παραδοσιακή Οικογένεια.....	10
1.4.2 Πυρηνική Οικογένεια.....	11
1.4.3 Το Νέο Ζευγάρι και η Σχέση του.....	11
1.5. Ο Κύκλος Ζωής της Οικογένειας.....	11
1.5.1 Στάδια του Κύκλου Ζωής της Οικογένειας.....	12
1.5.2 Διαχείριση Δυσκολιών στο Κύκλο Ζωής της Οικογένειας.....	12
1.5.3 Τελετές	13
1.5.4 Φύλο και Εξουσία.....	13
1.5.5 Δεοντολογικές Αποδοχές των Μοντέλων του Κύκλου Ζωής.....	14
1.6. Η Γυναίκα ως Μητέρα και ο Ρόλος της στην Εξέλιξη του Παιδιού	14
1.6.1 Η Γυναίκα στο Ρόλο της Μητέρας	15
1.6.2 Ο ρόλος της Μητέρας στα Εξελικτικά Στάδια του Παιδιού	15
1.7 Ο Άνδρας σαν Πατέρας και ο Ρόλος του στην Εξέλιξη του Παιδιού	18
1.7.1 Ο Άνδρας σαν Πατέρας και ο Πατρικός Ρόλος	18

1.7.2 Ο Ρόλος του Πατέρα στην Εξέλιξη του Παιδιού.....	20
1.8 Η Σχέση Μεταξύ Γονέων και Παιδιού.....	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2°: ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΣΕ ΚΡΙΣΗ: ΑΠΩΛΕΙΑ ΓΟΝΕΑ	26
2.1. Η Έννοια του Θανάτου και της Απώλειας	26
2.1.1 Έννοια Θανάτου Σύμφωνα με τους Αρχαίους Έλληνες Φιλοσόφους.....	27
2.1.2 Ο Θάνατος κατά την Ορθοδοξία.....	29
2.2. Η Στάση Απέναντι στον Θάνατο	29
2.2.1 Παράγοντες Διαμόρφωσης Συστημάτων Θανάτου	30
2.2.2 Συστήματα θανάτου.....	30
2.3. Αντίληψη των Παιδιών Σχετικά με την Απώλεια Ανάλογα με το Στάδιο Ανάπτυξη.....	32
2.4. Η Απώλεια ως Παράγοντας που Επηρεάζει τις Ισορροπίες της Οικογένειας.....	35
2.5. Στάδια Πένθους στους Ενήλικες και στα Παιδιά	37
2.6. Μηχανισμοί Άμυνας του Εγώ	40
2.6.1 Μηχανισμοί Άμυνας.....	41
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 : ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗΝ ΔΙΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ.....	44
3.1. Παράγοντες Συσχετιζόμενοι με το Συμβάν της Απώλειας.....	44
3.1.1 Οι Συνθήκες Θανάτου	44
3.1.2 Η Τοποθεσία Θανάτου	44
3.2. Ενδοοικογενειακοί Παράγοντες.....	45
3.2.1.Το Φύλο Εκλιπόντος	45
3.2.2. Η Σύνθεση Οικογένειας	45
3.2.3. Στάση Εναπομείναντα Γονέα στην Απώλεια του/της Συντρόφου	46
3.3. Εξωοικογενειακοί Παράγοντες	46
3.3.1. Κοινωνικό Περιβάλλον.....	46
3.3.2. Θρησκεία.....	47
3.4. Συσχέτιση του Παιδιού με την Διεργασία του Πένθους και:	47
3.4.1. Το Φύλο του Παιδιού	47
3.4.2. Την Ηλικία του Παιδιού.....	47
3.4.3. Την Ποιότητα της Πρώτερης Σχέσης του με τον Εκλιπόντα Γονέα.....	48
3.4.4. Την Σειρά Γέννησης του.....	48
3.4.5. Στοιχεία Προσωπικότητας Παιδιού.....	48
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΠΩΛΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΦΗΒΕΙΑ	50
4.1. Ορισμός Εφηβείας	50
4.2. Σύγχρονες Θεωρίες για την Εφηβεία	52

4.3. Χαρακτηριστικά της Εφηβείας	55
4.4. Ανάγκες Εφήβων.....	57
4.5. Συνέπειες στη Συναισθηματική Λειτουργικότητα του Εφήβου από την Απώλεια Γονέα στη Παιδική Ηλικία	59
4.6. Ανησυχητικές Εκδηλώσεις /Συμπτώματα που Παρουσιάζουν οι Εφηβοι που Έχασαν Γονέα σε Παιδική Ηλικία	60
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 : Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥ ΣΤΗΝ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΠΕΝΘΟΥΣ ΜΕ ΕΦΗΒΟΥΣ.....	62
5.1. Ο Ρόλος του Κοινωνικού Λειτουργού με τον Έφηβο:.....	62
5.1.1. Διεργασία Ανεπίλυτου Πένθους στους Εφήβους που βίωσαν Θάνατο Γονέα στη Παιδική Ηλικία	64
5.1.2. Ψυχολογική Υποστήριξη του Εφήβου στην.....	66
5.1.2.1. Άρνηση	66
5.1.2.2. Θυμός.....	67
5.1.2.3. Διαπραγμάτευση.....	68
5.1.2.4. Κατάθλιψη.....	68
5.1.2.5. Αποδοχή.....	69
5.2. Ο Ρόλος του Κοινωνικού Λειτουργού στην Συμβουλευτική Γονέα	70
5.2.1. Κοινωνικός Λειτουργός και Ενημέρωση Γονέων	70
5.2.2. Στάση Εφήβου στην Πορεία του για Επαναξιολόγηση της Απώλειας.....	71
5.2.3. Έκφραση Συναισθημάτων Όλων των Μελών της Οικογένειας	73
5.2.4. Συμμετοχή στα Τελετουργικά Μνήμης	75
Β ΜΕΡΟΣ: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΜΙΚΡΟΚΛΙΜΑΚΑΣ.....	77
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6°: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ	77
6.1. Σκοπός και Στόχος της Ερευνάς	77
6.2. Ερευνητικά Ερωτήματα	77
6.3. Είδος Έρευνας	77
6.4. Πληθυσμός και Δείγμα Έρευνας.....	77
6.5. Μεθοδολογία Δειγματοληψίας.....	78
6.6 Κωδικοποίηση	78
6.7. Χρονικό Διάστημα Συλλογής Ερευνητικών Δεδομένων	78
6.8. Τρόπος Διεξαγωγής των Ημι-Δομημένων Συνεντεύξεων	79
6.9. Πιλοτική Έρευνα.....	79
6.10 Διασφάλιση Αξιοπιστίας και Εγκυρότητας.....	79
6.11 Περιορισμοί έρευνας.....	80
Κεφάλαιο 7°: Ανάλυση και παρουσίαση ερευνητικών ευρημάτων	81
7.1. Ευρήματα	81

Κεφάλαιο 8 ^ο : Συμπεράσματα της ερευνητικής μελέτης.....	98
8.1 Συμπεράσματα.....	98
Κεφάλαιο 9 ^ο : Προτάσεις για μελλοντική έρευνα.....	101
Βιβλιογραφία:.....	102
Ξενόγλωσση βιβλιογραφία:.....	102
Ελληνική βιβλιογραφία:.....	111
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	116
Παράρτημα 1 συνεντεύξεις.....	116

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα Πτυχιακή Εργασία εκπονήθηκε κατά το ακαδημαϊκό έτος 2020-2021 στα πλαίσια του Προπτυχιακού Προγράμματος της Σχολής Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Σπουδών του Τμήματος της Εκπαίδευσης και της Κοινωνικής Εργασίας του Πανεπιστημίου Πατρών. Η εργασία πραγματοποιήθηκε υπό την επίβλεψη της κ. Ιγνατίας Φαρμακοπούλου, Επίκουρη Καθηγήτρια του Τμήματος της Εκπαίδευσης και Κοινωνικής Εργασίας του Πανεπιστημίου Πατρών. Αντικείμενο της εργασίας μας αποτελεί ο αντίκτυπος της απώλειας γονέα στην παιδική ηλικία κατά την εφηβική περίοδο. Ως σκοπό μας , να εμβαθύνουμε στον οικογενειακό θεσμό στο πέρασμα του χρόνου μέχρι τον Β΄παγκοσμιο πόλεμο , να προσεγγίσουμε την οικογένεια σε κρίση ,να αναλύσουμε τους παράγοντες που επηρεάζουν το πένθος του παιδιού ,να διεισδύσουμε στις επιπτώσεις της απώλειας κατά την εφηβική περίοδο με στόχο στο τελευταίο μας θεωρητικό μέρος να αναδειχθεί ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού στη διαχείριση του πένθους.Στη παρούσα ερευνητική μελέτη που ακολουθεί μετά το θεωρητικό σκέλος, αξιοποιήσαμε τη ποιοτική έρευνα με ημιδομημένες συνεντεύξεις. Πραγματοποιήθηκαν 12 ημι-δομημένες συνεντεύξεις σε μετεφήβους της ηλικιακής ομάδας 20-23 ετών,ίδιο αριθμό νεαρών γυναικών και νεαρών ανδρών με σχετικά ερευνητικά ερωτήματα ,εφαρμόζοντας τη δειγματοληψία χιονοστιβάδας.

Α ΜΕΡΟΣ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 : ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΟΥ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΥ ΘΕΣΜΟΥ

1.1.ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΥ ΘΕΣΜΟΥ: ΑΠΟ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΕΩΣ ΣΗΜΕΡΑ

Μετά την λήξη του Β' Παγκοσμίου πολέμου (1945), που είχε ως συνέπεια να χαθούν 60.000.000 ανθρώπινες ζωές εκ των οποίων τα 2/3 υπολογίζεται πως ήταν άμαχος πληθυσμός, η Ελλάδα δε προλαβαίνει να ανασυγκροτήσει τις δυνάμεις της από τις «πληγές» του πολέμου, καθώς ο εμφύλιος ξεσπά στις 31 Μαρτίου του 1946 και διαρκεί μέχρι τα τέλη του Αυγούστου του 1949. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η εξέλιξη της ελληνικής κοινωνίας να καθυστερήσει σημαντικά, μέχρι το 1950 που ξεκινά καλπάζουσα η εκβιομηχάνιση στη χώρα. Σταδιακά, παρατηρείται ο μετασχηματισμός της ελληνικής οικονομίας από αγροτική -με ισχυρό κρατικό παρεμβατισμό- σε οικονομία εκβιομηχανιζόμενη, με τη πλειοψηφία του ελληνικού πληθυσμού να κινείται από την ύπαιθρο στα μεγάλα αστικά κέντρα για εύρεση εργασίας και διασφάλιση καλύτερου εισοδήματος. Η κοινωνικοοικονομική αυτή αλλαγή, όπως ήταν φυσικό, επέφερε σημαντικές μεταβολές στο θεσμό της οικογένειας (Παπαδιώτη-Αθανασίου & Σοφτά-Nall, 2018).

Οι κυριότερες αλλαγές που συντελέστηκαν αναφορικά με την ελληνική οικογένεια κατά την βιομηχανική περίοδο είναι ότι η παραδοσιακή εκτεταμένη οικογένεια, που είχε την πρωτοκαθεδρία μέχρι τότε στον ελληνικό χώρο, άρχισε να παραχωρεί την θέση της στην πυρηνική οικογένεια. Βέβαια, αυτός ο τύπος δόμησης της οικογένειας εξυπηρετούσε βασικούς λειτουργικούς πυλώνες της, αφού στις αγροτικές κοινωνίες, η καλλιέργεια της γης απαιτούσε την ενασχόληση πολλών ανθρώπων. Απαρτιζόταν από μέλη της εκτεταμένης οικογένειας, συμπεριλαμβανομένων των εξ αίματος και των εξ αγχιστείας συγγενών και φίλων, ανθρώπων δηλαδή, «που ενδιαφέρονται για μένα» και που θα με βοηθήσουν σε περίπτωση ανάγκης» (Triandis & Vassiliou, 1972; Triandis, 2001). Συναντάται όμως, και σε περιοχές στις οποίες οι άνθρωποι ασχολούνταν με την αλιεία και το εμπόριο (Γεωργιάς, 1990).

Παρόλη την σταδιακή υποχώρηση της ευρείας οικογένειας, παρατηρήθηκε πως συνέχισε να υφίσταται αλλά με διαφορετικό τρόπο από ότι στο παρελθόν. Διαπιστώθηκε πως στην ελληνική και ελληνοκυπριακή κοινωνία, αν και οι κοντινοί συγγενείς έπαψαν να μοιράζονται την ίδια στέγη, διατήρησαν αρκετά στενές επαφές μεταξύ τους, είτε κατοικώντας σε πολύ μικρές αποστάσεις ο ένας από τον άλλον, είτε και στα ίδια οικοδομικά συγκροτήματα. Ακόμη, οι επαφές τους άλλοτε τηλεφωνικώς και άλλοτε δια ζώσης αυξήθηκαν, διατηρώντας έτσι την εγγύτητα που τους χαρακτήριζε.

Συγχρόνως η γυναίκα εισέρχεται στην αγορά της αμειβόμενης εργασίας και αποκτά τις δικές της οικονομικές απολαβές. Η εξαρτητική σχέση που παρουσίαζε η γυναίκα από τον

άνδρα, που ήταν σε ένα βαθμό απόληξη των παραδοσιακών ρόλων των δύο φύλων και της οικονομική υπεροχής του άνδρα, ξεκίνησε βαθμιαία να φθίνει. Αποκτά έναν νέο ρόλο, γίνεται μισθωτή εργαζόμενη και παύει να περιορίζεται στην ανατροφή των παιδιών και εις τα του οίκου. Οι προτεραιότητες της αρχίζουν να αλλάζουν, δεν αποτελεί αυτοσκοπό της η γέννηση παιδιών και ο γάμος. Γι' αυτό και παρατηρείται καθοδική κλίση των γάμων και των γεννήσεων και ανοδική των διαζυγίων. Καλό είναι ωστόσο να τονιστεί σε αυτό το σημείο πως ακόμη και σήμερα επικρατεί μεγάλο χάσμα μεταξύ ανδρών και γυναικών όσο αναφορά τα ποσοστά απασχόλησης και την μισθοδοσία. Οι άνδρες απασχολούνται σε ποσοστό 76.8 % και οι γυναίκες σε ποσοστό 65.3 %, διαφορά 11.5 ποσοστιαίων μονάδων, ενώ το μισθολογικό χάσμα ανερχόταν στο 16.3 % το 2015 στην ΕΕ. (Eurostat, ΕΕΔ, 2016).

Εκτός από την μεγάλη εσωτερική μετακίνηση που σημειώθηκε εντός της χώρας, πολλοί Έλληνες επέλεξαν να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό εξαιτίας της περιορισμένης διαθεσιμότητας θέσεων εργασίας, των μειωμένων οικονομικών απολαβών από την εργασία σε αγροτικές περιοχές, ενώ δεν ήταν λίγοι εκείνοι που εγκατέλειψαν αναγκαστικά την χώρα (πολιτικοί πρόσφυγες) μετά την λήξη του εμφυλίου πολέμου και την ήττα του Δημοκρατικού στρατού Ελλάδας και κλήθηκαν να στήσουν εκ νέου την ζωή τους εκτός ελληνικών συνόρων. Κατά τη δεκαετία του 1960, υπολογίζεται ότι το 20% περίπου του ελληνικού πληθυσμού μετανάστευσε στις ΗΓΙΑ, τον Καναδά, την Αυστραλία και τη Γερμανία (Terperoglou & Tzortzopoulou, 1996).

Από την δεκαετία του 1970, ένας μεγάλος αριθμός παλιννοστούντων από την δυτική Γερμανία κυρίως, κατέφτασε στην χώρα (Πετρόπουλος, 1990). Την δεκαετία 1980-1990 που ακολουθεί, η Ελλάδα ανοίγει τις πύλες της και υποδέχεται πρόσφυγες και ιδιαίτερα οικονομικούς μετανάστες ξένων κρατών. Στην πλειοψηφία τους, ήταν πολίτες των κρατών της Αλβανίας, της Βουλγαρίας, της Ουκρανίας, της Ρουμανίας και τέλος της Πολωνίας. Σύμφωνα με στοιχεία της απογραφής της ΕΣΥΕ, το 2001, οι νόμιμοι μετανάστες ανέρχονταν σε 762.000 και οι μη νόμιμοι υπολογίζονταν σε 500.000 ως 800.000. Υπολογίζεται ότι το 2006 ο συνολικός αριθμός των ξένων που ζούσαν στη χώρα μας ως νόμιμοι και μη νόμιμοι ανέρχονταν στο 15% του πληθυσμού με την τάση να αυξάνεται (Ρωμανός, 2006). Τελικά, οι πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές ζυμώσεις που δέχτηκε η ελληνική κοινωνία στην διάρκεια αυτών των ετών, την κατέστησαν μια κοινωνία απαρτιζόμενη από ανθρώπους πολλών και διαφορετικών πολιτισμών.

Γίνεται αντιληπτό λοιπόν, πως η μεταπολεμική ελληνική κοινωνία, η οποία έχει επηρεαστεί από την δυτικοευρωπαϊκή κουλτούρα, μεταλλάσσεται. Ωστόσο, αν και παρουσιάζει μικρότερες αλλαγές σε σύγκριση με την δυτικοευρωπαϊκή, ακολουθεί την ίδια τάση (Μαράτου & Αλιπράντη, 2010). Η μεταπολεμική σύγχρονη οικογένεια αλλάζει πολύ σε σχέση με την προπολεμική. Ανακαλύπτει νέες διόδους αξιοποίησης των ενδόμυχων και έκδηλων ονείρων της, αλλά διατηρεί ανέπαφες τις θεμελιώδεις ανάγκες ενός καλά επιλεγμένου οικογενειακού «ευ ζην». Με ποιόν τρόπο συμβαίνει όμως αυτό;

- Τα ζευγάρια επιλέγουν να δώσουν μεγαλύτερη βαρύτητα στον μεταξύ τους δεσμό, τοποθετώντας σε δεύτερη θέση τη δημιουργία οικογένειας. Δεν αποτελεί πλέον αυτοσκοπό του ζευγαριού, η γέννηση κι η ανατροφή παιδιών.
- Οι σχέσεις του ζευγαριού γίνονται πιο απαιτητικές. Έχουν μεγαλύτερες απαιτήσεις προσδοκίες από τους ερωτικούς τους συντρόφους.
- Η έννοια του παιδιού «ελαστικοποιείται» Αν και τα διαζύγια τείνουν να έχουν ανοδική κλίση, αυξάνονται συγχρόνως και τα ποσοστά επαναγαμηλιότητας. Εύκολα λοιπόν, διαλύονται και επαναδημιουργούνται, παραμερίζοντας κανόνες συμπεριφοράς του παρελθόντος. Έτσι οι ανασυσταμένες οικογένειες πληθαίνουν. Πολλές φορές οι

επιθυμίες των γονέων για ένα νέο ξεκίνημα ,πιο ευτυχές έρχονται πρώτες , αμελώντας πως οι γρήγορες και ρευστές αλλαγές δεν έχουν πάντοτε θετικό αντίκτυπο στο παιδί.

- Οι δύο σύντροφοι κάνουν προσπάθειες να μοιράζονται από κοινού οι αρμοδιότητες και οι ευθύνες που αφορούν την διαπαιδαγώγηση και την ανατροφή των παιδιών, διατηρώντας τις σχέσεις τους με τα παιδιά σε ένα ισορροπημένο και αρμονικό πλαίσιο, σύμφωνα με τις επιθυμίες και τις ανάγκες της κάθε οικογένειας.
- Η οικογένεια μπορεί να μην έχει καθημερινή επαφή από κοντά με τον ευρύτερο οικογενειακό κύκλο στον οποίον εντάσσεται, αλλά καταφέρνει να διατηρεί ουσιαστική επικοινωνία και να μην εφησυχάζεται στις τυπικές συναναστροφές. Η φροντίδα και η ευθύνη των γηραιότερων ατόμων μοιράζεται μεταξύ της οικογένειας και του κράτους πρόνοιας .
- Τέλος η οικογένεια κατακτά δικαιώματα όπως οι γονεϊκές άδειες. Καίριας σημασίας δικαίωμα ,αφού επιτρέπει στους γονείς να βρίσκονται στο πλευρό των παιδιών ,όταν καθίσταται επιτακτικό (Πρεσβέλου και Ρήγα, 2013, σελ. 637, 638).

Γίνεται κατανοητό πως οι αλλαγές που συνέβησαν στην μορφή της οικογένειας μετά το 1950-1960 έπληξαν το θεσμό του γάμου. Όλο και λιγότεροι γάμοι πραγματοποιούνταν μετά το 1960, ενώ παρατηρείται αύξηση του μέσου όρου ηλικίας. Επίσης, τα διαζύγια είχαν αυξητική τάση μετά το 1990, παρατηρήθηκε μείωση του μεγέθους των ελληνικών νοικοκυριών, αύξηση των μονογονεϊκών οικογενειών και των νοικοκυριών που αποτελούνται από ένα μόνο μέλος. Γενικά, από πολλές έρευνες τονίζεται ότι η ελληνική οικογένεια είναι πιο συντηρητική στις αλλαγές σε σύγκριση με τη δυτικοευρωπαϊκή, και παρουσιάζει μικρότερα ποσοστά διαφορετικών μορφών οικογενειών, ωστόσο τείνει προς την ίδια κατεύθυνση (Παπαδιώτη-Αθανασίου & Σοφτά-Nall, 2018). Για παράδειγμα, στην Ελλάδα, μολονότι υπάρχει μικρότερος αριθμός διαζυγίων από όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, ο αριθμός αυτός αυξάνεται σταδιακά (Συμεωνίδου, 2005; Μαράτου-Αλιμπράντη, 2010).

Στην μεταβολή αυτή συμβάλει το γεγονός πως η γυναίκα αρχίζει να επιδιώκει την εργασία και την αύξηση του μορφωτικού της επιπέδου, κατάσταση που είχε ως αποτέλεσμα οι σχέσεις μεταξύ των φύλων, από συμπληρωματικές που ήταν ως το 1970, να αρχίσουν να γίνονται περισσότερο συμμετρικές (Μουσούρου, 1998; Συμεωνίδου, 2005). Παρόλο όμως τους μετασχηματισμούς που διατελέστηκαν, οι οποίοι οδήγησαν στην μείωση των ανισοτήτων μεταξύ των δύο φύλων, κατά κύριο λόγο η γυναίκα παραμένει εκείνη που επωμίζεται τις περισσότερες οικογενειακές ευθύνες συγκριτικά με τον άνδρα, και ταυτοχρόνως στο τομέα της αμειβόμενης εργασίας λαμβάνει υποδεέστερους ρόλους και αρμοδιότητες (Μαραγκουδάκη, 1997).

Η παραπάνω τοποθέτηση σχετικά με τις αυξημένες οικογενειακές ευθύνες των γυναικών, επιβεβαιώθηκαν σε μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 2005 από το πανεπιστήμιο των Ιωαννίνων για τον καταμερισμό των «οικογενειακών βαρών» μεταξύ των γυναικών που κάνουν καριέρα και των συζύγων τους (να σημειωθεί πως οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου απαντήθηκαν από γυναίκες). Τα αποτελέσματα της έρευνας κατέδειξαν πως οι γυναίκες σύζυγοι αναλάμβαναν το 77% της ευθύνης της εκπλήρωσης των δουλειών του σπιτιού, ενώ το 90% της ευθύνης της ανατροφής των παιδιών(Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων ,2015).

Βέβαια δεν πρέπει να παραμερίσουμε τη ύπαρξη ενός καινούριου τρόπου οργάνωσης της σχέσης μεταξύ συζύγων και της οικογένειας, την συμβίωση εκτός γάμου και την αναγνώριση διαφορετικών μορφών οικογένειας και ζευγαριών ,όπως τα ομόφυλα ζευγάρια Η ελεύθερη συμβίωση έχει νομιμοποιηθεί από το 2008 με τον Νόμο 3719/08, σύμφωνα με τον οποίο, νομιμοποιείται η συμφωνία δύο ενήλικων ετερόφυλων προσώπων να συμβιώσουν

(σύμφωνα συμβίωσης) το οποίο καταρτίζεται αυτοπροσώπως με συμβολαιογραφικό έγγραφο. Η ισχύς της συμφωνίας αρχίζει από την κατάθεση αντιγράφου του συμβολαιογραφικού εγγράφου στον ληξιαρχό του τόπου κατοικίας τους, το οποίο καταχωρείται σε ειδικό βιβλίο του Ληξιαρχείου. Το ελληνικό κράτος έχει αναγνωρίσει στα ζευγάρια που συμβιώνουν χωρίς γάμο όλα τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που έχουν τα ζευγάρια που έχουν τελέσει θρησκευτικό ή πολιτικό γάμο.

Με το πέρασμα των χρόνων και πιο συγκεκριμένα τη μετανεωτερική περίοδο, ο άνθρωπος εντοπίζεται να τοποθετεί τις προσωπικές του επιλογές, όσον αναφορά την οργάνωση της ζωής του σε υψηλότερο βάθρο από τι στο παρελθόν που στόχος του ήταν η ικανοποίηση των αναγκών όλης της οικογένειας. Πραγματοποιεί μια κοπιώδη προσπάθεια αυτοτέλειας από δεσμεύσεις του παρελθόντος με αποτέλεσμα ο οικογενειακός θεσμός να αποστερείται κομμάτι της εξουσίας που κατείχε στη προηγούμενη περίοδο (Μαράτου-Αλιπράντη, 2010).

Φυσικά δεν θα μπορούσε να μη γίνει αναφορά στην οικονομική κρίση που περνά η χώρα από το 2008. Η Ελλάδα εισέρχεται σε καθεστώς επιτήρησης της οικονομικής της πολιτικής από την Ευρωπαϊκή Ένωση με αποτέλεσμα να ξεκινά μια μακρά περίοδος λιτότητας που συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Η Ελλάδα αντιμετωπίζει τη μεγαλύτερη οικονομική κρίση της σύγχρονης ιστορίας (Δερτίλης, 2016). Η οικονομική αυτή κρίση, όπως είναι λογικό δεν άφησε ανεπηρέαστη την ελληνική κοινωνία και κατ'έκταση την ελληνική οικογένεια. Προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα μεγάλα οικονομικά προβλήματα, υπήρξε κατακόρυφη μείωση μισθών και συντάξεων των Ελλήνων πολιτών, ενώ τα ποσοστά ανεργίας, ιδιαίτερα στις νεαρές ηλικιακές ομάδες, αυξήθηκαν δραματικά. Η ανεργία στην Ελλάδα, για παράδειγμα, το 4ο τρίμηνο του 2015, είχε ανέλθει στο 24,4% (ΕΛΣΤΑΤ - Ελληνική Στατιστική Αρχή, Δελτίο Τύπου, Ιανουάριος 2016).

Οι συνέπειες της οικονομικής ένδειας που ταλανίζει την χώρα, οδήγησε στην αύξηση των ατόμων και των νοικοκυριών που ζουν στο όριο της φτώχειας ή και κάτω από αυτό (Ευθυμίου & συνεργάτες, 2013). Ύστερα οι νέοι, οι περισσότεροι εξ αυτών κάτοχοι πτυχίων ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων της χώρας και νέοι επιστήμονες, στην προσπάθεια τους να ανακάμψουν οικονομικά, εγκαταλείπουν τη χώρα και στρέφονται σε ξένους τόπους που η εργασία τους θα ανταμείβεται επαρκώς για την διασφάλιση καλού βιοτικού επιπέδου. Για εκείνους ωστόσο, που επέλεξαν να παραμείνουν εντός των ελληνικών συνόρων, η οικογένεια λειτουργεί ως προστατευτικός παράγοντας. Δεν είναι λίγοι οι ηλικιωμένοι γονείς, οι οποίοι μοιράζονται τις συντάξεις τους με τα παιδιά και τις οικογένειες των παιδιών τους. Οι σφιχτοί δεσμοί που δένουν την ελληνική οικογένεια την καταστούν ένα ισχυρό υποστηρικτικό δίκτυο, το οποίο ήταν και παραμένει ικανό να καλύψει εκτός από τις υλικές ανάγκες των μελών της και τις ψυχοσυναισθηματικές τους, έχοντας ως αποτέλεσμα την αντιμετώπιση της φτώχειας σε πρώτο επίπεδο, αλλά και την διαχείριση της ψυχοπνευματικής κατάστασης που περνούν τα μέλη ως απόρροια της οικονομικής κρίσης και λιτότητας σε δεύτερο.

Επιπροσθέτως πολλά άτομα και οικογενειάρχες στρέφουν την προσοχή τους προς την ύπαιθρο και τις γεωργικές εργασίες, θεωρώντας πως η δραστηριοποίηση στην επαρχία θα τους παρέχει ένα ικανοποιητικό εισόδημα για να ζήσουν αξιοπρεπώς, ενώ άλλες οικογένειες με στόχο τη μείωση των εξόδων τους καθώς οι απολαβές τους ήταν πολύ περιορισμένες, επέστρεψαν στην πατρική οικία. Τέλος, εκείνοι που ήδη ζούσαν μαζί με τους γονείς πριν η κρίση «χτυπήσει» την Ελλάδα, η αποχώρησή τους επιμηκύνθηκε και άλλο. Να αναφέρουμε στο σημείο αυτό, ότι τα παιδιά των ελληνικών οικογενειών έφευγαν από το σπίτι σε μεγαλύτερη ηλικία απ' ό,τι τα παιδιά των δυτικοευρωπαϊκών οικογενειών (Μαράτου-Αλιπράντη, 2010).

Από την πλευρά των γονέων, βλέπουμε πως αντιμετωπίζουν με αγωνία τι μέλει γενέσθαι με την πορεία και το μέλλον των παιδιών τους. Η αγχωτική και απροσδόκητη αυτή κατάσταση, εκτός ότι ενισχύει την εμφάνιση ψυχολογικών προβλημάτων στα άτομα, έχει ως συνέπεια οι γονείς να γίνουν αρκετά παρεμβατικοί στις ζωές των παιδιών τους, ακόμη και παιδιών μεγαλύτερων ηλικιών. Η έντονη γονεϊκή εμπλοκή μπλοκάρει όμως την ψυχοκοινωνική εξέλιξη του ατόμου και οδηγεί στην δημιουργία μια αμφίδρομης εξάρτησης γονέων-παιδιών, συντρίβοντας κάθε προσπάθεια αυθυπαρξίας των δευτέρων.

Τέλος, παρατηρείται πως κατά την περίοδο της κρίσης, όλο και λιγότερα ζευγάρια αποφασίζουν να παντρευτούν και όσοι από αυτούς επιλέγουν να ενωθούν με τα γαμήλια δεσμά τείνουν να προτιμούν την τέλεση ενός πολιτικού γάμου, σε σχέση με τον θρησκευτικό γάμο, αφού οι δαπάνες για την διεξαγωγή του είναι σαφώς πολύ μικρότερες. Στα αρνητικά στοιχεία προστίθενται βέβαια και η μείωση των γεννήσεων καθώς και η αύξηση των διαζυγίων (ΕΑΣΤΑΤ, Σεπτέμβριος 2016). Γίνεται κατανοητό, λοιπόν, από όσα προαναφέρθηκαν, πως μια οικονομική κρίση δεν έχει συνέπειες μόνο οικονομικές για τον πληθυσμό μια χώρας, αφήνοντας ανεπηρέαστους τους υπόλοιπους τομείς της κοινωνίας, αλλά αντιθέτως ο αρνητικός αντίκτυπος διαπερνά όλα τα επίπεδα της καθημερινής ζωής των ανθρώπων και δρα καταλυτικά.

1.2 ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

1.2.1 Ορισμοί της έννοιας «οικογένεια»

Με μια πρώτη ματιά, ο ορισμός της έννοιας «οικογένεια» φαίνεται να είναι κάτι εύκολο ορίσιμο και οικείο στο άκουσμα, εξαιτίας της συχνής χρήσης της λέξης στην καθημερινότητα. Αν και έχουν δοθεί πολλοί ορισμοί προκειμένου να την περιγράψουν και να καλύψουν πλήρως την πολυπλευρότητα της, είναι δύσκολο να οριστεί επακριβώς. Αυτό συμβαίνει, επειδή οι κοινωνικές σχέσεις των ανθρώπων και οι ίδιοι οι άνθρωποι δεν παραμένουν αμετάβλητοι, ώστε να δημιουργηθεί ένας μοναδικός ορισμός, αντιθέτως αλλάζουν διαρκώς με το πέρασμα του χρόνου.

Κρίνεται αναγκαίο να γίνει ένας διευκρινιστικός διαχωρισμός μεταξύ του «νοικοκυριού» και της «οικογένειας». Ο Ball (1974) όρισε το νοικοκυριό με βάση το χώρο, ότι δηλαδή μια ομάδα ατόμων ή ένα άτομο συνδέεται άμεσα με ένα συγκεκριμένο τόπο. Από την άλλη, η οικογένεια θεωρείται γενικώς πως αποτελείται από ανθρώπους οι οποίοι έχουν συνδεθεί είτε μέσω της σύναψης γάμου είτε εξ αίματος και μοιράζονται συναισθηματικούς δεσμούς μεταξύ τους. Αυτές οι δύο έννοιες μπορεί να συνυπάρχουν, δηλαδή μια οικογένεια μπορεί να συγκροτεί ένα νοικοκυριό, μπορεί όμως και να μην ταυτίζονται (πχ. στην περίπτωση που οι δύο γονείς είναι χωρισμένοι και κατοικούν σε διαφορετικές οικίες). Παρακάτω παρατίθενται ορισμένοι ορισμοί που έχουν δοθεί στην διάρκεια των ετών για την περιγραφή της έννοιας «οικογένεια».

Ο Jacques Lacan (1938) όρισε πως η οικογένεια εμφανίζεται καταρχάς σαν μία φυσική ομάδα ατόμων ενωμένων με μια διπλή βιολογική σχέση: την αναπαραγωγή, η οποία προσφέρει τα συστατικά στοιχεία της ομάδας, και τους περιβαλλοντικούς όρους διαβίωσης, τους οποίους απαιτεί η ανάπτυξη των νέων και οι οποίοι διατηρούν την ομάδα, εφόσον οι ενήλικες γεννήτορες διασφαλίζουν την λειτουργία της.

Σύμφωνα με τους McCormack et. al. (1985) η οικογένεια ορίζεται ως μία μονάδα ατόμων που συνήθως συνδέονται με συγγενικές σχέσεις μεταξύ τους, ζουν μαζί για τουλάχιστον μεγάλο μέρος της ζωής τους, εργάζονται για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους, και δημιουργούν σχέσεις μεταξύ τους για να καλύψουν συναισθηματικές ανάγκες. Η

οικογένεια δεν υφίσταται υποχρεωτικά μέσα στα στενά όρια των παραδοσιακών εννοιών του γάμου και της γονεϊκής σχέσης, αλλά κάθε οικογένεια έχει έναν ή δύο ενήλικες οι οποίοι αναλαμβάνουν την ευθύνη της κηδεμονίας και της φροντίδας των παιδιών. Η οικογένεια είναι μία κοινωνική μονάδα, η οποία πολλές φορές ενδέχεται να περιλαμβάνει κι άλλους συγγενείς ή μη συγγενείς και φίλους.

Μια οικογένεια είναι μια κοινωνική ομάδα που μπορεί να περιλαμβάνει ή να μην περιλαμβάνει ένα ή περισσότερα παιδιά (π.χ. ζευγάρια χωρίς να έχουν ή να έχουν γεννηθεί στον νόμο (π.χ. υιοθετημένα παιδιά ή παιδιά ενός γονιού από προηγούμενη του σχέση). Η σχέση των ενηλίκων μπορεί να βασίζεται ή να μη βασίζεται στον γάμο (π.χ. ζευγάρια με συμβόλαιο κοινής συμβίωσης), μπορεί να διαμένουν ή να μην διαμένουν στην ίδια κατοικία (π.χ. ζευγάρια που μετακινούνται λόγω εργασίας). Οι ενήλικες μπορεί να έχουν ή να μην έχουν σεξουαλικές σχέσεις και η σχέση τους μπορεί να περιλαμβάνει ή να μην περιλαμβάνει κοινωνικά αποδεκτά συναισθήματα προς τους συζύγους, όπως αγάπη, έλξη, σεβασμό ή θαυμασμό.(Eichler ,1988).

Η οικογένεια μπορεί να οριστεί και ως πρωτογενής κοινωνική ομάδα, εφόσον τα μέλη που την απαρτίζουν συνδέονται με ισχυρούς δεσμούς, αναπτύσσουν σχέσεις αλληλεπίδρασης, και καταλήγουν να διαμορφώσουν την προσωπικότητά τους. Επιπλέον η οικογένεια μπορεί να οριστεί και ως μια κοινωνική ομάδα, η οποία κατά κύριο λόγο αποτελείται από τους συζύγους-γονείς και τα παιδιά τους και ή τον ένα γονέα και τα παιδιά του. Ουσιαστικά πρόκειται για την πυρηνική οικογένεια ή αλλιώς συζυγική-συμβατική οικογένεια και την μονογονεϊκή οικογένεια αντίστοιχα (Μουσουρού, 2005).

Μπορεί ακόμη, η οικογένεια να οριστεί και ως μονάδα ανάλυσης κοινωνικής πολιτικής. Ο ορισμός αυτός αναφέρεται σε κάθε σχήμα οργάνωσης της ιδιωτικής ζωής, με μοναδική προϋπόθεση την ύπαρξη τουλάχιστον ενός παιδιού, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι σχέσεις μεταξύ των μελών. Παράλληλα με τον όρο οικογένεια δεν αναφερόμαστε μόνο στην κλασική πυρηνική οικογένεια που αποτελείται από τους γονείς και τα παιδιά τους. Η έννοια της οικογένειας περιλαμβάνει , πλέον, όλο και συχνότερα την συμβίωση ανθρώπων,όπως αυτή προκύπτει από τις κοινωνικές αλλαγές (Κυπριανός,2007).

1.2.2 Σκοπός της οικογένειας

Ο Αριστοτέλης στο έργο του Πολιτικά υποστήριξε πως ο άνθρωπος είναι «φύσει πολιτικό ον». (Αριστοτέλης, Πολιτικά ,Α,1252b27-1253a39). Είναι δηλαδή έτσι πλασμένος από την φύση του να αναζητά την κοινωνική συναναστροφή. Μια πηγαία επιθυμία που τον ωθεί να δημιουργεί δεσμούς, να συναστρέφεται και να αισθάνεται πως ανήκει σε σύνολα ανθρώπων που ταιριάζει και είναι σημαντικός μέσα σε αυτά. Η οικογένεια λοιπόν, όντας η πρώτη ομάδα που εντάσσεται το άτομο αμέσως μετά την γέννηση του, δύναται να εκπληρώσει ορισμένες βασικές ανάγκες του ατόμου.

Ο Maslow (1954), επιδίωξε να αναδείξει και κατηγοριοποιήσει τις βασικότερες ανάγκες κάθε ανθρώπου, επισημαίνοντας πέντε. Τις απεικόνισε σε μια πυραμίδα που αποτελείται από πέντε επίπεδα, τοποθετώντας τις πιο σημαντικές στην βάση της πυραμίδας και στα υψηλότερα επίπεδα της, τις πιο σύνθετες ανάγκες. Από την βάση της πυραμίδας έως την κορφή της, ανήκουν όλες οι καίριες σημασίας ανάγκες για την ομαλή εξέλιξη του ατόμου.

Στο πρώτο επίπεδο της πυραμίδας τοποθέτησε λοιπόν τις φυσιολογικές/βασικές ανάγκες. Σε αυτές συγκαταλέγονται οι ανάγκες που είναι απαραίτητες για την επιβίωση του

ανθρώπου (πχ. τροφή, νερό, στέγη, ένδυση κτλ.). Ο Maslow θεώρησε πως αν δεν ικανοποιηθούν αυτού του είδους οι πρωταρχικές ανάγκες , η υπόλοιπη πυραμίδα δεν μπορεί να ισορροπήσει. Τα επίπεδα παραμένουν σταθερά όταν υπάρχει ομαλή μετάβαση από τον ένα στο άλλο (Maslow,1954).

Στο δεύτερο επίπεδο, συναντάται η βαθιά επιθυμία και ανάγκη κάθε ανθρώπου να αισθάνεται και να είναι ασφαλής και προστατευμένος ,χωρίς τον φόβο μιας πιθανής απειλής. *Το τρίτο επίπεδο*, περιλαμβάνει τις κοινωνικές ανάγκες. Οι κοινωνικές ανάγκες αντικατοπτρίζουν την αγάπη, την ζεστασιά της ανθρώπινης συναναστροφής, τις φιλικές σχέσεις, την αναγκαιότητα του ανήκειν σε μια ομάδα, ένα κοινωνικό σύνολο. Όσο η πυραμίδα χτίζεται ,όλο και πιο απαιτητικές ανάγκες δημιουργούνται και κάνουν την εμφάνιση τους (Maslow,1954).

Στο τέταρτο επίπεδο εντοπίζεται η ανάγκη της αυτοεκτίμησης. Πρόκειται για την ανθρώπινη ανάγκη το άτομο να αναγνωρίζεται κοινωνικά, να γίνεται αποδεκτός, να εκπέμπει σεβασμό και εμπιστοσύνη στους γύρω του. Τέλος, *στη κορυφή της πυραμίδας*, τοποθετείται η ανάγκη για αυτοπραγμάτωση. Πρόκειται για το πιο απαιτητικό και δύσκολα επιτεύξιμο σημείο, όπου ο άνθρωπος καλείται να φτάσει στη βέλτιστη αξιοποίηση των προσωπικών του δυνατοτήτων μέσω της προσωπικής ωρίμανσης, ώστε να οδηγηθεί σε μια ψυχοσυναισθηματική ηρεμία και ισορροπία(Maslow,1954) .

Εάν η οικογένεια ανταπεξέρχεται επαρκώς σε αυτές τις βασικές ανάγκες, τότε επικρατεί ευημερία στα μέλη της και γαλήνη στις μεταξύ τους σχέσεις ,επιτρέποντας τους να αναπτυχθούν πνευματικά ,ψυχικά και σωματικά και να ωριμάσουν. Όταν όμως η οικογένεια αποτυγχάνει να καλύψει τις ανάγκες αυτές, τότε η πολιτεία έχει την ευθύνη να παρέμβει προκειμένου η κατάσταση να αξιολογηθεί. Καθήκον κάθε κοινωνικού λειτουργού είναι να εντοπίζει ποιες ανάγκες των μελών της οικογένειας καλύπτονται επαρκώς, ποιες μερικώς και ποιες καθόλου με στόχο να σχεδιαστεί ένα σχέδιο παρέμβασης που θα έχει ως κεντρικό σημείο αναφοράς το βέλτιστο συμφέρον της οικογένειας. Η οικογένεια είναι το κύτταρο μιας κοινωνίας. Εάν λειτουργεί σωστά, τότε και ολόκληρος ο οργανισμός (κοινωνία) θα είναι υγιής και προετοιμασμένος να αντιμετωπίσει πιθανές αντιξοότητες.

Βέβαια, είναι απαραίτητο να γίνει αναφορά και στους υπόλοιπους στόχους που εκπληρώνονται στα πλαίσια της οικογένειας. Αδιαμφισβήτητα κάθε οικογενειακό σύστημα μεταφέρει στις «πλάτες» του όλα εκείνα τα πολιτισμικά στοιχεία των ανθρώπων που την απαρτίζουν. Φέρει την γλώσσα τους, την θρησκεία τους, την ιστορία, τις πεποιθήσεις, τις συνήθειες και τέλος τις αξίες τους. Διαθέτει, δηλαδή μια ταυτότητα, η οποία εμπεριέχει όλα εκείνα τα μοναδικά χαρακτηριστικά που ξεχωρίζουν την οικογένεια από οποιαδήποτε άλλη και την καθιστούν μοναδική. Αυτή η ταυτότητα συμβάλλει στην ανάπτυξη και αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της προσωπικής ταυτότητας κάθε ατόμου. Ακόμη εντός της, τα παιδιά καλλιεργούν γνώσεις που κάνουν το κόσμο και την καθημερινή ζωή πιο κατανοητή στα μάτια τους. Μαθαίνουν τους κοινωνικούς ρόλους που συνοδεύουν τα δύο φύλα, αναπτύσσουν κοινωνικές δεξιότητες (όπως ο σεβασμός , η υπευθυνότητα, η ενσυναίσθηση κτλ.) οι οποίες καθίστανται απαραίτητες στην συναναστροφή με τους υπόλοιπους ανθρώπους, στην επίλυση προβλημάτων ή διαπροσωπικών παρεξηγήσεων και συγκρούσεων.

Μια εξίσου σημαντική ευθύνη των γονέων προς τα παιδιά είναι η ανάδειξη της αναγκαιότητας της εργασίας και της ηθικής που την περιβάλλει, δηλαδή των αποδεκτών κοινωνικά προτύπων συμπεριφοράς. Σύμφωνα με την πλατωνική ηθική «*τὰ ἑαυτοῦ πράττειν καὶ μὴ πολυπραγμονεῖν*»(Πλάτωνας ,433a), που σημαίνει πως ο καθένας θα πρέπει να διατελεί την εργασία για την οποία είναι προορισμένος και να μη εμπλέκεται στην

εργασία των άλλων, αφού ένας-ένας κατέχει τη προσωπική του θέση και ρόλο μέσα στην κοινωνία.

Εν συνεχεία, όλοι οι άνθρωποι εργάζονται, παράγουν ένα έργο που μέσω αυτού βιοπορίζονται και ταυτοχρόνως προσφέρουν στο υπόλοιπο σύνολο ένα αγαθό είτε είναι υλικό είτε πνευματικό. Την ίδια στιγμή όμως είναι και καταναλωτές κάποιων άλλων προϊόντων ή υπηρεσιών που προσφέρονται από άλλους. Τελικά κάθε άνθρωπος είναι εργαζόμενος και παράλληλα καταναλωτής μια κοινωνίας αλυσιδωτής. Η εργασία και η κατανάλωση κινούνται κυκλικά και αποτελούν θεμέλιους λίθους μιας οικονομικά ακμάζουσας οικονομίας. Ο Freud υποστήριξε πως «ένα υγιές άτομο είναι εκείνο που γνωρίζει πως να παίζει και να εργάζεται».

1.3 ΤΥΠΟΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΩΝ ΔΟΜΩΝ ΜΕ ΠΑΙΔΙΑ

Οι Collins, Jordan&Coleman, 2017 αναφέρουν τους ακόλουθους τύπους οικογενειακών δομών με παιδιά.

1.3.1 Οικογένεια Προσανατολισμού/Οικογένεια Καταγωγής

Οικογένεια προσανατολισμού ή οικογένεια καταγωγής ονομάζεται η οικογένεια στην οποία το άτομο γεννήθηκε και ανατράφηκε. Είναι δυνατό κάποιος να ανήκει σε τουλάχιστον δύο οικογενειακές δομές κατά την διάρκεια της ζωής του. Παραδείγματος χάριν ένα παιδί το οποίο έχει υιοθετηθεί, δεν έχει μια μοναδική οικογένεια προσανατολισμού, ωστόσο πρέπει να τονιστεί πως μία θα είναι η οικογένεια που θα έχει μεγαλύτερη επιρροή και θα του δώσει τις βάσεις πάνω στις οποίες θα στηριχτεί και θα δημιουργήσει την δική του προσωπική πορεία (Collins, Jordan&Coleman, 2017).

1.3.2 Οικογένεια Γέννησης

Οικογένεια γέννησης καλείται η οικογένεια στην οποία ένα ζευγάρι έχει αποφασίσει να δεθεί με τα γαμήλια δεσμά ή έχει επιλέξει να δεσμευτεί αυτόβουλα χωρίς κάποιο επίσημο θεσμικό κύρος και έχει αποκτήσει παιδιά. Το ζευγάρι είναι δυνατό να αποτελείται από άτομα του ίδιου ή διαφορετικού φύλου και η γονιμοποίηση έχει προκύψει είτε μέσω της σεξουαλικής πράξης μεταξύ ετερόφυλων ατόμων είτε μέσω της βοήθειας της τεχνολογίας και της εξέλιξης της ιατρικής (π.χ. τεχνητή γονιμοποίηση, παρένθετη μητέρα)(Collins, Jordan&Coleman, 2017).

1.3.3 Εκτεταμένη Οικογένεια

Η εκτεταμένη οικογένεια είναι ένα οικογενειακό σύστημα αποτελούμενο από τους γονείς, τα παιδιά και τους παππούδες στην πιο συχνή μορφή της, αλλά μπορεί να περιλαμβάνει και άλλα άτομα που τους συνδέουν στενοί δεσμοί συγγένειας όπως θείους /θείες ή ξαδέλφια. Είναι μια οικογένεια η οποία συγκροτείται από άτομα διαφορετικών γενεών, μπορεί τριών ή και τεσσάρων γενεών. Ο εκτεταμένος τύπος οικογένειας φαίνεται να αναζωογονείται τα τελευταία χρόνια και πάλι, εξαιτίας της οικονομικής κρίσης που μαστίζει την χώρα και κατ'επέκταση των οικονομικών δυσχερειών που προέκυψαν. Όλο και περισσότερα παιδιά επιστρέφουν στο σπίτι των γονέων τους, ενώ δεν είναι λίγες οι φορές που επιστρέφουν παρέα με τα δικά τους παιδιά. Σύμφωνα με μία μελέτη, η πιθανότητα ένα ενήλικο παιδί να επιστρέφει στο σπίτι των γονιών του έχει τριπλασιαστεί από το 1945. Ακόμη η απογραφή

του πληθυσμού των ΗΠΑ κατέδειξαν πως ο αριθμός των γονιών που ζούσαν με τα ενήλικα παιδιά τους αυξήθηκε κατά 67% από το 2000 έως το 2007(Collins, Jordan&Coleman, 2017).

1.3.4 Μικτή Οικογένεια

Όταν δυο άνθρωποι που έχουν τουλάχιστον ένα παιδί από προηγούμενο γάμο τους αποφασίζουν να ενωθούν και να δημιουργήσουν μια κοινή οικογένεια, τότε αυτή η οικογένεια ονομάζεται μικτή ή ανασυσταμένη οικογένεια. Το ζευγάρι είναι πιθανό να αποκτήσει μαζί και ένα βιολογικό παιδί ή και περισσότερα. Παρόλο τον αυξημένο αριθμό διαζυγίων, ο θεσμός της οικογένειας δε περνά κρίση αφού υπάρχει αύξηση των ποσοστών επαναγαμλιότητας. Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία το 80% των ανδρών και το 75% των γυναικών που έχουν χωρίσει, θα συνάψουν εκ νέου γάμο στην επομένη τριετία ή τετραετία κατά προσέγγιση, με αποτέλεσμα τα παιδιά τους από το προηγούμενο δεσμό τους να μεγαλώσουν με μια ανασυσταμένη οικογένεια(Collins, Jordan&Coleman, 2017).

1.3.5 Θετή Οικογένεια

Η Υιοθεσία είναι μια τελεσίδικη νομική πράξη, σύμφωνα με την οποία ένα παιδί το οποίο έχει γεννηθεί σε μια οικογένεια γίνεται νόμιμο μέλος μιας άλλης οικογένειας. Μπορούν πια να υιοθετήσουν παιδιά ένας άνδρας ή μια γυναίκα μεμονωμένα ως γονιός και η υιοθεσία επιτρέπεται και σε ομοφυλόφιλα ζευγάρια ανδρών και γυναικών (Carter 2005).

1.3.6 Ανάδοχη Οικογένεια

Σε αυτό το τύπο οικογένειας, οι γονείς ανατρέφουν προσωρινά το παιδί που έχει γεννηθεί σε μια άλλη οικογένεια. Η παραμονή του παιδιού με την ανάδοχη οικογένεια μπορεί να κυμανθεί από ορισμένες μέρες έως και το μεγαλύτερο μέρος της παιδικής τους ηλικία. Στις ΗΠΑ, σχεδόν μισό εκατομμύριο παιδιά ζουν σε ανάδοχες οικογένειες, με τα δυο τρίτα να είναι Αφροαμερικανοί ή μιγάδες, ηλικίας από 5 έως 11 ετών και με πολλά από αυτά να αντιμετωπίζουν συναισθηματικά προβλήματα και συμπεριφοράς (Carter 2005). Αν και υπάρχει επίσημη σύνδεση της ανάδοχης οικογένειας με τις υπηρεσίες κοινωνικής Πρόνοιας, πολλές φορές διατελούνται ανεπίσημοι τύποι ανάδοχης οικογένειας με φίλους και συγγενείς.

1.3.7 Μονογονεϊκή Οικογένεια

Η μονογονεϊκή οικογένεια συνίσταται από έναν μόνο γονέα και ένα τουλάχιστον ή και περισσότερα παιδιά. Ο γονιός μπορεί να είναι του αρσενικού ή του θηλυκού γένους και είναι μόνος εξαιτίας θανάτου του συζύγου, χωρισμού, εγκατάλειψης ή επιλογής να παραμείνει άγαμος. Εφόσον ο ένας εκ των δύο γονέων είναι απών, αυτός που παραμένει επωμίζεται αυξημένες ευθύνες προς τα παιδιά. . Πάνω από το ένα τέταρτο των παιδιών της Καυκάσιας φυλής και πάνω από τα δύο τρίτα των παιδιών της Αφρικανικής φυλής στις ΗΠΑ γεννιούνται από γυναίκες που δεν έχουν παντρευτεί (Pinsof 2002). Γίνεται λοιπόν, κατανοητό πως αρκετές φορές είναι επιλογή των ατόμων να μεγαλώσουν τα παιδιά τους μόνοι και δεν προκύπτει λόγω ανωτέρας βίας (πχ. θάνατος). Βέβαια, οι γονείς αυτοί χρειάζονται υποστήριξη από την οικογένεια τους, τους φίλους τους, την κοινότητα και τους ειδικούς

προκειμένου να ανταπεξέλθουν στο διττό γονεϊκό ρόλο που λαμβάνουν να διαδραματίσουν στη ζωή των παιδιών τους.

1.4 Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΣΤΙΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Οι οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές ανακατατάξεις που συνέβησαν στον ελλαδικό χώρο, ως απόρροια τριών διαδοχικών περιόδων - την αγροτική , βιομηχανική και μεταβιομηχανική - που διαδέχτηκαν η μία την άλλη με γοργούς ρυθμούς, είχε ως αποτέλεσμα παραδοσιακές αντιλήψεις, αξίες, καλά ριζωμένα βιώματα να ζυμώνονται με νέους άγουρους κανόνες, ρόλους των δύο φύλων, ανάγκες και επιθυμίες των ανθρώπων. Το παλιό συναντούσε το νέο, προσπαθώντας να αλληλοσυμπληρωθούν, χωρίς να είναι πάντοτε εφικτό. Η έκβαση αυτή είναι φυσικό να δημιουργεί έντονη σύγχυση στο άτομο ,όσον αναφοράτις αποφάσεις και εν συνεχεία των ενεργειών που καλείται να πράξει (Κατάκη, 2009).

Ωστόσο οι ελληνικοί οικογενειακοί δεσμοί -παρόλο τις κρίσεις , τις διαρκείς μεταβολές, τις εσωτερικές και εξωτερικές μεταναστεύσεις του πληθυσμού, τη διασπορά, την απασχόληση με την ναυτιλία που είχε ως αντίκτυπο την μακρά απουσία από την οικία-κατάφεραν να διατηρηθούν και να μην εκλείψουν , εξαιτίας του δεσίματος που φαίνεται να παρουσιάζει ο Έλληνας με τον τόπο του και τα αγαπημένα του πρόσωπα. Οι άνθρωποι δημιουργούσαν «κύκλους» δικών τους προσώπων και σε αυτούς του καλά συνδεδεμένους κύκλους ανήκαν όσοι έδειχναν έμπρακτα πως νοιάζονται για τους υπολοίπους. Ανέπτυξαν σχέσεις αλληλοϋποστήριξης και αμοιβαίου σεβασμού. Συνακολούθως εκείνοι που δεν έδειχναν ενδιαφέρον και ήταν αποστασιοποιημένοι ,απομακρύνονταν από τον «κύκλο» ακόμη και αν τους συνέδεαν δεσμοί αίματος. Ο ανταγωνισμός έδρευε στις εκτός ομάδας σχέσεις.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Κατάκη, 2009 σήμερα ο άνθρωπος διχάζεται ανάμεσα σε δύο σταυροδρόμια , εκείνο του ατομικού δρόμου και εκείνο του συλλογικού. Τα βαθιά ριζωμένα βιώματα του Έλληνα τον ωθούν προς το δεύτερο ,ενώ η σύγχρονη οπτική της χάραξης της ζωής τον κατευθύνουν προς την πρώτη επιλογή. Το να είναι κάποιος ανεξάρτητος, χωρίς τα δέσμια των υποχρεώσεων προς άλλους ανθρώπους να τον βαρύνουν είναι εκ πρώτης όψεως ,πράγματι μια αρκετά ελκυστική επιλογή . Για να συμβεί αυτό ,χρειάζεται να κρατήσει τους ανθρώπους σε απόσταση . Η απόσταση αυτή είναι δυνατό ,δυστυχώς, να οδηγήσει στην αποξένωση του ατόμου από τον περίγυρο κόσμο ,έχοντας ως αποτέλεσμα να κυριεύεται πολλές φορές από συναισθήματα μοναξιάς και έλλειψη ουσιαστικής επικοινωνίας και διάδρασης με τους γύρω του. Είναι κατανοητό πως ο άνθρωπος βιώνει έντονη εσωτερική σύγχυση και αμφιταλαντεύεται εξαιτίας των αντιθέτων προτύπων και των μηνυμάτων τους που τον κατακλύζουν.

Η Κατάκη, 2009, αναφέρθηκε στην εξέλιξη της ελληνικής οικογένειας όπως προέκυψε κατά την διάρκεια των ετών, παρουσιάζοντας τρεις ταυτότητες της που εντόπισε.

1.4.1. Παραδοσιακή οικογένεια

Στο παραδοσιακό χώρο το άτομο εκπληρώνοντας τις υποχρεώσεις και τις ανάγκες προς την οικογένεια του ,αντλούσε την προσωπική ικανοποίηση που κάθε άτομο αποζητά ,η οποία με την σειρά της συνέβαλε στην αύξηση της αυτοεκτίμησής του. Δεν υπάρχει

διαχωρισμός «εγώ» και «άλλων» . Στόχων όλων αποτελεί το συμφέρον της οικογένειας ,συνεπώς και του ίδιου του ατόμου .Οι προσωπικές επιθυμίες θυσιάζονται για το καλό της οικογένειας ,τα μέλη εξαρτιούνται το ένα από το άλλο ,ενώ τυχόν προτροπές ,συμβουλές ή παρατηρήσεις ήταν ενέργειες επιτρεπτές , και δεν νοηματοδοτούσαν κινήσεις καταπιεστικές , επιφορτισμένες αρνητικά. Εν κατακλείδι, οποιαδήποτε απόφαση ή ενέργεια ερχόταν σε σύγκρουση με τον θεσμό της οικογένειας, ήταν καταδικαστέα και το άτομο ήταν δυνατό ακόμη και να απομακρυνθεί.

1.4.2. Πυρηνική οικογένεια

Στην αστική οικογένεια , το παιδί αποκτά την κεντρική θέση στην οικογένεια. Ο γάμος μεταξύ δύο ανθρώπων και η δημιουργία οικογένειας στηρίζεται εξ'ολοκλήρου στο παιδί. Ο παιδοκεντρικός αυτός χαρακτήρας της οικογένειας συμβάλλει στην απομάκρυνση της πιθανότητας μια ενδεχόμενης διάλυσης του συζυγικού δεσμού και στην ενίσχυση της οικογενειακής σταθερότητας. Οι γονείς επικεντρώνονται στην μόρφωση των παιδιών τους, επιδιώκοντας μέσω αυτού την μελλοντική κοινωνική ανέλιξη τους. Όταν τα παιδιά επιτυγχάνουν, οι γονείς κατακλύζονται από περηφάνεια πως οι κόποι τους και οι θυσιές χρόνων καρποφόρησαν. Αναζητούν την χαρά μέσω αυτών. Μόλις όμως το παιδί, φύγει από την οικογενειακή εστία, οι δύο σύζυγοι έρχονται αντιμέτωποι με μία πικρή αλήθεια. Η προσήλωση που έδειχναν όλα τα προηγούμενα χρόνια στο παιδί, έχει ως αποτέλεσμα οι δύο σύζυγοι να αισθάνονται απομακρυσμένοι ο ένας από τον άλλον, σαν δύο ξένοι που συμβίωσαν τόσο καιρό για το όφελος ενός τρίτου μέλους, παραμερίζοντας την μεταξύ του σχέση και τοποθετώντας την σε δεύτερη μοίρα. Έτσι, παρατηρείται πως τα διαζύγια όλο και πληθαίνουν όταν τα παιδιά ενηλικιώνονται ,αφού θεωρούν πως ο «στόχος» τους έχει εκπληρωθεί.

1.4.3. Το νέο ζευγάρι και η σχέση του

Ο γάμος παύει να θεωρείται ο προορισμός του ανθρώπου. Δεν είναι αυτοσκοπός των συντρόφων η αναπαραγωγή «χρήσιμων» ανθρώπων για την κοινωνία, όπως ίσχυε προηγουμένως. Οι νέοι δείχνουν περισσότερο ζήλο για την δημιουργία μιας λειτουργικής σχέσης μεταξύ του ζευγαριού , μέσω της ειλικρίνειας, της ισότητας, της συναισθηματικής συναλλαγής. Είναι απαραίτητο για την συνέχιση μια υγιούς σχέσης να υπάρχει αμοιβαία συνεισφορά, από κοινού λήψη αποφάσεων σε καίρια θέματα που αφορούν το σπίτι, αλληλοκατανόηση, ενεργή ακρόαση και έκφραση σκέψεων και ιδεών. Η σημασία του θεσμού του γάμου εκλείβει ,θεωρώντας τον « παλιομοδίτικο» και κυρίως ως τρόπο επίλυσης κρατικών προβλημάτων που μπορεί να προκύψουν, ενώ η απόκτηση παιδιών δεν είναι στην κορυφή της λίστας των προτεραιοτήτων τους. Ωστόσο οι στατιστικές, δεν δείχνουν πως μειώνονται οι γάμοι αλλά πως αυξάνονται τα διαζύγια. Η «κατασκευή» μιας σχέσης δομημένης στα παραπάνω χαρακτηριστικά ,δεν αποτελεί πάντοτε το κλειδί για τη διατήρηση μιας μακροπρόθεσμης συμβίωσης (Κατάκη, 2009).

1.5 Ο ΚΥΚΛΟΣ ΖΩΗΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Η οικογένεια αποτελείται από ένα σύνολο απόψεων το οποίο αναφέρεται τόσο στις εσωτερικές όσο και στις εξωτερικές σχέσεις. Ωστόσο συνδέονται άρρηκτα με την ανάπτυξη και την διαφοροποίηση. Οι γνώμες αυτές έχουν χαρακτηριστεί από οικογενειακούς

ερευνητές ως η *''ακολουθία του οικογενειακού κύκλου ζωής''*. Ο κύκλος ζωής της οικογένειας, βοηθά στη μελέτη εξέλιξης της οικογένειας και στη κατανόηση της ικανότητας της οικογένειας για μονιμότητα και συνέχεια μέσα από τα στάδια από τα οποία περνά και είναι τα εξής: διαχείριση δυσκολιών στο κύκλο ζωής της οικογένειας, τελετές, φύλο και εξουσία, δεοντολογικές αποδοχές των μοντέλων του κύκλου ζωής.(Haley , 1976)

1.5.1. Στάδια του Κύκλου Ζωής της Οικογένειας

Η οικογενειακή θεραπεία έχει συνεισφέρει στην ανάλυση του κύκλου ζωής στην οικογενειακή ζωή. Η οικογενειακή θεραπεία ήρθε στο φως τη δεκαετία του 1960 εξαιτίας της απογοήτευσης πολλών ερευνητών που εργάζονταν με ατομικές μορφές θεραπείας. Στη προσπάθεια τους οι οικογενειακοί θεραπευτές αντιλαμβάνονταν πως πηγή των δυσκολιών του παιδιού αποτελούσαν τα γεγονότα τα οποία διαδραματίζονταν στο σπίτι (Haley,1976; Minuchin,1974). Αρχικά οι θεραπευτές έρχονταν σε επαφή μόνο με τα παιδιά χωρίς την γονική παρουσία, πράγμα το οποίο δυσκόλευε να κατανοήσουν όλα όσα διαδραματίζονταν μέσα στην οικογένεια. Στην πορεία ξεκίνησαν επικοινωνούν και με το παιδί εκτός από τους γονείς ώστε να μπορέσουν να αντιληφθούν και να κατανοήσουν το πρόβλημα και την θεραπεία, γεγονός που βοήθησε σημαντικά ώστε να λάβουν τις απαραίτητες γνώσεις μέσα από τις μελέτες τους. Οι μελέτες τους οδήγησαν στη δημιουργία μοντέλων οικογενειακής ζωής μέσα από τα οποία στόχευαν στη πρόβλεψη και στα επαναλαμβανόμενα σχήματα της οικογενειακής ζωής. Η οικογένεια δέχεται συνεχώς μεταβολές προσπαθώντας όμως να διατηρήσουν την ταυτότητα και την οργάνωση της. Όπως είναι φυσικό οι οικογένειες κάποια στιγμή θα υποστούν σημαντικές αλλαγές όπως είναι η γέννηση, ο γάμος, το διαζύγιο και ο θάνατος. Οι αλλαγές που δέχεται μία οικογένεια μπορεί να οφείλεται και σε εξωτερικούς παράγοντες . Η Duvall (1977) κατευθύνθηκε από το μοντέλο του ατομικού κύκλου ζωής σε αυτό του οικογενειακού.

Η σημασία του οικογενειακού κύκλου ζωής ωστόσο έχει επικριθεί καθώς όπως αναφέρεται υποστηρίζει την ανάπτυξη της οικογένειας δίνοντας έμφαση κατά κύριο λόγο στην πυρηνική οικογένεια η οποία συντελεί την απόλυτη μορφή της, που όμως πλέον δεν αποτελεί το μόνο διαδεδομένο τύπο οικογένειας. Στο μοντέλο αυτό επίσης ελλοχεύει ο κίνδυνος να θεωρηθεί πως όλα τα μέλη της οικογένειας έχουν την ίδιες επιλογές. Οι ενήλικοι έχουν τη δυνατότητα να διαμορφώσουν μια μονογονεϊκή οικογένεια, αλλά οι ιδιαίτερες επιλογές των γονέων μπορεί να έχουν αρνητικές συνέπειες στο παιδί καθώς μπορεί απορριφθεί από τους συμμαθητές του και να στιγματιστεί (Haley,1981).

1.5.2. Διαχείριση δυσκολιών στο κύκλο ζωής της οικογένειας

Η έννοια του κύκλου ζωής της οικογένειας επεξεργάζεται ένα μεγάλο φάσμα θεμάτων που σχετίζονται με την οικογενειακή ζωή. Εκτιμά την επιρροή που ασκεί το σύνολο των κανόνων και των προτύπων που προκύπτουν από την οικογένεια. Οι κρίσεις που γεννιούνται στα διάφορα στάδια του κύκλου ζωής συσχετίζονται με τις ρίζες μεταξύ των αντιλήψεων και των ενεργειών της οικογένειας και της κοινωνίας. Για παράδειγμα οι γονείς μπορεί να πιεστούν αν έχουν προσκολληθεί σε έναν έφηβο. Σε περίπτωση που ο έφηβος εμφανίσει προβλήματα που χρειάζεται την βοήθεια ειδικών, αυτό θα έχει σαν αποτέλεσμα να δοθούν συμβουλές και καθοδήγηση στους γονείς είτε από το σχολείο είτε από γιατρούς και κοινωνικούς λειτουργούς με σκοπό να επιτρέψουν στο παιδί μεγαλύτερη ανεξαρτησία. Για κάποιες οικογένειες οι αμφιβολίες και ο έλεγχος της πιστότητας των αντιλήψεων τους, φέρει σαν αποτέλεσμα αγχωτικές καταστάσεις ειδικά αν έχουν να αντιμετωπίσουν και άλλα προβλήματα.

Οι οικογένειες συχνά επιδιώκουν να βρουν τρόπους επίλυσης των προβλημάτων και των δυσκολιών που εμφανίζονται κατά περιόδους. Οι λύσεις αυτές προκύπτουν από τον συνδυασμό συναισθηματικών αναγκών, αντιλήψεων και διαφόρων περιστάσεων. Κάποιες φορές οι λύσεις έχουν διαμορφωθεί σκόπιμα και συνειδητά ενώ σε άλλες ενστικτωδώς και συναισθηματικά. Οι λύσεις που προκύπτουν διαμορφώνονται μέσα από τις αντιλήψεις των μελών της οικογένειας. Οι αντιλήψεις έχουν γεννηθεί από παραδόσεις εκατομμύρια χρόνων παλαιότερα. Η έννοια του κύκλου ζωής της οικογένειας εστιάζει στην ενέργεια μεταξύ των απεικονίσεων μιας κοινωνίας για την οικογένεια αλλά και τη αξία των απεικονίσεων αυτών από την ίδια την οικογένεια. Οι επικρατούσες αναπαραστάσεις γίνονται περισσότερο επιτακτικές εξαιτίας του γεγονότος ότι παρόλο που κάποιοι άνθρωποι δε ζουν σε μια πραγματική πυρηνική οικογένεια, αυτή θεωρείται η πιο διαδεδομένη οικογενειακή μορφή όπου θα ζήσει μέσα σε αυτή για μεγάλο χρονικό διάστημα της ζωής του.

1.5.3. Τελετές

Σε πολλές κοινωνίες οι αλλαγές που σχετίζονται με τα στάδια του κύκλου ζωής πραγματοποιούνται μέσα από κάποιες τελετές, όπως τον γάμο μέσα από την γαμήλια τελετή, την γέννηση, την αποφοίτηση, την κηδεία κλπ. Η συγκέντρωση των μελών της οικογένειας σε τελετές επαναπροσδιορίζουν τα μέλη της εξυπηρετώντας έτσι την στερέωσή τους. Οι τελετές σηματοδοτούν τις μεταβολές και προσδιορίζουν το ζευγάρι ανακεφαλαιώνοντας τη σχέση ανάμεσα στην πυρηνική οικογένεια και την υπόλοιπη οικογένεια. Οι Selvini-Palazzoli (1978) αναφέρουν ότι οι τελετές υφίστανται ως ένα είδος έμμεσης επικοινωνίας. Για παράδειγμα, τα άτομα τα οποία βρίσκονται δίπλα στο νεόνυμφο ζευγάρι σε μια φωτογραφία διαβεβαιώνουν τη δημιουργία μιας νέας μορφής οικογένειας. Έχει παρατηρηθεί ότι οι οικογένειες συνδέονται και επηρεάζονται άρρηκτα από το κοινωνικό σύνολο, καθώς οι κοινωνίες εκφέρουν απόψεις για τον τρόπο ανάπτυξης και λειτουργίας της οικογένειας.

1.5.4. Φύλο και εξουσία

Οι οικογενειακές σχέσεις μπορούν να χαρακτηριστούν αμφίδρομες. Η ισορροπία ανάμεσα στην δύναμη και την εξουσία εξαρτώνται από ορισμένους παράγοντες. Ένας σημαντικός τρόπος κατανόησης της εξουσίας αποτελούν οι πόροι που διαθέτει ο εκάστοτε σύντροφος. (Blood & Wolfe 1960; Homans, 1961). Ως πόρους χαρακτηρίζουμε το εισόδημα, την σωματική διάπλαση, τη μόρφωση, το επάγγελμα. Ωστόσο υπάρχουν και άλλοι πόροι οι οποίοι δημιουργούνται μέσα από τις ανθρώπινες σχέσεις όπως η αγάπη, η τρυφερότητα, η ομορφιά και το χιούμορ. Για παράδειγμα ένας σύντροφος αποκτά εξουσία, επειδή ο άλλος είναι ερωτευμένος και εξαρτημένος συναισθηματικά μαζί του.

Σημαντικό ρόλο στις αντιθέσεις των φύλων σχετικά με τους πόρους διαδραματίζουν τα πολιτισμικά πρότυπα. Η ομορφιά της γυναίκας αποτελεί σημαντικό πόρο για εκείνη με αποτέλεσμα να επικεντρώνεται και να δίνει έμφαση στην εξωτερική της εμφάνιση. Για παράδειγμα, σε δυτικές κοινωνίες αποδίδεται σεβασμός και φροντίδα στη γυναικεία ομορφιά. Η δυτική κουλτούρα ταυτίζει τη γυναικεία ομορφιά με τη καλή σωματική κατάσταση και τη νιότη. Όμως όσο η γυναίκα μεγαλώνει και ωριμάζει, η εξωτερική εμφάνιση φθείρεται, είτε λόγω της φυσικής ωρίμανσης, είτε λόγω του ερχομού των παιδιών που αναπόφευκτα τοποθετούν την προσωπική της φροντίδα σε δεύτερη μοίρα. Επομένως, η εμφάνιση και ομορφιά δεν καθορίζεται μόνο από την ίδια, αλλά και από άλλους εξωτερικούς παράγοντες. (Foreman 1994; Williams and Watson, 1988)

Η δύναμη που ασκεί κάθε σύντροφος στη σχέση εξαρτάται από τους πόρους που κατέχει και με τους οποίους θα μπορέσει να ασκήσει επιρροή στα υπόλοιπα μέλη της

οικογένειας. Σε μια πυρηνική οικογένεια η εξουσία που κατανέμεται, αλλάζει κατά τη διάρκεια της ζωής. (Hesse-Biber&Willimson 1984; Haley 1976, Carter&McGoldrink 1980). Ένα ζευγάρι στην αρχή της σχέσης του, θεωρείται ισότιμο. Στην πρώτη γέννηση του παιδιού συνηθίζεται η οικονομική ανεξαρτησία της μητέρας να ελλοτώνεται αφού με τον ερχομό του παιδιού η γυναίκα αποσιώνεται ολοκληρωτικά σ' αυτό με αποτέλεσμα να εργάζεται λιγότερο ή και καθόλου. Βέβαια πλέον υπάρχει οικογενειακή πολιτική και έτσι η εργαζόμενη γυναίκα μπορεί να στείλει μετά το πέρας της άδειας ανατροφής της το μωρό σε ένα βρεφονηπιακό σταθμό και να συνεχίσει να εργάζεται κανονικά. Σε περίπτωση που δεν μπορεί να πράξει κατ'αυτό τον τρόπο όμως η εργαζόμενη γυναίκα, αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να εξαρτάται σε μεγαλύτερο βαθμό από τον σύζυγο και να απομακρύνεται ολοένα από την καριέρα της σε αντίθεση με εκείνον, ο οποίος υποχρεώνεται πιθανόν να δουλεύει περισσότερες ώρες για την κάλυψη των εξόδων της οικογένειας. Η δύναμη και η εξουσία της γυναίκας πιθανόν να αυξάνεται όταν τα παιδιά μεγαλώσουν και πηγαίνουν σχολείο, καθώς ίσως τότε να της δοθεί η ευκαιρία να επιστρέψει στην εργασία της. Από την άλλη πλευρά η επαγγελματική πορεία του άνδρα μπορεί να αρχίσει να φθείρεται με αποτέλεσμα όταν το ζευγάρι να αρχίζει να ισορροπεί. Παραταύτα, οι κοινωνικές προκαταλήψεις ανατροφοδοτούν τέτοιου είδους ανισότητες.

1.5.5. Δεοντολογικές αποδοχές των μοντέλων του κύκλου ζωής

Ο θεσμός της οικογένειας υφίσταται μέσα σε ένα ευρύτερο πολιτισμικό πλαίσιο το οποίο έχει σαν αποτέλεσμα η οικογενειακή ζωή να εξαρτάται κυρίως από τα κανονιστικά πρότυπα που επικρατούν σε μια κοινωνία. δηλαδή τους τρόπους με τους οποίους θεωρούν οι άνθρωποι ότι πρέπει να λειτουργεί το κάθε τι. Η διάρκεια ζωής της οικογένειας με το πέρας των χρόνων προβάλλει κοινωνικές πρότυπα που θα πρέπει να ακολουθούν όλες οι οικογένειες. Τα πρότυπα αυτά προβάλλουν αντιλήψεις για τη μορφή που θα πρέπει να έχει κάθε οικογένεια και πιο συγκεκριμένα, να αναφέρει την εξέλιξη της, τρόπους αντιμετώπισης προβλημάτων, αλλά και επικοινωνίας μεταξύ των μελών του οικογενειακού περιβάλλοντος, επιπλέον, να αναφέρει τρόπους για την αρμονική συνύπαρξη τους, καθώς επίσης και την κατάλληλη στιγμή που τα παιδιά θα πρέπει να ανοίξουν τα φτερά τους και να φύγουν από την ασφάλεια της οικογένειας, ώστε να δημιουργήσουν τη δική τους "φωλιά". Με λίγα λόγια ο κύκλος ζωής της οικογένειας είναι τα διαδοχικά, και κοινώς αποδεκτά βήματα που ακολουθούνται από τα μέλη της, διατηρώντας στο νου τους τη συγκεκριμένη μορφή που θα πρέπει να έχει η οικογένεια (Morawetz 1984, σελ.571)

Την ίδια στιγμή, η έννοια του κύκλου της ζωής της οικογένειας θεωρεί ως πρότυπο τύπο του θεσμού την πυρηνική οικογένεια, καθώς αυτή με βάση τα μέχρι τώρα δεδομένα θεωρείται το ιδεατό για την ανατροφή των παιδιών. Βέβαια, λαμβάνοντας υπ' όψη, με βάση τις στατιστικές, τα υψηλό αριθμό των διαζυγίων, κατά κύριο λόγο στις βιομηχανικές κοινωνίες, αυτό το μοντέλο ενδέχεται να προκαλέσει στρεσογόνες συνθήκες στις οικογένειες που δε μπορούν να ακολουθήσουν και να προσαρμοστούν σε αυτό το ιδεατό πρότυπο οικογένειας. Εν κατακλείδι θα ήταν ιδανικό να γίνουν προτάσεις για κύκλους ζωής της οικογένειας και όχι για ένα απόλυτο ιδανικό πρότυπο, καθώς η ποικιλομορφία βοηθάει στην ανάπτυξη της κοινωνίας. Μία τέτοια πρόταση μπορεί να οδηγήσει σε μια πολύ υγιή σχέση και αλληλεπίδραση μεταξύ των μελών της οικογένειας, στο οποίο θα στοχεύουν όλα σ' έναν κοινό, που δεν είναι άλλο από το καλύτερο δυνατό για τα παιδιά. (Morawetz 1984, σελ.571).

1.6 Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΩΣ ΜΗΤΕΡΑ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΣΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

1.6.1 Η γυναίκα στο ρόλο της μητέρας

Ο ρόλος της μητέρας αναμφισβήτητα έχει απασχολήσει την κοινωνία σε σημαντικό βαθμό καθώς η ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη και εξέλιξη του παιδιού εξαρτάται από αυτόν, ιδιαίτερα κατά τα πρώιμα στάδια της ζωής του. Η μητέρα αποτελεί το πρώτο πρόσωπο με το οποίο έρχεται σε συνεχή επαφή το βρέφος και γι' αυτό τον λόγο παίζει καθοριστικό ρόλο στην αγωγή και την κοινωνικοποίησή του. Το παιδί επηρεάζεται σημαντικά από την επαφή μαζί της, γεγονός που δηλώνει ότι η μητέρα πρέπει να το εφοδιάσει με τα κατάλληλα ερεθίσματα ώστε να μπορεί να προσαρμοστεί στη μετέπειτα επαφή του με τον κοινωνικό περίγυρο. Ο δεσμός τους ξεκινά από την περίοδο της εγκυμοσύνης στην οποία μητέρα και παιδί μοιράζονται το ίδιο σώμα (Bernard,2010).

Είναι σημαντικό η γυναίκα να έχει αντιληφθεί πλήρως την επιλογή της και να είναι ώριμη σωματικά και ψυχικά ώστε να φέρει στον κόσμο ένα παιδί με απόλυτη υπευθυνότητα και σιγουριά. Επιπροσθέτως, πρέπει είναι έτοιμη ν' αντιληφθεί την έννοια της μητρότητας και να μπορεί να συνειδητοποιήσει το σπουδαίο επίτευγμα αυτής. Βασικές παράμετροι που διαδραματίζουν σημαντικό και θετικό ρόλο στην ανάπτυξη της μητρότητας αποτελούν οι αρμονικές σχέσεις μεταξύ του ζευγαριού και ιδίως όταν χαρακτηρίζονται από σεβασμό αγάπη και ειλικρίνεια. Η γέννηση του παιδιού αποτελεί ύψιστης σημασίας να θεωρείται ευτυχία για τους γονείς κι όχι βάρος στην μετέπειτα ζωή τους καθώς επίσης και η μητέρα να έχει άριστες σχέσεις με την δική της μητέρα ώστε να λαμβάνει τα θετικά πρότυπα για την σχέση που θα αναπτύξει με το δικό της παιδί. Μια γυναίκα γίνεται μητέρα όταν αντιληφθεί τις υποχρεώσεις και τις ευθύνες απέναντι στο παιδί της καθώς επίσης κι όταν αισθάνεται πως σε κρίσιμες στιγμές είναι ικανή να ανταπεξέλθει και να εμπιστευτεί τον εαυτό της.(Μαρκαντώνης, Ρήγας, 1991).

Η σχέση μητέρας παιδιού ξεκινά να αναπτύσσεται κατά την περίοδο της κύησης στη διάρκεια της οποίας οι συναισθηματικές διεργασίες της μητέρας αποτελούνται από τρεις φάσεις. Στην πρώτη φάση δέχεται το γεγονός της εγκυμοσύνης. Στη δεύτερη φάση αντιλαμβάνεται πια ότι το έμβρυο αποτελεί ξεχωριστή οντότητα την οποία θα αναθρέψει. Τέλος στην τρίτη φάση στην ,οποία η γυναίκα είναι έτοιμη για την γέννηση και τον ερχομό του παιδιού στη ζωή της (Lowdermilk, Perry&Cashion, 2013).

1.6.2 Ο ρόλος της μητέρας στα εξελικτικά στάδια του παιδιού

Προγεννητική περίοδο

Ο ρόλος της μητέρας στο παιδί είναι καθοριστικός όχι μόνο από την στιγμή της γέννησης του αλλά και από την προγεννητική περίοδο. Η επίδραση των προγεννητικών και περιγεννητικών εμπειριών στην ψυχική υγεία του ανθρώπου απασχόλησαν ιδιαίτερα τον Αθανάσιο Καυκαλίδη νευρολόγο-ψυχίατρο (1919-1987). Σύμφωνα με τον τελευταίο , το έμβρυο αντιλαμβάνεται και κατανοεί το περιβάλλον από τη στιγμή της σύλληψης. Η συνείδηση του εμβρύου το βοηθά να αντιληφθεί την διάθεση αποδοχής ή την απόρριψης της μητέρας του. Η προγεννητική και ψυχολογία δίνει έμφαση στην άσκηση επιρροής μήτρας στα συναισθήματα και στην ψυχολογική ανάπτυξη και συγκρότηση του εμβρύου. Ύψιστης σημασίας αποτελεί η ψυχοσυναισθηματική κατάσταση της μητέρας η οποία επηρεάζει και καθοδηγεί τη ψυχολογική ανάπτυξη και συγκρότηση του εμβρύου. Η ψυχοσωματική ισορροπία της εγκύου επηρεάζει σημαντικά το έμβρυο διότι κάθε δυσλειτουργία στην προγεννητική περίοδο μπορεί να οδηγήσει σε αρνητικές εκφάνσεις. Τέλος, η αρμονική

ανάπτυξή του παιδιού εξαρτάται από την ομαλή συνύπαρξη με την μητέρα του (Ζέφυρος & Καυκαλίδης, 2002).

Βρεφική ηλικία

Η βρεφική περίοδος διαδραματίζει εξίσου ύψιστης σημασίας ρόλο για την πορεία του. Η μητέρα αποτελεί το πρότυπο κοινωνικοποίησης, γι' αυτό και η απουσία της μπορεί να δημιουργήσει ένα εσωστρεφές παιδί προκαλώντας προβλήματα στις μετέπειτα κοινωνικές του σχέσεις (Μπερντ, 2004). Επίσης είναι σημαντικό να μπορεί η μητέρα ν' αναλαμβάνει η ίδια σε συνεπιμέλεια με το πατέρα το μέγαλωμα του παιδιού κι όχι την ανατροφή του παιδιού να την αναλαμβάνουν τρίτα πρόσωπα.

Κάθε βρέφος είναι μοναδικό, ενώ η μητέρα το αισθάνεται περισσότερο από οποιονδήποτε άλλον στον κόσμο. Η μητρική αγάπη δεν έχει όρια. Κάθε βρέφος αναζητά αγάπη, φροντίδα από την μητέρα του για να μπορεί να αισθάνεται, ζεστασιά, σιγουριά και θαλπωρή. Εκείνο από τη μεριά του δείχνει ανταπόκριση στην αγάπη της μητέρας με το χαμόγελο του, γεγονός που αποδεικνύει ότι αρχίζει να κοινωνικοποιείται. Τέλος, η ψυχολογία και η διάθεση της μητέρας επηρεάζει άρρικτα την ψυχολογία του ενώ επιπρόσθετα θα πρέπει να δίνει ιδιαίτερη σημασία στη συμπεριφορά του, διότι μέσα από τις αντιδράσεις του μπορεί να ανακαλύψει πράγματα που δεν μπορούν ακόμη να εκφραστούν με τον λόγο (Χουρδάκη, 1982).

Νηπιακή ηλικία

Η νηπιακή ηλικία ενός παιδιού ξεκινά από τα τρία και ολοκληρώνεται στα 5,5-6 χρόνια. Εκείνο το χρονικό διάστημα το παιδί προσπαθεί να ανακαλύψει όλα όσα το περικλείουν. Ακόμη, αρχίζει να διαπλάθει τον χαρακτήρα και την προσωπικότητα του, καθώς επίσης και να κοινωνικοποιείται. Η συμβολή της μητέρας είναι σημαντική για τη διαμόρφωση του χαρακτήρα του, καθώς θα του μεταλαμπαδεύσει βασικούς κανόνες συμπεριφοράς, τους οποίους θα χρησιμοποιεί και θα οικειοποιηθεί καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του. Απαραίτητη προϋπόθεση αποτελεί η μητέρα να μειώνει τις ανάρμοστες συμπεριφορές του παιδιού (όπως φωνές, επιθετικές στάσεις, αυθάδεια) με συζήτηση, κατανόηση και επικοινωνία κι όχι με βίαιες συμπεριφορές. (Χέλμουτ, 1989)

Επίσης, τα παιδιά σ' αυτή την ηλικία ξεκινούν να αντιλαμβάνονται και να εξερευνούν το σώμα τους και τις αντιθέσεις μεταξύ των δύο φύλων. Το γεγονός αυτό φέρει σαν αποτέλεσμα να γεννιούνται μέσα τους απορίες σεξουαλικού περιεχομένου, όπως για παράδειγμα, πως έρχεται ένα παιδί στον κόσμο, με ποιόν τρόπο οι γονείς το δημιούργησαν. Στις απορίες αυτές η μητέρα είναι υποχρεωμένη να τις απαντήσει χωρίς να αισθάνεται ντροπή και δισταγμό, αφού αυτό θα είχε σαν συνέπεια, το παιδί να αισθάνεται πως οι ερωτήσεις πάνω σε αυτά τα θέματα κρύβουν κάτι πονηρό και ενοχικό που δεν επιτρέπεται να κάνει λόγο. Η κατάλληλη χρονική στιγμή κατά την οποία η μητέρα πρέπει να συζητά με το παιδί για σεξουαλικά θέματα και να πραγματοποιήσει την έναρξη της σεξουαλικής αγωγής είναι όταν το παιδί εκφράσει τις πρώτες του ερωτήσεις και απορίες πάνω σ' αυτά. (Ευδόκη, 1968).

Παιδική ηλικία

Η φοίτηση του στη πρωτοβάθμια εκπαίδευση και η ολοκλήρωση αυτής, σηματοδοτεί την αρχή και το τέλος της παιδικής ηλικίας. Πρόκειται για μια σημαντική περίοδο στη ζωή του

παιδιού, καθώς κοινωνικοποιείται και μαθαίνει να ζει σε πιο συλλογικό επίπεδο, συγκριτικά με τη μέχρι τώρα ζωή του.

Σε αυτή την περίοδο-ορόσημο, είναι σημαντικό, το παιδί να έχει μια ομαλή ένσωμάτωση στην καινούργια ζωή. Σε αυτή τη νέα σελίδα η μητέρα πρέπει να παρέχει την απαραίτητη προετοιμασία στο παιδί της. Θα ήταν ωφέλιμο να του αναφέρει, πως το σχολικό περιβάλλον στο οποίο θα ενταχθεί, θα του δώσει την ευκαιρία να αποκτήσει νέους φίλους, να κοινωνικοποιηθεί ενώ παράλληλα οι δάσκαλοι ,θα σταθούν δίπλα του ως αρωγός, τόσο στις μαθησιακές όσο και στις προσωπικές του υποθέσεις. Επιπλέον, η μητέρα θα πρέπει να ενημερώνεται για την εξέλιξη του παιδιού της στο σχολικό περιβάλλον και να κρατά επαφή με τους εκπαιδευτικούς για όλα τα σχολικά ζητήματα (Ηλιοπούλου, 1979)

Ένα επίσης σημαντικό ζήτημα, είναι η βοήθεια που θα πρέπει να λαμβάνει το παιδί και μετά το σχολείο, στο σπίτι, ώστε να αντιμετωπίσει τυχόν διδακτικές δυσκολίες που μπορεί να προκύψουν.

Τέλος, οι ηθικές του παιδιού αρχίζουν να ολοκληρώνονται σε αυτή την ηλικία. Αυτό που μένει, είναι η μητέρα, μέσω της αληθινής επικοινωνίας με το παιδί της, να ενισχύσει θετικά , όσο το δυνατόν κάποιες πλευρές του χαρακτήρα του, που δεν έχουν διαμορφωθεί εντελώς. (Ράσελ Δ. 1979).

Εφηβική ηλικία

Τα παιδιά μόλις περάσουν από την παιδική στην εφηβική ηλικία, είναι σα να επαναπροσδιορίζουν ολόκληρη την ψυχοσύνθεση τους. Ηθικές αρχές και οι αντιλήψεις τους ανατρέπονται και υπάρχει μια ανησυχία στον ψυχισμό τους, η οποία εκφράζεται μέσα από επανάσταση σε κάθε κατεστημένο, με σκοπό την προσωπική τους ελευθερία και το πέρασμα στην ενήλικη ζωή. Οι έφηβοι πλέον, αναγνωρίζουν τις εσφαλμένες μεθόδους που τυχόν χρησιμοποίησαν οι γονείς τους στο παρελθόν καθώς είναι σε θέση να έχουν μια πιο αντικειμενική κρίση. Για τον λόγο αυτόν αντιδρούν επιθετικά απέναντι τους σε ορισμένες περιπτώσεις. Σ αυτή τη περίοδο, η μητέρα είναι αυτή που οφείλει να κρατήσει τις ισορροπίες. Δεν πρέπει να σταματήσει με βιαιότητα αυτή την ανταρσία, διότι θα πετύχει τα αντίθετα αποτελέσματα. Η συζήτηση και η θετική στάση είναι αυτά που θα κατά πνίξουν κάθε αρνητικό συναίσθημα του έφηβου. Μόνο αν η μητέρα δείξει ανοχή σε αυτή τη νέα τάξη πραγμάτων και έχει σαν όπλο της το διάλογο, θα μπορέσει να μετριάσει τις συγκρούσεις (Gordon1994).

Εξάλλου, ο ίδιος ο έφηβος αποζητά από τη μητέρα του την εμπιστοσύνη, την κατανόηση και την υποστήριξη, στο δύσβατο αυτό μονοπάτι της εφηβείας. Αξίζει βέβαια να σημειωθεί, ότι οι λόγοι για τους οποίους οι έφηβοι “επαναστατούν”, είναι για να απογαλακτιστούν από τους γονείς τους και να περάσουν σιγά-σιγά στην αντίπερα όχθη, αυτή της ενήλικης ζωής. Η σημασία της μητέρας στην εφηβεία κρίνεται από το πως αντιμετωπίζει το ίδιο της το παιδί. Εκείνη πρέπει να βοηθήσει τον έφηβο να αποκτήσει αντικειμενική κρίση και να του δώσει τροφή για σκέψη σχετικά με τα λάθη που έκαναν οι ίδιοι. Η αδιαφορία και η υποτίμηση των απόψεων του παιδιού, θα πρέπει να αφήσουν χώρο στον ουσιαστικό διάλογο μεταξύ τους. Επιπλέον, είναι δικαιολογημένη η υπερβολική της προστασία γιατί οι εξωτερικοί κίνδυνοι μπορεί να είναι αυξημένοι, αλλά δε θα πρέπει να αφήσει αυτό της το συναίσθημα να καταπνίξει το παιδί της, αντίθετα θα πρέπει να του δώσει χώρο να ανοίξει τα δικά του φτερά.(Ηλιοπούλου1979).

Αξίζει επίσης να σημειωθεί πως η μητέρα είναι αυτή, η οποία θα πρέπει πρώτη να διδάξει στο παιδί της τη σεξουαλική αγωγή. Οφείλει ν' αφήσει στην άκρη τις προκαταλήψεις και να απαντά ευθέως και με σαφήνεια σε όλα τα ερωτήματα του νέου, να επικεντρώσει την προσοχή της στην επικινδυνότητα, τις ασθένειες και σε τυχόν ανεπιθύμητες εκβάσεις που ελλοχεύουν. Κλείνοντας, η μητέρα θα πρέπει να συμπαρασταθεί στις αλλαγές του ψυχισμού του εφήβου και να τον βοηθήσει να ανακαλύψει τον εαυτό του μέσα από τις αλλαγές που συμβαίνουν στην προσωπικότητά του, να γεφυρώσει το κενό με τους γονείς του, το οποίο είναι αποτέλεσμα της υπερπροστασίας των δευτέρων και να μη νοιώθει την υποχρέωση να φανεί αντάξιος όλων των προσδοκιών τους, τόσο στην εκπαιδευτική, όσο και στην επαγγελματική του σταδιοδρομία. Σε αυτό το σημείο η μητέρα, μέσα από το διάλογο, πρέπει να ανακαλύψει τις επιθυμίες του παιδιού της, και να του δώσει τις κατάλληλες συμβουλές, διότι μόνο έτσι θα γνωρίσει την επιτυχία(Δρόσου,1985).

1.7 Ο ΑΝΔΡΑΣ ΣΑΝ ΠΑΤΕΡΑΣ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

1.7.1 Ο άνδρας σαν πατέρας και ο πατρικός ρόλος

Η απόφαση ενός άνδρα να αναλάβει πατρικές ευθύνες προϋποθέτει να “εγκαταλείψει” τη θέση του παιδιού που κατείχε μέχρι στιγμής και να αποδεχτεί μια νέα ανεξαρτητοποιημένη πραγματικότητα στα πλαίσια της οποίας θα δημιουργήσει τη δική του οικογένεια.(Κορώσης, 2011)

Ο άνδρας βιώνει διαφορετικά την περίοδο της εγκυμοσύνης από την μητέρα. Μέσω της φαντασίας του οραματίζεται τη μορφή του εμβρύου καθώς δεν έχει την δυνατότητα να αισθανθεί την ύπαρξη του βρέφους όπως η μητέρα με τις σωματικές αλλαγές που βιώνει. Επιπλέον, πολλές φορές υπάρχει η δυνατότητα ο ίδιος να αισθανθεί συναισθήματα μοναξιάς καθώς παραμελείται από το περιβάλλον του αφού την μέγιστη προσοχή υφίστανται η μελλοντική μητέρα και αργότερα το βρέφος. (Ζερικιώτη, 2017)

Όλα αυτά τα αρνητικά συναισθήματα που βιώνει ο άνδρας είναι ικανά να οδηγήσουν στο όχι και τόσο γνωστό φαινόμενο “counade” ή αλλιώς “λοχεία του συζύγου” σύμφωνα με το οποίο ο πατέρας αναπτύσσει συμπτώματα παρόμοια με αυτά της συζύγου της στην προσπάθειά του να ταυτιστεί μαζί της. Τέτοια συμπτώματα αποτελούν η μεγάλη αύξηση βάρους, η ναυτία, ο πόνος στο στομάχι καθώς και μειωμένη όρεξη για φαγητό. Όταν βιώνουν αυτό το φαινόμενο οι άνδρες πολλές φορές δεν γίνεται αντιληπτό από το περιβάλλον τους και αποδίδουν τα συμπτώματα αυτά σε κάποια άλλη αιτία και όχι στην πραγματική,δηλαδή την εγκυμοσύνη της συζύγου τους. (Ζερικιώτη,2017)

Από τις έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί σχετικά με το πατρικό ρόλο εξάγεται το συμπέρασμα ότι η μητέρα ασχολείται κυρίως με την επιμέλεια του παιδιού ενώ ο πατέρας με την ψυχαγωγία του μέσω του παιχνιδιού. (Shulman, 1997)

Η παραδοσιακή οικογενειακή οργάνωση επιβάλλει στον πατέρα να διατηρήσει στο οικογενειακό περιβάλλον την οργάνωση της οικογένειας, η οποία θα είναι σύμφωνη με τις παραδοσιακές κοινωνικο-πολιτισμικές αντιλήψεις, μέσα στην οποία θα ανατραφούν τα παιδιά. Οι συγκεκριμένες κοινωνικό-πολιτισμικές πεποιθήσεις υποστηρίζουν ότι οι γυναίκες ασχολούνται με τη φροντίδα του νοικοκυριού και των παιδιών που αποτελεί και τον αυτοσκοπό της ενώ οι άντρες οφείλουν να ασχολούνται με την επαγγελματική καριέρα τους γεγονός που τους εξαιρεί από τις οικογενειακές υποχρεώσεις. Επιπρόσθετα,ο πατέρας

προέβαλλε την ικανότητα του σχετικά με την φύλαξη της οικογένειας από οποιονδήποτε επιζητούσε την επιβουλή της οικογένειας μέσω της σωματικής του δύναμης. (Κορώσης, 2011) Οι υποχρεώσεις του πατέρα μέχρι τη δεκαετία του 1930 ήταν ίδιες με αυτές που συμπεριλάμβανε ο ρόλος του κουβαλητή. Επεξηγηματικά, διέθετε πολλές ώρες στην εργασία του ώστε να έχει την δυνατότητα να καλύψει τις υλικές ανάγκες του παιδιού όπως για παράδειγμα τη τροφή τους (Lamb & Tamis-LeMonda, 2004) Τέλος όσον αφορά τη συμβολή του πατρικού παραδοσιακού ρόλου στον επαγγελματικό προσανατολισμό του παιδιού, το ίδιο “κληρονομούσε” το επάγγελμα του πατέρα του

Στις σύγχρονες οικογένειες η οικογενειακή δομή και οργάνωση της οικογένειας είναι αποτέλεσμα του ρόλου της μητέρας και του ρόλου του πατέρα. Η απόφαση για το αν και πότε το ζεύγος θα γίνει γονείς λαμβάνεται εξ ολοκλήρου από το ζεύγος καθώς και η απόφαση για το πόσα παιδιά θέλουν από κοινού να αποκτήσουν. (Κορώσης, 2011). Τις τελευταίες δεκαετίες οι έρευνες παρουσίασαν πως ο πατρικός ρόλος έχει μεταβληθεί. Πλέον, δεν συμπεριλαμβάνει μόνο το ρόλο του κουβαλητή αλλά και το ρόλο του φροντιστή. Επιπλέον, παρουσιάζεται περισσότερο ως φίλος του παιδιού. (Lamb & Tamis-LeMonda, 2004). Αυτό γίνεται επιτυχές μέσω των κοινών δραστηριοτήτων πατέρα-παιδιού όπως για παράδειγμα το διάβασμα ενός βιβλίου ή οι περίπατοι (Raikes et al., 2006). Παράλληλα, στη σύγχρονη οικογενειακή λειτουργία η εκδήλωση της σωματικής δύναμης ως ικανό μέσο για την προστασία της οικογένειας έχει αντικατασταθεί από την ισχύ της κοινωνικής θέσης που κατέχει ο πατέρας στην κοινωνία. Παρόλο το γεγονός ότι και η μητέρα είναι σε θέση να διακατέχει μια ισχυρή κοινωνική θέση, είναι αδιανόητο στην κοσμοθεωρία του άνδρος να μην κατέχει πρωταγωνιστικό ρόλο στην διασφάλιση της προστασίας της οικογένειας. Σχετικά με επαγγελματικό προσανατολισμό του παιδιού ο πατέρας είναι αδύνατον να ικανοποιήσει μόνος του την φιλομάθεια που παρουσιάζει η κόρη του ή ο γιος του καθώς υπάρχει σημαντική αύξηση των επιστημονικών κατευθύνσεων και ανάπτυξη της τεχνολογίας. Γίνεται εύκολα αντιληπτό πως ο πατέρας αδυνατεί πλέον να αποτελεί το “δάσκαλο” στον επαγγελματικό προσανατολισμό του παιδιού όμως έχει την δυνατότητα να μεταδώσει στο ίδιο τις εμπειρίες που διαθέτει για τη ζωή, με σκοπό να καταφέρει να σταθεί αλώβητο μέσα στην κοινωνία. (Κορώσης, 2011). Συνοψίζοντας, ο νέος πατρικός ρόλος απαιτεί περισσότερη στοργικότητα απέναντι στο παιδί και ενασχόληση σε όλους τους τομείς της ζωής του. (Wall & Arnold, 2007).

Οι σχέσεις που είχε ο άνδρας με το δικό του πατέρα επηρεάζουν την σχέση που θα διακατέχει με το δικό του παιδί. Γενικότερα, η στάση του μελλοντικού πατέρα απέναντι στην αγάπη, στην οικογένεια και στο νοικοκυριό επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από τις βιωματικές του εμπειρίες όχι μόνο από τους γονείς του αλλά και από τα αδέρφια του. (Κορώσης, 2011) Ανάλογα με το ποια συμπεριφορά θα εκδηλώσει ο πατέρας στο παιδί διακρίνονται πέντε διαφορετικοί τύποι πατέρων:

- Ο Αυταρχικός :

Ο αυταρχικός πατέρας δεν θεωρεί πως ο σεβασμός δεν επιβάλλεται αλλά κατακτάται σταδιακά. Για αυτό το λόγο απαιτεί την προσοχή των παιδιών στις συνομιλίες μαζί του χωρίς όμως και ο ίδιος να ακούει προσεχτικά τους προβληματισμούς και τα πιστεύω τους. Παράλληλα, συμπεριφέρεται αγνοώντας το δικαίωμα των παιδιών στο λάθος και αυτό έχει ως συνέπεια την επιβολή σκληρών τιμωριών καθώς θεωρεί πως η σκληρότητα είναι το μοναδικό μέσο για τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών. (Muldworf, 1977).

- Ο ορθολογικός:

Ο πολιτιστικό-κοινωνικός προσανατολισμός του παιδιού πραγματοποιείται περισσότερο με το ορθολογισμό και λιγότερο με το συναίσθημα. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα οι συναισθηματικές ανάγκες του παιδιού να παραμελούνται. Ταυτόχρονα, η ιδιοσυγκρασία του πατέρα χαρακτηρίζεται από έμμονες αναχρονιστικές απόψεις σύμφωνα με τις οποίες αξιολογεί τις συμπεριφορές του παιδιού. (Κοσμόπουλος, 1976).

- Συναισθηματικός:

Κύριος σκοπός του συγκεκριμένου είδος πατέρα είναι η διασφάλιση ψυχοσυναισθηματικής επικοινωνίας με το παιδί, η οποία επιτυγχάνεται κυρίως με την έκδηλη στοργικότητα του πατέρα. Δεν είναι λίγες οι φορές που υποκύπτει στα “θέλω” του παιδιού καθώς λαμβάνει άπλετη ευχαρίστηση βλέποντας το χαρούμενο. Επιπρόσθετα, δυσκολεύεται να αποστασιοποιηθεί από το παιδί καθώς το ίδιο μεγαλώνει και αρχίζει να αποκτάει μεγαλύτερη ανεξαρτησία. (Muldworf, 1977).

- Απών:

Κύριο χαρακτηριστικό σε αυτή την κατηγορία αποτελεί η απουσία του πατέρα και η ολοκληρωτική ανάθεση της διαπαιδαγώγησης των παιδιών από τη μητέρα. Η απουσία του πατέρα διακρίνεται στην φυσική και στην ψυχολογική. Η φυσική απουσία μπορεί να διαρκεί είτε μεγάλο είτε μικρό χρονικό διάστημα. Αναλυτικότερα, όταν ο πατέρας λείπει από την οικογενειακή εστία για μήνες εβδομάδες είτε λόγω θανάτου ή χωρισμού θεωρούμε πως υπάρχει φυσική απουσία μεγάλης διάρκειας ενώ αντίθετα όταν διαθέτει πολλές ώρες για παράδειγμα στη δουλειά θεωρούμε πως υπάρχει φυσική απουσία μικρής διάρκειας. Επιπλέον, ψυχολογική απουσία υπάρχει όταν ο πατέρας βρίσκεται στην οικογενειακή εστία αλλά λόγω πολλαπλών υποχρεώσεων ή δικών του προβλημάτων παραμελεί τη διαπαιδαγώγηση και τις συναισθηματικές ανάγκες του παιδιού. (Parke, 1987)

- Δημοκρατικός:

Αυτός ο τύπος θεωρείται ο ιδανικός πατέρας. Είναι εκείνος που δρα με σεβασμό απέναντι στις επιθυμίες και στις ανάγκες του παιδιού και θέτει όρια. Όταν δημιουργούνται προβλήματα στην καθημερινότητα της οικογένειας εκείνος τα επιλύει μέσω της συζήτησης και συμβάλλει στην εύρεση κατάλληλων τρόπων με τους οποίους το παιδί θα επιλύσει δικά του τυχόν προβλήματα. Το τελευταίο επιτυγχάνεται με το να βοηθήσει ο πατέρας το παιδί να αναγνωρίσει και να ελέγχει τα συναισθήματα του. (Μπούκουρας, 2012).

1.7.2 Ο ρόλος του πατέρα στην εξέλιξη του παιδιού

Ο ρόλος του πατέρα στη βρεφική ηλικία

Το συναίσθημα ασφάλειας δημιουργείται στο παιδί συνήθως από τον πατέρα. Η αμφίδρομη σχέση του πατέρα με το παιδί έχει τη δυνατότητα να λειτουργήσει είτε ως θετικός είτε ως αρνητικός παράγοντας στην προσωπικότητα του παιδιού. Η φροντίδα, η αγάπη και η τρυφερότητα που εκδηλώνει ο πατέρας προς το παιδί θα συμβάλλει ώστε το ίδιο να εκδηλώσει τη χαρά του με πιο γρήγορους ρυθμούς. Αυτό συμβαίνει διότι όταν ο πατέρας ασχολείται με την επιμέλεια του βρέφους, το ίδιο κατακλύζεται από συναισθήματα ευχαρίστησης. Ταυτόχρονα, την ίδια ικανοποίηση λαμβάνει και ο πατέρας. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι ο ίδιος βιώνει ξανά όμορφες στιγμές από την παιδική του ηλικία. (Parke, 1987)

Επιπροσθέτως έχει αποδειχτεί ότι τα παιδιά τα οποία παρουσιάζουν με ευκολία κοινωνικές συναναστροφές με τους συμμαθητές τους είχαν έναν ενεργό πατέρα από τη στιγμή της γέννησης τους. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να αισθανθούν ασφάλεια και με μεγαλύτερη εμπιστοσύνη να εξερευνούν το περιβάλλον στο οποίο βρίσκονται. Η ενεργή συμμετοχή του πατέρα στη διαπαιδαγώγηση του παιδιού από τη στιγμή της γέννησης του λειτουργεί ως προληπτικός παράγοντας ώστε το ίδιο να μην αναπτύξει επιθετικές συμπεριφορές προς άλλα άτομα. (Δριβάκου, 2016)

Υπάρχουν αρκετοί τρόποι ώστε το βρέφος να γνωρίσει τον πατέρα. Αρχικά, η διαδικασία του μασάζ στο κορμί του βρέφους έχει ως αποτέλεσμα να νιώθει το ίδιο τη στοργή του πατέρα του και να δημιουργεί συναισθηματικό δέσιμο μαζί του κάθε φορά που το αγγίζει. Ένας ακόμη τρόπος ώστε το βρέφος να γνωρίσει τον πατέρα του είναι να αναλάβει ο ίδιος το μάνιο του παιδιού του με αποτέλεσμα στην αγκαλιά του να νιώθει ασφάλεια και να μπορεί να χαλαρώνει.

Πρόσφατες μελέτες που διεξήχθησαν έδειξαν πως τα παιδιά τα οποία ο πατέρας τους είχε ενεργή συμμετοχή από τη βρεφική ηλικία έχουν περισσότερες πιθανότητες να νιώθουν συναισθηματική ασφάλεια, να αναπτύξουν αυτοπεποίθηση και να έχουν ομαλές κοινωνικές επαφές κατά τη διάρκεια της ζωής τους. (Craig,2006).

Ο ρόλος του πατέρα στη νηπιακή ηλικία

Η νηπιακή ηλικία ξεκινά από τα 3 και τελειώνει στα 6 χρόνια. Σε αυτή τη φάση το παιδί συνειδητοποιεί πως εκτός από τη μητέρα στη ζωή του υπάρχει και ο πατέρας. Στην ηλικία αυτή ο πατέρας θεωρείται από το παιδί ως η “γέφυρα” με τον έξω κόσμο και ως ένα μέλος της οικογένειας με ισχύ, αποτελώντας υπόδειγμα σεξουαλικότητας για το αγόρι και συμβάλλοντας στην συνειδητοποίηση του φύλου του κοριτσιού. Παράλληλα, ο πατέρας σε αυτή την ηλικιακή περίοδο δίνει περισσότερη έμφαση στην διαπαιδαγώγηση των αγοριών και προβαίνει στη διάκριση των παιχνιδιών, το οποίο έχει ως αποτέλεσμα τη διάκριση των φύλων. Επιπλέον, ο πατέρας έχει περισσότερη ενεργή συμμετοχή στην ανατροφή του παιδιού μέσω του σωματικού παιχνιδιού. (Κρασανάκη,1991). Όταν τα νήπια συνειδητοποιούν ότι μπορούν να κινηθούν ασκούν το έντονο σωματικό παιχνίδι, μια μορφή παιχνιδιού που παρατηρείται πιο συχνά στα αγόρια. Το συγκεκριμένο είδος παιχνιδιού συμπεριλαμβάνει συμπεριφορές πάλης, που πολλές φορές θεωρείται από τους ενήλικες ως επιθετικότητα.(Καλπογιάννη, Φύσσα, Αβδελίδου 2017)

Συνεχίζοντας, ο πατέρας διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην πνευματική και ηθική καλλιέργεια του παιδιού και θεωρείται υπόδειγμα ισχύς. Για αυτό το λόγο η παρουσία του είναι σημαντική καθώς η δύναμη που προσφέρει όχι μόνο ασφάλεια στο παιδί αλλά αυτονομία και αυτοπεποίθηση. Φυσικά, η θετική ανταπόκριση του πατέρα στα ερωτήματα και στις ανάγκες του παιδιού αποτελεί προϋπόθεση για την ήρεμη ανάπτυξη του. (Parke, 1987)

Ταυτόχρονα, είναι σημαντικός ο τρόπος με τον οποίο ο πατέρας επιλέγει να παίξει με τα παιδιά του, καθώς αυτός είναι εκείνος που επηρεάζει την συναισθηματική και κοινωνική καλλιέργεια του παιδιού. Ο πατέρας είναι εκείνος που δίνει περισσότερη ανεξαρτησία στο παιδί και το ενθαρρύνει να μπει σε μια διαδικασία εξερεύνησης του περιβάλλοντος έξω από το σπίτι. Επίσης, χαρακτηρίζεται και ως η κινητήριος δύναμη ώστε το παιδί να πραγματοποιήσει διάφορους στόχους. Σύμφωνα με την παραπάνω αποδεικτική διαδικασία γίνεται αντιληπτό πως τα παιδιά τα οποία έχουν πατέρα ο οποίος ασχολείται με την επιμέλεια

τους διαθέτουν αυτοέλεγχο και κοινωνικότητα. Επίσης, οι επιδόσεις τους σε διάφορα τεστ και οι ικανότητες τους όσο αφορά την επίλυση προβλημάτων είναι υψηλότερες σε σχέση με παιδιά τα οποία δεν έχουν ενεργό πατέρα. (Κρασανάκη, 1991)

Ο ρόλος του πατέρα στην παιδική ηλικία

Η παιδική ηλικία ξεκινά από τα 6 μέχρι τα 8 έτη. Σε αυτή την ηλικία το παιδί παρουσιάζει έντονο ενδιαφέρον για το πρόσωπο του πατέρα. Η εξέλιξη αυτή είναι απολύτως φυσιολογική και η μητέρα οφείλει να συμβάλει στην ενίσχυση της σχέσης αυτών των δύο. Ο πατέρας θεωρείται για τα αγόρια ως ο πρώτος φίλος τους ενώ για τα κορίτσια ως ο πρώτος έρωτας τους. Ουσιαστικά είναι εκείνος που μαθαίνει στο γιο του πως θα γίνει μελλοντικά ένας ικανός πατέρας. Αυτό συμβαίνει μέσω της παρατήρησης του γιου, των αντιδράσεων του πατέρα τόσο στα άλλα αδέρφια του όσο και στο ίδιο. Το κορίτσι αντίστοιχα και αυτό μέσω της παρατήρησης “διδάσκεται” από τον πατέρα με ποιον τρόπο συμπεριφέρεται ο άνδρας γενικά αλλά και στο ρόλο του ως πατέρα. Παράλληλα, αντικείμενο παρατήρησης τόσο από το αγόρι όσο και από το κορίτσι γίνονται και οι σχέσεις του ζευγαριού. Ειδικά για το αγόρι ο πατέρας αποτελεί τον άνθρωπο στον οποίο θέλει να ταυτιστεί όταν μεγαλώσει. (Κρασανάκη, 1991). Επιπλέον, πορίσματα ερευνών ανάδειξαν πως όταν ο πατέρας βοηθούσε το παιδί να αντιμετωπίσει διάφορα καθημερινά ζητήματα, αυτό παρουσίαζε άνοδο στις επιδόσεις του στο σχολείο και δεν παρουσίαζε δυσκολία στις κοινωνικές επαφές του. (Parke, 1987)

Τα αγόρια τα οποία ο πατέρας τους συμπεριφέρεται στη μητέρα τους με σεβασμό και επιλύουν τις μεταξύ τους διαφορές με ώριμο τρόπο χωρίς την απουσία έντονων φωνών και υποβιβασμών έχουν λιγότερες πιθανότητες να αναπτύξουν άσχημη συμπεριφορά προς το αντίθετο φύλο. Με παρόμοιο τρόπο τα κορίτσια έχοντας ως πρότυπο την συμπεριφορά του πατέρα τους προς τη μητέρα τους θεωρείται ενδεχόμενο με λιγότερες πιθανότητες να συνάψουν μια τοξική για αυτές σχέσεις στο μέλλον. (Δριβάκου, 2016)

Ο πατέρας ο οποίος θα απουσιάζει πολλές ώρες από την καθημερινότητα του παιδιού και θα του συμπεριφέρεται με αποδοκιμασία και έντονη κριτική θεωρείται ο ίδιος ως ο “στρατηγός” του σπιτιού. Αυτό οδηγεί σε παραβατική και επιθετική συμπεριφορά του παιδιού ή σε υποταγή του παιδιού φοβούμενο τις αντιδράσεις του πατέρα. (Σουλάνδρου, 2011)

Στην περίπτωση που υπάρχει απουσία του πατέρα, το παιδί αναγκάζεται να ανακαλύψει μόνο του τα χαρακτηριστικά της ανδρικής κουλτούρας. Αποτελεσματικά, τα παιδιά τα οποία βιώνουν την απουσία του πατέρα έχουν περισσότερες πιθανότητες να εγκαταλείψουν το σχολείο και τις σπουδές τους στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση (Painter&Levine, 2000) καθώς και κινδυνεύουν σε μεγαλύτερο βαθμό να υπάρξουν θύματα σωματικής κακοποίησης και συναισθηματικής παραμέλησης (Sedlak&Broadhurst, 1996). Είναι λοιπόν κατανοητό πως ούτε η μητέρα μπορεί να αναπληρώσει το πατρικό ρόλο ούτε ο πατέρας αντίστοιχα να αναπληρώσει τον μητρικό. Αυτό συμβαίνει καθώς και οι δύο ρόλοι είναι ξεχωριστοί και άκρως αναγκαίοι για την ανάπτυξη του παιδιού. (Parke, 1987)

Ο ρόλος του πατέρα στην εφηβική ηλικία

Είναι γεγονός πως ο χρόνος που διαθέτει ο έφηβος με τους γονείς του στην περίοδο της εφηβείας αρχίζει και μειώνεται σημαντικά. Ωστόσο, σε σύγκριση με τον πατέρα, η μητέρα είναι πιο ενεργή στην καθημερινότητα του μελλοντικού ενήλικα. Το παραπάνω όμως γεγονός δεν επιδρά αρνητικά στην ψυχοσύνθεση του εφήβου. Αυτό συμβαίνει καθώς ο ίδιος δεν ερμηνεύει την απόσταση που διατηρεί ο πατέρας ως αδιαφορία αλλά ως σεβασμό και

διακριτικότητα όσον αφορά την προσωπική του ζωή. Ο πατέρας με αυτή την συμπεριφορά του δίνει την ευκαιρία στο γιό του ή στην κόρη του να αναπτύξει σταδιακά την ανεξαρτησία του/της. Σε έρευνα που πραγματοποίησε ο Shulman για τη συμβολή του πατέρα στην διαδικασία αυτονομίας του εφήβου κατέστη κατανοητό πως ο πατέρας αντιλαμβάνεται σε μεγαλύτερο βαθμό από τη μητέρα πως δεν ωφελεί να αντιμετωπίζουν τον μελλοντικό ενήλικα ως ένα άτομο δίχως ικανότητες αλλά ως ένα άτομο το οποίο αναζητά την ανεξαρτησία του. Αυτό γίνεται επιτυχές με την προϋπόθεση ότι η απόσταση που εκδηλώνει ο πατέρας δεν επηρεάζει το συναισθηματικό δέσιμο αυτού και του εφήβου (Shulman 1997).

Η επιρροή που έχει ο πατέρας στην ψυχοσύνθεση του μελλοντικού ενήλικα διαφοροποιείται ανάλογα με το φύλο του. Σε έρευνα που πραγματοποίησε η Salem (1998) και οι συνεργάτες της (1998) προβάλλεται ότι η επιρροή του πατέρα επιδρά με θετικό τρόπο στους γιους αποτρέποντας την εκδήλωση αρνητικής συμπεριφοράς ενώ στις κόρες συμβάλλει στην αντιμετώπιση αντίξοων ψυχολογικών συνθηκών. Σε παρόμοια συμπεράσματα οδηγήθηκε και η έρευνα των Day και Padilla-Walker (2009) καθώς υποστήριξαν ότι ο πατρικός ρόλος διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην εκδήλωση αρνητικών συμπεριφορών του εφήβου.

1.8 Η ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΓΟΝΕΩΝ -ΠΑΙΔΙΟΥ

Αναμφισβήτητα, η ανατροφή και η διαπαιδαγώγηση ενός παιδιού δηλαδή ο γονικός ρόλος είναι από τις πιο σημαντικές ευθύνες που μπορεί να αναλάβει ένα άτομο στη διάρκεια της ζωής του (Παππά 2010). Η συστηματική επαφή του πατέρα και κατά συνέπεια η συναισθηματική ευχαρίστηση της μητέρας δημιουργούν τις προϋποθέσεις ώστε οι οικογενειακές σχέσεις να διαμορφωθούν θετικά. Αποτέλεσμα αυτών των σχέσεων είναι η υγιής κοινωνικοποίησης του παιδιού. (Κορώσης 2011)

Στην οικογένεια στην οποία δεν υπάρχει η παραδοσιακή οικογενειακή ιεραρχία παρατηρείται διαφορετική σχέση μεταξύ γονέα και παιδιού όσον αφορά το πως συμπεριφέρονται οι γονείς στο παιδί και με ποιόν τρόπο “μαθαίνει” το παιδί τους γονείς του. Σύμφωνα με το Schneider η ύπαρξη του παιδιού είναι αποτέλεσμα της υπέρβασης των πεποιθήσεων των γονέων, σύμφωνα με την οποία παύουν να λειτουργούν μόνο ως δυάδα. Με αυτό τον τρόπο, οι γονείς περιμένουν να ικανοποιηθούν οι συναισθηματικές τους ανάγκες, οι οποίες δεν ικανοποιούνται από άλλους τομείς, (εργασία, σύζυγος κτλ), από τα παιδιά τους. (Schneider 1989)

Ένα σημαντικό γεγονός είναι πως όπως όλες οι ανθρώπινες σχέσεις, έτσι και η σχέση γονέων και παιδιού είναι αμοιβαία. Παρόλο όμως αυτό το γεγονός οι γονείς παρατηρείται να έχουν συνεχείς απαιτήσεις από τα παιδιά τους. Αυτό εξηγείται από τη γνωστή φράση των γονέων προς το παιδί “Πρέπει να έχεις καλύτερη μοίρα από εμάς”. Είναι ευρέως κατανοητό πως η συγκεκριμένη φράση περνά υποσυνείδητα στο παιδί πως οφείλει το ίδιο να εκπληρώσει τους στόχους που οι γονείς του δεν μπόρεσαν. (Κορώσης)

Επιπροσθέτως, η συμμετοχή των γονέων στην εκπαίδευση του παιδιού επιφέρει ένα πλήθος οφελών στο μαθητή. Αρχικά, παρατηρείται βελτίωση της πρόοδου του παιδιού και ενδυναμώνει το δέσιμο μεταξύ γονιών και μαθητή. (Xanthacou et al., 2013). Αποτελεσματικά, αυτό οδηγεί και στην γενικότερη βελτίωση της ακαδημαϊκής του πορείας (Ivan & Cristei, 2011; Adamski et al., 2013; Blanch et al., 2013) καθώς και στην ανάπτυξη ορθής συμπεριφοράς στο σχολικό περιβάλλον. (Tam & Chan, 2011)

Σε αυτό το σημείο είναι απαραίτητο να τονιστεί η επιρροή των γονιών στην δημιουργία ταυτότητα του παιδιού. Η μελέτη των Sartor και Youniss εξάγει το συμπέρασμα ότι οι γονείς επηρεάζουν την ταυτότητα που θα αποκτήσει το παιδί μέσω της συναισθηματικής τους υποστήριξης (Sartor & Youniss, 2002). Η ενημέρωση των γονέων σχετικά με τις καθημερινές δραστηριότητες του παιδιού αποτελούν ένδειξη ορθής επικοινωνίας μεταξύ τους. Ωστόσο, η επικοινωνία αυτή δεν χαρακτηρίζεται από αυταρχικότητα και έλεγχο των γονέων αλλά από ενίσχυση των ίδιων στην ανάπτυξη της ταυτότητας του παιδιού. Επίσης, η προθυμία των γονιών να στηρίζουν το παιδί σχετικά με τις επιλογές του και στις δυσκολίες που θα αντιμετωπίσει αποτελεί σημαντική προϋπόθεση ώστε το παιδί να καταφέρει να διαμορφώσει τη δική του ξεχωριστή ταυτότητα (Beyers & Goossens, 2008)

Χωρίς σεβασμό και αλληλοεκτίμηση δεν μπορεί να υπάρξει ουσιαστική επικοινωνία. Οι βιολογικοί δεσμοί που ενώνουν τους γονείς με τα παιδιά δεν είναι ικανά από μόνα τους να δημιουργήσουν μια ευτυχισμένη οικογένεια. Η φράση η οποία έχει τη δυνατότητα να αποτελέσει προϋπόθεση για μια ευτυχισμένη οικογένεια με αρμονικές σχέσεις ανάμεσα στα μέλη είναι “να σεβόμαστε τον εαυτό μας και τους άλλους”. Αυτό σημαίνει πως δεν υπάρχει καταπίεση ούτε στις δικές μας ανάγκες ούτε στων άλλων. Οι γονείς οι οποίοι θα δείξουν τον απαραίτητο σεβασμό και εκτίμηση στο παιδί τους από την πρώτη κιόλας στιγμή της γέννησης του θα λάβουν τον ίδιο σεβασμό από το παιδί αργότερα στη ζωή τους, ενώ οι γονείς που θα επικρίνουν, κατακρίνουν και πληγώνουν τον ψυχικό κόσμο του παιδιού θα αντιμετωπίσουν αργότερα την ίδια συμπεριφορά από το παιδί (Μπούκουρας)

Αντιθέτως, οι οικογένειες οι οποίες δεν χαρακτηρίζονται από αρμονία στις σχέσεις τους διακατέχουν κάποια κοινά χαρακτηριστικά. Αρχικά, δεν υπάρχει ισότητα μεταξύ των γονέων και ένας από τους δύο έχει μεγαλύτερη ισχύ από τον άλλον και κατευθύνει μόνος του την οικογένεια. Ταυτόχρονα, δεν υπάρχει ουσιαστική επικοινωνία ώστε τα μέλη της οικογένειας να νιώθουν αποδεκτά και σεβαστά. Είναι συχνό φαινόμενο, στις δυσλειτουργικές οικογένειες να υπάρχουν αρνητικά πρότυπα επικοινωνίας όπως είναι οι έντονοι διαφωνίες, οι βωμολοχίες και η σωματική κακοποίηση ως μέσον τιμωρίας. (Μπούκουρας)

Οι δυσλειτουργικές σχέσεις ανάμεσα στην οικογένεια προσφέρουν πάντοτε στο παιδί ψυχολογικά προβλήματα. Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι το παιδί δεν είναι σε θέση να “σπάσει” το οιδιπόδειο σύμπλεγμα. Σύμφωνα λοιπόν με το προαναφερόμενο σύμπλεγμα το παιδί στην παιδική ηλικία ταυτίζεται με τον γονέα του αντίθετου φύλου ενώ συχνά τρέφει συναισθήματα ζήλιας προς τον γονέα του ίδιου φύλου, το οποίο όμως συμβαίνει μέχρι την ηλικία των 8 ετών καθώς μετά “σπάει” το οιδιπόδειο σύμπλεγμα και το παιδί ταυτίζεται και υιοθετεί την συμπεριφορά του γονέα με το ίδιο φύλο. Στις οικογένειες που υπάρχει δυσαρμονία στις σχέσεις αλλά και στις οικογένειες στις οποίες ασκείται βία κάθε μορφής (σωματική, ψυχολογική, σεξουαλική) υπάρχει πιθανότητα το παιδί να μην ταυτίζεται σεξουαλικά με το γονέα του ίδιου φύλου καθώς υπάρχουν αρνητικές υποσυνείδητες εμπειρίες στη νεογνική, βρεφική αλλά ακόμα και στην εφηβική ηλικία. Αρνητικές εμπειρίες μπορεί να αποτελέσουν η εγκατάλειψη βρέφους από τους γονείς, η απάρνηση του μωρού από τον έναν από τους δύο συζύγους, η κακοποίηση κ.α. Αναλυτικότερα, το παιδί έχει βιώσει αρνητικές εμπειρίες με το έναν από τους δύο γονείς. Οι εμπειρίες αυτές έχουν οδηγηθεί στο ασυνείδητο, καθώς εάν υπήρχαν στο συνειδητό μέρος του εγκεφάλου θα προκαλούσαν έντονη ενόχληση στο άτομο. Για αυτό το λόγο πολλές φορές αυτές οι εμπειρίες εμφανίζονται μέσα από περιέργα όνειρα ή μέσω της τέχνης (π.χ ζωγραφική). Η αποφυγή αυτών των εμπειριών οδηγεί σε νευρώσεις (στρες), κατάθλιψη ή ακόμα και νευρικά τικ. (Μπούκουρας)

Επιπλέον, η συμπεριφορά που θα εκδηλώσουν οι γονείς είναι ικανή να επηρεάσει τη συμμετοχή των νέων σε ομαδικές δραστηριότητες στον ελεύθερο τους χρόνο. Αναλυτικότερα, οι γονείς οι οποίοι δίνουν έμφαση στην σημασία του ποιοτικού χρόνου παροτρύνουν τα παιδιά τους να συμμετέχουν σε δραστηριότητες με αθλητικό ή εθελοντικό στόχο οι οποίες δρουν με θετικό τρόπο στην δημιουργία της ταυτότητας του παιδιού. Θα ήταν ακόμα πολύ ωφέλιμο σε αυτές τις δραστηριότητες να συμμετέχουν και οι ίδιοι γονείς διαμορφώνοντας με αυτό τον τρόπο κοινά ενδιαφέροντα με το παιδί και ενδυναμώνοντας το συναισθηματικό δεσμό μεταξύ τους (Baduraetal, 2017).

Είναι ευρέως αποδεκτό πως οι εντάσεις μεταξύ γονιών και παιδιών αποτελεί ένα κομμάτι της οικογενειακής ζωής που δεν είναι δυνατόν να αποφευχθεί. Ο τρόπος όμως με τον οποίο θα επιλυθούν διαδραματίζει σημαντικό ρόλο για τη σχέση μεταξύ τους. Επεξηγηματικά, οι εντάσεις αυτές είναι ικανές είτε να δημιουργήσουν αρνητικά συναισθήματα με αποτέλεσμα να δημιουργήσουν συνθήκες αστάθειας μεταξύ των δύο πλευρών είτε να λειτουργήσουν ως παράγοντας ο οποίος θα ενισχύσει την οικειότητα και τη στοργή στο οικογενειακό περιβάλλον. Για να επιτευχθεί το δεύτερο όταν δημιουργείται ένα πρόβλημα μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον είναι σημαντικό να αντιληφθούν όλα τα μέλη ποιον επηρεάζει δηλαδή ποιανού ανάγκες παραβιάζονται με τις συνέπειες που προκαλεί το πρόβλημα άρα και ποιος είναι υπεύθυνος για την επίλυση του. Υπάρχει η περίπτωση το πρόβλημα να επηρεάζει τους γονείς, το παιδί αλλά και τους δύο πλευρές. (Κούρια)

Όταν πραγματοποιηθεί ο παραπάνω διαχωρισμός τότε τα μέλη θα έχουν την δυνατότητα να προβούν στην επιλογή του τρόπου επίλυσης του προβλήματος. Ο τρόπος διαφοροποιείται ανάλογα με την κάθε περίπτωση. Η προσεκτική ακρόαση κάθε μέλους, η αναζήτηση μιας λύσης, η οποία θα είναι κοινή αποδεκτή, ενισχύουν την έκφραση των συναισθημάτων και σκέψεων τόσο των γονέων όσο και των παιδιών. (Κούρια). Για παράδειγμα εάν το πρόβλημα που δημιουργήθηκε παραβιάζει κάποιο από τα δικαιώματα του γονέα τότε είναι επιτακτική ανάγκη ο ίδιος να διεκδικήσει ξανά το συγκεκριμένο δικαίωμα μέσω της ανοιχτής επικοινωνίας. Αυτό είναι ικανό να συμβεί μέσω του “εγώ μήνυμα” αντί για το “εσύ μήνυμα”. Το “εγώ μήνυμα” ενθαρρύνει τον γονέα να εκφράσει τα συναισθήματα που του προκαλεί μια συγκεκριμένη αρνητική κατάσταση (π.χ η συγκεκριμένη συμπεριφορά με στεναχωρεί) ενώ το “εσύ μήνυμα” απευθύνεται στο παιδί με κριτική διάθεση (πχ μην ενεργείς με αυτό τον τρόπο). Τα “εγώ μηνύματα” προϋποθέτουν θάρρος, εσωτερική ασφάλεια ώστε να εκφραστούν τα συναισθήματα και οι σκέψεις του ατόμου. (Gordont 1975).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο: ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΣΕ ΚΡΙΣΗ: ΑΠΩΛΕΙΑ ΓΟΝΕΑ

2.1 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΠΩΛΕΙΑΣ

Θάνατος

Σύμφωνα με την αρχαία ελληνική μυθολογία και τον τον Ησίοδο αναφέρεται ότι θάνατος ήταν ο δίδυμος αδελφός του Ύπνου. Ως "δεινοί θεοί" κατοικούσαν στον Τάρταρο που δεν φωτιζόταν ποτέ από τις ακτίνες του ήλιου. Όμως ενώ ο Ύπνος ταξίδευε με ειρηνικές διαθέσεις πάνω στη θάλασσα και στη γη και ήταν ευδιάθετος με τους ανθρώπους, ο Θάνατος αντίθετα χαρακτηριζόταν μοχθηρός και οι άνθρωποι τον απεχθάνονται ακόμη και οι αθάνατοι.

Σε άλλες αναφορές των τραγικών ποιητών ο Θάνατος χαρακτηριζόταν, ως ευεργέτης και δη γιατρός, γιατί ανακούφιζε τους ανθρώπους από τις αρρώστιες και τους πόνους. Στην Ιλιάδα ο Θάνατος παρουσιάζοταν, με διαταγή του Δία και της Ήρας, να πάρει το πτώμα του Σαρπηδόνα και να το μεταφέρει στη Λυκία. Ο Ευριπίδης απεικόνισε το Θάνατο σαν βασιλιά των νεκρών, που φορά μαύρο χιτώνα ή έχει μαύρα φτερά. Για τη λατρεία του θεού ελάχιστα πράγματα προσφέρονταν, γιατί ο Θάνατος δεν αποδεχόταν τα δώρα(Σούλη, 1999).

Από την ιατρική σκοπιά, ο θάνατος είναι η οριστική παύση όλων των βιολογικών λειτουργιών που υποστηρίζουν τη διαβίωση του οργανισμού.Φαινόμενα που συνήθως οδηγούν σ' αυτόν είναι: το φυσιολογικό γήρας, η ασθένεια, η αυτοκτονία, η δολοφονία και το δυστύχημα. Ανεξαιρέτως όλοι οι ζωντανό οργανισμοί κάποια στιγμή θα έρθουν αντιμέτωποι μαζί του. Τα σώματα των ζωντανών οργανισμών αρχίζουν την αποσύνθεση λίγο μετά το θάνατο(Kolenda,1974-1977).

Ο θάνατος διακρίνεται στον φυσιολογικό, ο οποίος επέρχεται με τα γεράματα και τον αιφνίδιο που οφείλεται σε ασθένεια, δολοφονία ή δυστύχημα. Με το θάνατο, η θερμοκρασία του σώματος πέφτει στους 20 °C, η αναπνοή διακόπτεται παράλληλα με τους παλμούς της καρδιάς και το πρόσωπο γίνεται γλωμό ενώ τα κύτταρα του ατόμου επιβιώνουν και δυο μέρες μετά. Τα αίτια του θανάτου, στην περίπτωση που δεν προϋπήρξε σοβαρό πρόβλημα υγείας, εξακριβώνει ο ιατροδικαστής (Kolenda, 1974-1977).

Όλοι οι άνθρωποι κατά τη διάρκεια της ζωής τους θα έρθουν αντιμέτωποι με τον θάνατο και το πένθος. Ο θάνατος, δύναται να επέλθει σε οποιαδήποτε ηλικία του ανθρώπου από τη γέννησή του ως το γήρας, καθώς μπορεί να προκληθεί από διάφορες αιτίες. Ως γεγονός, αποτελεί μια οδυνηρή κατά κύριο λόγο εμπειρία, η οποία οδηγεί τους ανθρώπους να θέτουν ερωτήματα και προβληματισμούς για τη ζωή και το νόημα αυτής(Κωτσαρίδου-Ευκλείδη, 2011).

Ο θάνατος αποτελεί ένα ύψιστης σημασίας γεγονός της ζωής του ανθρώπου, όπως και άλλες περιστάσεις π.χ. (γέννηση, γάμος, ασθένειες κτλ).Στην εποχή που διανύουμε, κατά την οποία η ιατρική επιστήμη έχει κάνει γιγαντιαία πρόοδο, οι θάνατοι είναι περιορισμένοι και αφορούν συνήθως υπερήλικες, σε αντίθεση με τις αρχές του αιώνα, όπου η θνησιμότητα αφορούσε όλες τις ηλικίες. Το γεγονός αυτό έχει σαν αποτέλεσμα, οι άνθρωποι να είναι λιγότερο

προετοιμασμένοι να έρθουν αντιμέτωποι με τον θάνατο και τις υπόλοιπες διαδικασίες που ακολουθούν γύρω από αυτόν (Κωτσαρίδου-Ευκλείδη, 2011).

Απώλεια

Η απώλεια αποτελεί ένα αναπόδραστο κομμάτι της ζωής, είτε αφορά το θάνατο κάποιου αγαπημένου προσώπου, την απομάκρυνση από εν ζωή φίλους και οικογένεια, την ασθένεια, την ανεργία, το διαζύγιο, την μετανάστευση, είτε οποιονδήποτε αποχωρισμό από ένα πρόσωπο ή αντικείμενο, με τα οποία έχουμε δεθεί και τα οποία απαρτίζουν σπουδαίο κομμάτι της ταυτότητας ή της προσωπικότητάς μας. (Sabar, 2000).

Στην περίπτωση της απώλειας εξαιτίας του θανάτου, ο άνθρωπος αποχωρίζεται δύο πράγματα. Πρώτα την πηγή ευαρέσκειας ψυχικών αναγκών, το νόημα της ζωής, όπως το αντιλαμβάνονταν μέχρι τότε καθώς αποχωρίζεται άτομα που του έδιναν ψυχική δύναμη. Ο θάνατος και ο αποχωρισμός δικού μας ανθρώπου προκαλεί αναταραχή στη ζωή μας καθώς όνειρα, επιθυμίες, σχέδια και προσδοκίες για τη ζωή χάνονται απροσδόκητα. Δεύτερον, αυτός που μένει πίσω εκτός από την ψυχική αναταραχή που βιώνει χάνει τη φυσική παρουσία ενός ατόμου που ήταν άρρηκτα συνδεδεμένοι στη ζωή είτε ως φίλοι, ως σύζυγοι, ως οικογένεια, ως επαγγελματικοί συνεργάτες. Με την απώλεια λοιπόν, αυτός που μένει πίσω προσπαθεί να συγκροτήσει ξανά τον κόσμο του από την αρχή. (Rando, 1995)

Απόρροια της παραπάνω περίπτωσης είναι το πένθος. Το πένθος αποτελεί μία δυσβάσταχτη και επώδυνη διαδικασία διεργασίας της απώλειας, η οποία στοχεύει στην αναπροσαρμογή και στον συμβιβασμό της εσωτερικής και εξωτερικής μας κατάστασης απέναντι σε μια νέα συνθήκη (Μπουκάι, 2010). Θεωρείται μία διαδικασία, που διαφοροποιείται σε κάθε κοινωνία, οικογένεια και άτομο και μας επηρεάζει σε διάφορους τομείς, όπως στο σωματικό, συναισθηματικό, γνωστικό, κοινωνικό, θρησκευτικό επίπεδο (Sabar, 2000).

Επιπροσθέτως, η απώλεια έχει σαν συνέπεια τις σημαντικές μεταβολές στη λειτουργικότητα μας και στο πώς κατανοούμε τον εαυτό μας και την ταυτότητά μας. Σύμφωνα με την θεραπεία Gestalt, στην περίπτωση μιας σημαντικής απώλειας στη ζωή ενός ατόμου συντελείται μια ανισορροπία στην εναρμόνιση του οργανισμού με το περιβάλλον. (Bandin, 2012). Η ψυχοθεραπεία Gestalt θεωρείται μία μέθοδος ψυχοθεραπείας που εμφανίστηκε στα μέσα του εικοστού αιώνα. Είναι μία ψυχοθεραπευτική προσέγγιση που δίνει έμφαση στην ατομική υπευθυνότητα και θέτει στο κέντρο του ενδιαφέροντος, στα βιώματα του ατόμου στην παρούσα κατάσταση, στη συνεργασία θεραπευτή-θεραπευόμενου, στα κοινωνικά πλέγματα της ζωής ενός ατόμου και στις αυτορυθμιζόμενες αλλαγές των ανθρώπων ως αποτέλεσμα της τελικής τους κατάστασης. Θεμελιώδης αρχή της είναι ότι: «Η υγεία αποτελεί την κατάλληλη εξισορρόπηση όλων όσων είμαστε» (Perls, 1992). Υποστήριζε επίσης ότι χρειάζεται να νοηματοδοτήσουμε την εμπειρία, που κληθήκαμε να βιώσουμε, και ανταποκριθούμε επαρκώς στην παρούσα περίσταση. Η προσωπικότητα μας και ο χαρακτήρας μας διαμορφώνεται μέσα από την απώλεια και τον τρόπο αντιμετώπισης της. (Μπουκάι, 2010).

2.1.1 Έννοια θανάτου σύμφωνα με τους αρχαίους Έλληνες φιλοσόφους

Οι αρχαίοι Έλληνες φιλόσοφοι, έκαναν συχνά αναφορά στον θάνατο και στην έννοια του. Ένας εκ των οποίων ήταν ο Αθηναίος στοχαστής, ο Επίκουρος 342-270 π.Χ. Πλέον οι περισσότεροι άνθρωποι αναγνωρίζουν το όνομά του μέσα από τη λέξη επικούρειος, δηλαδή

ένας άνθρωπος αφοσιωμένος στις απολαύσεις των αισθήσεων(στο καλό φαγητό και ποτό). Στην ιστορική πραγματικότητα όμως, ο Επίκουρος δεν επικεντρωνόταν στην αισθησιακή απόλαυση αλλά το ενδιαφέρον του στρεφόταν στην επίτευξη της ηρεμίας (αταραξία). Ο Επίκουρος πρέσβευε την αντίληψη, ότι όπως ο γιατρός θεραπεύει το σώμα έτσι και ο φιλόσοφος θεραπεύει τη ψυχή. Κατά την άποψή του, η φιλοσοφία είχε έναν μόνο αποδεκτό στόχο ν' απαλύνει τον πόνο και τη δυστυχία. Σύμφωνα με τον Επίκουρο, αιτία της ανθρώπινης δυστυχίας αποτελούσε ο έντονος φόβος για τον θάνατο. Η οδυνηρή ιδέα του αναπόφευκτου θανάτου, όπως υποστήριζε ,εμποδίζει τον άνθρωπο να απολαμβάνει τις χαρές της ζωής και δημιουργεί αναταράξεις σε κάθε του στιγμή .(Yalom , 2011)

Ο Πλάτων (428-348 π.Χ.), σχετικά με την έννοια του θανάτου, υιοθέτησε μια διαφορετική στάση από τον Σωκράτη. Υποστήριζε ότι ο θάνατος δεν είναι ένας παντοτινός ύπνος, αλλά πιθανόν το σημείο κατά την οποίο το σώμα(εγκόσμια φυλακή) απαλλάσσει την ψυχή (το αληθινό ον). Υποστήριζε τον πλατωνικό δεισμό σύμφωνα με τον οποίο το σώμα ανήκει στον λογικό κόσμο, διότι είναι προσωρινό και μεταβαλλόμενο. Αντίθετα, η ψυχή αποτελεί ένα θεϊκό και αιώνιο στοιχείο που μας δεσμεύει τη ζωή. Γι' αυτό, τοποθετείται στον κόσμο των ιδεών, γιατί δεν μεταβάλλεται ποτέ και για τον φιλόσοφο είναι αιώνιο και αθάνατο. Επομένως, ο άνθρωπος οφείλει να ταυτίζεται περισσότερο με την ψυχή παρά με το σώμα του. Θεωρεί ότι το σώμα είναι ένα είδος φυλακής που μας εγκλωβίζει να αναδειξουμε την αληθινή μας ουσία και να κατανοήσουμε αντίστοιχα και την ουσία των άλλων ανθρώπων. Το σώμα χάνεται και είναι μεταβατικό πράγμα , αλλά η ψυχή παραμένει αναλλοίωτη και αιώνια.(Gerson , 1986)

Ο Αριστοτέλης (384-322 π.Χ.), ο σπουδαίος μαθητής του Πλάτωνα, έδειχνε να μη συμφωνεί με τον δάσκαλό του σχετικά με την αθανασία της ψυχής . Στο De Anima (Περί Ψυχής) υποστηρίζει μια πολύ ουσιαστική σχέση της ψυχής και του σώματος: Η ψυχή, όπως ανέφερε , είναι η μορφή του σώματος, και την άποψη του αυτή τη σύγκρινε με τη σχέση της κόρης του ματιού και της όρασης. Όπως το μάτι αποτελείται από την κόρη και την δυνατότητα της όρασης, έτσι και η ψυχή μαζί με το σώμα συναποτελούν το ον. Σύμφωνα με τα παραπάνω, φαίνεται να υποστηρίζει αισθητά ότι η ψυχή συνδέεται ολοκληρωτικά με το σώμα ή, έστω ορισμένα ορισμένα σημεία του.(McKeon, 1941)

Επιπροσθέτως δεν είναι βέβαιο ότι ο Αριστοτέλης θεωρούσε πως ο θάνατος είναι το ολοκληρωτικό τέλος και της ψυχής. Το μεγαλύτερο μέρος της ψυχής(το πνευματικό), είναι παρεμφερές με το θείο, όπως υποστηρίζει , και μπορεί να εξακολουθεί να υπάρχει και μετά τον θάνατο. Ωστόσο όμως υποστήριζε ότι , δεν δύναται το άτομο να επιβιώνει ολοκληρωτικά, με την έννοια της συνύπαρξης του σώματος και της ψυχής ακόμη και στον θάνατο.(McKeon, 1941).

Η Απολογία του Σωκράτη επεξηγεί την καταδίκη του (469-399 π.Χ.) σε θάνατο από το δικαστήριο της Αθήνας. Λίγο πριν οδηγηθεί στο δικαστήριο, ο Σωκράτης επιθυμεί να ενημερώσει στους φίλους του σχετικά με την εκτέλεσή του. Όπως τονίζει στη συζήτηση του, ο θάνατος δεν πρέπει να θεωρείται κάτι δυσάρεστο αλλά μία ελπιδοφόρα κατάσταση που οδηγεί σε θετικά αποτελέσματα. Ο θάνατος μπορεί να θεωρηθεί είτε ότι εκμηδενίζει τον άνθρωπο, και οι νεκροί δεν αντιλαμβάνονται τίποτα , ή όπως αναφέρεται, ο θάνατος να θεωρείται ως μεταβίβαση της ψυχής από το ένα σημείο στο άλλο .Σύμφωνα με τον Σωκράτη αν ο θάνατος αποτελεί μια συνθήκη ανυπαρξίας, τότε θα παρομοιάζεται με τον παντοτινό ύπνο, άρα δεν υφίσταται και λόγος να μας τρομοκρατεί. Από την άλλη, αν ο θάνατος αποτελεί τη μεταφορά της ψυχής σε άλλο μέρος , αληθινά στοχαστικό (με πραγματικούς δικαστές, και πάλι δεν θα χρειάζεται να μας ανησυχεί εφόσον έχουμε ενεργήσει σωστά ,δίκαια και ενάρετα στην κανονική μας ζωή. Έτσι, ολοκληρώνει ο Σωκράτης, ο ενάρετος και

καλός άνθρωπος μπορεί να χαρεί με ερχομό του θανάτου, έχοντας την επίγνωση , πως αδιαμφισβήτητα τίποτα δεν έχει τη δύναμη να φθείρει έναν ηθικό και ενάρετο άνθρωπο, ούτε στη ζωή ούτε στον θάνατο. (Hamilton & Cairns, 1961)

2.1.2 Ο θάνατος κατά την ορθοδοξία

Η έννοια του θανάτου παραμένει απρόσιτη ακόμη και στο χώρο της εκκλησίας .Η εκκλησία θεωρεί τον θάνατο ως απομάκρυνση ή έξοδος της ψυχής από το σώμα και μετάβαση από τον φθαρτό επίγειο κόσμο στην αιώνια ζωή. Δηλαδή, ο θάνατος σηματοδοτεί το τέλος της βιολογικής ζωής του ανθρώπου .Ο καθένας μας γνωρίζει, πως το μόνο σίγουρο στη ζωή με τον ερχομό του στον κόσμο είναι ότι θα πεθάνει. Η ώρα του θανάτου του, όμως, είναι για τον άνθρωπο άγνωστη, καθώς αν είχε επίγνωση εκείνης της ημέρας που θα αναπαυτεί εν κυρίω θα έπραττε αμαρτίες και θα αδιαφορούσε για την αρετή. (Εφραίμ, 2020)

Σύμφωνα με την χριστιανική ορθόδοξη εκκλησία υπάρχουν δύο είδη θανάτου, ο σωματικός και ο πνευματικός. Ο σωματικός θάνατος διακρίνεται σε τρεις κατηγορίες: ο φυσικός, ο ξαφνικός και ο αναμενόμενος. Κατά τον πρώτο, ο θάνατος έρχεται με τα γεράματα, ενώ κατά τον δεύτερο ύστερα από μια δολοφονία ή κάποιο δυστύχημα. Αναμενόμενος θεωρείται ο θάνατος , όταν δεν δύναται να θεραπευτεί ο άνθρωπος από μια σοβαρή ασθένεια. Τότε ο ασθενής θεωρείται πια θνήσκων και γίνονται προσπάθειες ώστε να έχει όσο το δυνατόν καλύτερο τέλος μπορεί να έχει , όσο δύσκολο και αν θεωρείται αυτό. Δεύτερο είδος θανάτου αποτελεί ο πνευματικός. Σχετίζεται με τον αποχωρισμό της ψυχής από το Άγιο Πνεύμα. Ο χωρισμός αυτός δηλώνει την αποστροφή και εναντίωση και απομάκρυνση του ανθρώπου από το Άγιο Πνεύμα , πράγμα το οποίο αποτελεί σοβαρότατο αμάρτημα. (Μαρτίνος Α., 1964)

Ως συνέπεια αυτού, Ο άνθρωπος εγκαταλείπεται και απομακρύνεται από το Άγιο Πνεύμα και πλέον μεταφέρεται στην κόλαση με συνέπεια να απομακρύνεται από τον θεό. Έτσι, εφόσον εξακολουθεί να είναι ζωντανός σωματικά, έχει την ευκαιρία να μετανιώσει και να επιστρέψει στο δρόμο του θεού. Με τη σημασία της μετάνοιας, ο άνθρωπος επαναφέρει τις σχέσεις του με τον θεό και τους συνανθρώπους του. Η τροποποίηση των ειδών του θανάτου είναι μια διατύπωση των Ορθόδοξων θεολόγων αφού τόσο ο φυσικός όσο και ο σωματικός θάνατος δεν μπορεί να υπάρξει ξεχωριστά. (Ματσούκας, 2020),

Ο θάνατος ως δυσάρεστο και δυσόιωνο γεγονός θεωρείται αδύνατο να παρήλθε από τη θεία βούληση και τον Θεό. Αντίθετα ο θεός, προσπάθησε να παρεμποδίσει τον ερχομό του στον κόσμο, με απώτερο σκοπό τη αθανασία .Δεν τον δημιούργησε με σκοπό να πεθάνει. Βαθύτερος λόγος της έλευσης του θανάτου στην ανθρωπότητα και η επέκτασή του σε όλη την πλάση, αποτελεί η κάκιστη διαχείριση του ανθρώπου. Η παραβίαση των πρωτοπλάστων, είχε σαν συνέπεια την αποστέρηση της ζωής και την έλευση του θανάτου , αποτελώντας τον ισχυρότερο εχθρό του ανθρώπου ,γι αυτό ο κάθε χριστιανός έχει υποχρέωση να υπερισχύσει επί αυτού με τη βοήθεια του Χριστού. (Εφραίμ, 2020)

2.2 Η ΣΤΑΣΗ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ

Ο θάνατος θεωρείται η έναρξη της αιωνιότητας ή η τιμωρία των λαθών μας, ή το φυσιολογική ολοκλήρωση της ζωής. Οι στάσεις απέναντι σ' αυτόν επηρεάζονται από τις θρησκευτικές αντιλήψεις του ανθρώπου αλλά και από τη στάση του στο κοινωνικό γίνεσθαι. Η βαρύτητα στα επιτεύγματα της ιατρικής, μας κάνει να λησμονούμε τον θάνατο ή ακόμη να μην αποδεχόμαστε, ότι αποτελεί το φυσιολογικό τέλος της ζωής. Το γεγονός αυτό, μας οδηγεί

να μην αποδεχόμαστε την ύπαρξή του και να μη παρηγορούμε τους συγγενείς των αποθανόντων.(Κωσταρίδου-Ευκλείδη, 2011.)

Οι Kastenbaum και Aisenberg (1972) μίλησαν για τέσσερις βασικούς τρόπους, που βιώνουμε τον θάνατο και τους οποίους ονομάζουμε συστήματα θανάτου. Τα συστήματα αυτά υφίστανται μέσα στην κοινωνία.

Τα συστήματα θανάτου εμπεριέχει τα εξής στοιχεία:

- γνωστικά , δηλαδή, μας διδάσκει τις αντιλήψεις μας για τον θάνατο,
- θυμικά ,δηλαδή τα συναισθήματά μας γι' αυτόν
- συμπεριφορικά στοιχεία, τις πράξεις μας προς αυτόν.(Morgan, 1995.)

2.2.1 Παράγοντες διαμόρφωσης συστημάτων θανάτου

Τέσσερις είναι οι παράγοντες που διαμορφώνουν ένα σύστημα θανάτου:

Η έκθεση στον θάνατο. Δηλαδή, τα βιώματα που αποκτούμε σχετικά με τον θάνατο δικού μας προσώπου. Οι στάσεις και τα συναισθήματα μας μεταβάλλονται , όταν βιώσουμε από κοντά τον θάνατο και τις εκάστοτε ακόλουθες τελετουργίες που τον απαρτίζουν.

Το προσδόκιμο όριο ζωής.Όσο το όριο ζωής αυξάνεται, ελαττώνονται οι πιθανότητες να οδηγηθούμε στον θάνατο σε νεαρή ηλικία.

Ο αντιλαμβανόμενος έλεγχος πάνω στις δυνατότητες φύσης.Όσο αμφισβητούμε τις δυνάμεις της φύσης και υπερεκτιμούμε τις δικές μας και τον έλεγχο μας πάνω στον θάνατο ,τόσο δυσκολότερα τον κατανοούμε και τον δεχόμαστε.

Η κατανόηση της έννοιας του ανθρώπου. Η στάση απέναντι στον θάνατο σε μια ατομοκεντρική κοινωνία διαφέρει απ' ότι σε μια συλλογική ,όπου δεν επικεντρώνεται στην μοναδικότητα του ανθρώπου. (Κωνσταντίδου-Ευκλείδη , 2011)

2.2.2 Συστήματα θανάτου

Ο Γάλλος φιλόσοφος Aries (1981) αναγνώρισε τέσσερα συστήματα θανάτου σύμφωνα με τις ιδέες που συνοδεύονται από τον θάνατο.

Ο ήμερος θάνατος. Ο ήμερος θάνατος υποστηρίζει την άποψη που αποδεχόταν, ότι ο θάνατος αποτελεί την φυσική εξέλιξη και πορεία στη ζωή. Το σύστημα αυτό, επικρατεί από την εποχή του Μεσαίωνα μέχρι σήμερα όπου ο άνθρωπος πλέον συνηθίζει στην έννοια του θανάτου. Η εξοικείωση αυτή οφειλόταν στους συνεχόμενους θανάτους εξαιτίας δυσμενών καταστάσεων (πολέμων, ασθενειών και άλλων φυσικών καταστροφών. Αυτό το σύστημα θεωρείται ύψιστης σημασίας, καθώς βοηθά τον άνθρωπο ,να εκτιμά τη ζωή και παράλληλα να κατακλύζεται από υπευθυνότητα στις πράξεις του, αφού είχε την επίγνωση ότι κάποια θα πεθάνει. Η αποδοχή αυτού βοηθά τον άνθρωπο ,να μπορεί να αντιμετωπίσει τον θάνατο μεριμνώντας εκδηλώνοντας το ενδιαφέρον τόσο για τον αποθανόντα όσο και για την οικογένειά του που έχει αναλάβει την κηδεία. Η κηδεία αποτελεί την επιβεβαίωση του

θανάτου και παράλληλα γίνεται συμπαράσταση στην οικογένεια και αλλά και στους πενθούντες. (Aries,1981)

Ο θάνατος του εαυτού. Σύμφωνα με τον Aries την περίοδο κατά τον 12ο και 15ο αιώνα ο άνθρωπος ξεκίνησε να κατανοεί και να αποδέχεται τον εαυτό του. Έτσι, άρχισαν να επηρεάζονται από τις απόψεις που υπάρχουν γύρω από τον θάνατο, με αποτέλεσμα να ξεκινήσει να αναλαμβάνει τις ευθύνες των πράξεων του θεωρώντας, ότι θα κριθεί απ' αυτές. Δηλαδή, ο θάνατος δε αποτελεί πια μια παντοτινή ανάπαυση, αλλά θα μπορούσε να οδηγήσει το άτομο στον παράδεισο ή στην κόλαση.(Aries,1981)

Η επιβίωση του ανθρώπου ύστερα από τον θάνατο εξασφαλίζεται με την αθανασία της ψυχής, η οποία αποτελεί βαρυσήμαντη αντίληψη στο σύστημα θανάτου. Η ιδέα της αθανασίας, επιτυγχάνει την παραμονή του αποθανόντος στην μνήμη και στην σκέψη των δικών του ανθρώπων. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από τα ταφικά μνημεία, τα μνημόσυνα που έχουν διάρκεια στον χρόνο. Πάρα τη σημασία της αθανασίας, εξαιτίας του γεγονότος πως ο θάνατος επιβεβαιώνει και το τέλος της ζωής, θεωρείται κάτι ανεπιθύμητο αφού υπάρχει η περίπτωση η ψυχή να οδηγηθεί στην κόλαση και να υποφέρει αιώνια.(Aries,1981)

Ο θάνατος του άλλου. Το σύστημα αυτό επικράτησε τον 19 αιώνα. Η ανησυχία και ο τρόμος για τον θάνατο δεν αφορούσε πια μόνο τον εαυτό τους αλλά και τον θάνατο των δικών του προσώπων. Ουσιαστικά, αυτό που θρηνούν οι άνθρωποι, δεν αφορά μόνο τον νεκρό αλλά κι εκείνον που μένει πίσω και θρηνεί για τον θάνατο του δικού του ανθρώπου μέχρι να ξανανταμώσουν. Το σύστημα αυτό, εξακολουθεί να υπάρχει και στην εποχή μας με δυσάρεστες ψυχολογικές συνέπειες των πενθούντων.(Aries,1981)

Ο δικός μας θάνατος. Το σύστημα αυτό εμφανίζεται στην εποχή μας και είναι αποτέλεσμα της ιατρικής εξέλιξης και μακροζωίας. Η μακροζωία, γεννά μια νέα πραγματικότητα, οδηγώντας στην αναμόρφωση των παλαιότερων συστημάτων θανάτου. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να μην αποδέχονται τον θάνατο σαν κάτι φυσιολογικό και ελέγχεται το ζήτημα της ευθανασίας όταν η κατάσταση είναι κακή και αδυνατεί να αλλάξει. Οι άνθρωποι φαίνεται να απομακρύνονται από τις τελετουργίες και ελαττώνεται η συνεισφορά της οικογένειας ή του κοινωνικού περιβάλλοντος στους πενθούντες. Έτσι, ελαττώνεται η έκθεση στον θάνατο και οι πενθούντες δεν αναλαμβάνουν αποφάσεις σχετικά με την αντιμετώπιση του πένθους. Μετά τη μέση ηλικία αυξάνεται η ευαισθησία σε απειλητικούς παράγοντες για την υγεία μας. Ο θάνατος έτσι αρχίζει να αποτελεί προσωπική υπόθεση του καθενός και όχι ως ένα ζήτημα κοινής προσπάθειας για την διαχείριση του.(Aries, 1981)

Η εποχή η οποία ζούμε χαρακτηρίζεται από μια ιδιαιτερότητα. Από τη μία φοβόμαστε τον θάνατο από την άλλη από τον προκαλούμε.. Η επιδημία του AIDS και οι εξαρτησιογόνες ουσίες(ναρκωτικές ουσίες, ποτό καταχρήσεις οδηγούν τη νεολαία σε θάνατο ουσιαστικά ύστερα από τη δική τους βούληση. Ο θάνατος αποτελεί τροχοπέδη στην πορεία της ζωής και όχι μεταβίβαση σε μία νέα κατάσταση. Οι άνθρωποι αδυνατούν να τον αποδεχτούν σαν μια δύσκολη στιγμή του παρόντος που μέσα της κρύβεται η ελπίδα (ανάσταση), όπως αναφέρει η θρησκεία μας.(Κωνσταντίδου-Ευκλείδη,2011)

Εν κατακλείδι, οι άνθρωποι κατά κύριο λόγο κατακλύζονται με αρνητικά συναισθήματα για τον θάνατο, όπως λύπη, φόβο, θυμό. Ωστόσο όμως, κάποιες φορές μπορεί να αντιμετωπιστεί από ορισμένους κι ως λύτρωση αφού ο καθένας μας παρουσιάζει διαφορετική στάση και διάθεση προς αυτόν. Κάποιοι δείχνουν άμυνα και άρνηση του πόνου και του φόβου που

προκαλείται απ' αυτόν, ενώ άλλοι είναι θετικοί να συζητούν και να δεχτούν στο τέλος την αντίληψη του θανάτου. Επομένως, φαίνεται να μην γίνεται αποδεκτός από όλους τους ανθρώπους με τον ίδιο τρόπο(Κωνσταντίδου-Ευκλείδη,2011).

2.3. ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΠΩΛΕΙΑ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟ ΣΤΑΔΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Δύσκολο, εάν όχι αδύνατον, θα ήταν να αντιτεθεί κανείς στην άποψη ότι ο θάνατος ενός κοντινού προσώπου εγείρει συναισθήματα όπως είναι ο φόβος, η θλίψη ο θυμός, ερωτήματα (γιατί συνέβη) καθώς και σκέψεις για το μέλλον (πως θα είναι πλέον η καθημερινότητα χωρίς τον αποθανών). Είναι σημαντικό λοιπόν τόσο οι ενήλικοι όσο και τα παιδιά να εκφράσουν τα συναισθήματα τους και να προσαρμοστούν στις νέες συνθήκες. Σε αυτό το σημείο είναι απαραίτητο να τονιστεί πως τα παιδιά βιώνουν το πένθος διαφορετικά από ότι οι ενήλικες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι ενήλικες να θεωρούν πως ο θάνατος ενός κοντινού προσώπου δεν επηρεάζει τα παιδιά διότι δεν έχουν την ικανότητα να τον κατανοήσουν. Ωστόσο, το αναπτυξιακό στάδιο στο οποίο βρίσκεται το παιδί έχει ιδιαίτερη σημασία για την κατανόηση του θανάτου αλλά και για την συμπεριφορά που θα εκδηλώσει το ίδιο μετά το τραυματικό γεγονός(Παπασούλη, 2019). Η αντίληψη του θανάτου και οι αντιδράσεις των παιδιών σε αυτόν ανάλογα με το αναπτυξιακό στάδιο στο οποίο βρίσκονται καταγράφονται παρακάτω:

- 0-2 ετών

Ο πρώτος μήνας του νεογέννητου χαρακτηρίζεται ως φυσιολογικός αυτισμός (normalautisticphase) Οι πρώτες εβδομάδες του βρέφους συμπεριλαμβάνουν την αδυναμία του ίδιου να επικεντρωθεί σε εξωτερικά ερεθίσματα καθώς φυσιολογικές ανάγκες του επισκιάζουν τις ψυχολογικές.

Το στάδιο της συμβίωσης αρχίζει από το δεύτερο μήνα κατά το οποίο το νεογέννητο αρχίζει να αντιλαμβάνεται το φροντιστή του. Σύμφωνα με τη Mahlerτο νεογνό δεν είναι ακόμη ικανό να διαφοροποιήσει τον εαυτό του ,από τον εαυτό της μητέρας.(Mahler,1975).

Ο Bowlby διέκρινε τέσσερα στάδια δεσμού ανάμεσα στη μητέρα και στο παιδί. Σύμφωνα με το πρώτο (προ του δεσμού), το οποίο διαρκεί μέχρι την 6^η εβδομάδα ζωής του εμβρύου, το ίδιο δεν αντιλαμβάνονται τα γνωστά από τα άγνωστα πρόσωπα. Αντίθετα στο δεύτερο στάδιο (υπό διαμόρφωση δεσμού),το οποίο παρατηρείται μέχρι τον 6^ο μήνα, το νεογέννητο αρχίζει να συμπεριφέρεται με διαφορετικό τρόπο ανάμεσα σε οικεία και μη οικεία πρόσωπα. Από τον 6^ο μέχρι τον 8^ο μήνα στο τρίτο στάδιο(σαφούς δεσμού) εμφανίζεται το “άγχος αποχωρισμού”, το οποίο προκαλεί την ανησυχία του μωρού όταν η μητέρα του απουσιάζει. Το έμβρυο αντιλαμβάνεται πως αποτελεί ξεχωριστή οντότητα από τη μητέρα του και ταυτόχρονα αντιλαμβάνεται την απώλεια-απουσία του φροντιστή του. Στο τέταρτο στάδιο(αμοιβαίων σχέσεων) το έμβρυο διαθέτει περισσότερο χρόνο για δραστηριότητες χωρίς την παρουσία της μητέρας του, γεγονός που δεν του προκαλεί ανησυχία. (Bowlby,1969).

Επίσης, έχει παρατηρηθεί πως από τους πρώτους μήνες της γέννησης τους τα παιδιά είναι ικανά να διαισθανθούν την θλίψη των ατόμων που πενθούν για την απώλεια του αγαπημένου τους προσώπου (Δημητριάδου 2016). Παρόλο που τους πρώτους δέκα μήνες ζωής τους δεν έχουν τη δυνατότητα να κατανοήσουν το θάνατο, μπορούν να αντιληφθούν τον θάνατο μόνο του φροντιστή τους και αυτόν ως “απώλεια” και όχι με την κλασική του έννοια. Εάν η απώλεια αφορά το άτομο το οποίο φροντίζει το βρέφος τότε το ίδιο αναπτύσσει έντονη

ταραχή και συχνά παρατηρείται μεταβολή της μέχρι τώρα συμπεριφοράς του. Αναλυτικότερα, τα βρέφη ηλικίας δέκα μηνών συχνά προβάλλουν ιδιότροπη συμπεριφορά η οποία περιλαμβάνει ανεξήγητα ξεσπάσματα κλάματος και διατροφικές διαταραχές. Έπειτα, μέχρι τα δύο πρώτα χρόνια αντιδρούν στην απώλεια του φροντιστή τους με παλινδρομική συμπεριφορά.(Kroen,2007). Παράλληλα, τα ίδια βρίσκονται σε αισθησιοκινητικό στάδιο ανάπτυξης. Αυτό σημαίνει πως κατανοούν το περιβάλλον στο οποίο βρίσκονται μέσα από τις αισθήσεις τους και συμπεριφέρονται στο περίγυρο τους με εγωκεντρική στάση, αντιλαμβάνονται δηλαδή τον κόσμο μέσα από τις δικές του ανάγκες και επιθυμίες. Σε αυτή τη χρονική περίοδο, η γνωστική αντίληψη των παιδιών δεν έχει αναπτυχθεί και συγκροτηθεί ακόμη πλήρως. Για αυτό το λόγο είναι πολύ δύσκολο για εκείνα να κατανοήσουν την έννοια και τη μονιμότητα του θανάτου. Όταν τα παιδιά βιώνουν έναν θάνατο πιστεύουν στην αντιστρεψιμότητα του και θεωρούν ότι κάποια στιγμή θα επανέλθει ο αποθανών. Η πίστη τους στην παροδικότητα του θανάτου είναι ικανή να τα οδηγήσει στην πεποίθηση ότι ο εκλιπών τα εγκατέλειψε καθώς όσο περνάει ο καιρός ο ίδιος δεν εμφανίζεται. (Σισμάνη,Παπακώστα, 2006).

- 3-6 ετών

Από τα 3 μέχρι τα 6 έτη τα παιδιά διανύουν το προσυλλογιστικό στάδιο ανάπτυξης. Σε αυτή τη φάση δηλαδή ξεκινάνε να αναπτύσσουν επικοινωνία με το περιβάλλον τους μέσω του λόγου και να αντιλαμβάνονται βασικές έννοιες. Επιπλέον, σε αυτό το στάδιο δημιουργούνται η φαντασία και οι σκέψεις των παιδιών. (Σισμάνη,Παπακώστα ,2006). Παρόλο αυτά, ο θάνατος ακόμα θεωρείται ότι είναι κάτι παροδικό, το οποίο μπορεί να ανατραπεί όπως για παράδειγμα ένα ταξίδι(Μπάγκλα, 2018) .

Οι ενήλικες πολλές φορές θεωρούν πως τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας δεν αντιλαμβάνονται το θάνατο και κατά συνέπεια η πραγματοποίηση του δεν θα τους δημιουργήσει αρνητικά συναισθήματα. Ουσιαστικά όμως αυτό που συμβαίνει είναι ότι οι αντιδράσεις των παιδιών που τους προκαλεί ο θρήνος είναι παράδοξες με αποτέλεσμα να μην αντικατοπτρίζουν το επίπεδο της αντίληψης τους. Η σύγχυση ή δυσπιστία η οποία εκδηλώνεται από τις επαναλαμβανόμενες ερωτήσεις τους σχετικά με τον αποθανόντα μπορούν να αποτελέσουν κάποιες από τις παραπάνω αντιδράσεις. Παράλληλα, δεν είναι καθόλου σπάνιο ορισμένα παιδιά να συμπεριφέρονται σαν να μην έχει συμβεί το τραυματικό γεγονός. Στην αντίθετη όψη, υπάρχουν τα παιδιά τα οποία εκφράζουν τη λύπη τους για την απώλεια του σημαντικού τους προσώπου μέσα από το παιχνίδι(Kroen,2007). Επιπρόσθετα, είναι αρκετά συχνό φαινόμενο οι συμπεριφορές παλινδρόμησης δηλαδή αντιδράσεις οι οποίες ταιριάζουν σε μικρότερης ηλικίας παιδιά όπως η νυχτερινή ενούρηση. Κατά τη διάρκεια αυτού του ηλικιακού πλαισίου υπάρχει πιθανότητα ο θάνατος κάποιου προσώπου να ερμηνευτεί από τα παιδιά ως αποτέλεσμα δικών τους πράξεων ή σκέψεων, δηλαδή ότι μια δική τους συμπεριφορά προκάλεσε αρνητικά συναισθήματα στον αποθανόντα και ότι αυτά επέφεραν το θάνατο του (Θεοφίλου). Σε αυτό το σημείο οφείλουμε να τονίσουμε την σημαντικότητα της διάψευσης αυτών των υποθέσεων.Οι ενήλικες οφείλουν να απενοχοποιήσουν τα παιδιά καθησυχάζοντας τους πως δεν είναι υπαίτια για το θάνατο του κοντινού τους προσώπου (Baum, 2003) . Η αναζήτηση υποκατάστατων είναι άλλη μια αντίδραση η οποία παρουσιάζουν συχνά τα παιδιά μέχρι την ηλικία των έξι ετών. Μετά την απώλεια του σημαντικού προσώπου προσπαθούν να αναπτύξουν με άτομα από το στενό τους περιβάλλον την ίδια ή παρόμοια σχέση με αυτή που είχαν με τον αποθανόντα. (Τσιάντης ,1988).

Η ανάπτυξη της ομιλίας των παιδιών συμβάλλει ώστε να κατανοήσουν τα γεγονότα που συμβαίνουν. Αυτό πραγματοποιείται μέσα από διάφορες ερωτήσεις οι οποίες τις περισσότερες φορές είναι οι ίδιες και έχουν ως σκοπό τα παιδιά να κατανοήσουν όσο γίνεται καλύτερα το θάνατο και να απενοχοποιήσουν τον εαυτό τους. Είναι σημαντικό τα παιδιά να αισθάνονται ασφαλή και προστατευμένα. Η γρήγορη μεταβίβαση στην ρουτίνα και στην καθημερινότητα μπορεί να συμβάλλει σε αυτό. Ταυτόχρονα, η επεξήγηση όλων όσων έχουν συμβεί με ένα τρόπο πιο απλό και παιδικό αναμφισβήτητα θα εξομαλύνει τις ανησυχίες των παιδιών (Σισμάνη-Παπακώστα 2006).

- 7-11 ετών

Στο συγκεκριμένο χρονικό πλαίσιο δημιουργούνται συγκεκριμένοι συλλογισμοί. Επεξηγηματικά, τα παιδιά αναπτύσσουν λογική σκέψη όχι όμως πολύπλοκες έννοιες οι οποίες είναι απαραίτητες για την κατανόηση αφηρημένων εννοιών. Η ανάπτυξη της λογικής σκέψης συμβάλλει ώστε τα παιδιά να ξεκινήσουν να αντιλαμβάνονται τη μονιμότητα του θανάτου (Σισμάνη, Παπακώστα ,2006). Αναλυτικότερα, τα παιδιά αρχίζουν να αναπτύσσουν αφαιρετική σκέψη και μέσω αυτής να αντιλαμβάνονται πως ο θάνατος είναι η φυσική εξέλιξη όλων των ζωντανών οργανισμών, μπορεί να συμβεί σε όλους ανεξάρτητα από την ηλικία, το φύλο ή το βαθμό συγγένειας και αποτελεί μια μόνιμη κατάσταση (Μπάγκλα ,2018). Παρόλο αυτά όμως δεν είναι λίγα τα παιδιά, τα οποία αντιμετωπίζουν μεγάλη δυσκολία να πιστέψουν ότι οι αποθανόντες δεν έχουν την ικανότητα πλέον να νιώσουν όλα όσα κάνουν ή τους λένε οι επιζώντες (Μαυρίδου, 2010). Ακόμα, πολλές φορές υπάρχει, όχι η πεποίθηση αυτή τη φορά, αλλά η ελπίδα για την αντιστρεψιμότητα του θανάτου. (Σισμάνη, Παπακώστα ,2006).

Παράλληλα, κατανοούν σε ικανοποιητικό επίπεδο ότι ορισμένες καταστάσεις είναι ικανές να οδηγήσουν σε θάνατο. Για παράδειγμα, μπορούν να καταλάβουν ότι στην περίπτωση μιας σοβαρής ασθένειας ή ενός τροχαίου ατυχήματος υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να υπάρξει κάποιος θάνατος. Όμως, παρατηρείται μια γενίκευση των γεγονότων η οποία τα οδηγεί πολλές φορές να θεωρούν ότι όποιος αρρωστήσει ή επιβιβαστεί σε αυτοκίνητο μπορεί να πεθάνει. Ταυτόχρονα, η αίσθηση της απειλής του θανάτου είναι τόσο έντονη στα παιδιά που πιστεύουν ότι από τη στιγμή που ο θάνατος συμβαίνει σε κοντινούς τους ανθρώπους μπορεί να συμβεί και σε εκείνα. Το αποτέλεσμα αυτής της πεποίθησης είναι πως τους δημιουργείται άγχος σχετικά με την σωματική τους ασφάλεια. (Σισμάνη, Παπακώστα ,2006).

Η συμβολή των ενηλικών ώστε τα παιδιά να νιώσουν πως δεν βρίσκονται σε κίνδυνο κρίνεται σημαντική. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με την ενθάρρυνση συναισθηματικής έκφρασης και λεκτικοποίησης των συναισθημάτων τους μέσα σε ένα κατάλληλο διαμορφωμένο κλίμα το οποίο θα χαρακτηρίζεται από κατανόηση και υπομονή. Θα ήταν απαραίτητο να μην υπάρξει καμία πίεση προς το παιδί να εκφράσει όσα νιώθει. Επιπροσθέτως, οι ερωτήσεις των παιδιών είναι επιτακτική ανάγκη να βρίσκουν πάντα ανταπόκριση και να απαντώνται χωρίς ανούσιες λεπτομέρειες και με τρόπο κατανοητό. (Σισμάνη, Παπακώστα, 2006) .

Οι αντιδράσεις που παρουσιάζουν εξαιτίας μιας απώλειας ενός σημαντικού τους προσώπου είναι πολλές. Δεν είναι σπάνιο τα παιδιά να αναπτύσσουν άρνηση. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα ορισμένα να εκδηλώνουν επιθετική συμπεριφορά και άλλα να συμπεριφέρονται με χαρούμενο τρόπο. Φυσικά, πίσω από τη βίαιη συμπεριφορά και την ευδιάθετη διάθεση τα παιδιά κρύβουν τον πόνο τους και την εσωτερική τους επιθυμία για πένθος. Παράλληλα, μια συμπεριφορά η οποία θεωρείται αρκετά συνηθισμένη είναι η υιοθέτηση της συμπεριφοράς και του ρόλου, πολλές φορές, που είχε το αγαπημένο τους πρόσωπο που πέθανε (Kroen ,2007).

- 12-18 ετών

Σε αυτό το στάδιο ο έφηβος είναι σε θέση να κατανοήσει αφηρημένες έννοιες και να δημιουργήσει διάφορες θεωρίες. Η ιδιοσυγκρασία του ατόμου αλλά και η αντίληψη του θανάτου έχουν αναπτυχθεί πλήρως.

Οι έφηβοι βιώνουν τον θάνατο και την απώλεια με παρόμοιο τρόπο με τους ενήλικες. Πολύ συχνά έρχονται αντιμέτωποι με την κατάθλιψη και με τη βοήθεια κάποιου ειδικού. Επίσης, παρατηρούνται δυσκολίες όσον αφορά την έκφραση των συναισθημάτων τους και για αυτό το λόγο συχνά απομονώνονται από το οικογενειακό τους περίγυρο. Παρόλο αυτά, δείχνουν αρκετά πρόθυμοι να εκφραστούν σε άτομα τα οποία δεν ανήκουν στο οικογενειακό τους περιβάλλον όπως είναι οι φίλοι τους.(Σισμάνη,Παπακώστα, 2006). Ωστόσο όμως, δεν αναιρούμε και την περίπτωση κατά την οποία υπάρχει πιθανότητα ο έφηβος να απομονωθεί ακόμα και από το φιλικό του περιβάλλον με αποτέλεσμα να προβάλλει μια κυνική συμπεριφορά απέναντι στο θάνατο αγαπημένου προσώπου του, η οποία θα είναι η αιτία να του αποδοθούν αρνητικοί χαρακτηρισμοί(Θεοφίλου).

Οι έφηβοι υπάρχει πιθανότητα να εκδηλώσουν επιθετική συμπεριφορά, να ενεργούν παράτολμα βάζοντας την σωματική τους ακεραιότητα σε κίνδυνο και να παρουσιάσουν χαμηλή απόδοση στο σχολείο. Όμως, η βίωση θανάτου στο παρελθόν αυξάνει τις πιθανότητες για μια υγιής αντίδραση σε έναν μελλοντικό θάνατο(Kroen ,2007). Ακόμα συνήθεις αντιδράσεις των εφήβων απέναντι στο θάνατο ενός σημαντικού τους προσώπου είναι τα συμπτώματα των αγχωδών διαταραχών, εκτεταμένος θυμός, διατροφικές διαταραχές καθώς και έντονη ανησυχία για το μέλλον(Θεοφίλου).

Κατά τη διάρκεια της εφηβείας, τα άτομα προσπαθούν να βρουν την ταυτότητα τους και να έρθουν πιο κοντά στο νόημα της ζωής τους και η πραγματοποίηση ενός τραυματικού γεγονότος όπως είναι ο θάνατος είναι ικανό να προκαλέσει ταραχή και διαταραγμένη συναισθηματική κατάσταση. Η σύντομη παραπομπή σε ειδικό ψυχικής υγείας θα εξαρτηθεί από τη σοβαρότητα της απώλειας (γονείς, αδέρφια, φίλοι), από τα προηγούμενα δύσκολα βιώματα, την εμπλοκή του κατά τη διάρκεια του γεγονότος και γενικότερα τις αντιδράσεις του ατόμου σε αυτή την ηλικία. Τέλος, είναι σημαντικό να αναφερθεί πως στους έφηβους με ιστορικό κατάθλιψης, χρήση ουσιών και αυτοκαταστροφικής συμπεριφοράς είναι πιο συχνή εμφάνιση συναισθηματικών διαταραχών (Σισμάνη ,Παπακώστα 2006).

Σύμφωνα με την παραπάνω αποδεικτική διαδικασία είναι φανερό πως το εφηβικό πένθος χρειάζεται προσεκτική αντιμετώπιση λόγω των δυσκολιών που υπάρχουν σε αυτή την ηλικία. Ο μεγάλος κίνδυνος ο οποίος μπορεί να προκληθεί από ένα τραυματικό γεγονός όπως θεωρείται ο θάνατος είναι η αυτοκτονία και η ώθηση του εφήβου στα ναρκωτικά. Αυτό συμβαίνει καθώς οι μελλοντικοί ενήλικες προσπαθούν να επεξεργαστούν και να ελέγξουν τα συναισθήματα τους μέσα από διάφορες ατίθασες συμπεριφορές (Becque, 2001).

2.4 Η ΑΠΩΛΕΙΑ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΕΙ ΤΙΣ ΙΣΟΡΡΟΠΙΕΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Είναι γεγονός πως η αποδοχή ενός θανάτου είναι το πιο δύσκολο βίωμα που θα κληθεί μια οικογένεια να αντιμετωπίσει. Αυτό συμβαίνει διότι όταν κάποιος πεθαίνει παύει να υπάρχει

στην καθημερινότητα της οικογένειας ως φυσική παρουσία αλλά “ζει” μέσα από τις αναμνήσεις στο μυαλό τους.

Αναμφισβήτητα, η περίοδος στην οποία η οικογένεια βιώνει ένα θάνατο είναι ευάλωτη. Αυτή τη χρονική στιγμή τα μέλη της οικογένειας είναι ανάγκη να συμπεριφέρονται μεταξύ τους με περισσότερη στοργή και αγάπη. Η εμπειρία ενός θανάτου είναι ικανή να δημιουργήσει ένα στενό δεσμό ανάμεσα στην οικογένεια αλλά επίσης έχει τη δυνατότητα να αυξήσει τον πόνο παλιών συναισθηματικών πληγών που υπήρχαν και πριν την απώλεια και να δημιουργηθούν εντάσεις στο οικογενειακό περιβάλλον. (Θεοδοσίου, Τρυφωνίδου 2014).

Η διαδικασία του πένθους είναι σημαντική για την οικογένεια καθώς μόνο μέσα από αυτήν η οικογένεια θα καταφέρει να πραγματοποιήσει τέσσερις βασικούς στόχους. Ο πρώτος στόχος έχει σχέση με την αποδοχή της ίδιας της απώλειας. Σε αυτό συμβάλλει η συμμετοχή των μελών της οικογένειας στις καθιερωμένες τελετουργίες που ακολουθούν του θανάτου. Παράλληλα, ο δεύτερος στόχος πραγματοποιείται μέσα από τη βίωση του πόνου και την εξωτερική του. Αυτό αποτελεί προϋπόθεση για την αποφυγή δημιουργίας προβλημάτων στην ψυχική υγεία των μελών του οικογενειακού περιβάλλοντος. Συνεχίζοντας, ο τρίτος στόχος που καλείται να εκπληρώσει η οικογένεια μέσα από τη διαδικασία του πένθους είναι η προσαρμογή της σε μια καθημερινότητα στην οποία δεν θα συμπεριλαμβάνεται ο αποθανών. Ο τελευταίος στόχος που προσπαθεί να επιτύχει είναι να διατηρήσει τον αποθανόντα στη μνήμη της χωρίς όμως αυτή η ανάμνηση να προκαλεί εμπόδια στην καθημερινότητα των μελών της. (Καραγιάννη)

Οι πενθούντες βιώνουν συγκεκριμένες σωματικές και συναισθηματικές μεταβολές. Στις πρώτες συμπεριλαμβάνονται η ταχυκαρδία, η δυσκολία στον ύπνο και η γενική αδυναμία (Schonfeld, Demaria, Berry, Diederich, Haro, 2016) ενώ στο συναισθηματικό τομέα τα άτομα παρουσιάζουν αποπραγματοποίηση, ψυχρές αντιδράσεις με το κοινωνικό και οικογενειακό περιβάλλον τους, αισθήματα ενοχής αλλά και έντονη νευρικότητα. (Fulford, 2017), (SymondsLeBlanc, 2017). Όταν όμως το άτομο δεν παρουσιάζει καμία ένδειξη θρήνου είναι πολύ πιθανόν να βιώνει περιπλεγμένο πένθος. Σε αυτή την περίπτωση δηλαδή η οδύνη δεν εκδηλώνεται από το άτομο καθώς το ίδιο προσπαθεί να την αποβάλλει, όμως αυτό έχει ως αποτέλεσμα εκείνη να επανέλθει μετά από κάποιο χρονικό διάστημα με μεγαλύτερη ένταση και να δημιουργήσει προβλήματα στον ψυχικό κόσμο του επιζήσαντα. (Καραγιάννη)

Οι γονείς συχνά δυσκολεύονται στην διατήρηση της ανάμνησης του αποθανόντα. Ωστόσο είναι απαραίτητο για το παιδί με τη συμβολή κάποιου ενήλικα να επινοήσει τρόπους με τους οποίους θα διατηρήσει την ανάμνηση του νεκρού όπως για παράδειγμα κάποιο αντικείμενο ή άλμπουμ φωτογραφιών. Επιπρόσθετα, θα ήταν ωφέλιμο εάν και το ίδιο το επιθυμεί να συμμετάσχει σε τελετές πένθους. Παράλληλα, απαραίτητη προϋπόθεση για την ομαλή οικογενειακή ζωή είναι σταθεροί κανόνες καθημερινότητας και συμπεριφοράς. (Schonfeld, Demaria, Berry, Diederich, Haro, 2016)

Στην περίπτωση του θανάτου ενός γονέα οι ισορροπίες της οικογένειας διαταράσσονται σημαντικά. Ο εναπομείναντας γονέας καθώς και τα παιδιά καλούνται όχι μόνο να αντιμετωπίσουν μια νέα πραγματικότητα αλλά και να την αποδεχτούν. Φυσικά, είναι απολύτως φυσιολογικό να υπάρχουν εντάσεις ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας καθώς η διαδικασία του πένθους είναι προσωπική υπόθεση και δεν εκδηλώνεται σε όλους με τον ίδιο τρόπο. Ο εναπομείναντας γονέας πολλές φορές νιώθει να βρίσκεται σε αδιέξοδο στην προσπάθεια του να διαχειριστεί τη θλίψη που νιώθει για την απώλεια του συντρόφου του και να είναι συνεπής στις υποχρεώσεις του απέναντι στα παιδιά του. (Δήμου)

Το παιδί είναι αναγκαίο να αντιλαμβάνεται το πένθος του γονέα ο οποίος παραμένει εν ζωή. Για αυτό κρίνεται απαραίτητο ο γονιός να εκφράζει τα συναισθήματα του ενώπιον του παιδιού. Αυτό όμως πολλές φορές δεν συμβαίνει καθώς ο ίδιος δεν επιθυμεί να τον δει το παιδί σε αυτή την κατάσταση, με αποτέλεσμα να παρουσιάζει απόμακρη συμπεριφορά και το παιδί να βιώνει σε μεγαλύτερη ένταση το συναίσθημα της μοναξιάς και την μεταβολή της καθημερινότητας του. (Young,2016) (WonchHill, Cacciatore , Shreffler, Pritchard, 2016).

Αναμφισβήτητα, η απουσία ενός γονέα επιφέρει πολλές δυσκολίες στο οικογενειακό περιβάλλον. Αρχικά, όλα τα μέλη της οικογένειας υφίστανται ισχυρό συναισθηματικό σοκ. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα πολλές φορές τις πρώτες ώρες έως και τις πρώτες μέρες μετά το τραυματικό γεγονός να μην έχουν διαύγεια της σκέψης τους και να ενεργούν δίχως λογική.(Βασιλειάδης). Επιπρόσθετα, το γεγονός ότι πλέον οι υλικές ανάγκες των τέκνων δεν μοιράζονται και στους δύο γονείς αλλά τις επωμίζεται μόνο ο ένας έχει τη δυνατότητα να επιφέρει οικονομικά προβλήματα στην οικογένεια. Παράλληλα, στην προσπάθεια του εναπομείναντα γονέα να ανταπεξέλθει και στο ρόλο της μητέρας και στο ρόλο του πατέρα υπάρχει περίπτωση να γίνει περισσότερο από όσο χρειάζεται αυστηρός γεγονός που θα προκαλέσει προβλήματα στη ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του παιδιού (Δήμου)

Πολλές φορές η οικογένεια προσπαθεί να αντικαταστήσει τον αποθανόντα με ένα άλλο μέλος της οικογένειας. Για παράδειγμα όταν μια οικογένεια βιώνει τον θάνατο του πατέρα προσπαθεί να μεταθέσει τις πατρικές λειτουργίες σε ένα άλλο μέλος της οικογένειας. Μια πιθανή λύση είναι ο μεγαλύτερος γιος να αναλάβει αυτές τις λειτουργίες και να αντικατασταθεί ο ρόλος του ως παιδί σε ρόλο του πατέρα. Μια οικογένεια λοιπόν έχει τη δυνατότητα να ξεπεράσει και το πιο τραυματικό γεγονός μόνο όταν αποδεχτεί τόσο το ίδιο όσο και τις συνέπειες του. Στην αντίθετη περίπτωση, είναι δέσμια του μακροχρόνιου πένθους της(Καραγιάννη).

Η οικογένεια έπειτα από μια απώλεια καλείται να οργανώσει από την αρχή το σύστημα της, χωρίς φυσικά να συμπεριλαμβάνει το νεκρό μέλος. Αυτή η διαδικασία είναι αρκετά επώδυνη καθώς οι ρόλοι και οι λειτουργίες της μεταβάλλονται. Ταυτόχρονα, η ικανότητα της οικογένειας να προσαρμοστεί στο τραυματικό γεγονός επηρεάζεται σε σημαντικό βαθμό από τον ρόλο που κατείχε ο αποθανών στην οικογένεια και τις λειτουργίες που διεκπεραιώνει αλλά και από την εσωτερική δύναμη που διακατέχει η οικογένεια ώστε να αντιμετωπίσει τις συνέπειες που δημιουργήσε ο θάνατος ενός συγκεκριμένου προσώπου. Τόσο οι συνέπειες του θανάτου σχετικά με τη δομή και την οργάνωση της οικογένειας όσο και οι αντιδράσεις που θα εκδηλώσει η οικογένεια μετά το συμβάν του θανάτου είναι διαφορετικές. Η συμπεριφορά της οικογένειας δεν θα είναι ίδια στην περίπτωση που ο αποθανών ήταν ο αποδιοπομπαίος τράγος της οικογένειας με αυτή στην οποία ήταν το πρόσωπο που ασκούσε την περισσότερη εξουσία μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον. Καταληκτικά, είναι απαραίτητο να τονιστεί πως μια οικογένεια έχει τη δυνατότητα να συνεχίσει να είναι λειτουργική και μετά το θάνατο ενός μέλους της με την προϋπόθεση τα εναπομείναντα μέλη να εκφράσουν ελεύθερα τα συναισθήματα που τους προκαλεί αυτό το τραυματικό γεγονός (Θεοδοσίου, Τρυφωνίδου, 2014).

2.5 ΣΤΑΔΙΑ ΠΕΝΘΟΥΣ ΣΤΟΥΣ ΕΝΗΛΙΚΕΣ ΚΑΙ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ

Το πένθος, όπως σωστά έχει αναφερθεί προηγουμένως ,είναι μια κατάσταση που απορρυθμίζει την οικογένεια. Είναι ένας σεισμός που «σειεί» την ομοιόσταση ,την τάση

δηλαδή του οικογενειακού συστήματος να παραμένει σταθερή ,ανεξαρτήτως των συνθηκών που επικρατούν. Επομένως η οικογένεια που βιώνει εκ των έσω ένα τόσο θλιβερό και συναισθηματικά φορτισμένο γεγονός ,χρειάζεται χρόνο για να επουλώσει τις «πληγές» που αφήνει στο πέρασμα του ο θάνατος και ύστερα να οδηγηθεί σε μια υγιή ανασύσταση. «Η πραγματικότητα είναι ότι θα πενθείς για πάντα. Δεν θα " ξεπεράσεις" την απώλεια ενός αγαπημένου προσώπου. Θα μάθεις να ζεις μαζί του. Θα θεραπεύσεις τις πληγές σου και θα ξαναχτίσεις τον εαυτό σου γύρω από την απώλεια που έχεις υποστεί. Θα είσαι ξανά ολόκληρος, αλλά ποτέ δεν θα είσαι ο ίδιος. Ούτε πρέπει να είσαι ο ίδιος ούτε να το αποζητάς να είσαι»(Kübler-Ross,Kessler,2014).

Η ElizabethKübler-Ross (1969), στο βιβλίο της OnDeathandDying , έκανε αναφορά σε ορισμένα στάδια που διέρχεται κάθε άνθρωπος , ο οποίος βρίσκεται αντιμέτωπος με την απώλεια κάποιου/ων αγαπημένων προσώπων. Χρειάζεται να επισημανθεί στο σημείο αυτό πως εξαιτίας της διαφορετικότητας των ανθρώπων , των ιδιοσυγκρασιακών χαρακτηριστικών που «κουβαλούν» και των συνθηκών που πλαισιώνουν το γεγονός , δεν βιώνουν τα στάδια που θα περιγραφούν παρακάτω με το ίδιο ακριβώς τρόπο. Η ένταση ποικίλει και η σειρά μιας σαφώς καθορισμένης μετάβασης από το ένα στάδιο στο άλλο , δεν θεωρείται δεδομένη. Ωστόσο , αν και το δυσάρεστο συμβάν «παραλύει» και αποδιοργανώνει την ζωή εκείνων που καλούνται να το διαχειριστούν , τα στάδια αποτελούν ένα απολύτως φυσιολογικό κομμάτι της διαδικασίας του πένθους , που βοηθούν τον άνθρωπο να βαδίσει πιο κοντά προς στην επούλωση.

Τα στάδια του πένθους είναι πέντε στο σύνολο και αναλύονται εκτενέστερα και πιο λεπτομερώς παρακάτω

- **Άρνηση**
- **Θυμός**
- **Διαπραγμάτευση**
- **Κατάθλιψη**
- **Αποδοχή**

1.Άρνηση

Η άρνηση είναι η πρώτη αναμενόμενη αντίδραση στο άκουσμα του θανάτου ενός αγαπημένου προσώπου που μας συνδέουν συναισθηματικοί δεσμοί . Τις στιγμές αυτές ,εκείνος που θρηνεί βιώνει έντονο σοκ , μούδιασμα και αδυνατεί να πιστέψει πως η είδηση είναι αληθής . Αρνείται να δει την πραγματικότητα και επιλέγει να θεωρήσει όλη αυτή την κατάσταση ως ένα άσχημο όνειρο που σύντομα θα τελειώσει . Ωστόσο η άρνηση , είναι ένας μηχανισμός ,που βοηθά το άτομο να «μειώσει» τον αρχικό σαρωτικό πόνο της απώλειας. Ιδιαίτερα όταν η επικοινωνία και η αλληλεπίδραση μεταξύ δύο προσώπων είναι συχνή ,πολλές φορές και καθημερινή , η μετάβαση από τη πραγματικότητα του «χθες» στην πραγματικότητα του «σήμερα» είναι επώδυνη και χρειάζεται να προηγηθεί επεξεργασία ,ώστε να αντιληφθεί το άτομο τί έχει συμβεί ακριβώς . Η χρήση εκφράσεων όπως «αποκλείεται να συμβαίνει αυτό» , «δεν είναι αλήθεια» , «δεν είναι δυνατόν», υποδηλώνουν το αρχικό σοκ και αποτελούν ουσιαστικά την πρώτη «επαφή» με το γεγονός. Η άρνηση και το σοκ αποτελούν «ένα φυσικό αμυντικό μηχανισμό»(Eliot,1946) που ο άνθρωπος κάνει χρήση του ,προκειμένου να μην τον καταβάλει πλήρως η απώλεια.

2. Θυμός

Ο θυμός αποτελεί το δεύτερο στάδιο πένθους κι εκείνο το σημείο που αρχίζει το άτομο να συνδέεται με την πραγματική διάσταση του γεγονότος και των συνεπειών που το συνοδεύουν . Επικρατεί έντονη συναισθηματική δυσφορία και πόνος . Διαρκώς η ένταση αυτών των χρωματισμένων αρνητικά συναισθημάτων κλιμακώνεται με αποτέλεσμα να αισθάνεται πως το φορτίο , το οποίο καλείται να σηκώσει , είναι βαρύτερο των δυνάμεων του .Έτσι ο πόνος μετασηματίζεται σε θυμό. Αρχίζει να εκτοξεύει «πυρά» θυμού προς τον ίδιο του τον εαυτό ,προσάπτοντας του ευθύνες για το γεγονός ,προς άτομα της οικογένειας και του ευρύτερου οικογενειακού περιβάλλοντος ,φίλους, αγνώστους ,τον θεό ,ακόμη και προς εκείνον που έχει «φύγει». Ο θυμός αν και μοιάζει ένα τρομακτικό συναίσθημα ,είναι απολύτως φυσιολογικό και κατανοητό σε τέτοιες καταστάσεις. Είναι καλό να επισημάνουμε πως η έκφραση των ανθρώπινων συναισθημάτων ,είτε είναι θετικά είτε αρνητικά ,είναι πάντοτε καλοδεχούμενη και επιθυμητή καθώς επιτρέπουν στον άνθρωπο να μην εγκλωβίζεται σε συναισθηματικούς φαύλους κύκλους και να διατηρεί συναισθηματική αρμονία. Έτσι και στην περίπτωση του θυμού , η εξωτερίκευση του αποτελεί ένα βήμα πιο κοντά στην επούλωση του τραύματος και στην απόκτηση νέων ισορροπιών.

3. Διαπραγμάτευση

Η διαπραγμάτευση διαδέχεται το θυμό. Η απώλεια ,δυστυχώς είναι μια κατάσταση που αποπλίζει αυτόν που έρχεται αντιμέτωπος της ,κάνοντας τον να αισθάνεται απελπισμένος και αβοήθητος. Στην προσπάθεια του λοιπόν να απαλύνει το πόνο και τη θλίψη που έχει γεννηθεί ,ξεκινά να διαπραγματεύεται το γεγονός. Αναζητά λύσεις που θα μετριάσουν το πόνο .«Θεέ μου αν αλλάξεις αυτή την κατάσταση, τότε και εγώ σου υπόσχομαι να γίνω καλύτερος». Η προαναφερόμενη διατύπωση είναι ένα πολύ σύνηθες είδος διαπραγμάτευσης που κάνει ο άνθρωπος με το θεό ,στην προσπάθεια του να αποκτήσει το έλεγχο μιας συνθήκης ή να μεταβάλλει ένα γεγονός . Θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μια υπόσχεση που δίνεται , με αντάλλαγμα λίγες ακτίδες ελπίδας. Ενοχικά συναισθήματα και σκέψεις αναδύονται. Τι θα μπορούσε να είχε κάνει διαφορετικά για να αποτρέψει το μοιραίο ,τι θα ήθελε να μοιραστεί με το αγαπημένο του πρόσωπο ,άλλα ποτέ δεν το έκανε. Γενικότερα ένα «κουβάρι» ερωτηματικών και τύψεων ξεδιπλώνονται στο μυαλό του.

4. Κατάθλιψη

Σε αυτή την φάση το τοπίο αρχίζει να ξεδιαλύνεται. Όλα γίνονται πιο ξεκάθαρα και το πρόσωπο που πενθεί αρχίζει να αντιλαμβάνεται την μονιμότητα της απώλειας και την πραγματική διάσταση της. Σε τούτο το στάδιο ,επικρατεί η τάση να γινόμαστε περισσότερο εσωστρεφείς, περιορίζοντας τις κοινωνικές μας συναναστροφές και αποφορτίζοντας την θλίψη μέσω του κλάματος. Επιδιώκει να απασχολεί το μυαλό του με δραστηριότητες που του θυμίζουν και του δημιουργούν την αίσθηση της εγγύτητας με τον εκλιπόντα ,προσπαθώντας με αυτόν το τρόπο να τον διατηρήσει «ζωντανό» στις σκέψεις του. Τέλος , αυτή την περίοδο είναι ζωτικής σημασίας για τον άνθρωπο να δίνεται χρόνος και χώρος να συμβιβαστεί, να ανακτήσει τις δυνάμεις του και να προχωρήσει στη αποδοχή.

5. Αποδοχή

Η αποδοχή αποτελεί τον τελευταίο σταθμό του κύκλου του πένθους. Το άτομο πονά ,αλλά πλέον μπορεί να αντιληφθεί πως το γεγονός δεν ανήκει στην σφαίρα ελέγχου του. Κατανοεί πως πρέπει να προχωρήσει μπροστά , να κάνει νέα βήματα στην ζωή ,χωρίς αυτό να σημαίνει πως διαγράφει ό,τι έχει συμβεί. Κατ'επέκταση επιλέγει να μαθαίνει να ζει με αυτό ,χωρίς να επιτρέπει ωστόσο να τον καταβάλει και να τον κρατά δέσμιο μια συνθήκης μη

μεταβαλλόμενη. Αρχίζει να ανακάμπτει και να βρίσκει τη συναισθηματική σταθερότητα ,την αισιοδοξία και την όρεξη για την ζωή που είχε στερηθεί.

Εν κατακλείδι, «Αυτός που θέλει να είναι σταθερά ευτυχισμένος πρέπει να αλλάζει συχνά»(Κομφούκιος,551-479 π.Χ.). Οι άνθρωποι είναι προσανατολισμένοι από την φύση τους να αποζητούν την ευτυχία και να τη νοσηματοδοτούν ο καθένας με μοναδικό τρόπο. Πολλές φορές φτάνουμε σε σημεία καμψής , στις περιόδους δηλαδή εκείνες της ζωής μας που έρχονται με στόχο να ταρακουνήσουν τα μέχρι πρότινος δεδομένα μας. Είναι φυσιολογικό να μας προκαλείται φόβος στη σκέψη της εκ νέου αναζήτησης βάσεων πάνω στην οποίες θα δημιουργήσουμε στέρεα «οικοδομήματα». Αποφεύγοντας όμως να «εισέλθουμε» σε αυτή την δοκιμασία, απομακρυνόμαστε από την προσωπική μας ευτυχία και γαλήνη. Ο θάνατος ενός αγαπημένου μας ,όσο θηριώδης και αν μοιάζει , δίνει την ευκαιρία στον άνθρωπο να αντιληφθεί την δύναμη και την ροπή προς την ευτυχία που κρύβει μέσα του.

2.6. ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΑΜΥΝΑΣ ΤΟΥ ΕΓΩ

«Το Εγώ χρησιμοποιεί ποικίλες διαδικασίες για να επιτελέσει το έργο του, το οποίο συνίσταται γενικά , στο να αποφεύγει το κίνδυνο ,το άγχος και την δυσαρέσκεια. Τις διαδικασίες αυτές ονομάζουμε μηχανισμούς άμυνας»(Freud,1937). Οι μηχανισμοί άμυνας κατέχουν καίρια θέση στην ψυχαναλυτική θεωρία ,ενώ πρώτη φορά έγινε αναφορά στην έννοια «άμυνα» το 1894 από τον S.Freud.

Κρίνεται απαραίτητο ,πριν προχωρήσουμε στα είδη των μηχανισμών άμυνας, να εννοιολογήσουμε ορισμένους βασικούς όρους της ψυχαναλυτικής προσέγγισης που συνδέονται μαζί τους. Χωρίζει την ψυχή του ανθρώπου σε τρία μέρη ,το «Εγώ»(Ego) ,το «Αυτό»(Id) και το «Υπερεγώ»(Superego), οι οποίες είναι έννοιες που συνδέονται άμεσα με τους μηχανισμούς άμυνας. Το «Εγώ» νοσηματοδοτεί το συνειδητό μέρος του νου ,τη λογική ,την αντίληψη ,επιδιώκει να κρατά την πραγματικότητα ελεγχόμενη . Το «Αυτό» περικλείει τα ένστικτα , τις βιολογικές ανάγκες, τις ενορμήσεις του ανθρώπου. Έλκεται προς την ευχαρίστηση και την ηδονή και απωθείται από το πόνο . Τέλος το «Υπερεγώ» περιζώνει την ηθική και την κοινωνική συνείδηση που έχει κάθε άτομο σε μια συνεχή προσπάθεια για τελειοποίηση. Το «Εγώ» αποτελεί ουσιαστικά την γέφυρα ανάμεσα στο «Αυτό» και το «Υπερεγώ» ,τον εξισορροπητικό σύνδεσμο μεταξύ των ενστικτωδών πράξεων και των προσταγών – κοινωνικών απαιτήσεων του περιβάλλοντος (Freud,1937).

Επομένως , όταν αυτές οι τρεις συνιστώσες δεν βρίσκονται σε μια αρμονία και εκλύεται άγχος, ενεργοποιούνται αυτομάτως και ασυνείδητα οι μηχανισμοί άμυνας ,ώστε να αντιμετωπιστούν οι στρεσογόνοι παράγοντες που απειλούν την εσωτερική ομαλότητα και σταθερότητα του ατόμου. Οι άμυνες δεν έχουν μόνο αρνητικό αντίκτυπο ,αφού βοηθούν το άτομο να προσαρμοστεί στις συνθήκες που επικρατούν . Άρα, μπορεί να λειτουργήσουν είτε δυσλειτουργικά είτε προσαρμοστικά για τον άνθρωπο.

Η McWilliams(2000) υποστηρίζει πως η επιλογή μιας μορφής άμυνας ,είναι απόρροια του τρόπου με τον οποίο οι παρακάτω «δυνάμεις» επιδρούν η μία στην άλλη.

- Τα ιδιοσυγκρασιακά χαρακτηριστικά του ατόμου.
- Η φύση των αρνητικών ψυχοπιεστικών παραγόντων που επηρέασαν το άτομο κατά την διάρκεια της πρώιμης ηλικίας
- Οι άμυνες που λειτούργησαν ως πρότυπα ή που διδάχτηκαν από τους γονείς και άλλα σημαντικά πρόσωπα

- Ο αντίκτυπος που είχε για το άτομο ο «δανεισμός» ορισμένων μηχανισμών άμυνας

2.6. 1. Μηχανισμοί άμυνας

- Απόθηση (repression)

Κατά την διάρκεια της απόθησης ,το άτομο απομακρύνει συναισθήματα ,σκέψεις, φαντασιώσεις , ενορμήσεις από την συνείδηση του ,τα οποία του προκαλούν αισθήματα έντονης δυσφορίας (πχ. μια σύζυγος μαθαίνει πως ο άνδρας την έφυγε από την ζωή ,κι εκείνη απαντά στους ανθρώπους που την συλλυπούνται ,πως εκείνος δεν έχει πεθάνει και δεν θυμάται να έχει συμβεί αυτό).

- Άρνηση (negation)

Σύμφωνα με τον Freud , η άρνηση αντικατοπτρίζει την αδυναμία του ατόμου να αναγνωρίσει ορισμένα σημεία της εξωτερικής πραγματικότητας που τον πληγώνουν, παρότι του δίνονται απτές αποδείξεις για να την πιστέψει (πχ. Ο γιατρός ενημερώνει την οικογένεια του ασθενή πως δεν τα κατάφερε και κατέληξε. Η κόρη αδυνατεί να πιστέψει πως είναι αληθής η πληροφορία και ισχυρίζεται πως ο γιατρός μπέρδεψε τον πατέρα της με κάποιον άλλον ασθενή).

- Προβολή (projection)

Η προβολή αποτελεί μια διεργασία στην οποία το υποκείμενο μετατοπίζει συναισθήματα ,σκέψεις ,επιθυμίες του σε ένα άλλο πρόσωπο ,αποκηρύσσοντας πως είναι δικά του ή επιλέγοντας να τα αγνοεί (πχ. «δεν είμαι εγώ που επιρρίπτω ευθύνες προς εσένα για τον θάνατο του γιού μας , εσύ προσπαθείς να κατηγορήσεις εμένα για το μοιραίο γεγονός).

- Διχοτόμηση του Εγώ (splitting of the Ego)

Αυτός ο αμυντικός μηχανισμός, περιγράφει την αμφιθυμία που επικρατεί στο άτομο. Δηλαδή ο άνθρωπος μοιράζεται ταυτοχρόνως δύο εκ διαμέτρου αντικρουόμενες στάσεις όσο αναφορά την πραγματικότητα . Αυτού του είδους η διεργασία ,συναντάται κυρίως στις ψυχώσεις (πχ. ένας άνθρωπος που έχει διαγνωστεί με μια σοβαρή ασθένεια ,θεωρεί τον γιατρό του έναν πολύ ικανό επιστήμονα. Όταν όμως ο γιατρός ,του μεταφέρει ειδήσεις που τον δυσαρεστούν ,ξαφνικά η άποψη του για εκείνον αλλάζει θεωρώντας τον θεράποντα γιατρό αναξιόπιστο.

- Σχηματισμός εξ αντιδράσεως (reactionformation)

Ο σχηματισμός εξ αντιδράσεως είναι το είδος της άμυνας κατά την οποία το υποκείμενο υιοθετεί μια στάση συμπεριφοράς που επιδοκιμάζεται και θεωρείται αποδεκτή , αλλά είναι εξ ολοκλήρου αντίθετη με την αρχικές σκέψεις και επιθυμίες του. Είναι ουσιαστικά η προσπάθεια που καταβάλει το άτομο να απωθήσει τα πραγματικά του συναισθήματα ,προβάλλοντας συναισθήματα αντικρουόμενα των πρωταρχικών (πχ. η αποστροφή που αισθάνεται κάποιος για ένα συνάνθρωπο του ,επειδή δε θεωρείται ηθικά αποδεκτό ,απωθείται και μετασχηματίζεται σε συναίσθημα υπερβολικής συμπάθειας).

- **Εκλογίκευση (rationalization)**

Το άτομο επιδιώκει να δώσει λογικοφανή επιχειρήματα στον εαυτό του και στους ανθρώπους που τον συναναστρέφουν ,προκειμένου να δικαιολογήσει τα πραγματικά συναισθήματα ,ενορμήσεις και σκέψεις του (πχ. ένας σύζυγος που μόλις χώρισε από την σύντροφο του προσπαθεί να εκλογικεύσει την απόφαση του χωρισμού ,υποστηρίζοντας πως δεν ένιωθε πλήρης μαζί της ,επομένως καλύτερα που χώρισαν γιατί έτσι του δίνεται η ευκαιρία να αναζητήσει ένα καλύτερο ταίρι).

- **Ακύρωση (undoing)**

Ο μηχανισμός της ακύρωσης λειτουργεί ασυνείδητα , με την εκτέλεση μερικών πράξεων ή μέσω των σκέψεων που έχουν ως στόχο να «ακυρώσουν» συμπεριφορές που έχουν ήδη πραγματοποιηθεί αλλά δεν θα έπρεπε να είχαν συντελεστεί. Στην ουσία το άτομο καταβάλει προσπάθεια να επανορθώσει για το «κακό» που συνέβη και είναι υπαίτιος (πχ. μια γυναίκα χαστουκίζει την φίλη της επειδή θεώρησε πως φλέρταρε με τον σύντροφό της και επειδή αυτή η σκέψη ήταν αναληθής , της αγόρασε στην συνέχεια ένα πολύ ακριβό δώρο για να αντισταθμίσει την προηγούμενη κακώς συντελεσθείσα πράξη).

- **Μετουσίωση (sublimation)**

Η αμυντική διεργασία σύμφωνα με την οποία μη αποδεκτές συμπεριφορές , επιθυμίες βρίσκουν τρόπο να ικανοποιηθούν μέσω κοινωνικά αποδεκτών μορφών συμπεριφοράς. Θεωρείται ένας «ώριμος» μηχανισμός άμυνας ,καθώς το άτομο προσφεύγει σε διεξόδους που κοινωνικά δεν θεωρούνται παρεκκλίνοντες και ταυτοχρόνως οι ενορμήσεις του ευαρέσκονται (πχ. η επιθυμία ενός ανθρώπου να έχει διαρκώς τα βλέμματα και την προσοχή των άλλων ,ικανοποιείται με την άσκηση ενός επαγγέλματος που ανταποκρίνεται σε αυτές τις ενδόμυχες ανάγκες του).

- **Μόνωση (isolation)**

Η μόνωση μπορεί να περιγραφεί ως ο διαχωρισμός της γνωστικής από τη συναισθηματική λειτουργία. Πιο συγκεκριμένα ο άνθρωπος υψώνει ένα «τείχος» ανάμεσα στην λογική και το συναίσθημα ,που έχει ως αποτέλεσμα τα γεγονότα να αφηγούνται χωρίς ίχνος συναισθηματικού χρωματισμού (πχ. μια κόρη περιγράφει πως «έχασε» την μητέρα της , χωρίς να παρουσιάζει δείγμα συναισθηματικής φόρτισης).

- **Παλινδρόμηση (regression)**

Όταν οι ανάγκες και οι επιθυμίες του ατόμου δεν ικανοποιούνται και νιώθει ότι στερείται ,τότε πραγματοποιείται η παλινδρόμηση , η επιστροφή δηλαδή σε ένα προηγούμενο στάδιο

εξέλιξης . Σε αυτό πρώιμο στάδιο βρίσκει την ικανοποίηση που του λείπει . Μπορούμε να θεωρήσουμε την παλινδρόμηση ως μηχανισμό άμυνας ,όταν συμβαίνει ασυνείδητα (πχ. ένα παιδί μεγαλύτερης ηλικίας αισθάνεται δυσφορία με την προσοχή που δείχνουν οι γονείς στο μικρό του αδελφό ,με αποτέλεσμα να επιστρέφει σε προηγούμενο στάδιο ζητώντας από την μητέρα του να τον θηλάσει).

- **Ταύτιση (identification)**

Κατά την διαδικασία της ταύτισης το υποκείμενο αισθάνεται πως είναι «ένα» με κάποιο άλλο πρόσωπο. Ενστερνίζεται τις σκέψεις ,τον τρόπο που αντιδρά και συμπεριφέρεται ,τις επιθυμίες του ,σαν να ήταν δικές του. Η ταύτιση μπορεί να είναι ολική ή μερική (πχ. σε μια φίλια ,η μία εκ των δυο να «αντιγράφει» τις κινήσεις ,τις συμπεριφορές ,τις ανάγκες και τις επιθυμίες της φίλης της ,κάνοντας τες δικές της).

- **Μεταβίβαση (transmission)**

«Αρχικά η μεταβίβαση αποτελούσε για τον Freud,τουλάχιστον σε θεωρητικό επίπεδο ,μια ειδική περίπτωση μετάθεσης συναισθημάτων από μια παράσταση σε μια άλλη»(Laplanche&Pontalis ,1988) Είναι λοιπόν μια ασυνείδητη διεργασία στην οποία τα συναισθήματα ενός ατόμου αντί να μεταθέτονται στο πραγματικό πρόσωπο αναφοράς / κατάσταση που του τα γεννούν , μεταβιβάζονται σε ένα άλλο υποκείμενο (πχ . ένας σύζυγος αισθάνεται πιεσμένος από τη πίεση που του ασκεί ο προϊστάμενος του ,και ξεσπά στην σύζυγο του).

- **Διάψευση (denial or disavowal)**

Έγινε χρήση του όρου το 1924 από τον Freud ,για να περιγράψει την αδυναμία και την άρνηση ενός προσώπου να αντιληφθεί και να αποδεχθεί ορισμένα γεγονότα της εξωτερικής πραγματικότητας που τον «τραυμάτισαν» και του προκάλεσαν πόνο (πχ. μια μητέρα που ύστερα από ένα αυτοκινητιστικό ατύχημα , αδυνατεί να πιστέψει πως η 9χρονη κόρη της απεβίωσε ,εξαιτίας της δικής της οδικής συμπεριφοράς).

«Η μνήμη όπου και να την αγγίξεις πονάει»(Σεφέρης ,1955.) Οι αναμνήσεις που δημιουργήσαμε μαζί τους , μας αφήνουν μια γλυκόπικρη επίγευση . Είναι γλυκές γιατί τους κρατούν «ζωντανούς» με έναν μοναδικό τρόπο στο μυαλό μας και πικρές γιατί μας υπενθυμίζουν την μονιμότητα του αποχωρισμού . Η αποδοχή και η συνακόλουθη επούλωση ,προϋποθέτει χρόνο και χώρο για την έκφραση των συναισθημάτων μας . Η πίεση , οι βεβιασμένες κινήσεις και αποφάσεις δεν μπορούν να σταθούν αρωγοί σε αυτό το ταξίδι προς την λειτουργικότητα. Αντιθέτως σταθερά βήματα θα μας κατευθύνουν προς την υγεία , ελαχιστοποιώντας τις πιθανότητες υποτροπής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο: ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗΝ ΔΙΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

3.1 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΣΧΕΤΙΖΟΜΕΝΟΙ ΜΕ ΤΟ ΣΥΜΒΑΝ ΤΗΣ ΑΠΩΛΕΙΑΣ

Έχοντας ως στόχο να εμβαθύνουμε σταδιακά στην έννοια του πένθους και να «αγγίξουμε» πολυπλεύρως πτυχές του, καθίσταται αναγκαίο να σταθούμε στους παράγοντες εκείνους που επηρεάζουν το βαθμό, την ένταση και την εμπειρία του πένθους (Kubler-Ross, 1973). Οι παρακάτω παράγοντες βρίσκονται αρωγοί δίπλα στην προσπάθεια μας να αντιληφθούμε εις βάθος τις συνέπειες που μπορεί να έχει για ένα παιδί ο θάνατος του γονέα και να σχεδιάσουμε στην συνέχεια ένα πλάνο διαχείρισης της κατάστασης, προκειμένου να «συμφιλιώσουμε» την οικογένεια με την ιδέα της μονιμότητας του θανάτου.

3.1.1 Οι συνθήκες του Θανάτου

Σύμφωνα με τον Parkes (1972), ο θάνατος εκείνος που έρχεται απρόσμενα και συνταράσει την ζωή της οικογένειας, χωρίς να έχει δοθεί κάποια ένδειξη προηγουμένως πως κάτι τέτοιο μέλλεται, μετατρέπει το πένθος σε μια διαδικασία αρκετά πιο δύσκολα διαχειρίσιμη, συγκριτικά πάντοτε με τον θάνατο ενός αγαπημένου προσώπου, ο οποίος αναμένεται να συμβεί (πχ. εξαιτίας μιας ασθένειας). Ας διευκρινιστεί πως και οι δύο περιπτώσεις είναι επίπονες και εξίσου συναισθηματικά φορτισμένες για αυτούς που καλούνται να το αντιμετωπίσουν. Ωστόσο ένας θάνατος, που γνωρίζουμε πως βρίσκεται προ των πυλών σε σχετικά άμεσο χρονικό διάστημα, είτε εξαιτίας γηρατειών, είτε μιας ασθένειας, της οποίας η κατάσταση είναι μη αναστρέψιμη, δίνει το χρόνο στην οικογένεια να ξεκινήσει να προετοιμάζεται συναισθηματικά για αυτό που έπεται και να αποχαιρετήσει τον αγαπημένο της με το τρόπο που εκείνη κρίνει πως αρμόζει καταλλήλως. Γι' αυτό το λόγο οι αντιστάσεις της αποδοχής θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως πιο καμπτόμενες. Από την άλλη πλευρά, ο ξαφνικός θάνατος εισβάλλει βιαίως στην πραγματικότητα του οικογενειακού συστήματος, αφού πραγματικά αποπλίζει τα μέλη και αποδιοργανώνει στον υπέρτατο βαθμό την οικογενειακή συνοχή που προϋπήρχε. Εξαιτίας αυτού, η διαδικασία προς την αποδοχή προσδοκείται να είναι πιο χρονοβόρα και με περισσότερες διακυμάνσεις. Στις περιπτώσεις δε, που ο θάνατος επήλθε ως αποτέλεσμα βίαιης επίθεσης (πχ μια εν ψυχρώ δολοφονία), η ψυχολογική κατάσταση της εναπομένουσας οικογένειας είναι ακόμη πιο επιβαρυνμένη. Αυτό συμβαίνει αφού στον ήδη υπάρχοντα πόνο της απώλειας, προστίθενται περισσότερα αρνητικά συναισθήματα ως αποτέλεσμα της βιαιότητας που δέχτηκε το αγαπημένο τους πρόσωπο (Raymond, Arcangel, 2005).

3.1.2 Η τοποθεσία του Θανάτου

Το μέρος που ένας γονέας εξέπνευσε, μπορεί να σταθεί ένας σημαντικής σημασίας παράγοντας που έχει την δυνατότητα να επηρεάσει τη λειτουργικότητα της οικογένειας που μένει πίσω. Όταν ένας γονέας «φεύγει» από την ζωή εντός της οικογενειακής εστίας, οι πιθανότητες τα παιδιά να αντικρύσουν το νεκρό σώμα του εκλιπόντα και την συνακόλουθη αναταραχή που θα επικρατήσει, είναι αρκετά αυξημένες εάν όχι αναπόφευκτες. Έτσι είναι αρκετά πιθανό τα παιδιά, τους πρώτους μήνες που θα ακολουθήσουν μετά την απώλεια, να παρουσιάσουν κάποια δυσφορία και άρνηση να βρεθούν σε ορισμένους χώρους του σπιτιού.

Υπάρχει περίπτωση η δυσαρέσκεια αυτή να πάψει να αποτελεί ενδεχόμενο και να γίνει ένα υπαρκτό πρόβλημα της οικογένειας , εάν στο μυαλό των παιδιών έχει συνδεθεί ο εκάστοτε χώρος με το συμβάν του θανάτου(Ελευθεριάδης,Κοσμίδου, 2011).

3.2 ΕΝΔΟΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

Οι παράγοντες θα χωριστούν σε ενδοοικογενειακούς και εξωοικογενειακούς παράγοντες. Αρχικά θα περιγραφούν οι ενδοοικογενειακοί παράγοντες ,δηλαδή οι παράγοντες αυτοί που κινούνται στα πλαίσια μόνο του οικογενειακού συστήματος που καλείται να αντιμετωπίσει την απώλεια.

3.2.1 Το φύλο του Εκλιπόντος

Η οικογένεια είναι ένα δυναμικό σύνολο που δομείται από τις αλληλεξαρτώμενες σχέσεις των μελών που την απαρτίζουν. Η από κοινού συμβολή των δύο γονέων στην ομαλή ανάπτυξη και διαπαιδαγώγηση των παιδιών θεωρείται ακρογωνιαίος λίθος του συστήματος. Η πατρική εμπλοκή δεν είναι υποδεέστερη της μητρικής , απλώς ο ρόλος της μητέρας και του πατέρα μέσα στην οικογένεια και σε σχέση με τα παιδιά είναι διαφορετικός αλλά εξίσου σημαντικός. Η θεωρία της κοινωνικής μάθησης (Bandura,1977) υποστηρίζει πως τα παιδιά στην πορεία προς την διαμόρφωση της ταυτότητας τους ,τείνουν να ταυτίζονται και να μιμούνται περισσότερο τις συμπεριφορές του ομόφυλου γονέα. Τα κορίτσια μαθαίνουν να υιοθετούν «γυναικείες» συμπεριφορές και τα αγόρια αντίστοιχα «ανδρικές». Σύμφωνα με μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε στη Αμερική(Marks ,Jun&Song,2007) ,έδειξε πως η απώλεια του πατέρα για τον γιό «σηματοδοτούσε» σημαντικές αρνητικές επιδράσεις στην συναισθηματική του υγεία, μεγάλη αύξηση των συμπτωμάτων κατάθλιψης ,μείωση της αυτοεκτίμησης και της αυτοκυριαρχίας του. Γενικότερα η έρευνα φανέρωσε πως για τα αγόρια η απώλεια του πατέρα έχει περισσότερες επιπτώσεις στην ψυχική υγεία τους σε σχέση με τις κόρες. Από την άλλη μεριά ο θάνατος μιας μητέρας σε σχέση με την κόρη , έδειξε πως αυξάνονται οι πιθανότητες υπερβολικής κατανάλωσης αλκοόλ και καταθλιπτικών συμπτωμάτων, μείωση της αυτοεκτίμησης και της ψυχολογικής ευεξίας και της αυτοκυριαρχίας. Ωστόσο και στα αγόρια η απώλεια της μητέρας κατέδειξε εξίσου προβληματικές επιπτώσεις όπως και στα κορίτσια. Σύμφωνα με την ChildBereavementStudy(Silverman, Nickman, Worden, 1996) , η απώλεια του πατέρα σχετίζεται στενότερα με τις οικονομικές απολαβές της οικογένειας που αλλάζουν αναγκαστικά μετά τον θάνατο του, ενώ ο θάνατος της μητέρας συνδέεται περισσότερο με την απώλεια του κυρίαρχου προσώπου παροχής φροντίδας στα παιδιά.

3.2.2 Η σύνθεση της Οικογένειας

Ένας από τους ενδοοικογενειακούς παράγοντες που μπορεί να επηρεάσει την διεργασία του πένθους είναι το πως η ίδια η οικογένεια θα ανταποκριθεί στο θάνατο ενός εκ των δύο πυλώνων του συστήματος . Οι σχέσεις που έχουν δημιουργηθεί μεταξύ των μελών του συνόλου είναι αλληλοσυνδεμένες και αμφίδρομες ,αφού το ένα μέλος δύναται να ασκήσει επιρροή στο άλλο . Το μέγεθος της μπορεί να διαδραματίσει καίριας αξίας ρόλο στην πορεία προς την αποδοχή. Η οικογένεια εκείνη που απαρτίζεται από περισσότερα μέλη, φάνηκε πως έχει τη δυνατότητα να υποστηρίξει τα άτομα της με λειτουργικότερο τρόπο. Σύμφωνα με τους Rosenblatt&Eldel (1990) , η ανάγκη που έχουν τα μέλη να αισθάνονται τον εκλιπόντα γονέα κοντά τους και να διατηρούν την ενθύμηση του «ζωντανή» , μπορεί επαρκώς να καλυφθεί

και από τα αδέρφια. Ακόμη οι οικογένειες που έχουν μεγαλύτερο αριθμό παιδιών μικρότερης ηλικίας τους είναι πιο δύσκολο να σταθούν επαρκώς λειτουργικές ,σε σύγκριση με άλλες οικογένειες. Βέβαια δεν πρέπει να μεριμνούμε το πόσο καθοριστικής σημασίας είναι ο βαθμός δεσίματος των μελών. Τα μέλη που είναι δεμένα μεταξύ τους , παρουσιάζουν λιγότερα ξεσπάσματα θυμού ,και υψηλότερα ποσοστά αυτοεκτίμησης ,συγκριτικά με οικογένειες που οι σχέσεις τους ήταν πιο «απομακρυσμένες» μεταξύ τους (Ελευθεριάδης , Κοσμίδου, 2011).

3.2.3 Στάση Εναπομείναντα Γονέα στην Απώλεια του/της Συντρόφου

Ο ρόλος του εναπομείναντα γονέα αποτελεί έναν από τον ισχυρότερο παράγοντα σχετικά με την διαχείριση και διαμόρφωση του πένθους του παιδιού. Έρευνες των Brown(2007), Cerel (2000), Haine, Wolchick, Sandler, Millsap & Ayers (2006), Kwok(2005), Lin, Sandler, Ayers, Wolhick, Luecken (2004) έχουν πραγματοποιηθεί για τη σχέση των συνεπειών της θλίψης, της αναστάτωσης και αλλά και των ψυχιατρικών συνεπειών του εναπομείναντα γονέα σε σχέση με τα επίπεδα κοινωνικής προσαρμοστικότητας, ανάπτυξης ψυχοπαθολογίας αλλά και δυνατότητας ελέγχου του πένθους των παιδιών.

Ο γονέας που διατηρεί μία θετική στάση και αντιμετώπιση απέναντι στον χαμό του συζύγου, φέρει και θετικά αποτελέσματα στον τρόπο που θα το βιώσει το παιδί .Δηλαδή, με αυτή τη στάση καταφέρνει να αποπνέει και να παρέχει στο παιδί που πενθεί περισσότερη ασφάλεια και πειθαρχία, καθώς αισθάνονται να προστατεύονται από τον εναπομείναντα γονέα, παρά τον χαμό του άλλου. (Hung N.C&Rabin L. A., 2009).

Η κακή ψυχολογία του εναπομείναντα γονέα, μπορεί να ασκήσει αρνητική επιρροή για το πένθος των παιδιών. Οι συνέπειες αυτής της στάσεις μπορεί να προκαλέσουν στο παιδί άγχος, απομάκρυνση από το κοινωνικό περίγυρο, συναισθήματα κατάθλιψης , αϋπνία, προβλήματα υγείας και συνολικά στη συμπεριφορά τους, συναισθηματικές δυσκολίες ,αδυναμία ελέγχου της ζωής τους. Παιδιά με ένα τέτοιο γονέα δείχνουν περισσότερα ανώριμα συγκριτικά με τους συνολικούς τους, παρουσιάζοντας προβλήματα κοινωνικοποίησης.(Dowdney, L., 2008 & WordenJ. W., 1996).

3.3 ΕΞΩΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

3.3.1 Κοινωνικό Περιβάλλον

Σύμφωνα με την οικολογική θεωρία του Bronfenbrenner (1979), τα κοινωνικά συστήματα που περικλείουν τα παιδιά επηρεάζουν σημαντικά στην ανάπτυξή τους, καθώς υπάρχει μια αλληλεπίδραση μεταξύ τους. Τα συστήματα διακρίνονται σε μικροσυστήματα, εξωσυστήματα και μακροσυστήματα. Τα μικροσυστήματα αποτελούν συγκεκριμένα και άμεσα περιβάλλοντα με τα οποία τα παιδιά αλληλενεργούν, όπως το σπίτι, το σχολείο, η γειτονιά , τα εξωσυστήματα αφορούν τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, και τέλος τα μακροσυστήματα απαρτίζονται από τους πολιτισμικούς παράγοντες, τα ήθη, έθιμα και τους θεσμούς της κοινωνίας (Bronfenbrenner, U., 1979).

Επομένως, σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει το βίωμα της απώλειας είναι και ο κοινωνικός περίγυρος. Συναισθήματα, όπως ο θρήνος και ο πόνος εκδηλώνονται και εκφράζονται ευκολότερα μπροστά σ ένα οικείο ή φιλικό περιβάλλον, καθώς ο διευρυμένος κοινωνικός περίγυρος δηλαδή ο αυξημένος αριθμός συγγενικών/φιλικών σχέσεων,βοηθά το άτομο που πενθεί να ανακτήσει πάλι τις δυνάμεις του σε σύντομο χρονικό διάστημα και να καταπολεμήσει τις επιπτώσεις της απώλειας, όπως το πένθος, τη θλίψη , τον πόνο του χαμού. Αντίθετα μπροστά σένα ξένο και απρόσιτο περιβάλλον, το άτομο που θρηνεί ,εσωτερικεύει τα συναισθήματα του, με σκοπό να διατηρήσει μία καλή και αξιοπρεπή εικόνα στον

κοινωνικό περίγυρο σχετικά με το πένθος που βιώνει, με αποτέλεσμα να υπάρχει έλλειψη σε πηγές στήριξης. (Parkes, C.M., & Weiss, R., 1983)

3.3.2 Θρησκεία

Οι θρησκευτικές και πολιτισμικές αντιλήψεις, καθώς και η στάση της κοινωνίας απέναντι στον θάνατο ασκούν επιρροή στον τρόπο με τον οποίο ένα παιδί βιώνει την απώλεια. Οι θρησκευτικές πεποιθήσεις και οι πολιτισμικές αξίες δείχνει να στηρίζουν τον πενθούντα στις ψυχολογικές επιπτώσεις που προκληθήκαν από την απώλεια. Στην έρευνα, «Death and Dying», φαίνεται πως η θρησκευτική αντίληψη για τη ζωή μετά θάνατον βοηθά τον πενθούντα να ελέγχει και να τιθασεύει το άγχος του, ξεπερνώντας με μεγαλύτερη αισιοδοξία τον χαμό του δικού του σημαντικού προσώπου (Kubler-Ross, E., 1973).

Από την άλλη όμως μπορούν να εντείνουν περισσότερο την σύγχυση και την αναταραχή σχετικά με την κατανόηση της έννοιας του θανάτου. Φράσεις όπως «ήταν θέλημα Θεού», δημιουργούν φόβο στα παιδιά, ενώ αμηχανία μπορεί να προκαλέσει η φράση «είναι χαρούμενος στον παράδεισο τώρα με τους αγγέλους», καθώς έρχεται σε αντίφαση με την σκληρή πραγματικότητα που βιώνουν τα ίδια, καθώς τους κατακλύζει ο πόνος και θλίψη. Τέλος, παρατηρείται ότι η πίστη σε κάποια θρησκεία προκαλεί επιρροή στα συναισθήματα και στις σκέψεις απέναντι στο θάνατο και την κατανόηση των υποενοιών του (Yang, S.C., & Chen, S-F, 2006).

3.4. ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΔΙΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ ΚΑΙ:

3.4.1 Το Φύλο του Παιδιού

Ένας σημαντικός παράγοντας ο οποίος επηρεάζει σε σημαντικό βαθμό την διεργασία του πένθους είναι το φύλο του ατόμου. Εξαιτίας των διαφορετικών ρόλων που κατέχουν στην κοινωνία ο άνδρας και η γυναίκα, παρουσιάζουν και σημαντικές διαφορές όσον αφορά το πως βιώνουν το πένθος ενός αγαπημένου τους προσώπου. Αναλυτικότερα, σύμφωνα με τη κοινωνικο-ψυχολογική έρευνα των στερεοτύπων, ο άνδρας στο βίωμα ενός θανάτου οφείλει να παρουσιάσει μια ψύχραιμη συμπεριφορά ενώ στον αντίποδα η γυναίκα ως το “αδύναμο φύλο” έχει την δυνατότητα να εκφράσει τα συναισθήματα της και την έντονη θλίψη της για το θάνατο του αγαπημένου της προσώπου (Parkes & Weiss, 1983). Επιπλέον, οι γυναίκες είναι περισσότερο πρόθυμες από ότι οι άνδρες να επισκεφθούν έναν ειδικό ψυχικής υγείας ακόμα και να λάβουν φαρμακευτική αγωγή αν χρειαστεί. (Samarel, 1995). Παρομοίως, και στο πένθος των παιδιών διαδραματίζει σημαντικό ρόλο το φύλο του παιδιού. Τα κορίτσια εμφανίζουν περισσότερο άγχος και συναισθηματικές δυσκολίες από ότι τα αγόρια εξαιτίας της εσωτερίκευσης των προβλημάτων τους. Τα αγόρια εκδηλώνουν συχνά επιθετικές συμπεριφορές οι οποίες ελλοχεύουν τη θλίψη τους για το γεγονός του θανάτου. Οι διαφυλικές διαφορές στην διεργασία του πένθους είναι πιθανόν να παρερμηνευτούν δείχνοντας λιγότερο ενδιαφέρον στα κορίτσια και επικρίνοντας την συμπεριφορά των αγοριών μη γνωρίζοντας πως και οι δυο αντιδράσεις οφείλονται στη θλίψη των παιδιών. (Αγάθου, 2016).

3.4.2 Την Ηλικία του Παιδιού

Τα παιδιά στην νηπιακή ηλικία δεν είναι σε θέση ακόμα να κατανοήσουν πλήρως την έννοια του θανάτου και είναι πολύ πιθανόν πολύ συχνά να αναζητούν έντονα τον αποθανόντα. Επίσης, είναι ικανά να αντιληφθούν την θλίψη των μεγαλύτερων μελών της οικογένειας αλλά και την αποδιοργάνωση την οποία έχει επιφέρει το θλιβερό γεγονός στην οικογένεια.

Επιπλέον, λόγω της δυσκολίας τους να εκφράσουν με λόγια τις σκέψεις τους, τους φόβους αλλά και τα συναισθήματα τους, παρουσιάζουν συμπεριφορά η οποία χαρακτηρίζεται απο θυμό και παλινδρομήσεις σε προηγούμενα αναπτυξιακά στάδια. Σε αυτό το ηλικιακό φάσμα το πένθος βιώνεται από τα παιδιά με παύσεις. Με αυτό τον τρόπο πολλές φορές παρουσιάζονται θλιμμένα και αμέσως μετά να παρουσιάζονται ευδιάθετα. (Αγάθου, 2016)

Τα παιδιά τα οποία βρίσκονται στην σχολική ηλικία έχουν αρχίσει να αντιλαμβάνονται την έννοια του θανάτου όμως σε συνδυασμό με την ανεπτυγμένη φαντασία τους είναι πιθανόν να αισθανθούν φόβο και ανασφάλεια για τη ζωή του εναπομείναντα γονέα και το μέλλον του ίδιου. (Αγάθου, 2016)

Οι έφηβοι είναι γνωστικά ικανοί να κατανοήσουν όχι μόνο την έννοια του θανάτου αλλά και τις επιπτώσεις που επιφέρει. Έτσι, επαναφέρουν στην μνήμη τους τον εκλιπόντα αλλά και τις μνήμες μαζί του, γεγονός που πολλές φορές μπορεί να τους προκαλέσει ενοχές για τις άσχημες στιγμές που τυχόν να είχαν με τον αποθανόντα. Παράλληλα, δεν είναι σπάνιο στους ενήλικες να παρουσιάζονται ως δυνατοί καθώς αισθάνονται τη θλίψη τους και δεν θέλουν να τους επιβαρύνουν περισσότερο. Παρόλο αυτά, συχνά απομονώνονται από το οικογενειακό περιβάλλον αλλά πολλές φορές και από το φιλικό και επιλέγουν αυτοκαταστροφικές συμπεριφορές όπως είναι η κατανάλωση αλκοόλ και η χρήση ουσιών. (Dowdney 2005, Dowdney 2008, Worden 1996).

3.4.3 Την Ποιότητα της Πρότερης Σχέσης του με τον Εκλιπόντα Γονέα

Φυσικά η σχέση που είχε αναπτύξει το παιδί με τον εκλιπόντα γονέα καθορίζει σε σημαντικό βαθμό την διεργασία του πένθους. Στη μεταξύ τους σχέση συμπεριλαμβάνεται ο βαθμός της εξάρτησης του παιδιού από τον αποθανόντα καθώς και η αλληλεπίδραση που παρουσίαζαν. Επεξηγηματικά, παιδιά τα οποία παρουσίαζαν αρμονικές σχέσεις με το γονέα που απεβίωσε προέβαλαν αρκετά εκδηλωτικές αντιδράσεις όπως είναι η προθυμία τους να επισκεφθούν τον τόπο ταφής, η εκδήλωση των συναισθημάτων τους και η προβολή συμπεριφοράς η οποία θα ήταν αποδεκτή από τον αποθανόντα. Βέβαια, σε αυτό το σημείο είναι απαραίτητο να τονιστεί πως η ορθότητα για την ποιότητα της σχέσης πριν το συμβάν του θανάτου υπάρχει περίπτωση να κλονιστεί καθώς είναι συχνό φαινόμενο μετά από έναν θάνατο οι σχέσεις να θεωρούνται ιδανικές παραβλέποντας όλα τα αρνητικά χαρακτηριστικά που τυχόν να υπήρχαν. (Worden, 1996)

3.4.4 Σειρά Γέννησης Παιδιών

Η σειρά γέννησης των παιδιών φαίνεται πως επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο ένα παιδί θα βιώσει το πένθος. Πιο συγκεκριμένα, τα πρώτα παιδιά μιας οικογένειας σε σύγκριση με τα υπόλοιπα είναι περισσότερα συναισθηματικά δεμένα με τον εκλιπόντα γονέα παρά με τον εναπομείναντα. Ταυτόχρονα, εκδηλώνουν αγχωτικές συμπεριφορές σχετικά με την ασφάλεια τους και ευαισθησία σε τυχόν μεταβολές της συμπεριφοράς του εν ζωή γονέα αλλά και προβάλλουν συναισθηματικό δέσιμο με πράγματα του αποθανόντα (Worden, 1996)

3.4.5 Στοιχεία Προσωπικότητας Παιδιού

Τα στοιχεία της προσωπικότητας ενός ατόμου είναι ικανά να επηρεάσουν την ένταση του πένθους. Τα άτομα τα οποία η προσωπικότητα τους περιλαμβάνει έντονο άγχος, ανασφάλεια, έλλειψη αυτοπεποίθησης, ενοχές και αδυναμία έκφρασης συναισθημάτων βιώνουν το πένθος με πιο “οδυνηρό” τρόπο. (Parkes, 1986). Μια ευάλωτη προσωπικότητα έχει υψηλές πιθανότητες να παρουσιάσει χρόνιο πένθος. Αντίθετα, η συναισθηματική σταθερότητα είναι ένας παράγοντας για την ομαλή βίωση του πένθους. Επεξηγηματικά, άτομα τα οποία έχουν σταθερές συναισθηματικές διαπροσωπικές σχέσεις έχουν περισσότερες πιθανότητες να ανταπεξέλθουν στις δυσκολίες του πένθους. (Bacque,2001, Stroebe & Schut, 2001).

4 ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΠΩΛΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΦΗΒΕΙΑ

4.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΦΗΒΕΙΑΣ

Η εφηβεία αποτελεί μια μεταβατική περίοδο από την παιδική ηλικία στην ενήλικη ζωή του ανθρώπου. Χαρακτηρίζεται ως το αναπτυξιακό στάδιο ,κατά το οποίο συντελούνται σωματικές ,ψυχολογικές ,γνωστικές , κοινωνικές μεταβολές που θα οδηγήσουν σταδιακά το άτομο στην ενηλικίωση. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (Π.Ο.Υ) τοποθετεί ηλικιακά την εφηβεία μεταξύ 11 ως 19 ετών , σε αντίθεση με την Αμερικανική Παιδιατρική Ακαδημία που θεωρεί την ηλικία των 21 ετών ως το ανώτερο ηλικιακό όριο της εφηβείας . Η περίοδος της εφηβείας διαιρείται σε τρεις φάσεις: την πρόωμη εφηβική περίοδο που οριοθετείται μεταξύ των ηλικιών 10 ως 13 χρονών , την μέση εφηβική περίοδο που τοποθετείται χρονικά στο διάστημα 14 έως 17 χρονών και τέλος την όψιμη εφηβική περίοδο που θεωρείται η περίοδος από τα 17 έτη και άνω (Τσίτσικα ,2014). Ορισμένοι ερευνητές επιδιώκουν να την ορίσουν ,έχοντας ως βασική συνισταμένη τους την ηλικία , ενώ άλλοι έχοντας ως κεντρικό τους άξονα τις βιολογικές και τις ψυχοκοινωνικές ανακατατάξεις που υφίσταται το άτομο. Ωστόσο δεν μπορεί να παραληφθεί από την επιστημονική κοινότητα , η σημαντική συμβολή των κοινωνικών, πολιτιστικών και ιστορικών παραγόντων στην προσπάθεια ορισμού της εφηβείας(Νομικού,2004). Για παράδειγμα στις περισσότερες ανθρώπινες κοινωνίες , ως ενήλικας χαρακτηρίζεται το άτομο που έχει νομικά ενηλικιωθεί (Τσίτσικα ,2014). Γενικότερα η εφηβεία αποτελεί μια χρονική περίοδο «ποιείν εαυτόν» για τον άνθρωπο , αφού είναι εκείνο το διάστημα της ζωής του που αντιπροσωπεύεται από έντονες συναισθηματικές διακυμάνσεις και ανησυχίες σε συνδυασμό με σημαντικές σωματικές μεταβολές , τάση για αναζήτηση εαυτού και προσωπική αυτονομία , ρευστότητα και ανισορροπία διάθεσης.

Η εφηβεία (επί+ήβη) έχει ως βασικό ορόσημο της , την ήβη. Η ήβη αποτελεί ουσιαστικά την αφετηρία της σεξουαλικής ωρίμανσης, καθώς τα όργανα αναπαραγωγής είναι ικανά να αναπαράγουν. Το άτομο ξεκινά να παράγει τις ορμόνες του φύλου που ανήκει , τα αγόρια πιο πολλά ανδρογόνα και τα κορίτσια πιο πολλά σε συγκέντρωση οιστρογόνα. Συνήθως η ήβη έχει ως αρχή της , την ηλικία των 11- 12 ετών για τα κορίτσια ,και τα 13-14 έτη για τα αγόρια. Βέβαια ο οργανισμός κάθε ανθρώπου διαφέρει ,με αποτέλεσμα να είναι πιθανό να παρουσιάζονται ορισμένες αποκλίσεις χρονικά . Για παράδειγμα υπάρχει αυξημένη πιθανότητα ορισμένα κορίτσια να εμφανίσουν πρόωρα(7 -8 ετών) ή να καθυστερήσουν την εμφάνιση της ήβης (16+ ετών), (Feldman,2011).

Η ήβη στα κορίτσια

Η βασικότερη υποδήλωση της ήβης στα κορίτσια ,είναι η εμφάνιση της έμμηνης ρύσης , η οποία είναι άμεσα συνδεδεμένη με την ανάπτυξη των πρωτογενών και δευτερογενών χαρακτηριστικών του φύλου του ατόμου. Πρωτογενή χαρακτηριστικά ονομάζονται εκείνα τα χαρακτηριστικά που έχουν σχέση με την ωρίμανση των οργάνων που συμβάλουν στην αναπαραγωγική διαδικασία ,ενώ δευτερογενή χαρακτηριστικά είναι οι ενδείξεις που υποδηλώνουν την σεξουαλική ανάπτυξη του ατόμου. Στα πρωτογενή χαρακτηριστικά εντάσσονται οι μεταβολές που υφίσταται ο κόλπος και η μήτρα του κοριτσιού ,στη διάρκεια της ανάπτυξης , και στα δευτερογενή χαρακτηριστικά περιλαμβάνονται η αύξηση του στήθους και η εμφάνιση της τριχοφυΐας σε μασχάλες και εφηβαίο(Feldman ,2011).Το σημείο έναρξης της εμμηνόρροιας των κοριτσιών είναι μια μεταβαλλόμενη μεταβλητή ,ή οποία ποικίλει από κοινωνία σε κοινωνία. Έρευνες έχουν δείξει πώς στις κοινωνίες που είναι

οικονομικά πιο αναπτυγμένες , η έμμηνος ρύση των κοριτσιών παρουσιάζεται νωρίτερα , σε σχέση με χώρες που παρουσιάζουν μεγαλύτερα ποσοστά φτώχειας. Αυτό φαίνεται πως οφείλεται στην καλύτερη και πιο ισορροπημένη διατροφή που λαμβάνουν τα κορίτσια ευπορότερων οικογενειών που έχει ως αποτέλεσμα την καλή υγεία ,συγκριτικά με τα κορίτσια τα οποία υποσιτίζονται και συνεπώς ο οργανισμός τους δεν «απολαμβάνει» όλα τα θρεπτικά συστατικά που χρειάζεται για την καλή λειτουργία του. Ακόμη, μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί ,έχουν φανερώσει πως το βάρος και η αναλογία λίπους ,κατέχει σημαντικό ρόλο στην καθυστέρηση ή στην επίσπευση την εμφάνιση εμμηνόρροιας στα κορίτσια. Λόγου χάρι , στην Αμερική αθλήτριες με χαμηλά επίπεδα συγκέντρωσης λίπους στο σώμα ,παρουσίασαν «αργοπορημένη» εκδήλωση έμμηνης ρύσης ,σε σχέση με κορίτσια που το σωματικό τους βάρος άνω του φυσιολογικού και τα αναπαραγωγικά του όργανα ωριμάζαν πιο γρήγορα (Richards,1996,Vizmanos,Marti-Henneberg,2000,Woelfle,Harz,Roth,2007). Το περιβαλλοντικό άγχος (πχ προκαλούμενο από συγκρούσεις εντός του οικογενειακού περιβάλλοντος) ,είναι ένας επιπλέον παράγοντας που επηρεάζει την έναρξη της εμμηνόρροιας και την πιθανή πρωιμότητα της (Hulaninca,1999,Kim,Smith,1999,Kaltiala-Heilo,Kosunen,Rimpela,2003,Ellis,2004). Τα κορίτσια , κατά την διάρκεια της εφηβείας και των συνακόλουθων ορμονών που παράγονται ,πλημμυρίζονται από έντονα συναισθήματα κυρίως θυμού και κατάθλιψης και απότομες συναισθηματικές διακυμάνσεις (Buchanan ,Eccles ,Becker ,1992).

Η ήβη στα αγόρια

Τα γεννητικά όργανα του αρσενικού φύλου , ξεκινά να αναπτύσσεται ραγδαία μετά τα 12 χρόνια και σε διάστημα 3-4 χρόνων έχουν λάβει την τελική μορφή τους. Ταυτοχρόνως και τα άλλα πρωτογενή χαρακτηριστικά ωριμάζουν . Για παράδειγμα ο αδένας του προστάτη και τα σπερματικά κυστίδια ,όπου παράγεται το σπερματικό υγρό με μικρό αριθμό σπερματοζωαρίων σε αρχικό επίπεδο. Τα δευτερογενή χαρακτηριστικά ακολουθούν επίσης τις αλλαγές που συντελούνται στο σώμα του άρρενος. Η τριχοφυΐα στο πρόσωπο ,στο σώμα και τα γεννητικά όργανα κάνει αισθητή την παρουσία της μετά την ηλικία των 12 ετών ,ενώ η φωνή φαίνεται πως μεταβάλλεται κι αυτή. Η φωνή «ωριμάζει» , γίνεται πιο βραχνή ,αφού οι φωνητικές χορδές αυξάνονται σε μήκος και ο λάρυγγας μεγαλώνει και αυτός με την σειρά (Feldman ,2011). Τέλος η διάθεση τους , είναι δυνατό να αλλάζει με ταχείς ρυθμούς , ενώ κυριεύονται συχνά από συναισθήματα θυμού και ενόχλησης (Buchanan ,Eccles ,Becker ,1992).

Αλλαγές σώματος κατά την διάρκεια της εφηβείας και εικόνα εαυτού

Οι έφηβοι είναι σε θέση να αντιληφθούν πλήρως τις ραγδαίες σωματικές αλλαγές που συντελούνται . Η αλλαγή αυτή είναι δυνατό να τους «γεμίσει» με συναισθήματα χαράς ,λύπης ,τρόμου κτλ. Σε μερικούς έφηβους, ωστόσο οι μεταβολές αυτές λαμβάνονται υπόψιν ως φυσιολογικές και χωρίς την εκδήλωση υπέρμετρων θετικών ή αρνητικών αντιδράσεων(Mehran,1997). Η έμμηνη ρύση έχει πάψει να συνοδεύεται από συναισθήματα έντονου άγχος σε σχέση με τα παλαιότερα χρόνια και αυτό οφείλεται στο γεγονός πως η γυναικεία μηνιαία αυτή υπόθεση έχει απομυθοποιηθεί έως έναν βαθμό στο μυαλό των σύγχρονων πολιτών. Όλο και περισσότερες γυναίκες μιλούν ανοιχτά και χωρίς δισταγμό για αυτή την φυσιολογική διαδικασία που συντελείται εντός του γυναικείου σώματος. Έτσι τα νεότερα κορίτσια, βλέποντας το σώμα τους να αφήνει πίσω την παιδική του μορφή και να υιοθετεί μια πιο ενήλικη, βελτιώνουν την αυτοεκτίμησή τους και παραγκωνίζουν την «ντροπή» που πιθανότατα περιέβαλε το θέμα αυτό (Brooks-Gunn,Reiter,1990, Johnson,Roberts, Worell,1999, Matlin, 2003).

Συχνά τα κορίτσια και τα αγόρια , εισέρχοντας στην περίοδο της ήβης ,στην ανάδυση της σεξουαλικότητας τους ,παρατηρούν πως τα πρότυπα ομορφιάς της κοινωνίας που ζουν , είναι πολύ αυστηρώς κατηγοριοποιημένα. Ένα καλλίγραμμο και λεπτό γυναικείο σώμα , με απεγάδιαστη επιδερμίδα αναφερόμενοι στα κορίτσια ,και γυμνασμένα σώματα ,όσο αναφορά τα αγόρια, είναι ορισμένα χαρακτηριστικά που αντικατοπτρίζουν την γυναικεία και την ανδρική ομορφιά. Ωστόσο ένα εφηβικό σώμα που αρχίζει να μετασχηματίζεται σε γυναικείο ή αντρικό ,γίνεται αντιληπτό πως δεν συνάδει με το λεπτεπίλεπτο και το γυμνασμένο σώμα που προστάζουν οι τάσεις της ομορφιάς (Attie,Brooks-Gunn, 1989 , Crawford ,Unger , 2004).

Ο φόβος της αύξησης του βάρους είναι αυξημένος και δεν είναι λίγες οι φορές που ταλανίζονται από διατροφικές διαταραχές. Ένα ποσοστό της τάξεως του 15% με 20% , κυρίως γυναίκες ηλικίας 20 έως 40 ετών ,οδηγούν τον εαυτό τους σε βέβαιο θάνατο από ασιτία. Η ψυχογενής ανορεξία είναι μια άκρως σοβαρή διατροφική διαταραχή , η οποία οδηγεί τον άνθρωπο στην κατανάλωση ελάχιστης ή και καθόλου τροφής με στόχο την αποφυγή της αύξησης του σωματικού βάρους. Η διαστρέβλωση της εικόνας του σώματος δεν επιτρέπει το άτομο να αντιληφθεί το μέγεθος της κρισιμότητας της καταστάσεως του(Robb,Dadson ,2002, Jacobietal ,2004, Ricciardelli,McCabe ,2004, Crispetal , 2006).

Η ψυχογενής βουλιμία είναι ακόμη μια συνηθισμένη διατροφική διαταραχή ,που ευδοκimei σε άτομα εφηβικής ηλικίας. Τα άτομα με ψυχογενή βουλιμία ,καταναλώνουν υπερβολική ποσότητα τροφής και ύστερα κατακλύζονται από συναισθήματα ενοχής. Στην συνέχεια επιδιώκουν την αποβολή του φαγητού ,μέσω της πρόκλησης εμετού ή καθαρτικών. Οι έφηβοι ,λόγω της επιθυμίας τους να είναι αρεστοί και αποδεχτοί ,σύμφωνα με τα πρότυπα ομορφιάς της κοινωνίας , προσπαθούν ελέγξουν το βάρος τους με αυτόν τον διόλου επωφελή για τον οργανισμό τρόπο.

Η παχυσαρκία φαίνεται πως είναι ένα αρκετά σύνηθες πρόβλημα μεταξύ των εφηβικών ηλικιακών ομάδων. Ο Π.Ο.Υ ορίζει ως παχυσαρκία την υπερβολική συσσώρευση λίπους στο σώμα. Σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας HBSC (2010), σε μαθητές ηλικίας 11 ,13 και 15 ετών , τα ποσοστά παιδιών με παχυσαρκία έδειξε πως κυμαίνονταν 6% έως και 30% σε ευρωπαϊκές χώρες και τη Β. Αμερική. Στην Ελλάδα 1 στους 5 έφηβους (21,9%) είναι παχύσαρκος. Από το 2002 έως το 2010 το ποσοστό των παχύσαρκων παιδιών εκτινάχθηκε από το 15,4% στο 21,9 % , ενώ οι έφηβοι περιέγραψαν πως η εικόνα τους ,τους δημιουργεί αρνητικά συναισθήματα για τον εαυτό τους , δεν αισθάνονται αποδεχτοί από τους συμμαθητές και δεν είναι λίγες οι φορές που ήτανε θύματα (bullying) σχολικού εκφοβισμού (Κοκκέβη ,Σταύρου ,Φωτίου , Καναβού, 2010).

4.2 ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΦΗΒΕΙΑ

Η εφηβεία περιγράφεται ως η περίοδος στην ζωή του ατόμου που ξεκινά το ταξίδι της αναζήτησης της προσωπικής ταυτότητας του. Η ανάγκη για αυτοπροσδιορισμό(self-definition) είναι πηγαία και ερωτήσεις όπως «ποιος είμαι» και «ποιος ο ρόλος και ο προορισμός μου στην κοινωνία» αναδύονται διαρκώς στο μυαλό ενός εφήβου που αφήνει πίσω την παιδική ανεμελιά κι αθωότητα και εισέρχεται σε έναν καινούριο περίπλοκο κόσμο. Κατά την διάρκεια αυτής της προσωπικής διαδικασίας για κάθε άτομο , «εκρήξεις» θετικών και αρνητικών συναισθημάτων κάνουν την εμφάνιση τους.

ΣΤΑΔΙΟ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ Η ΣΥΓΧΥΣΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

Ο Erikson (1963) υποστηρίζει πως κάθε άνθρωπος συνεχίζει να εξελίσσει την προσωπικότητα του σε όλη την διάρκεια της ζωής του. Διακρίνει 8 στάδια ψυχολογικής ανάπτυξης, τα οποία ξεκινούν από την γέννηση του ατόμου έως το γήρας του και σε καθένα από αυτά τα στάδια καλείται να εκπληρώσει διαφορετικές ανάγκες του. Η κάθε μια ψυχολογική φάση βρίσκει αντιστοιχία σε μια κρίση της ταυτότητας του «εγώ» και επιφυλάσσει δυσκολίες που πρέπει να ξεπεραστούν επιτυχώς, προκειμένου το άτομο να συνεχίσει στο επόμενο στάδιο (Νόβα-Καλτσούνη, Μακρή-Μπότσαρη, 2000), (Μακρή-Μπότσαρη, 2008). Κατά την εφηβική περίοδο, η «αναπτυξιακή κρίση» που προκύπτει μπορεί να έχει θετική ή αρνητική έκβαση. Ως θετική προσδωκείται η απόκτηση της ταυτότητας και ως αρνητική η κρίση της ταυτότητας και η σύγχυση ρόλων (Para, 2008). Η προσπάθεια που καταβάλλει ο έφηβος για να διαμορφώσει τη προσωπική ταυτότητα και να συνενώσει αρμονικά διαφορετικές πτυχές του εαυτού, οδηγούν σε πληθώρα συναισθηματικών διακυμάνσεων. Αναμένει να εντοπίσει τα ιδιαίτερα και μοναδικά χαρακτηριστικά του εαυτού του, που τον ορίζουν και ταυτοχρόνως τον διαφοροποιούν από το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο. Στο διάστημα του αυτοπροσδιορισμού, ο νέος πειραματίζεται, υιοθετεί ή απορρίπτει επιλογές με απώτερο σκοπό να αντιληφθεί τι είναι εκείνο που του ταιριάζει και τον αντιπροσωπεύει. Στην θεωρία του, ο Erikson υποστήριξε πως πολλές φορές ο έφηβος θα οδηγηθεί σε αποφάσεις και επιλογές μη ορθές, θα ενστερνιστεί κοινωνικούς ρόλους που έρχονται σε σύγκρουση με τις κοινωνικές νόρμες, ώστε με αυτό τον τρόπο να εξωτερικεύσει την δυσαρέσκεια του. Η δημιουργία διαπροσωπικών σχέσεων, οι οποίες χαρακτηρίζονται από διάρκεια στο χρόνο, αποτελούν ένα δύσκολο επίτευγμα την περίοδο της εφηβείας. Η πλειοψηφία των εφήβων δεν έχει καταφέρει να διαμορφώσει πλήρως την ταυτότητα εαυτού ενώ εκείνοι που έχουν επιτύχει να αναπτύξουν πτυχές της ταυτότητας τους σε ικανοποιητικό βαθμό, θέτουν τα θεμέλια για την μετέπειτα ψυχοκοινωνική ανάπτυξη τους, δείχνοντας εμπιστοσύνη στις δυνατότητες τους. (Blustein, Palladino, 1991, Archer, Waterman, 1994, Allison. Schultz, 2001).

Εκτός βέβαια από την αναζήτηση της ταυτότητας, ο έφηβος καλείται να αντιμετωπίσει κι άλλες καταστάσεις που του προκαλούν δυσφορία. Η κοινωνική πίεση που δέχεται μπορεί να είναι εξίσου μια επιβαρυντική συνθήκη για τον ίδιο. Ιδιαίτερα την περίοδο της προετοιμασίας για την εισαγωγικές εξετάσεις στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα επικρατεί καταγισμός ερωτήσεων αναφορικά με τη απόδοση του στα μαθήματα, τις μετέπειτα σπουδές, οι οποίες μετατρέπονται σε ένα βαρύ κι αγχωτικό φορτίο (Kidwell et al., 1995). Παρατηρείται πως στην εφηβεία το άτομο στρέφεται περισσότερο προς τους συνομήλικους του και λιγότερο στους ενήλικες ανθρώπους που τον περιβάλλουν για την εύρεση υποστηρικτικού περιβάλλοντος. Ταυτίζονται με τα μέλη της ομάδας που ανήκουν και προσπαθούν να απομακρύνουν εκείνους που δε ταιριάζουν. Η στάση αυτή κατά τον Erikson (1980), αποτελεί έναν τρόπο άμυνας στην εσωτερική κρίση της ταυτότητας που βιώνουν.

Η περίοδος κατά την οποία ο έφηβος αποζητά ένα διάλειμμα από τις ευθύνες που συνοδεύουν την ενήλικη ζωή με σκοπό να επικεντρώσει το ενδιαφέρον του σε άλλους τομείς που του επιτρέπουν να κατανοήσει και να αναδείξει πτυχές της ταυτότητας του, να πειραματιστεί με άλλους ρόλους, ονομάζεται ψυχολογικό μορατόριουμ. Για παράδειγμα, όταν οι συνθήκες το επιτρέπουν ορισμένοι φοιτητές επιλέγουν να ταξιδέψουν ακόμη κι αν αυτό σημαίνει τη προσωρινή παύση των σπουδών τους. Άλλοι πάλι δε μπορούν να οδηγηθούν στη λήψη μιας τέτοιας απόφασης για λόγους διαβίωσης και ανάγκης για εύρεση εργασίας συνδυαστικά με τις σπουδές τους. Η εργασία, ωστόσο, χαρίζει στο άτομο μια θετική επιβράβευση, ένα αίσθημα ικανοποίησης (Feldman, 2011).

ΜΟΝΤΕΛΟ MARCIA ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

Ο Marcia (1966) , βασιζόμενος στην θεωρία του Erikson υποστήριξε πως η διαμόρφωση της ταυτότητας του ανθρώπου είναι αποτέλεσμα συνδυασμού των αξιών ,των πεποιθήσεων ,των προσδοκιών , των ικανοτήτων και των προσωπικών βιωμάτων του. Η διαμόρφωση της ωστόσο δεν έχει ως τέλος της ,την εφηβική περίοδο. Συνεχίζεται σταδιακά καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του ανθρώπου. Για την συγκρότηση της , κρίνει απαραίτητη την ύπαρξη δυο βασικών εννοιών, εκείνη της «κρίσης» και εκείνη της «δέσμευσης». Ως «κρίση» ορίζεται , η διερεύνηση νέων επιλογών και η επαναξιολόγηση παλιών. Η «δέσμευση» περιγράφει την αφοσίωση του ατόμου σε μια επιλογή που έχει εξεταστεί και έχει κριθεί κατάλληλη και αρμόζουσα γι' αυτόν.(Marcia, 1966, Peterson, Marcia, Carpendale, 2004 ,Schwartzetal.,2011). Ο Marcia θεώρησε πως υπάρχουν τέσσερα είδη ταυτότητας στην εφηβική ηλικία, ανάλογα με την ύπαρξη ή μη της «κρίσης» και της «δέσμευσης».

- **Κατακτημένη ταυτότητα**

Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν οι έφηβοι , οι οποίοι έχουν διερευνήσει ποικίλες επιλογές και έχουν καταλήξει σε εκείνες που πραγματικά αισθάνονται πως τους ταιριάζουν. Έχει δεσμευτεί σε μια ορισμένη ταυτότητα εαυτού , γνωρίζοντας τις δυνατότητες και τις αδυναμίες που έχει. Παρουσιάζουν θετική κοινωνική συμπεριφορά και έχουν υψηλά κίνητρα για διάκριση.

- **Δοτή ταυτότητα**

Στην περίπτωση αυτή ανήκουν οι έφηβοι που έχουν ταυτιστεί με μία ταυτότητα αλλά δεν την έχουν αξιολογήσει προηγουμένως. Έχουν δηλαδή αποδεχτεί επιλογές ,οι οποίες έχουν οριστεί ως ορθές και κατάλληλες είτε από τους γονείς είτε από άλλα πρόσωπα με επιρροή(Shaffer,2009). Τα άτομα αυτά δεν παρουσιάζουν καμία προσωπική αυτονομία , είναι αδιάλλακτοι και έχουν υιοθετήσει μια στάση ζωής αποδεκτή από το κοινωνικό τους περιβάλλον.

- **3. Μορατόριουμ**

Ο έφηβος της ομάδας αυτής βρίσκεται ακόμη στο στάδιο διερεύνησης . Δεν έχει ακόμη καταλήξει στην δημιουργία ενός δεσμού μεταξύ του εαυτού του και μιας συγκεκριμένης ταυτότητας. Σύμφωνα με τον Marcia τα άτομα βρίσκονται αντιμέτωπα με αυξημένα επίπεδα άγχους και φόβου. Ωστόσο διατηρούν καλές διαπροσωπικές σχέσεις και εικόνα εαυτού. Το Μορατόριουμ είναι το στάδιο που προηγείται πριν της τελικής διαμόρφωσης της ταυτότητας ενός εφήβου(Martin,Fabes,2009).

- **Σύγχυση ταυτότητας**

Εδώ οι έφηβοι ούτε αναζητούν πιθανές ταιριαστές για τον εαυτό τους θέσεις ,ούτε δεσμεύονται προς μια ορισμένη ταυτότητα. Μεταπηδούν από την μία απόφαση στην άλλη ,χωρίς την αξιολόγηση της προηγούμενης. Είναι έφηβοι που τους χαρακτηρίζει η αστάθεια και η επιπολαιότητα.

Ο Waterman(1988) θεωρεί πως οι τέσσερις κατηγορίες του Marcia είναι προσεγγίσεις που χρησιμοποιούνται από τα νεαρά άτομα για να οδηγηθούν στην διαμόρφωση της ταυτότητας

τους, η οποία εξαρτάται από την πολιτισμικό περιβάλλον που ζουν και τη προσωπικότητα τους. Πιστεύει πως τα άτομα με κατακτημένη ταυτότητα ή μορατόριουμ ,μεγαλώνουν σε οικογενειακά περιβάλλοντα που έχουν δημιουργηθεί από γονείς ,οι οποίοι μοιράζουν συναισθήματα αγνής αγάπης και αφοσίωσης ενώ εκείνοι με δοτή ταυτότητα αναπτύσσονται σε οικογένειες με ασφυκτικά στενούς δεσμούς που χαρακτηρίζονται από αυστηρότητα. Τέλος όσοι ανήκουν στην τελευταία κατηγορία που αντιπροσωπεύεται από την σύγχυση ταυτότητας , φαίνεται πως μεταξύ γονέων και παιδιών επικρατεί αποστασιοποίηση και ψυχρότητα (Waterman,1982).

Ο Berzonsky(2004), έφερε στο προσκήνιο μια νέα προσέγγιση σχετικά με το τρόπο συγκρότησης της ταυτότητας. Ανέδειξε τα «στυλ ταυτότητας» που περιέγραφαν πως ο άνθρωπος ελέγχει ,αξιολογεί και αναθεωρεί επιλογές του. Εντόπισε τρία στυλ ταυτότητας : το κανονιστικό , το πληροφοριακό και το διάχυτο. Τα άτομα με κανονιστικό στυλ δεν θα επιδιώξουν την σύγκρουση με την ήδη υπάρχουσα εικόνα του εαυτού τους ,αντιθέτως θα αφομοιώσουν τις αντιλήψεις και τις επιθυμίες των σημαντικών ανθρώπων του περιβάλλοντος ως δικές τους. Εκείνοι με πληροφοριακό στυλ ταυτότητας βαδίζουν σε ένα ενεργό μονοπάτι προσωπικής αναζήτησης αυτοπροσδιορισμού , εξετάζοντας προσεχτικά τις επιλογές που τους δίνονται και αξιοποιώντας εκείνες που τους ταιριάζουν. Τέλος το διάχυτο στυλ ταυτότητας αναφέρεται στους ανθρώπους ,οι οποίοι δεν έχουν την πρόθεση να κάνουν επιλογές που θα τους ορίζουν . Η οικογένεια στην οποία ένα άτομο αναπτύσσεται , έχει καθοριστική θέση στην επιλογή ενός εκ των τριών στυλ ταυτοτήτων του ατόμου. Παράλληλα από την υιοθέτηση ενός στυλ θα πρέπει να αναμένεται διαφορετικός χειρισμός των διαπροσωπικών του σχέσεων ,εξαιτίας του διαφορετικού τρόπου που έχει αναπτύξει το άτομο να φιλτράρει τις πληροφορίες.

4.3 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΦΗΒΕΙΑΣ

Στην συνέχεια αναλύονται ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά που παρατηρούνται κατά την διάρκεια της εφηβικής περιόδου.

1. ΠΑΡΟΡΜΗΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

Ως τώρα έρευνες έχουν δείξει πως μέχρι την ηλικία των επτά ετών ο ανθρώπινος εγκέφαλος έχει αναπτυχθεί σε μέγεθος σε ποσοστό 90% , με σημαντικά μέρη του να συνεχίζουν να αναπτύσσονται ακόμη(Τσίτσικα,2012). Την περίοδο της εφηβείας , ταχεία ανάπτυξη παρουσιάζει η περιοχή του εγκεφάλου ,η οποία ονομάζεται προμετωπιαίος φλοιός. Ο προμετωπιαίος φλοιός δίνει την δυνατότητα στον ανθρώπινο οργανισμό να σκέφτεται σύνθετα ,να αξιολογεί καλύτερα τις πληροφορίες και να παίρνει δύσκολες αποφάσεις. Αυτή η περιοχή είναι υπεύθυνη για την καταστολή απερίσκεπτων τάσεων και ριψοκίνδυνων επιλογών. Ωστόσο την εφηβική ηλικία , η συγκεκριμένη περιοχή του εγκεφάλου δε έχει πλήρως ωριμάσει βιολογικά με αποτέλεσμα οι έφηβοι να γίνονται πιο επιρρεπείς σε παρορμητικές συμπεριφορές (Scherf,Sweeney,luna,2006 , Weinberger,2001,Steinberg ,Scott,2003).

2.ΕΦΗΒΙΚΟΣ ΕΓΩΚΕΝΤΡΙΣΜΟΣ

Ορίζεται ως εφηβικός εγωκεντρισμός η κατάσταση κατά την οποία ο έφηβος θεωρεί πως όλα τα «βλέμματα» είναι στραμμένα σε εκείνον ,χωρίς να αποδέχεται καμία κριτική για την συμπεριφορά του (Elkind,1985, Ryceketal.,1998,Greenne ,Krcmar,Rubin,2002). Είναι σύνηθες ο έφηβος να δημιουργεί στο μυαλό του ένα φανταστικό ακροατήριο που θα του προσφέρει την προσοχή που επιζητά ή είναι δυνατό να δημιουργεί προσωπικούς μύθους ,δηλαδή ιστορίες που θα εξιστορούν γεγονότα που του συνέβησαν και ήταν μοναδικά. Πολλές φορές οι προσωπικοί μύθοι ,τους δίνουν την πεποίθηση πως είναι απρόσβλητος με αποτέλεσμα να οδηγείται στην λήψη επικίνδυνων αποφάσεων. Παραδείγματος χάριν δημιουργεί για τον εαυτό του την εικόνα του καλού οδηγού που μπορεί να ανταπεξέλθει σε οποιαδήποτε δυσκολία και έτσι οδηγεί με υπερβολική ταχύτητα αδιαφορώντας για τους κινδύνους που ελλοχεύουν(Greeneetal.,2000, Vartanian,2000, Reyna,Farley,2006).

3.ΕΦΗΒΙΚΗ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΤΗΤΑ

Η εφηβεία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως η περίοδος που ο νέος ξεκινά να «γνωρίζεται» με το σώμα και την σεξουαλικότητα του, καθώς τα γεννητικά όργανα ωριμάζουν . Η τάση ανάγκης για εξερεύνηση του σώματος του, των ερωτικών του προτιμήσεων αλλά και του σώματος του αντίθετου φύλου είναι πηγαία. Η ενασχόληση με θέματα σεξουαλικότητας πληθαίνει όσο προχωρούμε από την πρώιμη εφηβική ηλικία προς την μέση και την όψιμη εφηβική περίοδο ,ενώ η αυτοικανοποίηση , οι σεξουαλικές φαντασιώσεις και η εξιδανίκευση ερωτικών προτύπων είναι τρόποι εκδήλωσης της σεξουαλικής αφύπνισης του ατόμου (Ασκητής,2006).

4. ΤΑΣΕΙΣ ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΤΗΣΗΣ

Καθώς ο άνθρωπος εισέρχεται στην εφηβεία, ένα ταξίδι εσωτερικής και εξωτερικής διερεύνησης ξεκινά. Σε μια αδιάκοπη προσπάθεια σφυρηλάτησης του εαυτού , η αμφισβήτηση των ήδη υπαρχουσών πεποιθήσεων ,αξιών ,αρχών και κανόνων θεωρείται ένας αναμενόμενος τρόπος εκπλήρωσης της. Διαμορφώνει την προσωπική του ταυτότητα , «εκθρονίζοντας» προηγούμενως δεδομένα τα οποία δεν έχουν οριστεί από εκείνον. Η ένδειξη αμφισβήτησης μπορεί να υποδηλωθεί με την έλλειψη σεβασμού σε πρόσωπα με εξουσία , μέσω της εμφάνισης ,της μουσικής κτλ. (Πολυδώρου,2016).

5. ΤΑΣΗ ΓΙΑ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΠΟΙΗΣΗ

Οι έφηβοι έχουν τη τάση να αποζητούν όλο και μεγαλύτερα περιθώρια ανεξαρτησίας από τους γονείς ,καθώς ωριμάζουν. Η ανάγκη για λήψη αποφάσεων και πρωτοβουλιών και περιορισμό του ελεγκτικού χαρακτήρα των γονέων γεννιέται. Το αίσθημα αυτονομίας και εμπιστοσύνης των δυνατοτήτων είναι καίριας σημασίας θέματα κατά τη εφηβική ηλικία. Πολλές φορές όμως η σύγκρουση μεταξύ εφήβου και γονέων είναι αναπόφευκτη ,αφού τα μέχρι πρότινος δεδομένα θα πρέπει να επαναξιολογηθούν σε νέες βάσεις με τις δύο πλευρές να κάνουν αμοιβαίες υποχωρήσεις (Craig,Baucum,2002).

6. ΕΥΡΕΣΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ ΣΤΟΥΣ ΦΙΛΟΥΣ

Ο έφηβος τείνει να βρίσκει την υποστήριξη , την ευχαρίστηση και την ικανοποίηση στο φιλικό του περιβάλλον. Είναι η περίοδος που απομακρύνεται συναισθηματικά από το οικογενειακό περιβάλλον και βρίσκει καταφύγιο στους φίλους εξαιτίας των κοινών ανησυχιών ,ενδιαφερόντων και βιωμάτων που μοιράζονται καθημερινώς. Το «αίσθημα του ανήκειν» κατέχει υψηλής αξίας σημασία για τους έφηβους και η ανάγκη αποδοχής

καλύπτεται από τις ομάδες των συνομηλίκων που έχει συνάψει στενές σχέσεις φιλίας (Μάντης,2015).

7.ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΕΣ ΔΙΑΚΥΜΑΝΣΕΙΣ

Τα εφηβικά συναισθήματα χαρακτηρίζονται από έντονες και συνεχείς εναλλαγές . Από τον ένα πόλο της αποτυχίας ,της έλλειψης ενδιαφέροντος και της λύπης μπορεί να μεταπηδήσει στον άλλο πόλο της υπέρμετρης ευτυχίας και αισιοδοξίας σε λίγα λεπτά. Αυτά τα «σκαμπανεβάσματα» μπορούν να δικαιολογηθούν ως αποτελέσματα των σωματικών και ορμονικών μεταβολών που δέχεται το άτομο και της προσπάθειας διερεύνησης και κατανόησης της προσωπικής ταυτότητας που υποβάλλει τον εαυτό του (Μάντης ,2015).

8. ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΕΣ ΕΠΙΛΟΓΕΣ

Την περίοδο της εφηβείας ο νέος καλείται να πάρει αποφάσεις σχετικά με την μετέπειτα επαγγελματική πορεία που θα ακολουθήσει μετά το τέρμα των σχολικών του υποχρεώσεων. Η απόφαση αυτή σε συνδυασμό με την πίεση που δέχεται την περίοδο των εξετάσεων ,μετασχηματίζεται σε βαρύ φορτίο. Η βαρύτητα της επιλογής και η δέσμευση που νιώθει πως την συνοδεύει ,οδηγεί τον έφηβο να πλημμυρίζεται από ανασφάλεια κι άγχος για την απόφαση του και τις συνακόλουθες συνέπειες που την ακολουθούν (Μάντης ,2015).

9.ΑΠΟΜΟΝΩΣΗ ΚΑΙ ΟΝΕΙΡΟΠΟΛΗΣΗ

Ο έφηβος αισθάνεται την ανάγκη να απομονώνεται , να περνά χρόνο με τον εαυτό του ονειροπολώντας ,κάνοντας σχέδια ,θέτοντας μελλοντικούς στόχους ,αναλύοντας καταστάσεις που τον προβληματίζουν χωρίς την συντροφιά οικογενειακών και φιλικών προσώπων ,εκτονώνοντας με αυτό το τρόπο τις εσωτερικές αλλαγές που συμβαίνουν στο σώμα του (Πέππα,2020, Παρασκευόπουλος ,1985).

10.ΕΛΛΕΙΨΗ ΑΥΤΟΠΕΠΟΙΘΗΣΗΣ

Η έλλειψη αυτοπεποίθησης είναι ένα συχνό γνώρισμα του έφηβου. Οι μεταβολές του δημιουργήσουν σκέψεις πως δεν είναι ανεπαρκής συγκριτικά με τους υπόλοιπους συνομηλικούς . Στο μυαλό του ο εαυτός του φαντάζει υποδεέστερος των άλλων. Η ανασφάλεια όσο αναφορά την εξωτερική του εμφάνιση, την κοινωνικότητα του ,τις αποδόσεις και τις ικανότητες του είναι χαρακτηριστικό που σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό όλοι οι έφηβοι μοιράζονται (Παρασκευόπουλος ,1985).

4.4 ΑΝΑΓΚΕΣ ΕΦΗΒΩΝ

1.Ανάγκη ιδιωτικότητας

Καθώς η παιδική ηλικία αφήνεται πίσω και η εφηβική περίοδος κάνει την εμφάνιση της ,η ανάγκη για ιδιωτικότητα ξεπροβαίνει. Οι γονείς χρειάζεται να αντιληφθούν πως οι έφηβοι έχουν ανάγκη από προσωπικό χώρο και χρόνο ,χωρίς αυτό να σημαίνει πως κάτι άσχημο βρίσκεται προ των πυλών και γι'αυτό ο νέος αποζητά την ιδιωτικότητα . Η ιδιωτικότητα δε είναι απαραίτητος ένας τρόπος απόκρυψης άσχημων συμβάντων ,απλώς ο νέος ωριμάζει και έχει την ανάγκη ορισμένα προσωπικά δεδομένα της ζωής του να τα κρατήσει για εκείνον (Πέππα,2019).

2. Ευέλικτη οριοθέτηση

Οι γονείς προσπαθούν να θέσουν τα κατάλληλα όρια για τα παιδιά τους από μικρή ηλικία. Και αυτό πράγματι είναι ιδιαίτερα ωφέλιμο για την εύρυθμη λειτουργία μιας οικογένειας. Καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν και γίνονται έφηβοι ,αυτή η οριοθέτηση θα πρέπει να τεθεί σε νέες βάσεις ,ώστε να μην επικρατεί οικογενειακή ισορροπία και όχι ασφυξία των μελών από τους κανόνες. Τα όρια λοιπόν ,είναι αναγκαίο να χαρακτηρίζονται από ευελιξία και να τίθενται από κοινού μέσω διαπραγματεύσεων. Δε θα πρέπει να έχουν ελεγκτικό χαρακτήρα γιατί αυτό μπορεί να δυναμιτίσει πιθανές αντιδράσεις ,αλλά διάθεση προστασίας κι εμπιστοσύνης από τους γονείς προς τον έφηβο για τήρηση των κανόνων.

3.Ενεργητική ακρόαση

Ο έφηβος σε αυτή τη φάση της ζωής του ,έχει την ανάγκη να αισθανθεί πως υπάρχουν άνθρωποι ,οι οποίοι πραγματικά τον ακούν και δίνουν προσοχή στα λεγόμενα του. Χρειάζεται να περιτριγυρίζεται από εκείνους που έχουν την θέληση να συζητήσουν χωρίς δισταγμό και ντροπή για τα θέματα που τον προβληματίζουν και του προσφέρουν την στήριξη τους. Η επικριτική διάθεση φυσικά δε θα μπορούσε να έχει θέση στη συζήτηση ,καθώς μπορεί να οδηγήσει σε συγκρούσεις , απογοήτευση και απομάκρυνση του εφήβου από τον συνομιλητή του (Πέππα,2019).

4.Συναισθηματική αποφόρτιση

Η συναισθηματική αποφόρτιση των εφήβων αποτελεί πραγματικά πηγαία ανάγκη. Η πληθώρα αμφιθυμικών συναισθημάτων που τους κατακλύζει καθημερινώς ,είναι απαραίτητο να εκτονώνεται για την καλή ψυχική ισορροπία τους. Η δημιουργία ενός ασφαλούς κλίματος επιτρέπει την αποφόρτιση , και βοηθά τον νέο να κατανοήσει πως τα συναισθήματα κάθε είδους με θετικό ή αρνητικό πρόσημο ,είναι φυσιολογικά και απολύτως αποδεκτά (Πέππα,2019).

5. Σταθερό οικογενειακό περιβάλλον

Ένα οικογενειακό περιβάλλον που χαρακτηρίζεται από σταθερότητα είναι πραγματικά αυτό που χρειάζεται ένας έφηβος . Η ήδη υπάρχουσες προσωπικές ,ψυχολογικές ,κοινωνικές μεταβολές που βιώνει ,θα μπορούσαν να επιβαρυνθούν ακόμη περισσότερο εάν στην οικογένεια επικρατούσε αστάθεια. Ο έφηβος έχει ανάγκη να αισθάνεται την οικογενειακή εστία ως ένα «καταφύγιο» που του προσφέρει στήριξη για να ανταπεξέλθει στις αντιξοότητες και στις πρωτόγνωρες ανακαλύψεις για τον εαυτό του και το υπόλοιπο κόσμο που τον περιβάλλει (Πλατή ,2016).

6. Έκφραση εαυτού και αποδοχή

Βασική προϋπόθεση της καλής ψυχικής υγείας του ανθρώπου ,είναι να μπορεί να εκφράζει τον εαυτό και τις επιθυμίες του ελεύθερα στο υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο. Ιδιαίτερα την περίοδο της εφηβείας που ο νέος βρίσκεται σε μια διαδικασία εσωτερικής αναζήτησης , κρίνεται σημαντικό για την ψυχοκοινωνική του ανάπτυξη η εξωτερίκευση πτυχών της προσωπικότητας του χωρίς τον φόβο της αποστροφής και της απόρριψης από τα περιβάλλοντα πρόσωπα. Οι έφηβοι έχουν ανάγκη το αίσθημα της αποδοχής από τους γύρω

τους γιατί έτσι μπορούν να «αγκαλιάσουν» ευκολότερα τα δυνατά και αδύναμα σημεία τους ,να αισθανθούν σημαντικοί και να αυξήσουν την αυτοεκτίμηση τους (Μακρή-Μπότσαρη , 2011).

7.Ανάληψη ευθυνών

Οι γονείς χρειάζεται να παραχωρούν ορισμένες ευθύνες που να ανταποκρίνονται στο στάδιο της ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης των εφήβων. Η παρότρυνση ανάληψης αρμοδιοτήτων βοηθούν το άτομο να ωριμάσει και αναπτύξει το αίσθημα της υπευθυνότητας (Πέππα,2020). Ως χαρακτηριστικό η υπευθυνότητα χρειάζεται να καλλιεργείται από νεαρή ηλικία και η ανάληψη ευθυνών είναι καλό να συνοδεύεται προηγουμένως από συζήτηση επεξηγηματικού χαρακτήρα έτσι ώστε πιθανές αντιστάσεις να αντιμετωπιστούν και από εμπιστοσύνη κατευθυνόμενη προς το πρόσωπο αναφοράς.

4.5ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΣΤΗΝ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΩΛΕΙΑ ΓΟΝΕΑ ΣΤΗΝ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

Σύμφωνα με την ψυχοδυναμική προσέγγιση((Freud, 1917; Abraham, 1924; Brown, 1966) και την θεωρία προσκόλλησης του Bowlby (1980) που αναφέρεται στο δέσιμο μεταξύ γονέα και παιδιού , η απώλεια του αντικειμένου αγάπης -γονέας μπορεί να ενισχύσει την πιθανότητα εκδήλωσης ψυχοπαθολογίας. Ο θάνατος ενός τόσο καταλυτικού προσώπου στην ανάπτυξη και στην διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού, είναι ένα ιδιαίτερα τραυματικό γεγονός με τις συνέπειες του να έχουν επιρροή μακροπρόθεσμα στη συναισθηματική και κοινωνική λειτουργικότητα την περίοδο της εφηβείας. Οι σωματικές και ψυχικές μεταβολές που υφίσταται ο νέος τα μεταβατικά εφηβικά χρόνια σε συνδυασμό με τη διαχείριση μιας απώλειας και των δυσκολιών που την συνοδεύουν , οδηγούν σε περαιτέρω ψυχολογική επιβάρυνση.

Σύμφωνα με την έρευνα ‘Thechildandbereavementstudy’(Worden,1996) ,ένα ποσοστό της τάξεως 15%-20% παιδιών που βίωσαν την απώλεια ,παρουσίασαν συναισθηματικές και συμπεριφορικές δυσκολίες αρκετό καιρό μετά το πέρας του θανάτου . Βασιζόμενοι λοιπόν σε αυτά τα ευρήματα ,συμπέραναν πως η απόκτηση μιας τραυματικής εμπειρίας στην παιδική ηλικία , πιθανότατα θα τους επιβαρύνει ψυχολογικά σε κάποιο στάδιο της μετέπειτα ζωής τους. Η γονική φροντίδα που θα λάβει το παιδί μετά την απώλεια , αποτελεί σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει το ενδεχόμενο εμφάνισης ή όχι ψυχοπαθολογίας. Όσο πιο δυνατός είναι ο δεσμός στηριζόμενος σε σταθερές με κατανόηση βάσεις ,τόσο η πιθανότητα μιας μετέπειτα ψυχοκοινωνικής δυσκολίας ελαχιστοποιείται (Wyman et al. 2000; Kwok et al. 2005). Η καλή ποιότητα της σχέσης γονέα -παιδιού (Wolchik et al., 2008) και η προετοιμασία του παιδιού για αντιμετώπιση μελλοντικών αγχωτικών καταστάσεων (Kwok et al., 2005; Haine et al., 2006, Pendry, Adam, 2007) μπορεί να λειτουργήσουν, ως ανασταλτικοί παράγοντες μορφών ψυχοπαθολογίας.

Έρευνες που έγιναν, αποκάλυψαν πως μια σοβαρή μακροπρόθεσμη συνέπεια του θανάτου γονέα που μπορεί να προκύψει κατά την περίοδο της εφηβείας ,είναι η εμφάνιση διατροφικών διαταραχών. Οι διατροφικές διαταραχές ερμηνεύτηκαν ως αποτέλεσμα συσσωρευμένων εσωτερικών αρνητικών συναισθημάτων ,τα οποία δεν είχαν εξωτερικευτεί και συζητηθεί ,αντίθετα προσπαθούσαν ανεπιτυχώς να τα ελέγξουν και να τα «καταπνίξουν»(Schmidtetal.,1997, Ciminoetal., 2012). Η παχυσαρκία και οι ανθυγιεινοί τρόποι ελέγχου του βάρους συνδέθηκαν με την πρόωρη εμπειρία του θανάτου (Isohookana et al., 2016). Βέβαια εκτός από τις διατροφικές διαταραχές, εμπειρικές μελέτες έφεραν στο φως

και άλλες επιπτώσεις που εκδηλώθηκαν αρκετό καιρό μετά το δυσάρεστο συμβάν. Η εμφάνιση κατάθλιψης (Melhemetal., 2008; JacobsandBovasso, 2009; Baboreetal., 2016; Feigelmanetal., 2017) , το άγχος (Nickerson, A., Bryant, R. A., Aderka, I. M., Hinton, D. E., & Hofmann, S. G,2011) η αυτοκτονική τάση(Serafini et al., 2015) , η υιοθέτηση ακραίων συμπεριφορών συμπεριλαμβανομένου και της χρήσης ουσιών (von Sydow et al., 2002; Cerniglia et al., 2017b) και η διαταραχή πανικού ((Kendler et al., 1992) αποτελούν ορισμένες αρνητικές συνέπειες που σχετίζονται με το εσωρικευμένο ανεπίλυτο πένθος των εφήβων και την προσπάθεια διαχείρισης αυτών των συναισθηματικών σχημάτων, ιδιαίτερα όταν ο θάνατος συντελείται τα πρώτα χρόνια ζωής του παιδιού. Η φθίνουσα σχολική επίδοση των εφήβων μαθητών , η εγκατάλειψη του σχολικού περιβάλλοντος (Cas et al., 2013; Berg et al. , 2014) και η αδυναμία δημιουργίας σταθερών διαπροσωπικών σχέσεων (Maier και Lachman, 2000) αναδείχτηκαν ως επιπλέον αντίκτυποι του προώρου θανάτου σε μια τόσο ρευστή περίοδο της ζωής του ανθρώπου.

Η υγιής συναισθηματική κατάσταση των εφήβων ,φαίνεται πως επηρεάζεται και από την συναισθηματική υγεία του εναπομείναντα γονέα. Γονείς ,οι οποίοι ταλανίζονταν από προσωπικές ψυχολογικές δυσκολίες που δεν είχαν την δύναμη να αντιμετωπίσουν , φάνηκε πως δεν δύνανται να δημιουργήσουν και να στηρίξουν ένα κατάλληλο υποστηρικτικό οικογενειακό πλαίσιο που θα προάγει την καλή συναισθηματική υγεία των παιδιών (εξωτερικευση συναισθημάτων , συναισθηματική αποφόρτιση , υποστήριξη κτλ.). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι έφηβοι να οδηγούνται σε ανορθόδοξους τρόπους διαχείρισης των συναισθημάτων που βιώνουν (Luecken et al., 2005)και να αντιδρούν σε στιγμές που υπάρχει αυξημένο άγχος με τρόπο που υπερβαίνει το συνηθισμένο ως προς την ένταση ((Luecken et al. al., 2009; Tafà et al., 2017) .

4.6 ΑΝΥΣΗΧΗΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ/ΣΥΜΠΤΩΜΑΤΑ ΠΟΥ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΟΥΝ ΟΙ ΕΦΗΒΟΙ ΠΟΥ ΕΧΑΣΑΝ ΓΟΝΕΑ ΣΤΗ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

Οι έφηβοι που έχουν βιώσει την απώλεια στην παιδική ηλικία είναι πιθανό να εκδηλώσουν ανησυχητικά συμπτώματα ψυχοκοινωνικά ή /και σωματικά που να υποδηλώνουν πως ο θάνατος επηρεάζει ακόμη την λειτουργικότητα τους. Ουσιαστικά είναι ένας τρόπος να εξωτερικεύσει την ύπαρξη ενός προβλήματος ,χωρίς την σαφή λεκτικοποίηση του. Αυτές λοιπόν , οι εκδηλώσεις θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως «κώδωνες κινδύνου» με στόχο την αφύπνιση του οικογενειακού περιβάλλοντος και την δραστική ανάληψη δράσεων για την αντιμετώπιση της πηγής της δυσλειτουργίας. Ορισμένες συνήθεις σωματικές εκδηλώσεις που θα μπορούσε να παρουσιάσει ο έφηβος , (Cotter-Kathwaroon,2013 ,<https://www.mayoclinic.org>, 2017), είναι οι εξής:

- Αίσθημα σωματικού μούδιασματος
- Κεφαλαλγίες
- Κοιλιακοί πόνοι ή πόνοι σε άλλα μέρη του σώματος
- Τρόμος (τρέμουλο) σε διάφορα σημεία του σώματος
- Ζάλη
- Ναυτία
- Κνησμός
- Έντονοι καρδιακοί παλμοί
- Αίσθηση αποσύνδεσης με το περιβάλλον
- Αίσθημα διαρκούς κούρασης
- Κλάμα

- Αίσθηση μείωσης ή αύξησης της σωματικής θερμοκρασίας
- Αύξηση ή μείωση σωματικού βάρους

Ενώ παρακάτω παρατίθενται ορισμένες ψυχοκοινωνικές εκδηλώσεις που θα μπορούσαν να παρουσιάσουν οι έφηβοι που βίωσαν την απώλεια παλαιότερα ,αλλά ακόμη επηρεάζονται σε άξιο προσοχής βαθμό από αυτήν (Cotter-Kathwaroon,2013).

- Αυτοκτονικές σκέψεις
- Χαμηλοί σχολικοί βαθμοί
- Έντονη θλίψη και πόνος για το θάνατο του αγαπημένου
- Πολύωρη αφοσίωση στην ενασχόληση με πράγματα του εκλιπόντος ή υπερβολική αποφυγή
- Ευερεθιστικότητα
- Ευθιξία
- Βίαη συμπεριφορά
- Απώλεια κινήτρων
- Απουσία φιλοδοξιών
- Απουσία χαράς
- Έλλειψη οργάνωσης
- Σεξουαλική συμπεριφορά που ελλοχεύει κινδύνους
- Μη δημιουργία διαπροσωπικών δεσμών
- Μη ενδιαφέρον για τα συναισθήματα των άλλων ανθρώπων
- Έλλειψη ελπιδοφόρων και αισιόδοξων συναισθημάτων
- Ανειλικρίνεια
- Έλλειψη εμπιστοσύνης προς τους άλλους ανθρώπους
- Αυτοαπομόνωση
- Κατηγορίες προς τον εαυτό του για την θάνατο του γονέα

Τα παραπάνω ψυχοκοινωνικά ή /και σωματικά συμπτώματα αν και συνοδεύονται από δυσάρεστες σκέψεις και συναισθήματα για αυτούς που τα βιώνουν , αποτελούν ένα βοηθητικό μέσο να αντιληφθούμε πως ένα σοβαρό ανεπίλυτο για το άτομο πρόβλημα βρίσκεται ενώπιον μας. Άρα στόχος δεν είναι μόνο να καταπραΰνουμε καθαυτά τα προβλήματα, αλλά μέσω αυτών να οδηγηθούμε στην ουσία του προβλήματος και να συμβάλλουμε στην επούλωση του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 : Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥ ΣΤΗΝ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΠΕΝΘΟΥΣ ΜΕ ΕΦΗΒΟΥΣ

Δεδομένης της συχνότητας και της πολυπλοκότητας της απώλειας, οι κοινωνικοί λειτουργοί σε όλα σχεδόν τα περιβάλλοντα χρειάζεται να έχουν θεωρητική γνώση και κλινική εμπειρία σχετικά με την απώλεια και το πένθος. Καθώς ολοκληρώνονται οι βιοψυχοκοινωνικές και πνευματικές αξιολογήσεις, θα πρέπει να διερευνάται και να ενσωματώνεται η παρουσία και οι επιπτώσεις του πόνου λόγω της απώλειας και του πένθους (McCoyd & Walter, 2016).

Υπάρχει ένας μεγάλος και αυξανόμενος όγκος βιβλιογραφίας της κοινωνικής εργασίας που ασχολείται με την απώλεια και τον πόνο (McCoyd & Walter, 2016). Ο επαγγελματίας, είναι σημαντικό να ενημερώνεται τόσο για την έρευνα όσο και για τις εξελίξεις της πρακτικής και, καθώς αναπτύσσεται η τεχνογνωσία του, να εξετάζει το ενδεχόμενο να συνεισφέρει τις δικές του/της παρατηρήσεις, την κατανόηση και την έρευνά του/της στη βάση γνώσεων της κοινωνικής εργασίας.

Τέλος, είναι αυτονόητο ότι η αυτοφροντίδα είναι απαραίτητη όταν κανείς εργάζεται σε οποιονδήποτε τομέα πρακτικής, αλλά ακόμη πιο κρίσιμη όταν εργάζεται σε περιβάλλοντα όπου λαμβάνει χώρα τακτικά πόνος, απώλεια και θλίψη. Οι κοινωνικοί λειτουργοί πρέπει να αναπτύξουν επαγγελματικούς μηχανισμούς αντιμετώπισης για να αντιμετωπίσουν τη θλίψη και την οδύνη που συναντούν στα ποικίλα εργασιακά τους περιβάλλοντα. Η ανάπτυξη στρατηγικών επαγγελματικής υποστήριξης και αυτοφροντίδας θα βοηθήσει τους επαγγελματίες να λειτουργούν πιο αποτελεσματικά και να λειτουργούν ως αντίδοτο στην επαγγελματική εξουθένωση και την επαγγελματική θλίψη (Clark, 2011).

Οι κοινωνικοί λειτουργοί ως επαγγελματίες που βοηθούν και φροντίζουν με υψηλά δεοντολογικά πρότυπα και με επίκεντρο την υπεράσπιση, θεωρούν ότι πρέπει να προσπαθούν να μειώνουν τον πόνο, όποτε και όπου μπορούν. Υπάρχουν φορές, όμως, που δεν μπορούν να δεν έχουν τις ευκαιρίες για θεωρητική και κλινική εμπειρία, και τότε πρέπει να αποδεχτούν την απώλεια και τον πόνο ως μέρος της ανθρώπινης εμπειρίας.

5.1. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥ ΜΕ ΤΟ ΕΦΗΒΟ

Οι MacPherson και Emeleus (2007) αναγνώρισαν επίσης ότι τα παιδιά που πενθούν, από μικρά παιδιά έως εφήβους, έχουν πολλές και μοναδικές ανάγκες που πρέπει να ικανοποιηθούν. Στη μελέτη τους, οι έφηβοι που πενθούν αναγνώρισαν τις ακόλουθες ανάγκες: την ανάγκη για εκπαίδευση των άλλων σχετικά με το θάνατο και τη διαδικασία του πένθους, την ανάγκη για συνεχείς σχέσεις, την ανάγκη για τεχνικές που διατηρούν τις αναμνήσεις με νόημα και ιδιωτικότητα, την ανάγκη για κανονικότητα και συνέχεια, την ανάγκη για ενσυναίσθηση ή για ένα άτομο με το οποίο το παιδί να συνδέεται και το οποίο μπορεί να ταυτιστεί με την κατάσταση του εφήβου, την ανάγκη να ξεφύγει από τη στενοχώρια και την ένταση της κατάστασης, την ανάγκη για άμεση ανταπόκριση όταν ζητάει υποστήριξη και την ανάγκη να έχει τη δική του κατανόηση του θανάτου. Με την ικανοποίηση αυτών των αναγκών, σύμφωνα με τους MacPherson και Emeleus, οι έφηβοι έχουν την ευκαιρία να βιώσουν μια υγιή διαδικασία πένθους με βέλτιστες πιθανότητες να ξεπεράσουν το τραυματικό περιστατικό.

Δυστυχώς, υπάρχουν φορές που τα επιζώντα μέλη της οικογένειας δεν είναι σε θέση να βοηθήσουν τα παιδιά να θρηνήσουν λόγω του δικού τους πένθους. Όταν συμβαίνει αυτό, τα παιδιά τείνουν να εκφράζουν τα συναισθήματα απώλειας στο σχολείο (Erppler, 2008). Η προετοιμασία όλου του σχολικού προσωπικού (κοινωνικοί λειτουργοί, δάσκαλοι) είναι απαραίτητη για να αποτραπεί η πτώση στην ακαδημαϊκή τους επίδοση και η απόσυρση στη προσωπική τους ζωή.

Οι Rowling και Holland (2000) υποστήριξαν ότι το προσωπικό του σχολείου μπορεί να βοηθήσει τα παιδιά να *"κατανοήσουν τα μοτίβα των εμπειριών απώλειας, να εντοπίσουν τα συναισθήματα που σχετίζονται με την απώλειά τους και να τα ενθαρρύνουν να αναζητήσουν υποστήριξη ή να υποστηρίξουν τους άλλους"*.(p.126)

Σύμφωνα με την Auman (2007), τα παιδιά που βιώνουν τη διαδικασία του πένθους χρειάζονται υποστήριξη για να συνεχίσουν την ανάπτυξή τους και την ψυχολογική τους υγεία. Ο Kennedy και οι συνεργάτες του (2008) υποστήριξαν ότι η παροχή υποστήριξης σε παιδιά που πενθούν αποτελεί πρόκληση για κάθε σχολείο. Ως εκ τούτου, τα σχολεία πρέπει να επικεντρωθούν στην προετοιμασία για τέτοιες περιστάσεις μέσω της παροχής βέλτιστων εκπαιδευτικών υπηρεσιών σε όλους τους μαθητές τους.

Η έρευνα έχει δείξει ότι τα παιδιά χρειάζονται υποστήριξη, καθοδήγηση και συμβουλευτική καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας του πένθους (Auman, 2007). Ωστόσο, τα σχολεία, οι σύμβουλοι και οι ψυχολόγοι του σχολείου θα πρέπει να κατανοήσουν ότι η παροχή υποστηρικτικών υπηρεσιών σε ένα παιδί που πενθεί μπορεί επίσης να θέσει το παιδί σε κίνδυνο, καθώς ενδεχομένως να το προετοιμάσει για μια άλλη απώλεια όταν οι συνεδρίες συμβουλευτικής τερματιστούν (MacPherson & Emeleus, 2007). Με την αποτελεσματική μετάβαση και την αλλαγή της συνολικής προσέγγισης ενός σχολείου, ο κίνδυνος αυτός μπορεί να ελαχιστοποιηθεί.

Οι Holland (2000), Rowling και Holland (2000) και MacPherson και Emeleus (2007) έχουν προτείνει ότι το προσωπικό του σχολείου δεν πρέπει να προσφέρει μόνο αντιδραστική υποστήριξη για τα παιδιά που βιώνουν το θάνατο των γονέων τους, αλλά και να έχουν μια προληπτική προσέγγιση μέσω της ένταξης των εννοιών του θανάτου, της απώλειας και του πένθους στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Οι MacPherson και Emeleus σημείωσαν επίσης ότι η αντιδραστική υποστήριξη θα πρέπει να εξαρτάται από την ηλικία των παιδιών που πενθούν. Οι εν λόγω ερευνητές πρότειναν ότι η ατομική συμβουλευτική θα ήταν πιο κατάλληλη για έναν έφηβο και η έμμεση υποστήριξη μέσω του επιζώντος γονέα θα ήταν πιο ωφέλιμη για μικρότερα παιδιά. Με την προληπτική προσέγγιση που πρότεινε ο Holland, το προσωπικό του σχολείου μπορεί να ωφελήσει τα παιδιά δημιουργώντας ένα ανοιχτό περιβάλλον εντός του σχολείου, παρόμοιο με αυτό που έχει προταθεί για το οικογενειακό περιβάλλον. Ανεξάρτητα από το είδος της υποστήριξης, το προσωπικό του σχολείου θα πρέπει να παρέχει στα παιδιά ένα μέρος για να εκφραστούν σχετικά με το θάνατο του γονέα τους.

5.1.1. Διεργασία Ανεπίλυτου Πένθους στους Εφήβους που βίωσαν Θάνατο Γονέα στη Παιδική Ηλικία

Η θεωρία της προσκόλλησης του John Bowlby

Κατά τη διάρκεια αυτών των ετών, ο John Bowlby, ο οποίος είχε κάνει εκτεταμένη έρευνα για την προσκόλληση και τον αποχωρισμό, επέκτεινε τη θεωρία του ώστε να συμπεριλάβει την έρευνα για τη μόνιμη απώλεια και το πένθος (Baker 2001). Αν και η θεωρία του Φρόυντ περιέγραφε με ακρίβεια τη διαδικασία του πένθους, ο John Bowlby μέσω της τεκμηριωμένης έρευνας του αμφισβήτησε την εγκυρότητα της εστίασης στην απομάκρυνση από τον αποθανόντα γονέα ως στόχο και του χαρακτηρισμού της αδυναμίας αποδέσμευσης ως παθολογική (όπως αναφέρεται στο Baker, 2001).

Ο Bowlby πίστευε ότι η "ψυχολογική αντίδραση στο τραύμα του αποχωρισμού και της απώλειας είναι βιολογικά προγραμματισμένη και η μεταγενέστερη φάση του πένθους αντιπροσωπεύει τη συνειδητοποίηση ότι η ασφαλής βάση στην οποία ο ενήλικας θα μπορούσε να επιστρέψει για παρηγοριά και προστασία δεν είναι πλέον διαθέσιμη" (D'Elia, 2001). Πίστευε επίσης ότι η κατάσταση του πένθους είναι η διαδικασία κατανόησης του γεγονότος ότι η απώλεια μιας πρωταρχικής φιγούρας προσκόλλησης δεν ήταν μια προσωρινή απουσία, αλλά μια μόνιμη (Archer, 2001).

Η έρευνα του Bowlby διαπίστωσε ότι πολλά υγιή άτομα συνέχιζαν να διαθέτουν συναισθήματα προσκόλλησης στο αγαπημένο τους πρόσωπο ως μέρος της φυσιολογικής διαδικασίας του πένθους (Baker, 2001). Όπως αναφέρεται στο άρθρο του Baker, πίστευε ότι τα παιδιά, όπως και οι ενήλικες, θα μπορούσαν να θρηνούν το θάνατο ενός γονέα είτε με υγιείς είτε με ανθυγιεινούς τρόπους. Στην έρευνά του, ο Bowlby διαπίστωσε ότι τόσο οι ενήλικες όσο και τα παιδιά συνέχιζαν να σκέφτονται το πρόσωπο που αγαπούσαν για πολλά χρόνια μετά το θάνατό του, χωρίς παθολογικά συμπτώματα (Baker, 2001).

Ο Bowlby δήλωσε στο βιβλίο του Attachment and Loss (1980, σ. 100): *"Η αποτυχία να αναγνωρίσουμε ότι η συνεχιζόμενη αίσθηση της παρουσίας του νεκρού ατόμου, είτε ως συνεχής σύντροφος είτε σε κάποια συγκεκριμένη και κατάλληλη θέση, είναι ένα κοινό χαρακτηριστικό του υγιούς πένθους έχει οδηγήσει σε πολλή συγκεχυμένη θεωρητικοποίηση"* (όπως αναφέρεται στο Baker, 2001).

Η θεωρία του για την προσκόλληση αποτελεί τη βάση για την κατανόηση της αντίδρασης των παιδιών στο πένθος, στην απώλεια και τον αποχωρισμό ενός γονέα. Σε μια ασφαλή σχέση προσκόλλησης, τα παιδιά μαθαίνουν ότι η φιγούρα προσκόλλησής τους θα επιστρέψει μετά από έναν προσωρινό αποχωρισμό. Όταν μια προσκολλητική φιγούρα πεθαίνει, η φυσιολογική αντίδραση είναι να αναζητήσουν και να ανακτήσουν το αγαπημένο τους πρόσωπο.

Υγιή πένθος είναι η διαδικασία αποδοχής του γεγονότος ότι ο γονέας δεν επιστρέφει και η εύρεση νέων τρόπων να ενσωματώσουν το αγαπημένο τους πρόσωπο σε έναν κόσμο χωρίς τη φυσική του παρουσία (Field, 2006). Η αναδιοργάνωση της ζωής του ατόμου ώστε να αποδεχτεί αυτή την απώλεια είναι μια πολύ δύσκολη και επώδυνη διαδικασία που θα μπορούσε να οδηγήσει στην ανάπτυξη ψυχιατρικών διαταραχών για ορισμένα παιδιά.

Η Θεωρία των «Συνεχιζόμενων Δεσμών»

Η μετατόπιση από την εστίαση του Φρόιντ στην αποδέσμευση, στις πιο σύγχρονες απόψεις, για τη διατήρηση κάποιας μορφής προσκόλλησης σε ένα αγαπημένο πρόσωπο που έχει πεθάνει, επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από την έρευνα του Bowlby (Stroebe, 2002). Η Δρ. Margaret Stroebe πιστεύει ακράδαντα ότι ο Bowlby "έσωσε" τη θεωρία της έρευνας για το πένθος από τη στενή προοπτική που προσέφερε ο Φρόιντ στην δήλωσή της: "*Θα έφτανα μάλιστα στο σημείο να πω ότι η θεωρία της προσκόλλησης είναι η πιο ισχυρή θεωρητική δύναμη στη σύγχρονη έρευνα για το πένθος...*". (Stroebe 2002, p.130)

Η τρέχουσα θεωρία ότι «*μια συνεχής προσκόλληση στον αποθανόντα μπορεί να αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της επιτυχούς προσαρμογής στο πένθος*» γίνεται όλο και περισσότερο αποδεκτή από θεωρητικούς και επαγγελματίες (Field 2006, p.745). Ο όρος «*συνεχιζόμενοι δεσμοί*»(ΣΔ) εισήχθη το 1996 από τον Dennis Klass και τους συναδέλφους του στο ομώνυμο βιβλίο τους.

Έγραψαν για τη λειτουργία της διατήρησης ενός δεσμού με το αποθανόν αγαπημένο πρόσωπο σε ένα ταξίδι του ατόμου προς την επίλυση του πένθους (Klass, 2006).

Το 1992, σε μια μελέτη πάρθηκαν συνεντεύξεις από 125 αγόρια και κορίτσια, ηλικίας 6 έως 17 ετών, από εβδομήντα οικογένειες με διαφορετικά εισοδήματα και εθνικό υπόβαθρο, που είχαν χάσει ένα γονέα από θάνατο (Silverman, Nickman, & Worden, 1992). Οι συνεντεύξεις σε αυτή τη μελέτη πραγματοποιήθηκαν με τα παιδιά και τους επιζώντες γονείς τους τέσσερις μήνες μετά το θάνατο, και πάλι ένα χρόνο αργότερα, και μετά δύο χρόνια πιο μετά, για να εξεταστεί συγκεκριμένα πώς τα παιδιά παρέμειναν συνδεδεμένα με τον αποθανόντα γονέα. Οι Silverman et al.(1992) διαπίστωσαν ότι τα περισσότερα από τα παιδιά παρέμειναν συνδεδεμένα μέσω "ονείρων, αναμνήσεων σε εγρήγορση και κρατώντας προσωπικά αντικείμενα που ανήκαν στον γονέα". Η μελέτη αυτή διαπίστωσε ότι το 81% των παιδιών πίστευαν ότι ο αποθανών γονέας τους τα παρακολουθούσε και περίπου τα μισά παιδιά ανέφεραν ότι μιλούσαν με τον γονέα τους μέσω των σκέψεων τους.

Οι Silverman et al. (1992) διαπίστωσαν ότι αυτή η εσωτερική σύνδεση με τον αποθανόντα γονέα ήταν πιο ζωντανή και διαδραστική από ό,τι πιστεύαμε προηγουμένως και φάνηκε να βοηθά τα παιδιά να προσαρμοστούν ευκολότερα στη ζωή χωρίς το αγαπημένο τους πρόσωπο. Η αγάπη και η αποδοχή των παιδιών που λαμβάνουν από τους γονείς τους καλλιεργεί την ανάπτυξη της εικόνας του εαυτού τους ως ενός ατόμου που αγαπιέται και είναι αξιαγάπητος. Κατασκευάζοντας ένα εσωτερικό μοντέλο του γονέα τους με το οποίο μπορούν να συνεχίσουν να σχετίζονται μέσω εικόνων και αναμνήσεων μπορεί να είναι ένα υγιές μέρος του πένθους για τα παιδιά.

Αυτή η κατασκευή της εικόνας του χαμένου γονέα συνάδει με την παιδική γνωστική ανάπτυξη και αλλάζει καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν και ωριμάζουν (Silverman et al., 1992). Στην παρούσα μελέτη, οι Silverman et al. διαπίστωσαν επίσης ότι ο ρόλος και η άποψη άλλων μελών της οικογένειας μπορεί να επηρεάσει τη δημιουργία αυτής της εικόνας. Η μελέτη τους υποδηλώνει ότι αυτός είναι ένας σημαντικός τρόπος με τον οποίο τα παιδιά προσπαθούν να κατανοήσουν την απώλειά τους και να διατηρήσουν μια σύνδεση με το αγαπημένο τους πρόσωπο καθώς προσαρμόζονται στη ζωή χωρίς αυτό.

Οι Silverman et al.(1992) διαπίστωσαν ότι αυτά τα παιδιά δημιούργησαν μια σύνδεση με τον αποθανόντα τους γονέα με πέντε τρόπους: "1)καταβάλλοντας προσπάθεια να εντοπίσουν τον αποθανόντα, 2) βιώνοντας πραγματικά τον αποθανόντα με κάποιο τρόπο, 3) ξεκινώντας μια σύνδεση, 4) με την συνέχιση της θύμησης του αποθανόντα γονέα και 5) κρατώντας κάτι που ανήκε στον αποθανόντα". Σχεδόν το 75% των παιδιών ανέφεραν ότι πίστευαν ότι ο γονιός τους βρισκόταν στον "παράδεισο" και παρόλα αυτά τους περιέγραφαν

με χαρακτηριστικά ενός ζωντανού ατόμου και όχι ενός πνεύματος (Silverman et al., 1992). Από τα 125 παιδιά σε αυτή τη μελέτη, το 81% βίωσαν τον γονέα τους πιστεύοντας ότι αυτός ή αυτή τους παρακολουθούσε και περίπου τα μισά από αυτή την ομάδα ένιωθαν φόβο ότι ο αποθανών γονέας τους θα μπορούσε να αποδοκιμάσει τις πράξεις τους. Πάνω από τα μισά παιδιά ανέφεραν ότι βίωναν τον γονέα τους μέσω των ονείρων και μερικά αισθάνθηκαν την παρουσία τους σε μη ζωντανά πράγματα, όπως ο άνεμος.

Η μελέτη αυτή διαπίστωσε ότι το 57% των παιδιών ξεκίνησαν την επαφή με τους γονείς τους μιλώντας τους, λέγοντάς τους για τη μέρα τους ή "επισκεπτόμενοι" τους στο νεκροταφείο, το τελευταίο μέρος όπου τα περισσότερα από αυτά είχαν δει τον γονέα τους. Ο πιο συνηθισμένος τρόπος με τον οποίο τα παιδιά θυμόντουσαν τους γονείς τους ήταν μέσα από τις σκέψεις και τις αναμνήσεις τους. Κάποια από τα παιδιά βρήκαν ανακουφιστικό να κρατούν κάτι προσωπικό που ανήκε στον γονιό τους για να διατηρήσουν έναν τρόπο σύνδεσης μαζί τους. Όσο περνούσε ο καιρός, το αντικείμενο γινόταν περισσότερο αναμνηστικό παρά μια ισχυρή παρουσία του αποθανόντος γονέα τους (Silverman et al., 1992)

Σε μια άλλη μελέτη τα παιδιά ανέφεραν ότι φορώντας ένα ρούχο που ανήκε στον αποθανόντα γονέα τους, τα βοηθούσε να αισθάνονται κοντά του (Lohnes & Kalter, 1994). Ορισμένα από τα παιδιά σε αυτή τη μελέτη ανέφεραν ότι έφτιαχναν δώρα για τους γονείς τους, αλλά δεν μοιράστηκαν αυτή την εμπειρία με τους φίλους τους από φόβο μήπως χαρακτηριστούν "τρελοί".

Άλλα παιδιά στη μελέτη των Lohnes & Kalter προσπαθούσαν να συνδεθούν με τον γονέα τους ισχυριζόμενα ότι είχαν χαρακτηριστικά του αποθανόντος γονέα τους. Η τρέχουσα έρευνα υποστηρίζει την άποψη του Bowlby ότι το υγιές πένθος δεν είναι μια διαδικασία απομάκρυνσης από το αγαπημένο πρόσωπο, αλλά μάλλον ένας μετασχηματισμός και δημιουργία μιας εσωτερικής σχέσης με τον αποθανόντα (Baker, 2001).

5.1.2. Ψυχολογική υποστήριξη του εφήβου

Η ενθάρρυνση των εφήβων να επικοινωνούν τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους, κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου κρίσης, τους παρέχει την απαραίτητη υποστήριξη για να αντιμετωπίσουν το άγχος και τη σύγχυση που προκαλεί η απώλεια.

Όπως αναφέρεται στο άρθρο της Balk (1996), καθήκον των ειδικών ψυχικής υγείας είναι να ενθαρρύνουμε τους εφήβους να εκφράσουν τα βαθύτερα συναισθήματα θυμού και απόγνωσης και να τους προσφέρουμε επαγγελματική βοήθεια εάν αυτό χρειαστεί. Η απώλεια ενός γονέα μπορεί να επηρεάσει την αυτοεικόνα των εφήβων, καθώς παλεύουν με συντριπτικά συναισθήματα εγκατάλειψης, ενοχής, κατάθλιψης, σύγχυσης, μοναξιάς και φόβο. Συχνά έχουν την αίσθηση ότι η ζωή είναι εκτός ελέγχου και υποκύπτουν στην απελπισία. Το πέμπτο καθήκον αυτού του μοντέλου περιλαμβάνει την ανάκτηση της αίσθησης της προσωπικής δύναμης, όπου επιτρέπει στους εφήβους να κάνουν σχέδια και να θέτουν στόχους για το μέλλον. Καθώς επεξεργάζονται αυτό το καθήκον, αποκτούν την αίσθηση της ικανότητας και του ελέγχου της ζωής τους και τείνουν να κατακλύζονται λιγότερο από αρνητικά συναισθήματα

5.1.2.1. Άρνηση

Συχνά ένας έφηβος αρνείται τα συναισθήματα θλίψης ή πένθους σε απάντηση στο θάνατο ενός γονέα. Η άρνηση μπορεί να είναι ο τρόπος τους να προστατεύσουν τον εαυτό τους από το να νιώθουν συγκλονισμένοι από τα συναισθήματά τους και την επιθυμία να

συμμορφωθούν με το είδος συμπεριφοράς που γίνεται αποδεκτό από τους συνομήλικους τους (Lenhardt, 2000).

Δεδομένου ότι η θλίψη και το πένθος θεωρούνται φυσιολογικό μέρος της ζωής και η πλειοψηφία των ατόμων είναι σε θέση να επεξεργαστεί τα στάδια του πένθους χωρίς μακροχρόνιες δυσκολίες, τα μέλη της οικογένειας μπορεί να απορρίψουν τα σημάδια θλίψης σε ένα παιδί και να μην του προσφέρουν την υποστήριξη και τη βοήθεια που χρειάζεται στα πρώτα στάδια του πένθους. Η απώλεια ενός γονέα είναι μία τραυματική εμπειρία για ένα παιδί που έχει τη δυνατότητα να αναπτύξει σοβαρές επιπλοκές ή ψυχολογικά προβλήματα. Οι επαγγελματίες ψυχικής υγείας πρέπει να είναι σε θέση να διακρίνουν τις διαφορές μεταξύ του περίπλοκου και του μη περίπλοκου πένθους, να εντοπίσουν τους παράγοντες κινδύνου και τα συμπτώματα του περίπλοκου πένθους και να κατανοούν τη σημασία της έγκαιρης παρέμβασης για την πρόληψη ή τη θεραπεία του περίπλοκου πένθους (Zhang et al., 2006).

5.1.2.2. Θυμός

Η μελέτη Dowdney επίσης διαπίστωσε ότι οι διαταραχές εξωτερίκευσης, όπως οι επιθετικές και οι συμπεριφορές που εκδηλώνονται, ήταν συχνότερες στα αγόρια και οι εσωτερικευτικές διαταραχές, όπως η κατάθλιψη, αναφέρονταν συχνότερα στα κορίτσια. Οι ερευνητές ανέφεραν επίσης ότι τα δύο τρίτα των παιδιών στη μελέτη αυτή, που διαγνώστηκαν με σοβαρή κατάθλιψη, ήταν κορίτσια και ότι τα ποσοστά της κατάθλιψης αυξάνονταν με την ηλικία του παιδιού (Dowdney, 2000).

Μια άλλη μελέτη ανέφερε ότι τα κορίτσια στην εφηβεία είναι πιο πιθανό να παρουσιάζουν ανεπίλυτη θλίψη ως αντίδραση στο θάνατο της μητέρας τους απ' ό,τι οι έφηβοι γιοι, λόγω της σημασίας των σχέσεων για τη γυναικεία ταυτότητα (Lenhardt, 2000). Όπως αναφέρεται σε αυτή τη μελέτη, τα έφηβα κορίτσια θρηνούσαν περισσότερο και με μεγαλύτερη ένταση από ό,τι τα έφηβα αγόρια. Στο θάνατο μιας μητέρας, μια έφηβη κόρη μπορεί να αισθάνεται πίεση να εκπληρώσει τον μητρικό ρόλο. Μελέτες που αναφέρονται στο Lenhardt et al. διαπίστωσαν ότι τα κορίτσια που έπρεπε να αναλάβουν την ευθύνη επιμέλειας παρουσίαζαν περισσότερο θυμό προς τη νεκρή μητέρα τους. Η μελέτη διαπίστωσε ότι οι έφηβοι γιοι παρουσίαζαν περισσότερο θυμό προς την αποβιώσασα μητέρα στην περίπτωση που ο πατέρας ξανά παντρεύτηκε, γεγονός που μπορεί να είναι αποτέλεσμα του αισθήματος εγκατάλειψης πρώτα από τη μητέρα του και τώρα από τον πατέρα του (Lenhardt, 2000).

Τα συμπτώματα του πένθους μπορεί επίσης να περιλαμβάνουν άρνηση και οργή. Ανεξάρτητα από το αν το πένθος των εφήβων περιπλέκεται και καταλήγει σε ανεπίλυτο πένθος μπορεί να είναι ένα αποτέλεσμα άλλων καθοριστικών παραγόντων. Το επίπεδο ωριμότητας των εφήβων, ο βαθμός της προσκόλλησης στον αποθανόντα γονέα, η παρουσία παθολογικών συμπτωμάτων πριν από του θανάτου, η ικανότητα επικοινωνίας των συναισθημάτων και η υποστήριξη που παρέχεται από τους επιζώντες γονείς και την ευρύτερη οικογένεια θα επηρεάσει την ικανότητά τους να επεξεργάζονται το πένθος με υγιείς τρόπους (Haig, 1990).

Ένας έφηβος στον οποίο δεν παρέχεται η απαραίτητη υποστήριξη κατά τη διαδικασία του πένθους μπορεί να παρουσιάσει αντικοινωνικές ή αυτοκαταστροφικές συμπεριφορές, συμπεριλαμβανομένης της παράνομης χρήσης ναρκωτικών και αλκοόλ, απουσίες από το σχολείο, συμμετοχή σε σεξουαλική δραστηριότητα χωρίς σχέσεις ή απόπειρες αυτοκτονίας (Haig, 1990)

5.1.2.3. Διαπραγμάτευση

Οι Hope & Hodges, (2006) πήραν συνέντευξη από επαγγελματίες κοινωνικούς λειτουργούς που συμβούλευαν θλιμμένα παιδιά και εξέτασαν την τρέχουσα βιβλιογραφία για να μελετήσουν πώς οι συγκεκριμένοι παράγοντες της ηλικίας του φύλου, των συνθηκών του θανάτου και της προσαρμογής του άλλου γονέα επηρέασαν τη διαδικασία του πένθους στα παιδιά και τους εφήβους. Οι περισσότεροι από τους κοινωνικούς λειτουργούς ανέφεραν ότι το επίπεδο προσαρμογής εξαρτάται περισσότερο από τη γνωστική ικανότητα και τη συναισθηματική ωριμότητα του παιδιού σχετικά με την κατανόηση του θανάτου παρά από την πραγματική ηλικία του παιδιού.

Δύο μελέτες ανέφεραν αντικρουόμενα αποτελέσματα όσον αφορά τη σχέση της ηλικίας με την ανάπτυξη ψυχιατρικών διαταραχών (Dowdney, 2000). Σε μία από τις μελέτες διαπιστώθηκε ότι η κατάθλιψη και η ενοχή παρατηρήθηκαν συχνότερα στους εφήβους από ό,τι στην ηλικία των παιδιών του γυμνασίου. Αντίθετα, η άλλη μελέτη διαπίστωσε ότι η ηλικία δεν αποτελούσε παράγοντα στην αναφορά των συμπτωμάτων κατάθλιψης, απόσυρσης, άγχους και σωματικών παραπόνων. Μια πιθανή εξήγηση μπορεί να βρεθεί σε μια μελέτη η οποία ανέφερε ότι, ανεξάρτητα από την ηλικία, το συναισθηματικό επίπεδο και τη γνωστική ανάπτυξη του παιδιού παίζουν επίσης ρόλο η ικανότητα του παιδιού να κατανοεί και να επεξεργαστεί το θάνατο του γονέα (Dowdney, 2000).

5.1.2.4. Κατάθλιψη

Η απόσυρση από τα καθήκοντα της ζωής είναι ένα πρώιμο προειδοποιητικό σημάδι για τους εφήβους που κινδυνεύουν από περίπλοκο πένθος. Τα συμπτώματα μπορεί να παρουσιαστούν στο εργασιακό τους καθήκον με μειωμένες σχολικές επιδόσεις και στο κοινωνικό τους έργο με απομόνωση από τους άλλους.

Η κατάθλιψη, το άγχος και τα συμπτώματα της διαταραχής μετατραυματικού στρες (PTSD) είναι τα πιο συνηθισμένα συμπτώματα του ανθυγιεινού πένθους. Τα στάδια του φυσιολογικού πένθους περιλαμβάνουν πολλά από τα συμπτώματα της μετατραυματικής διαταραχής, αλλά αυτά τα συμπτώματα θα πρέπει να μειώνονται με την πάροδο του χρόνου και η αποδοχή της πραγματικότητας ότι το άτομο έχει πεθάνει θα πρέπει να αυξάνεται.

Τα άτομα που πενθούν και συνεχίζουν να έχουν δυσκολίες προσαρμογής και παρουσιάζουν συμπτώματα μετατραυματικού στρες ή μείζονος καταθλιπτικής διαταραχής μετά από 6 μήνες κινδυνεύουν για σωματική, ψυχική και κοινωνική δυσλειτουργία. (Zhang et al., 2006). Μελέτες έχουν δείξει ότι οι ενήλικες, οι οποίοι δεν έλυσαν ποτέ την απώλεια ενός γονέα όταν ήταν παιδιά, βρίσκονται σε μεγαλύτερο κίνδυνο να αναπτύξουν κατάθλιψη και διαταραχές που σχετίζονται με το άγχος (Kirwin & Hamrin, 2005).

Σε μια μελέτη 24 μαθητών ηλικίας 8 έως 16 ετών που βίωσαν το θάνατο ενός γονέα, το αίσθημα της εγκατάλειψης και η κατάθλιψη ήταν τα δύο κυριότερα συμπτώματα που ανέφεραν τα παιδιά (Freudenberger & Gallagher, 1995). Η απώλεια ενός γονέα είναι μια σοβαρή δοκιμασία που μπορεί να βλάψει την αυτοεκτίμηση των εφήβων. Freudenberger δήλωσε ότι η αυτοεικόνα των παιδιών αυτών διαστρεβλώθηκε με τρεις τρόπους: "1) η υποτιμημένη εικόνα του εαυτού, με έλλειψη αίσθησης της αυτοεκτίμησης, 2) Το συχνά φανταστικά υψηλό ιδεώδες του εγώ, το οποίο φέρει τα χαρακτηριστικά της μεγαλομανίας, όπως συναντάται στις μανιακές καταστάσεις, καθώς και ο εμφανείς αυτοκτονικές τάσεις που

αναπτύσσονται όταν υπάρχει αποτυχία 3) και τέλος, τα βαθιά συναισθήματα εξάρτησης που οδηγούν στο φόβο της σχολικής εργασίας και των εργασιακών προσπαθειών και σε συχνή αποτυχία στις ανθρώπινες σχέσεις".

5.1.2.5. Αποδοχή

Πολλοί από τους κοινωνικούς λειτουργούς που πήραν μέρος σε μια μελέτη δήλωσαν ότι όλοι οι τύποι γονικού θανάτου είναι τραυματικοί για ένα παιδί και δεν ανέφεραν καμία διαφορά στα επίπεδα προσαρμογής μεταξύ αιφνίδιου και αναμενόμενου θανάτου (Hope & Hodge, 2006). Μία από τους κοινωνικούς λειτουργούς ανέφερε ότι, στη δουλειά της, η απώλεια ενός γονέα από αυτοκτονία είναι ο πιο δύσκολος θάνατος για τους ενήλικες και τα παιδιά και επίσης περιπλέκει τη διαδικασία του πένθους. Όλοι οι συμμετέχοντες συμφώνησαν ότι η προσαρμογή του επιζώντος γονέα στην απώλεια έχει τεράστια επίδραση στην ικανότητα του παιδιού να θρηνησει με υγιείς τρόπους και να προσαρμοστεί στη ζωή χωρίς τον άλλο γονέα (Hope & Hodge, 2006). Οι εργαζόμενοι τόνισαν τη σημασία του επιζώντα γονέα να λάβει την απαραίτητη υποστήριξη για τον εαυτό του, ώστε να μπορέσει να βοηθήσει το/τα παιδιά του κατά την διαδικασία του πένθους.

Το παιδί βλέπει τον γονέα ως πρότυπο για το πώς να πενθεί. Οι έφηβοι είναι ιδιαίτερα ευάλωτοι στο να αρνούνται το πένθος τους, ώστε να μην προκαλέσουν περισσότερο πόνο στον γονέα που έμεινε πίσω. Πρέπει να τους δοθεί η άδεια να θρηνησουν και δεν πρέπει να μπουν στο ρόλο του φροντιστή για τον επιζώντα γονέα τους. Όλοι όσοι τους πήραν συνέντευξη συμφώνησαν με την τρέχουσα βιβλιογραφία ότι ο εναπομένον γονέας μπορεί να βοηθήσει καλύτερα τον γιο ή την κόρη του με το να είναι συναισθηματικά διαθέσιμος, ενθαρρύνοντας την ανοιχτή επικοινωνία και αναζητώντας υποστήριξη για το δικό του πένθος. Το πόσο καλά ο επιζών γονέας αντιμετωπίζει το θάνατο του συντρόφου του θα επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό την ικανότητα του παιδιού να θρηνησει και μπορεί να καθορίσει αν το πένθος θα μετατραπεί ή όχι σε τραυματικό πένθος. Οι συνεντεύξεις που διεξήγαγαν οι Stoppelbein και Greening σε μια μελέτη που έγινε το 2000 με παιδιά που πενθούν, έδειξε ότι τα παιδιά που ζουν με γονείς που παρουσιάζουν συμπτώματα μετατραυματικής διαταραχής, αναφέρουν παρόμοια συμπτωματολογία (Hope & Hodge, 2006).

Μια άλλη μελέτη που έγινε το 2002 από τους Raveis, Siegal, & Karus (1999) διαπίστωσε ότι "ένα υψηλότερο επίπεδο ανοικτής επικοινωνίας από τον επιζώντα γονέα σχετίζεται σημαντικά με χαμηλότερα επίπεδα κατάθλιψης και άγχους στα παιδιά που πενθούν" (όπως αναφέρεται στο Hope & Hodge). Άλλες έρευνες που εξέτασαν τις επιπτώσεις του πένθους και της απώλειας στα παιδιά διαπίστωσαν ότι η αιτία και η χρονική στιγμή του θανάτου ενός γονέα έχει βαθύ αντίκτυπο στον τρόπο με τον οποίο λειτουργούν τα παιδιά μέσα από τη θλίψη τους. Το είδος του θανάτου, όπως ο θάνατος λόγω αυτοκτονίας ή τρομοκρατικής επίθεσης, μπορεί να περιπλέξει τη διαδικασία του πένθους για τα παιδιά, καθώς πρέπει επίσης να επεξεργαστούν το τραύμα γύρω από το θάνατο. Μια μελέτη διαπίστωσε ότι περίπου το 50% των παιδιών που πενθούν παρουσιάζουν συμπτώματα κατάθλιψης, άγχους και προβλήματα συμπεριφοράς κατά τη διάρκεια του πρώτου έτους μετά τον θάνατο (όπως αναφέρεται στο McClatchey, 2005). Άλλοι δευτερεύοντες παράγοντες που μπορούν να επηρεάσουν τη διαδικασία του πένθους είναι η αλλαγή στην καθημερινή ρουτίνα, η αποδυνάμωση των οικονομικών πόρων, η μετακόμιση από το σπίτι, το σχολείο ή την πόλη, η οποία μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την απώλεια φιλικών σχέσεων και του δικτύου υποστήριξης (Dowdney, 2000).

Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας που μελετήθηκε από τους Dowdney et al. ήταν η λειτουργία της οικογένειας όσον αφορά την οργάνωση, τη συνοχή και την επικοινωνία της. Εκείνα τα παιδιά που βρίσκονταν στο υψηλότερο επίπεδο κινδύνου για την ανάπτυξη διαταραχής ήταν τα παιδιά από οικογένειες που παρουσίαζαν ιστορικό συγκρούσεων, κακής επικοινωνίας, αποδιοργάνωσης και προηγούμενων προβλημάτων ψυχικής υγείας (Dowdney, 2000). Διαπιστώθηκε επίσης ότι ο κίνδυνος ήταν μεγαλύτερος αν τα παιδιά έχασαν τον γονέα με τον οποίο είχαν τις βαθύτερες και πιο εμπλεκόμενες σχέσεις.

5.2. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥ ΣΤΗΝ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΓΟΝΕΑ

5.2.1. Κοινωνικός Λειτουργός και ενημέρωση γονέων

Ο γονέας μπορεί να μην είναι σε θέση να προσφέρει τη βοήθεια που χρειάζεται ο νέος μέχρι να μπορέσει να αντιμετωπίσει τα δικά του προβλήματα. Άλλοι ενήλικες, συμπεριλαμβανομένων των μελών της ευρύτερης οικογένειας, μπορεί να είναι σε θέση να προσφέρουν το ρόλο ενός φροντιστή και συνδεδεμένου ενήλικα μέχρι ο γονέας να είναι σε θέση να κάνει αλλαγές στη δική του ζωή. Οι καλές διαδικασίες αξιολόγησης στο σημείο επαφής θα εντοπίσουν τυχόν σχέσεις εκτός οικογένειας που αποτελούν βασικούς δεσμούς για το νεαρό άτομο, και αξίζει να ελέγχεται τακτικά η ποιότητα αυτών των δεσμών και άλλων οικογενειακών σχέσεων (Daniel et al., 1999- βλ. παράρτημα III για ένα παράδειγμα αξιολόγησης της ανάπτυξης των εφήβων, συμπεριλαμβανομένων των οικογενειακών δεσμών).

Υπάρχει μια φυσική, ενστικτώδης επιθυμία για συμφιλίωση γονέα και παιδιών, και με νέες δεξιότητες και ωριμότητα ο γονέας μπορεί να είναι σε θέση να κάνει μια νέα αρχή στη διαπαιδαγώγηση του εφήβου του (Larson & Brendtro, 2000). Ορισμένες από τις δεξιότητες και/ή τις πληροφορίες που μπορούν να μεταδώσουν οι επαγγελματίες στον γονέα περιλαμβάνουν (Bamberg et al., 2006- Jesuit Social Services, 2006):

- Ενθάρρυνση του γονέα να αφήσει το παιδί τους να αναλάβει την ευθύνη για τις επιλογές τους, ώστε να έχει την ευκαιρία να μάθει από την εμπειρία του. Ένα παράδειγμα μπορεί να είναι να τον αφήσουν να πληρώσουν μόνος του τα λάθη τους (όταν οι συνέπειες δεν είναι σοβαρές).
- Ενθάρρυνση νέων στρατηγικών για την αντιμετώπιση προβληματικών συμπεριφορών. Για παράδειγμα, ο γονέας μπορεί να χρησιμοποιεί ακατάλληλες στρατηγικές για την τιμωρία του εφήβου, όπως το να το στέλνει στο δωμάτιο του.
- Επαναπροσδιορισμός ορισμένων λιγότερο ακραίων συμπεριφορών ως ανήκουστων στις φυσιολογικές συμπεριφορές του εφήβου (χωρίς όμως να υποβαθμίζεται η επικίνδυνη συμπεριφορά). Η ανάληψη κινδύνου, η επαναστατικότητα και ο πειραματισμός είναι χαρακτηριστικά της εφηβικής ανάπτυξης. Ο γονέας μπορεί ακόμη και να είναι σε θέση να ανακαλέσει κάποιες από τις δικές τους εφηβικές συμπεριφορές.
- Παροχή γενικών πληροφοριών στον γονέα σχετικά με τυχόν υπηρεσίες στις οποίες έχει πρόσβαση ο νέος τους ή παρεμβάσεις που δέχεται. Εύκολα κατανοητές, χωρίς αργκό πληροφορίες σχετικά με την προβληματική συμπεριφορά, όπως η χρήση ναρκωτικών στην εφηβεία, θα βοηθήσουν επίσης στη μείωση των επιπέδων άγχους.
- Επικύρωση των ανησυχιών των μελών της οικογένειας και βοήθεια στον περιορισμό των ενοχών που νιώθουν, επισημαίνοντας ότι υπάρχουν διάφοροι

παράγοντες σε άλλους τομείς της ζωής ενός νέου που μπορούν να συμβάλουν στην επιλογή του να εμπλακεί σε προβληματικές συμπεριφορές, όπως οι συνομήλικοι, το σχολείο ή τα ατομικά χαρακτηριστικά.

- Ενθαρρύνοντας τον γονέα να είναι αυστηρός όσον αφορά τα όρια. Παρόλο που ο γονέας μπορεί να επιθυμεί να εργαστούν για τη βελτίωση των σχέσεων τους με το παιδί του, αυτό δεν σημαίνει ότι πρέπει να ανέχονται την κακοποίηση ή την έλλειψη σεβασμού.
- Διασφάλιση ότι η παρακολούθηση και η εποπτεία των νέων συνεχίζει να αποτελεί βασικό ρόλο του γονέα. Η εποπτεία μπορεί να μειώσει την πιθανότητα ένα νεαρό άτομο να εμπλακεί σε προβληματικές συμπεριφορές (Smart et al., 2003).
- Ενθάρρυνση του γονέα για υιοθέτηση λειτουργικών επικοινωνιακών τεχνικών, όπως ενεργός ακρόαση, κατανόηση, μη κριτική στάση.
- Διασφάλιση ότι ο γονέας εξακολουθεί να φροντίζει τον εαυτό του. Δεν έχουν πλέον τον έλεγχο της συμπεριφοράς του νεαρού ατόμου, και παρόλο που μπορούν να εκφράσουν τους φόβους και τις ανησυχίες τους, η μόνη επιλογή που έχει ο γονέας είναι να επικεντρωθεί στον δικό του ρόλο στη σχέση.
- Διασφάλιση ότι οι παρεμβάσεις είναι πολιτισμικά κατάλληλες, καθώς οι γονικές πρακτικές, οι τρέχουσες εμπειρίες και οι προσδοκίες των νέων θα διαφέρουν για ορισμένους πολιτισμούς. Μια καλή αρχή για πληροφορίες σχετικά με τις οικογένειες άλλων πολιτισμών και τους νέους τους είναι το Κέντρο Πολυπολιτισμικής Νεολαίας.

Προγράμματα γονικής μέριμνας που στοχεύουν σε θετικά αποτελέσματα περιλαμβάνουν σχολικά προγράμματα τα οποία βοηθούν τους μαθητές και τους γονείς να αναπτύξουν γνώσεις, δεξιότητες και δίκτυα υποστήριξης για την προώθηση της υγείας και της ευημερίας κατά τα πρώτα χρόνια της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. (Shortt, Toumbourou, Chapman, & Power, 2006).

5.2.2 Στάση Εφήβου στην Πορεία του για Επαναξιολόγηση της Απώλειας

Η έρευνα που διεξήγαγε ο David Balk (2001) διαπίστωσε ότι το πένθος ήταν μια διαδικασία ωρίμανσης για τους ανθεκτικούς εφήβους, καθώς ανέπτυξαν τη δύναμη να επιμείνουν μέσα από τις δυσκολίες. Οι έφηβοι στην έρευνά του διαπιστώθηκε ότι ήταν πιο στοργικοί με τους άλλους που είχαν βιώσαν παρόμοιο πόνο ή θλίψη από τους συνομηλικούς τους που δεν είχαν ζήσει ένα τραυματικό γεγονός. Ο Baker εξήγησε την ωριμότητά τους λέγοντας: "δεν φεύγουν κυριολεκτικά ή μεταφορικά όταν κάποιος άλλος βρίσκεται σε συναισθηματική δυσφορία" (Baker, 2001 p.62) Για αυτούς τους εφήβους, το πένθος γίνεται καταλύτης για την ανάπτυξη στα καθήκοντα της ζωής

Ένας τομέας έρευνας που αξιολογεί την παρουσία της ελπίδας είναι η εξέταση της επίδρασης των θρησκευτικών πεποιθήσεων στην ικανότητα αντιμετώπισης των εφήβων. Οι έφηβοι έρχονται αντιμέτωποι με την έννοια της πνευματικότητας, καθώς αναλογίζονται ερωτήματα σχετικά με το οριστικό του θανάτου, το νόημα του θανάτου και τη ζωή μετά το θάνατο. Μελέτες έχουν δείξει ότι οι πενθούντες έφηβοι που ανέφεραν ότι είχαν θρησκευτικές πεποιθήσεις είχαν χαμηλότερες μέσες βαθμολογίες στο Beck Depression Inventory σε σύγκριση με εκείνους που δεν είχαν θρησκευτικές πεποιθήσεις (Balk, 1996). Αυτοί οι έφηβοι ανέφεραν ότι αισθάνονταν περισσότερο μπερδεμένοι, αλλά λιγότερο καταθλιπτικοί και φοβισμένοι από άλλους πενθούντες εφήβους.

Μια πιο πρόσφατη μελέτη που ολοκληρώθηκε το 1999, εξέτασε τη "πνευματική και θρησκευτική μεταμόρφωση γυναικών που είχαν χάσει τους γονείς τους ως «έφηβες» (Cait, 2004). Η μελέτη διαπίστωσε ότι οι έφηβοι που έχουν χάσει τους γονείς τους συχνά αναδιοργανώνουν την κοσμοθεωρία και την αίσθηση του εαυτού τους μετά την απώλεια ενός γονέα από το θάνατο. Πολλές από αυτές στρέφονται στις θρησκευτικές πεποιθήσεις για υποστήριξη ως έναν τρόπο να βρουν σκοπό και να βγάλουν νόημα από τον θάνατο.

Η ανάπτυξη της ταυτότητας ενός ατόμου είναι μια δια βίου διαδικασία που επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο το άτομο βλέπει τις εμπειρίες της ζωής, τις σχέσεις και τον κόσμο σε σχέση με τον εαυτό του. Για τους εφήβους, ειδικότερα, ο προσδιορισμός των δικών τους πεποιθήσεων για τον Θεό στην ζωή μπορεί να αποτελεί μέρος της διαδικασίας αποχωρισμού τους από τον γονέα τους. Με το θάνατο του γονέα τους, οι έφηβοι μπορεί να βρίσκουν παρηγοριά στην πίστη των γονέων τους ή να αισθάνονται θυμό απέναντι σε έναν Θεό που επέτρεψε να τους συμβεί αυτό.

Πολλά από τα άρθρα έδειξαν τα οφέλη συγκεκριμένων τύπων θεραπείας για τους εφήβους που έχουν πενήθει. Κατά την ανασκόπηση των μεθόδων θεραπείας που παρουσιάστηκαν, μία τριπλή προσέγγιση φαίνεται να είναι η πιο ευεργετική. Συμπεριλαμβανομένων των ατομικών, οικογενειακών και ομαδικών θεραπειών στο θεραπευτικό σχέδιο ενός παιδιού για την ανάκαμψη θα ήταν η πιο ολοκληρωμένη μέθοδος για την αντιμετώπιση όλων των ζητημάτων που αντιμετωπίζει ένας έφηβος που πενήθει.

Η ατομική θεραπεία προσφέρει στους εφήβους ένα ασφαλές μέρος για να εξερευνήσουν και να εκφράσουν τα συναισθήματα, να θέσουν δύσκολες ερωτήσεις και να επεξεργαστούν το πένθος τους σε ένα θεραπευτικό περιβάλλον. Η οικογενειακή θεραπεία παρέχει χρόνο στους γονείς και τα παιδιά τους να μάθουν για τη διαδικασία του πένθους μαζί και βοηθάει τους γονείς να παρέχουν τη συνεχή απαραίτητη υποστήριξη στα παιδιά τους.

Η ομαδική θεραπεία συνιστάται για να βοηθήσει τους εφήβους να ανακτήσουν την αίσθηση ότι ανήκουν σε μια ομάδα συνομηλίκων και προσφέρει ένα περιβάλλον που ενθαρρύνει την ανάπτυξη νέων φιλικών σχέσεων με παιδιά που κατανοούν τη διαδικασία και τον πόνο του πένθους.

Οι τρέχουσες έρευνες έχουν δείξει τη σημασία της διατήρησης μιας σύνδεσης με τον αποθανόντα γονέα. Ο σύμβουλος μπορεί να το κρατήσει αυτό ως επίκεντρο ενθαρρύνοντας τους εφήβους να γράψουν για τις αναμνήσεις τους ή να δημιουργήσουν ένα βιβλίο με φωτογραφίες και αναμνηστικά του αποθανόντος γονέα (Goldman, 2004). Η δημιουργία μιας αφήγησης με το παιδί για τον αποθανόντα γονέα και το θάνατο μπορεί να βοηθήσει το παιδί να αποδεχτεί την πραγματικότητα της απώλειας και να αρχίσει να αντικαθιστά την φυσική σχέση με μια εσωτερική σχέση.

Η άσκηση αυτή βοηθά τον έφηβο να μιλά με άνεση για την εμπειρία του θανάτου και τον γονέα που έχασε. Η αφήγηση επιτρέπει επίσης στον θεραπευτή να αντιμετωπίσει τυχόν διαστρεβλώσεις που μπορεί να έχει το άτομο που αναζητά βοήθεια σχετικά με τον θάνατο. Ο θεραπευτής χρησιμεύει ως ασφαλές πρόσωπο στο οποίο ο έφηβος μπορεί να μοιραστεί τυχόν ανησυχίες, προβληματισμούς, διαστρεβλωμένες σκέψεις και συναισθήματα.

Το "γνωστικό τρίγωνο", όπως ορίζεται από τους Cohen & Mannarino (2004), είναι η σχέση των σκέψεων, των συναισθημάτων και των πράξεων. Ο θεραπευτής εργάζεται με τους εφήβους για να τους βοηθήσει να κατανοήσουν πώς οι ανακριβείς και αυτοκαταστροφικές σκέψεις τους μπορούν να δημιουργήσουν αρνητικά συναισθήματα, τα οποία μπορούν να προκαλέσουν προβλήματα συμπεριφοράς και δυσκολίες στις σχέσεις. Βοηθώντας τους

πελάτες να αντικαταστήσουν τις αρνητικές σκέψεις με θετικές επιβεβαιώσεις, θα τους βοηθήσει να αντιμετωπίσουν πιο αποτελεσματικά τις δύσκολες καταστάσεις και να ενισχύσουν την αυτοεκτίμησή τους.

Οι Adlerians υποστηρίζουν επίσης την άποψη ότι τα συναισθήματα είναι προϊόν των σκέψεων του ατόμου (Manaster & Corsini, 1982). Όπως αναφέρει όταν οι πελάτες αρχίζουν να κατανοούν την επίδραση που έχουν οι σκέψεις τους στα συναισθήματά τους, συνειδητοποιούν τη δύναμη που έχουν να ελέγχουν τα αρνητικά τους συναισθήματα. Σε μια εποχή που η ζωή ενός εφήβου μοιάζει εκτός ελέγχου, η απόκτηση μιας αίσθησης ενδυνάμωσης μπορεί να αποτελέσει ένα βήμα προς την κατεύθυνση της θεραπείας.

Οι παρεμβάσεις με επίκεντρο το πένθος είναι χρήσιμες για όλους τους εφήβους που βιώνουν μια απώλεια, αλλά η προσθήκη των παρεμβάσεων που επικεντρώνονται στο τραύμα έδειξε σημαντική μείωση της Διαταραχής Μετατραυματικού Στρες (PTSD) και των καταθλιπτικών συμπτωμάτων στους εφήβους αυτής της μελέτης (Cohen & Mannarino, 2004). Στην ατομική θεραπεία, οι έφηβοι ενθαρρύνονται να προσδιορίσουν ένα ευρύ φάσμα συναισθημάτων, συμπεριλαμβανομένων των συναισθημάτων θυμού ή φόβου που μπορεί να θεωρούν ως απαράδεκτα, και να τα εκφράζουν με κατάλληλους τρόπους.

Η θεραπεία με επίκεντρο το τραύμα περιλαμβάνει την εκμάθηση δεξιοτήτων διαχείρισης του στρες και βοηθάει τους εφήβους να αποκτήσουν μια αίσθηση ικανότητας και ελέγχου της αντίδρασής τους σε στρεσογόνα συναισθήματα και καταστάσεις (Cohen & Mannarino, 2004). Οι τεχνικές αυτές μπορεί να περιλαμβάνουν βαθιά αναπνοή, καθοδηγούμενη απεικόνιση, μυϊκή χαλάρωση και θετικές αυτό-επιβεβαιώσεις. Ρωτώντας τους πελάτες για τη συμβολή τους σχετικά με το τι τους αρέσει να κάνουν για χαλάρωση, τους βοηθάει να εμπλακούν σε αυτή την διαδικασία. Ο θεραπευτής ενθαρρύνει τους πελάτες να εφαρμόζουν αυτές τις τεχνικές όταν βρίσκονται υπό πίεση για να ανακαλύψουν αυτές που λειτουργούν καλύτερα.

Ένα από τα πιο ισχυρά εργαλεία που χρησιμοποιούν οι θεραπευτές που ασπάζονται την θεωρία του Adler είναι η "ενθάρρυνση" (Watts & Carlson, 1999). Επικοινωνώντας την πεποίθηση ότι εκείνοι που ζητούν βοήθεια έχουν την ικανότητα να διαχειριστούν τα προβλήματά τους, οι θεραπευτές καλλιεργούν αυτό το πνεύμα ενθάρρυνσης καθώς οι εξυπηρετούμενοι αρχίζουν να πιστεύουν στον εαυτό τους και να κάνουν βήματα προς τη θεραπεία και την ανάρρωση. Η ενθάρρυνση καλλιεργεί την ελπίδα και την αισιοδοξία που δίνει στους ανθρώπους τη δύναμη να επιμείνουν καθώς κινούνται μέσα στα στάδια της διαδικασίας του πένθους.

5.2.3. Έκφραση Συναισθημάτων Όλων των Μελών της Οικογένειας

Η απώλεια ενός συζύγου αναγκάζει τον εναπομείναντα γονέα να πάρει πολλές δύσκολες αποφάσεις που μπορεί να επηρεάσουν οικονομικά και κοινωνικά την οικογένεια (Saldinger, Porterfield, & Cain, 2004). Η σωματική εξάντληση που μπορεί να βιώνει ο γονέας, του αφήνει με λίγη δύναμη για να είναι καλός γονέας. Ο πενθώντας γονέας μπορεί να είναι καταβεβλημένος, να έχει συναισθήματα θυμού, θλίψης, άγχους ή αδυναμίας και μπορεί να αποτραβηχτεί από τα παιδιά του. Την ώρα που τα παιδιά έχουν μεγαλύτερη ανάγκη την υποστήριξη του γονέα τους, μπορεί να διαπιστώσουν ότι ο γονέας τους δεν είναι διαθέσιμος.

Όπως έδειξε η ακόλουθη έρευνα, η πιο σημαντική μεταβλητή για την αποκατάσταση των εφήβων είναι η ικανότητα των γονέων τους να επεξεργάζονται το δικό τους πένθος με υγιείς τρόπους και να δείχνουν υποστήριξη και ενδιαφέρον για το παιδί τους, κατά τη διάρκεια αυτής της δύσκολης περιόδου. Η συμπερίληψη του επιζώντος γονέα σε κάποιες από τις θεραπευτικές συνεδρίες αποτελεί σημαντικό μέρος της ανάκαμψης στο έργο της κοινωνικής ζωής. Ο σκοπός αυτών των συνεδριών είναι η εκπαίδευση των γονέων σχετικά με τη διαδικασία του πένθους και η διευκόλυνση της επικοινωνίας με το παιδί τους. Κατά τη διάρκεια της οικογενειακής θεραπείας, οι γονείς βοηθιούνται να δουν τις συμπεριφορές των παιδιών τους όχι ως "καλές ή κακές", αλλά ως έκφραση της επιθυμίας και της ανάγκης τους να ανήκουν (Manaster & Corsini, 1982). Κατά τη διάρκεια αυτών των συνεδριών τόσο τα παιδιά όσο και οι γονείς ενθαρρύνονται να κάνουν ερωτήσεις ο ένας στον άλλον και να μοιραστούν τις ανησυχίες τους σε ένα ασφαλές περιβάλλον (Cohen & Mannarino, 2004). Αυτές οι οικογενειακές συνεδρίες παρέχουν χρόνο για να εκφράσουν τα συναισθήματα της θλίψης και της απώλειας και να ενωθούν μαζί, να στηρίξουν ο ένας τον άλλον.

Μια άλλη μελέτη διερεύνησε την ικανότητα των γονέων που πενθούν να εκτελούν συγκεκριμένες εργασίες για να δημιουργήσουν ένα υποστηρικτικό περιβάλλον για τα παιδιά τους (Saldinger et al., 2004). Η μελέτη εξέτασε την ικανότητα των γονέων να ενθαρρύνουν τη συνέχιση του δεσμού με τον αποβιώσαντα γονέα, να επικοινωνούν ακριβείς και κατάλληλες πληροφορίες σχετικά με το θάνατο, να εκφράζουν τα συναισθήματά τους ανοιχτά και ειλικρινά, να διατηρήσουν ένα σταθερό οικογενειακό περιβάλλον και να αποκτήσουν την απαραίτητη υποστήριξη για το παιδί τους

Χρειάζεται επίσης να αφιερωθεί χρόνος στα παιδιά σχετικά με τη διαδικασία του πένθους και τον αντίκτυπο που δημιουργείται σε τωρινό και μελλοντικό χρόνο, με στόχο να μειωθούν οι μύθοι και οι παρανοήσεις σχετικά με το πένθος (Tonkins & Lambert, 1996).

Προτάθηκαν οι εξής κατευθυντήριες γραμμές όταν μιλάμε στα παιδιά για τον θάνατο:

1. να απαντάτε στις ερωτήσεις των παιδιών όσο το δυνατόν πιο ειλικρινά και να τους το λένε αν δεν ξέρουν την απάντηση
2. να αφήνουν χρόνο στα παιδιά να επεξεργαστούν τα δεδομένα και να δώσουν τις απαντήσεις τους
3. να αποφεύγουν τους ευφημισμούς
4. να δέχονται τις απαντήσεις των παιδιών, ακόμη και αν αυτές δεν είναι αυτές που περίμεναν
5. μην ωθούν με τη συμπεριφορά τους τα παιδιά προς την απόκτηση μιας ορισμένης στάσης
6. να διαβεβαιώνουν τα παιδιά τους ότι η απώλεια δεν ήταν αποτέλεσμα δικού τους λάθους (Willis, 2002).

Σύμφωνα με τον Finn (2003), οι τέσσερις κύριοι στόχοι για τη χρήση της τέχνης στην ομαδική θεραπεία είναι: η συνειδητοποίηση, η έκφραση ενέργειας και συναισθήματος, η επεξεργασία ενός προβλήματος η δημιουργικότητα και η χαρά. Ο Finn αναφέρει ότι η θεραπεία τέχνης μπορεί να βοηθήσει τα παιδιά να εκφράσουν σκέψεις και συναισθήματα που δεν ήταν σε θέση να εκφράσουν κατά τη διάρκεια αυτής της δύσκολης στιγμής. Καθώς αυτές οι σκέψεις και τα συναισθήματα έρχονται στην επιφάνεια, τα παιδιά μπορεί να απελευθερώσουν τα αρνητικά συναισθήματα που έχουν προσπαθήσει να θάψουν. Ο θεραπευτής είναι τότε σε θέση να βοηθήσει τους εφήβους να επεξεργαστούν αυτά τα συναισθήματα με τους κατάλληλους τρόπους. Η εικαστική θεραπεία μπορεί να αποτελέσει καταλύτη για την επικοινωνία με τον θεραπευτή και μεταξύ των μελών της οικογένειας. Όπως αναφέρεται στο άρθρο του Finn, πολλές μελέτες περιπτώσεων έχουν τεκμηριώσει τη

θετική επίδραση της θεραπείας τέχνης στη μείωση της συμπεριφοράς προβλημάτων σε παιδιά που έχουν βιώσει άλλου είδους τραύματα.

5.2.4 Συμμετοχή στα Τελετουργικά Μνήμης

Δεδομένου ότι οι παραδόσεις και οι τελετουργίες αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του πένθους, ο θεραπευτής θα πρέπει να αποκτήσει γνώσεις σχετικά με την κουλτούρα και τη θρησκεία της οικογένειας όσον αφορά τον θάνατο (Cohen & Mannarino, 2004). Ο θεραπευτής δεν θα πρέπει να κάνει υποθέσεις, αλλά να ρωτήσει την οικογένεια άμεσα ποιες πρακτικές και παραδόσεις είναι σημαντικές γι' αυτήν και ποιες πεποιθήσεις έχουν σχετικά με τον θάνατο. Μόλις λάβει αυτές τις πληροφορίες, ένας "πολιτισμικά ικανός" θεραπευτής θα επικυρώσει και θα ενθαρρύνει την εθνοτική ταυτότητα της οικογένειας και θα τη βοηθήσει να προσδιορίσει τα κατάλληλα συστήματα υποστήριξης και πόρους (Gil & Drewes, 2005).

Εάν ο θεραπευτής συμμετέχει από την αρχή, προτείνεται στα παιδιά να συμπεριληφθούν σε μέρος του σχεδιασμού και της εκτέλεσης της κηδείας (Combrinck & Graham, 2006). Αυτή είναι μια κρίσιμη στιγμή για να νιώσει το παιδί μέλος της οικογένειας και να συμμετέχει στις τελετές, τα τελετουργικά και τις τελετές που προσφέρουν την ευκαιρία να επικοινωνήσει και να επεξεργαστεί τα συναισθήματα του πένθους (Combrinck-Graham, 2006). Ορισμένες οικογένειες μάλιστα δημιουργούν ειδικές τελετουργίες για να "αποχαιρετήσουν τον γονέα", όπως το να πηγαίνουν σε μια ειδική λίμνη και να τοποθετούν μία φωτογραφία του γονέα στο νερό ή το κάψιμο μιας φωτογραφίας για να στείλουν τις στάχτες στο αέρα (Combrinck-Graham, 2006).

Μετά την κηδεία, ένας θεραπευτής μπορεί να ενθαρρύνει την οικογένεια να αφιερώσει χρόνο για να εξετάσει οικογενειακές φωτογραφίες και να θυμηθούν τις στιγμές που πέρασαν με τον αποθανόντα γονέα. Αυτό επίσης παρέχει στον θεραπευτή την ευκαιρία να αντιμετωπίσει και να εξομαλύνει τα αμφιλεγόμενα συναισθήματα που μπορεί να έχουν τα μέλη της οικογένειας σχετικά με τον αποθανόντα (Cohen & Mannarino, 2004). Οικογενειακά μέλη θα πρέπει να ενθαρρύνονται να μιλούν για το πώς μπορεί να βιώνουν την απώλειά σε οικογενειακές συναντήσεις και να συζητήσουν τρόπους που θα βοηθήσουν στην ενθύμηση του αγαπημένου τους προσώπου

Συμπερασματικά

Οι τρέχουσες έρευνες έχουν διαπιστώσει ότι τα παιδιά που έχουν χάσει έναν γονέα από θάνατο μπορεί να κινδυνεύουν να αναπτύξουν ορισμένα παθολογικά συμπτώματα, όπως διαταραχή μετατραυματικού στρες, κατάθλιψη και προβλήματα συμπεριφοράς (Goldman, 2004). Η έρευνα έχει δείξει ότι οι έφηβοι έχουν αυξημένες πιθανότητες να αναπτύξουν ψυχοκοινωνικά προβλήματα εάν δεν υπάρχει υποστήριξη από το οικογενειακό περιβάλλον κι η συμβολή ενός ειδικευμένου επαγγελματία σε θέματα ψυχικής υγείας.

Η εφηβεία είναι ένα δύσκολο στάδιο της ζωής που ορίζεται από πολλές φυσιολογικές και ψυχολογικές αλλαγές. Η απώλεια των γονέων κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου μπορεί να αποδυναμώσει την αυτοεκτίμηση των εφήβων και να αποτρέψει την προσπάθειά

τους για αυτονομία, καθώς καταπιέζουν την φυσική τους τάση απομάκρυνσης από την γονική εξουσία.

Η αντιμετώπιση του πένθους χρειάζεται να γίνεται εγκαίρως προκειμένου τα αποτελέσματα να είναι θετικά και να μην ταλανίζουν τον άνθρωπο μακροπρόθεσμα. Αυτοί οι έφηβοι που καταφέρνουν να αποδεχτούν την απώλεια, συνήθως έχουν ευνοϊκούς περιβαλλοντικούς παράγοντες, όπως θετικές σχέσεις με τον εναπομείναντα γονέα, καλή επικοινωνιακή σχέση με τα μέλη της οικογένειας και αίσθηση του «ανήκειν» σε ένα υποστηρικτικό με κατανόηση περιβάλλον. Οι έφηβοι που αδυνατούν να σταθούν λειτουργικοί ύστερα από ένα εύλογο χρονικό διάστημα μετά από τον θάνατο του γονέα έχουν ανάγκη από την προσφυγή σε υπηρεσίες ψυχικής υγείας.

Οι δευτερεύοντες παράγοντες έχουν σημαντική επίδραση στο κατά πόσον οι έφηβοι είναι σε θέση να κινηθούν επιτυχώς μέσα από τα στάδια του πένθους. Ο σημαντικότερος παράγοντας που επηρεάζει την ικανότητα των παιδιών να επεξεργάζονται το πένθος τους με υγιείς τρόπους, όπως αναφέρεται στην βιβλιογραφία, είναι η συναισθηματική ευημερία του γονέα και η ικανότητά του να υποστηρίζει τα παιδιά κατά τη διάρκεια της διαδικασίας του πένθους. Τέλος, η θεραπεία του πένθους μπορεί να βελτιώσει τις σχέσεις των μελών της οικογένειας και να συμβάλει στην εκμηδένιση δυσλειτουργικών συμπτωμάτων για την ευημερία του ατόμου (Tonkins & Lambert, 1996).

Β΄ ΜΕΡΟΣ: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΜΙΚΡΟΚΛΙΜΑΚΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

6.1 ΣΚΟΠΟΙ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η έρευνα είχε σκοπό τη μελέτη της διεργασίας της απώλειας γονέα σε παιδική ηλικία και τις επιπτώσεις στην εφηβική. Στόχος μας ήταν να διερευνήσουμε αναλυτικά τα κοινωνικοδημογραφικά χαρακτηριστικά (ηλικία, φύλο), τις αντιδράσεις στο συμβάν της απώλειας, τα υποστηρικτικά δίκτυα των παιδιών από το οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον, και τις αλλαγές που υπέστη μακροπρόθεσμα στη ζωή του σαν έφηβος .

6.2 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

Στην έρευνα πραγματοποιήσαμε για την απώλεια γονέα στη παιδική ηλικία και τις επιπτώσεις στην εφηβική, όπου θέσαμε ως άξονες τα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

- Ποιο ήταν το συμβάν της απώλειας και οι πρώτες αντιδράσεις σ' αυτό;
- Ποιες ήταν οι πρώτες αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν στη ζωή του παιδιού και ποια ήταν η αντίδραση του εναπομείναντα γονέα;
- Υπήρξε υποστήριξη από το οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον του παιδιού;
- Ποιες ήταν οι μακροπρόθεσμες αλλαγές στη ζωή του ως έφηβος;

6.3 ΕΙΔΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η παρούσα μελέτη αξιοποίησε ποιοτική έρευνα. Σύμφωνα με τον Ματζούκα (2003) η ποιοτική έρευνα αποσκοπεί στην διερεύνηση και κατανόηση σε βάθος των υποκειμενικών αντιλήψεων και εμπειριών συγκεκριμένων προσώπων αναφορικά με κάποιο κοινωνικό φαινόμενο ώστε να αποκτήσει ο ερευνητής βαθύτερη γνώση σε σχέση για το υπό μελέτη φαινόμενο, η οποία θα περιέχει μια ολιστική ερμηνεία για τους συμμετέχοντες και το περιβάλλον τους αναφορικά με το φαινόμενο που ερευνάται. Τα δεδομένα μπορούν να προέλθουν από συνεντεύξεις, παρατηρήσεις, συμμετοχικές παρατηρήσεις, ιστορίες, αλληλεπιδράσεις, περιπτωσιολογικές μελέτες, προσωπικές εμπειρίες, ιστορίες ζωής, αναλύσεις αρχείων, οπτικό υλικό κι ενδοσκοπήσεις. (http://lab.pe.uth.gr/psych/index.php?option=com_content&view=article&id=87&Item).

6.4 ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΕΙΓΜΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Συνολικά πραγματοποιήθηκαν 12 συνεντεύξεις. Οι μετέφηβοι αποτελούσαν σκόπιμο δείγμα (purposesampling) καθώς επιθυμούσαμε ίδιο αριθμό νεαρών γυναικών και νεαρών ανδρών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση της ηλικιακής ομάδας 20-23 ετών. Εξαιτίας της πανδημίας Covid-19 δεν ήταν δυνατή η διεξαγωγή της έρευνας σε σχετικές υπηρεσίες. Το γεγονός αυτό πρόσθεσε ένα βαθμό δυσκολίας στην διεξαγωγή της έρευνας και έτσι η εύρεση δείγματος έγινε υπό αντίξοες συνθήκες. Η εύρεση των συμμετεχόντων πραγματοποιήθηκε εφαρμόζοντας την δειγματοληψία χιονοστιβάδας, δηλαδή μέσω γνωστών που μας υποδείκνυαν άτομα τα οποία τηρούσαν τα κριτήρια της έρευνας μας.

6.5 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στα πλαίσια της έρευνας μας πραγματοποιήθηκαν ημι-δομημένες συνεντεύξεις με άτομα τα οποία βίωσαν απώλεια γονέα κατά τη διάρκεια της παιδικής τους ηλικίας. Οι ερωτήσεις των συνεντεύξεων είχαν καθοριστεί εκ των προτέρων. Ορισμένες ερωτήσεις κρίθηκαν μη απαραίτητες για κάποιους συμμετέχοντες με αποτέλεσμα να παραλειφθούν. (Robson,2010)

6.6 ΚΩΔΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

Για την ορθότερη κατανόηση και ερμηνεία των δεδομένων μας χρησιμοποιήσαμε τη διαδικασία της κωδικοποίησης. Επεξηγηματικά, σύμφωνα με τους Braun και Clarke (2012) οι κωδικοί αποδίδουν συμβολικά το νόημα ενός χαρακτηριστικού που αναγνωρίζει ο ερευνητής σε κάποιο τμήμα των δεδομένων του και θεωρείται σημαντικό για την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων που μελετά. Παρακάτω παρουσιάζεται η κωδικοποίηση που επιλέξαμε και η οποία ισχύει σε όλη την μελέτη.

Ανδρας → Α

Γυναίκα → Γ

6.7 ΧΡΟΝΙΚΟ ΔΙΑΣΤΗΜΑ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Ο παρακάτω πίνακας παρουσιάζει αναλυτικά το χρονικό διάστημα που χρειάστηκε για να συλλεχθούν τα ερευνητικά δεδομένα. Η ερευνητική ομάδα από τις 15 Μαρτίου έως τις 20 Απριλίου αναζήτησε και βρήκε το απαραίτητο για την διεξαγωγή της έρευνας δείγμα. Από τις 22 Απριλίου έως τις 4 Μαΐου διεξήχθη η πιλοτική έρευνα που αποτελεί μια προκαταρκτική έρευνα μικρότερης κλίμακας. Τέλος από τις 6 Μαΐου έως και 10 Ιουλίου, ξεκίνησε και ολοκληρώθηκε η κύρια ερευνητική μελέτη της πτυχιακής εργασίας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: ΧΡΟΝΟΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΚΑΙ ΜΗΝΕΣ	ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ
Από 15 Μαρτίου 2021 μέχρι 20 Απριλίου 2021	Αναζήτηση και εύρεση του δείγματος
Από 22 Απριλίου 2021 μέχρι 4 Μαΐου 2021	Πιλοτική έρευνα
Από τις 6 Μαΐου 2021 μέχρι 10 Ιουλίου 2021	Έναρξη και ολοκλήρωση της έρευνας

6.8 ΤΡΟΠΟΣ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗΣ ΤΩΝ ΗΜΙ-ΔΟΜΗΜΕΝΩΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ

Σε αρχικό στάδιο, είχε προγραμματιστεί η δια ζώσης διεξαγωγή των ημι-δομημένων συνεντεύξεων από την ερευνητική ομάδα σε συνεργασία με την επιβλέπουσα καθηγήτρια. Ωστόσο, εξαιτίας των αυξημένων κρουσμάτων που καταγράφονταν καθημερινώς και των περιοριστικών μέτρων που τέθηκαν σε ισχύ για τον περιορισμό της πανδημίας SARS-CoV-2, οι μισοί συμμετέχοντες δεν επιθυμούσαν την πραγματοποίηση μιας δια ζώσης συνέντευξης. Έτσι αποφασίστηκε από την ερευνητική ομάδα να προβεί μόνο σε εξ' αποστάσεως ημι-δομημένες συνεντεύξεις. Οι συμμετέχοντες συναίνεσαν να αποτελέσουν μέλος της ερευνητικής μελέτης και επήλθε καταμερισμός της εργασίας. Κάθε φοιτήτρια είχε υπ'ευθύνη της μια εκ των τριών ομάδων και ανέλαβε την διεκπεραίωση των συνεντεύξεων των συγκεκριμένων ατόμων. Μετά την ολοκλήρωση όλων των συνεντεύξεων, όλο το δείγμα συγκεντρώθηκε και μελετήθηκε από την ερευνητική ομάδα με στόχο την ανάλυση των δεδομένων και την διεξαγωγή των ερευνητικών συμπερασμάτων.

6.9 ΠΙΛΟΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Η πιλοτική έρευνα (pilotsurvey) διεξήχθη από τις 22 Απριλίου 2021 έως και τις 4 Μαΐου 2021. Πραγματοποιήθηκε πιλοτική έρευνα σε δύο άτομα, το ένα προερχόμενο από μια μεγάλη πόλη, την Πάτρα και το δεύτερο από την πρωτεύουσα. Η πιλοτική έρευνα αποτελεί έναν προέλεγχο των ερωτημάτων που θα τεθούν μετέπειτα στους ερωτώμενους σε μικρότερη κλίμακα από ότι η κεντρική έρευνα. Στόχος μας ήταν να ελέγξουμε την καταλληλότητα των ερωτήσεων μας και να προλάβουμε πιθανά σφάλματα (<https://www.greelane.com>,2019). Οι ερευνώμενοι στο τέλος της πιλοτικής έρευνας δέχθηκαν ερωτήσεις σχετικά με την λειτουργικότητα των ερωτημάτων που καλέστηκαν να απαντήσουν. Πιο συγκεκριμένα, τους ζητήθηκε να απαντήσουν εάν κρίνουν απαραίτητη την αφαίρεση ή την πρόσθεση ερωτήσεων, εάν οι ερωτήσεις τους φάνηκαν σαφείς και τέλος εάν μπορούσαν να τις απαντήσουν με ευκολία.

6.10 ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΗ ΑΞΙΟΠΙΣΤΙΑΣ ΚΑΙ ΕΓΚΥΡΟΤΗΤΑΣ

Σε μια ερευνητική μελέτη, “η αξιοπιστία (credibility) επιτυγχάνεται όταν αντλούμε κάθε φορά τα ίδια δεδομένα σε επαναλαμβανόμενες παρατηρήσεις του ίδιου φαινομένου”(Babbie , 2018). Ενώ “η εγκυρότητα (validity) αναφέρεται στο βαθμό στον οποίο ένα μέτρο καθρεφτίζει επακριβώς την έννοια που έχουμε σκοπό να εξετάσουμε”(Babbie ,2018). Στην συγκεκριμένη έρευνα, η αξιοπιστία και η εγκυρότητα διασφαλίζεται από το γεγονός πως υπάρχει ίσος αριθμός γυναικών και αντρών συμμετεχόντων που έχουν ως κοινό βίωμα την απώλεια γονέα στην παιδική ηλικία και ανήκαν σε κοντινό ηλικιακό φάσμα (ηλικίες από 20 έως 23 ετών). Επιπροσθέτως, όλες οι ημι-δομημένες συνεντεύξεις διεξήχθησαν εξ αποστάσεως και οι ερωτήσεις ήταν κοινές για όλους τους συμμετέχοντες. Σκοπός της ερευνητικής ομάδας ήταν να επιτύχει την βέλτιστη ομοιομορφία μεταξύ των ημι-δομημένων συνεντεύξεων.

6.11 ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΕΡΕΥΝΑΣ

Σκοπός της εκπόνησης αυτής της πτυχιακής εργασίας ήταν να μελετηθούν οι συνέπειες του θανάτου γονέα που δημιουργούνται στο παιδί κατά την εφηβική ηλικία. Είναι απαραίτητο να υπενθυμίσουμε πως το δείγμα μας για την ερευνητική μας μελέτη, αποτελείται από 10 νεαρά άτομα (στη μετεφηβική ηλικία), τα οποία βίωσαν το θάνατο του γονέα τους στην παιδική ηλικία και μοιράστηκαν μαζί μας, τις συνέπειες της απώλειας μακροπρόθεσμα. Ο αριθμός των συνεντευξιαζομένων δεν δύναται να οδηγήσει σε καθολικά αντιπροσωπευτικά αποτελέσματα, ωστόσο προσφέρει μια "εικόνα" για το θέμα το οποίο μελετούμε.

Οι συνεντεύξεις μας, εξαιτίας της πανδημίας covid-19, πραγματοποιήθηκαν εξ' αποστάσεως. Το γεγονός αυτό, αποτέλεσε ανασταλτικό παράγοντα, ώστε να κατανοήσουμε με μεγαλύτερη ακρίβεια μέσα από εκφράσεις και τις κινήσεις του σώματος των ερωτώμενων, τα συναισθήματα τους. Μια συνέντευξη δια ζώσης πιθανόν να μας έδινε την ευκαιρία να πραγματοποιήσουμε ερωτήσεις που δεν ήταν προγραμματισμένες ή να εμβαθύνουμε ακόμη περισσότερο στις ήδη υπάρχουσες με στόχο να εκμαιεύσουμε περισσότερο χρήσιμο υλικό για την παρούσα έρευνα. Οπότε, τα μέτρα για κοινωνικό περιορισμό, δεν μας επέτρεψαν να πραγματοποιήσουμε τις συνεντεύξεις με τον τρόπο, τον οποίο εξαρχής είχαμε αποφασίσει.

\ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στην παρούσα ποιοτική έρευνα συμμετείχαν δέκα μετέφηβοι ηλικίας 20-23 ετών. Ο αριθμός των νεαρών γυναικών και νεαρών ανδρών, οι οποίοι συνέβαλλαν στην διαπεραίωση της ερευνητικής μας διαδικασίας, ήταν ισόποσος. Όλες οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν μέσω διαδικτυακής βιντεοσυννομιλίας, εξαιτίας των μέτρων προστασίας από την πανδημία Covid-19. Η βιντεοσυννομιλία επιλέχτηκε ως η πιο άμεση με τον συνεντευξιαζόμενο επιλογή. Εν συνεχεία, παρατίθενται τα ερωτήματα και τα αποτελέσματα του εκάστοτε ερωτήματος, όπως προέκυψαν κατόπιν ανάλυσης των συνεντεύξεων. Να διευκρινιστεί πως στις συνεντεύξεις που ακολουθούν το γράμμα (Γ) αντιπροσωπεύει το γυναικείο πληθυσμό του δείγματός μας και το γράμμα (Α) τον ανδρικό πληθυσμό.

7.1 Ευρήματα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1) Χρόνος απεβίωσης γονέα

Η πρώτη ερώτηση που καλέστηκαν οι νεαροί να απαντήσουν, αφορούσε το χρονικό διάστημα που έχει μεσολάβησει από το θάνατο του γονέα. Με βάση τις απαντήσεις, οδηγηθήκαμε στα εξής αποτελέσματα.

- τα 2/10 απάντησαν πριν από 17 χρόνια
- τα 2/10 ανέφεραν πριν από 13 χρόνια
- τα 2/10 δήλωσαν πριν από 10 χρόνια
- το 1/10 ανέφερε πριν από 8 χρόνια
- το 1/10 αποκρίθηκε πριν από 9 χρόνια

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η συντριπτική πλειονότητα των συμμετεχόντων (9/10) έχουν βιώσει την απώλεια του πατέρα τους. Κάνοντας αναδρομή στο θεωρητικό μας κομμάτι, η απώλεια του πατέρα είναι εξίσου σημαντική με αυτή της μητέρας μέσα στην οικογένεια. Έρευνα που πραγματοποιήθηκε στη Αμερική (Marks, Jun & Song, 2007), έδειξε πως η απώλεια του πατέρα για τον γιό «σηματοδοτούσε» σημαντικές αρνητικές συναισθηματικές επιδράσεις στην ψυχική του υγεία.

2) Αιτία θανάτου του εκλιπόντος γονέα

Τα αίτια του θανάτου των εκλιπόντων γονέων σύμφωνα με τις συνεντεύξεις των ερωτηθέντων κατηγοροποιήθηκαν ως εξής:

- Τα 3/10 ανέφεραν το καρκίνο
- Τα 3/10 απάντησαν καρδιακές παθήσεις
- Τα 2/10 ονομάτισαν τα τροχαία ατυχήματα
- Το 1/10 δήλωσε το ανεύρισμα εγκεφάλου
- Το 1/10 αποκρίθηκε πως η αυτοκτονία ήταν η αιτία θανάτου

Παρατηρείται πως στις εννέα από τις δέκα (9/10) απαντήσεις που λάβαμε για συγκεκριμένο ερώτημα , ο θάνατος προήλθε από αίτια , τα οποία δεν άνηκαν στην «σφαίρα ελέγχου» του εκλιπόντος. Ενώ μία συνεντευξιάζουσα (1/10) αποκάλυψε πως ο πατέρας της αποφάσισε να τερματίσει μόνος του την ζωή του.

«Είχε και αυτός πολύ δύσκολα παιδικά χρόνια που δεν είχε καταφέρει να αντιμετωπίσει ψυχολογικά μετέπειτα» , είπε η νεαρή (Γ2).

3)Ανακοίνωση του θανάτου του γονέα

Στην ερώτηση που είχε ως στόχο να μας γνωστοποιήσει ποιο άτομο ανέλαβε το ρόλο να ανακοινώσει το θάνατο , δημιουργήθηκαν δύο κατηγορίες:

- Τα 6/10 των νεαρών αποκρίθηκαν πως ο εναπομένον γονέας προέβη στην ανακοίνωση του δυσάρεστου γεγονότος.
- Ενώ το υπόλοιπο 4/10 ανέφερε πως συγγενικό κοντινό πρόσωπο ανέλαβε την ανακοίνωση του θανάτου.

Η μητέρα ανακοίνωσε τον θάνατο του πατέρα λέγοντας πως: «Ο πατέρας δεν θα είναι σωματικά κοντά μας πια, αλλά θα βρίσκεται πάντοτε στην καρδιά μας»,αναφέρει χαρακτηριστικά η Γ4.

Η πλειοψηφία των γονέων (6/10) επέλεξε να προβούν οι ίδιοι στην αναγγελία του θανάτου του συζύγου στα παιδιά τους. Ενώ οι τέσσερις από τους δέκα (4/10) «μεταβίβασαν» την δυσάρεστη αυτή ευθύνη σε κοντινά τους πρόσωπα προκειμένου να τη γνωστοποιήσουν.Οι λόγοι που οδήγησαν τους γονείς να είναι είτε οι ίδιοι «αγγελιοφόροι» της πένθυμης είδησης ,είτε κάποιο κοντινό πρόσωπο , δεν μπορούν να διερευνηθούν καθώς οι συνεντεύξεις δεν λήφθηκαν από τους ίδιους ,προκειμένου να αιτιολογηθούν τα κίνητρα της επιλογής τους.

4)Πρώτες αντιδράσεις αμέσως μετά την αναγγελία του θανάτου

Οι απαντήσεις των συνεντευξιζόμενων μας οδήγησαν να τις ομαδοποιήσουμε σε τρεις κατηγορίες:

- Τα 4/10 έδωσαν την απάντηση πως ξέσπασαν σε κλάμματα μόλις τους γνωστοποιήθηκε
- Τα 4/10 ανέφεραν πως το σοκ της στιγμής ήταν τόσο μεγάλο που δε μπόρεσαν να αντιδράσουν αμέσως
- Τα 2/10 δήλωσε πως δεν θυμάται

«Ούρλιαζα αυτό θυμάμαι, έκλαιγα μέχρι που λιποθύμησα. Δεν μπορούσα να το πιστέψω ότι μιλάει για τη δική μου μητέρα. Πονούσε το σώμα μου, πονούσε στα αλήθεια η ψυχή μου. Εκείνη τη στιγμή ένιωθα πως πεθαίνω κι εγώ μαζί της», αναφέρει η Γ2.

«Με το που μου το είπε ένιωσα το σώμα μου να παγώνει, είχα υποστεί ισχυρό σοκ δεν ήξερα τι έπρεπε να κάνω και πώς να αντιδράσω», απάντησε ο Α3.

5) Συναισθηματική κατάσταση με την ενημέρωση του συμβάντος

Από το σύνολο των ερωτηθέντων σχετικά με τη συναισθηματική κατάσταση τους όταν ενημερώθηκαν για το συμβάν του θανάτου ,τα ευρήματα ανέδειξαν πως:

- Τα 4/10 ανέφεραν έντονη θλίψη
- Τα 2/10 δεν δύνανται να θυμηθεί
- Τα 4/10 υποστηρίζαν πως βρίσκονταν σε κατάσταση σοκ όπου αρνούνταν τη πραγματικότητα και δεν μπορούσαν να αποδεχτούν το γεγονός

«Τα συναισθήματα μου ήταν περίεργα. Ήταν τόσο σύντομο το διάστημα της ασθένειας και της νοσηλείας στο νοσοκομείο(όπου απεβίωσε) που δεν μπορούσα να το πιστέψω. Ένιωθα πως είναι ψέμα, ένα κακό όνειρο που θα ξυπνήσω, μια απόλυτη άρνηση της θλιβερής πραγματικότητας», υποστήριξε η ερωτώμενη Γ3.

«Τα συναισθήματα ήταν περίεργα και απροσδιόριστα για τέτοια ηλικία γιατί δεν ήξερα τι σημαίνει απώλεια, το μόνο που ήξερα ήταν ότι δεν ήθελα κανέναν να με πει ορφανό.Δεν είχα την καθαρή εικόνα τι συνέβαινε στην πραγματικότητα.» δήλωσε η Γ4.

«Δεν ένιωθα τίποτα εκείνη τη στιγμή...ήτανε σαν να μην το άκουσα. Από εκείνη τη στιγμή και για τα επόμενα 3 χρόνια έχω κενό μνήμης. Θυμάμαι ελάχιστα πράγματα για αυτό το χρονικό διάστημα», υποστήριξε ο Α3.

Η άρνηση αποτελεί την πρώτη αναμενόμενη αντίδραση στο άκουσμα του θανάτου ενός αγαπημένου προσώπου. Το άτομο που θρηνεί βιώνει έντονο σοκ και αδυνατεί να αποδεχθεί το γεγονός πιστεύοντας πως η είδηση είναι αναληθής. Αρνείται την πραγματικότητα και επιλέγει να θεωρήσει όλη αυτή την κατάσταση ως ένα άσχημο όνειρο που σύντομα θα τελειώσει. Ωστόσο η άρνηση, είναι ένας μηχανισμός, ο οποίος βοηθά το άτομο να «μειώσει» τον αρχικό σαρωτικό πόνο της απώλειας. Η άρνηση και το σοκ αποτελούν «ένα φυσικό αμυντικό μηχανισμό»(Eliot,1946) που ο άνθρωπος κάνει χρήση του προκειμένου να μην τον καταβάλει πλήρως η απώλεια.Παρόλα αυτά όπως αναφέρει και η Elizabeth Kübler-Ross (1969), στο βιβλίο της On Death and Dying, η διαφορετικότητα των ανθρώπων και τα ιδιοσυγκρασιακά χαρακτηριστικά μας, έχει σαν αποτέλεσμα να βιώνουμε με διαφορετικό τρόπο την απώλεια.

6)Συμμετοχή στα τελετουργικά της κηδείας και των μνημοσυνών

Αναφορικά με την παρουσία τους στα λειτουργικά της κηδείας και των μνημόσυνων:

- Τα 7/10 δεν εξέφρασαν την επιθυμία να παρευρεθούν στα τελετουργικά
- Τα 3/10 επέλεξαν να παρευρεθούν

Από τα 7/10 εκείνων που επέλεξαν να απέχουν από τα τελετουργικά γεγονότα ,τα 4/7 αυτών ,ήταν γυναίκες. Το υπόλοιπο 3/7 συμπληρώνουν οι άνδρες. Παρατηρείται πως με μικρή αριθμητική υπεροχή, οι γυναίκες υπερτερούν των ανδρών στην αποχή από τις θρησκευτικές τελετουργίες που είναι αφιερωμένες στην μνήμη του εκλιπόντος.

«Ναι πήγα στην κηδεία και σε όλες τις τελετουργίες που ακολούθησαν. Νομίζω πως στην κηδεία , άρχισα να αντιλαμβάνομαι το τι είχε συμβεί και πως δεν θα γυρίσει πίσω ο μπαμπάς. Θυμάμαι να τον κοιτώ στο φέρετρο και να βουρκώνω έντονα. κάθε φορά που έστρεφα το βλέμμα που προς τη μεριά εκείνη , τα κλάματα γίνονταν ασταμάτητα», λέει η Γ1.

«Στην κηδεία δεν πήγα από δική μου επιλογή, γιατί η τελευταία εικόνα που είχα από τον μπαμπά μου ήταν όταν πήγα στο δωμάτιο του τις τελευταίες ημέρες της ζωής του, αφού έδωσα το τελευταίο μου μάθημα και του είπα πως έγραφα καλά, εκεί μου χαμογέλασε μετά από πολύ καιρό και είπε ήμουν σίγουρος ‘τσακάλι’ οπότε δεν ήθελα να σβήσω αυτήν την εικόνα. Ακόμη και σήμερα η τελευταία εικόνα του στη μνήμη μου είναι με χαμόγελο και σε αυτό δε με πίεσε ούτε η μητέρα μου. Πήγα όμως στο μνημόσυνο, στο οποίο δεν ήθελα να μιλήσω σε κανέναν που ένοιωθα να με κοιτάει με οίκτο» , χαρακτηριστικά η Γ3 μοιράστηκε μαζί μας.

«Ναι πήγα στη κηδεία και στα μνημόσυνα. Δεν είχα πλησιάσει το φέρετρο. Λόγω του ατυχήματος είχε παραμορφωθεί και δεν επιτρεπόταν να το ανοίξουμε. Έμεινα μόνο κατά τη διάρκεια της λειτουργίας και όχι στην ταφή», Ο ερωτηθείς Α1 ανέφερε.

7)Αλλαγή κατοικίας ή σχολικού περιβάλλοντος

Η επομένη ερώτηση στην οποία καλέστηκαν να αποκριθούν οι νεαροί αφορούσε την πραγματοποίηση αλλαγής είτε κατοικίας είτε σχολικού περιβάλλοντος εξαιτίας της απώλειας που βίωσαν.

- Η πλειοψηφία των ερωτώμενων (8/10) απάντησαν αρνητικά στην ερώτηση μας
- Ενώ τα 2/10 των αποκριθέντων ,έδωσε θετική απάντηση στο ερώτημα μας.

Να επισημανθεί πως στις θετικές απαντήσεις που λάβαμε , η μία συνεντευξιόζουσα (Γ2) ανέφερε πως η αλλαγή οικίας ,ήταν πολύ σύνηθες για αυτήν . Δεν ήταν η πρώτη φορά που χρειάστηκαν να προβούν σε μετακόμιση. Ωστόσο την συγκεκριμένη φορά ,της προκαλέθηκαν αρνητικά και στρεσογόνα συναισθήματα .

«Αλλάξαμε οικία. Γενικά αλλάξαμε οικίες συχνά ωστόσο αυτές οι συχνές .Με αγχώνουν.Νομίζω πως πρόκειται να συμβεί κάτι πολύ κακό»,παραδέχτηκε η Γ2.

Όσο αναφορά την δεύτερη θετική απάντηση στο ερώτημα μας , ο νεαρός άνδρας (Α5), υποστήριξε πως πραγματοποιήθηκε αλλαγή οικίας ,όχι ωστόσο αμέσως μετά το συμβάν ,αλλα ύστερα από τρία χρόνια.

8)Εκλαιγες συχνά τους πρώτους μήνες;

Σε αυτό το σημείο , παρατηρήσαμε πως οι ερωτήσεις που ακολουθούν, «ξυπνούν» συναισθηματικά φορτισμένες αναμνήσεις για τους ερωτώμενους. Απαντούν με προθυμία , ωστόσο μας γίνεται αντιληπτό πως οι γραμμές είναι λεπτές ,επομένως χρειάζεται να συνεχίσουμε με προσοχή τις συνεντεύξεις μας. Στόχος μας είναι να αισθάνονται άνετα καθ'όλη την διάρκεια της συνομιλίας και σε καμία περίπτωση να τους γεννηθούν συναισθήματα αμηχανίας.

Στην συγκεκριμένη ερώτηση:

- Τα 8/10 παραδέχτηκαν πως το πρώτο καιρό έκλαιγαν συχνά
- Τα 2/10 απάντησαν αρνητικά στην ερώτηση μας

Να διευκρινίσουμε πως όλες οι γυναίκες έδωσαν θετική απόκριση στο ερώτημα μας. Ακόμη παρατηρήθηκε πως οι τρεις (3) άνδρες που απάντησαν καταφατικά , παραδέχτηκαν πως έκλαιγαν συχνά ,ωστόσο το απέφευγαν μπροστά σε άλλους ανθρώπους. Δεν ήθελαν να δείξουν «αδυναμία». Αναλυτικότερα, σύμφωνα με τη κοινωνικο-ψυχολογική έρευνα των στερεοτύπων, ο άνδρας στο βίωμα ενός θανάτου οφείλει να παρουσιάσει μια ψύχραιμη συμπεριφορά ενώ στον αντίποδα η γυναίκα έχει την δυνατότητα να εκφράσει τα συναισθήματα της και την έντονη θλίψη της για το θάνατο του αγαπημένου της προσώπου (Parkes&Weiss, 1983).

«Ναι αλλά όχι σε άλλους μπροστά. Έκλαιγα αποκλειστικά και μόνο στο δωμάτιο μου χωρίς την παρουσία άλλου. Δεν ήθελα να δείχνω τα συναισθήματα μου», απαντά ο Α3.

«Στους υπόλοιπους και έξω από το δωμάτιο έδειχνα μια χαρά, δυνατός, στιγμές όταν ήμουν μόνος μου έκλαιγα. Συμπεριφερόμουν έτσι γιατί ήθελα να μου συμπεριφέρονται με δίκαιο τρόπο. Να μην λένε οι άλλοι ότι λόγω αυτό που με έτυχε έχω ευνοϊκή μεταχείριση», είπε ο Α4.

Αναφορικά με τις αρνητικές απαντήσεις , ο αποκρινόμενος Α1 ειπε χαρακτηριστικά *«Δεν είχα αντιληφθεί πως είχε φύγει ο μπαμπάς για πάντα ,γιατί νομίζω πως όχι δεν έκλαιγα συχνά»*. Η συνειδητοποίηση του γεγονότος φαίνεται πως δεν επήλθε αμέσως μετά την ανακοίνωση του θανάτου.

9) Συχνή ύπαρξη σκέψεων ή όχι που αφορούσαν τον εκλιπόνταΣτην συγκεκριμένη ερώτηση , όλοι οι συνεντευξιαζόμενοι(10/10) έδωσαν θετική απάντηση. Παραδέχτηκαν πως η ενασχόληση του μυαλού με σκέψεις που αφορούσαν τον εκλιπόντα γονέα το πρώτο διάστημα ήταν αρκετά συχνή.

«Ο μπαμπάς μου ήταν το πρόσωπο που θαύμαζα πιο πολύ από όλους. Συχνά τον αναλογιζόμουν , έφερνα στιγμές μας στο μυαλό μου . Δεν ήθελα να ξεχάσω. Προσπαθούσα να κάνω τον εαυτό μου να μην ξεχάσει καμιά ανάμνηση μαζί του. Τον ζωγράφιζα και ορισμένες φορές του έγραφα ορισμένα μικρά σημειωματάρια ,εκφράζοντας του την αγάπη μου», δήλωσε η Γ1.

«Τον σκεφτόμουν αρκετά συχνά είναι η αλήθεια, σε γιορτές ή και με την παραμικρή αφορμή που μπορεί να τον θύμιζε»,είπε η Γ4.

«Ναι κάθε βράδυ σκεφτόμουν όμορφες στιγμές μας. Έτσι τον ένιωθα πως ήταν πάντα κοντα μου. Βέβαια μετά με έπιανε μια θλίψη επειδή μου έλειπε πολύ», παραδέχτηκε ο Α3.

Οι σκέψεις που έκαναν, γίνεται φανερό πως αφορούσαν όμορφες αναμνήσεις με το γονέα , από τα παραπάνω αποσπάσματα. Βέβαια παρατηρείται πως το όμορφο συναίσθημα που δημιουργούσαν οι χαρούμενες αναμνήσεις , συνοδεύονται και από πικρία.

«Ναι, έφερνα καλές και κακές αναμνήσεις μαζί του. Καλές όπως τη φροντίδα προς έμενα ,την μαγειρική του αλλά ταυτόχρονα κακές όπως το ζύλο ,την δυσοσμία από το τσιγάρο και το αλκοόλ. Είχε και αυτός πολύ δύσκολα παιδικά χρόνια που δεν είχε καταφέρει να τα αντιμετωπίσει ψυχολογικά μετέπειτα. Τα συναισθήματα μου ήταν πάντοτε εναλλασσόμενα προς εκείνον ,μίσος –αγάπη. Εναλλαγές μεταξύ αυτών των δυο. Κοιμόμουν πάρα πολύ και ονειρευόμουν. Η μητέρα μου έδινε ορίσματα φυτικά σκευάσματα (βαλεριάνα) που την είχε προτείνει ο ψυχίατρος για χαλάρωση», αποκρίθηκε η Γ2.

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα , αντιλαμβανόμαστε πως οι αναμνήσεις που φέρνει στο μυαλό της ,εμπεριέχουν και άσχημες καταστάσεις που είχε βιώσει στο παρελθόν εξαιτίας του γονέα που απεβίωσε και της προκαλούν αρνητικά συναισθήματα.

«Ναι αλλά μόνο τις στιγμές που μπορούσα να εκφραστώ ελεύθερα. Αυτό το έκανα γιατί αν τον έφερνα στο μυαλό μου δεν θα μπορούσα να κρατήσω τα δάκρυα μου και δεν ήθελα να συμβεί αυτό μπροστά σε άλλους», διευκρίνισε ο Α4.

Ο συνεντευξιαζόμενος(Α4) φαίνεται πως επιθυμεί να φέρνει στην μνήμη του, όμορφες αναμνήσεις με το αγαπημένο του πρόσωπο , ωστόσο επισημαίνει πως το αποφεύγει ενώπιον άλλων ανθρώπων . Τα δάκρυα που πιθανόν προκληθούν μπροστά σε τρίτους , τον φέρνουν σε αμηχανία.

10) Κλείστηκες στον εαυτό σου;

Στο ερώτημα αυτό , οι νεαροί άνδρες και γυναίκες καλέστηκαν να απάντησουν στο εάν ο θάνατος του γονέα ,τους οδήγησε να εσωτερικεύσουν τα συναισθήματα τους και να κλειστούν στον εαυτό τους.

- Τα 6/10 απάντησαν αρνητικά στο ερώτημα
- Το υπόλοιπο 4/10 παράδεχτηκε πως υπήρξε περίοδος μετά τον θάνατο κλείστηκε στον εαυτό του

«Ναι, παρα πολύ. Μετά από αυτό θύμωνα πολύ εύκολα και χαλούσα φιλίες. Δεν είχα αυτοσυγκράτηση. Τα έπαιρνα όλα προσωπικά. Με τον καιρό κατάφερα να το ελέγξω αυτό. Καταλάβαινα πως αυτή η συμπεριφορά μου δημιουργεί προβλήματα στις σχέσεις μου με τους άλλους. Ακόμα κάποιες φορές νευριάζω όχι συχνά αλλά πολύ το ελέγχω», απαντά ο Α5.

«Αρκετά. Είχα ήδη αρχίσει να κλείνομαι καθώς βίωνα bullying και μετα το θάνατο του μπαμπά όλη αυτή η κατάσταση έγινε χειρότερη», είπε η Γ5.

Σε ορισμένες ,λοιπόν, περιπτώσεις ο θάνατος ενός τόσο σημαντικού προσώπου είναι εφικτό να απορρυθμίσει το άτομο ψυχολογικά με αποτέλεσμα να εσωτερικεύει συναισθήματα που βιώνει την συγκεκριμένη στιγμή και να μην δύναται να έχει το πλήρη συναισθηματικό έλεγχο του εαυτού του, όπως φαίνεται από τις απαντήσεις που λάβαμε.

«Όχι, το ακριβώς αντίθετο. Έβγαينا συνέχεια και σε υπερβολικό βαθμό με τους φίλους μου το βράδυ κτλ. Κάναμε διάφορες τρέλες ζούσαμε τη ζωή μας. Βγαίναμε μέχρι αργά το βράδυ αυτό συνέβαινε και πριν το θάνατο του μπαμπά. Μαλώναμε αρκετά για αυτό» , δήλωσε ο Α4.

«Δεν κλείστηκα στον εαυτό μου. Το αντίθετο μπορώ να πω. Έκανα φίλους και παρέες. Όσο ζούσε ο πατέρας μου, ούτε εγώ ούτε η μητέρα μου καλούσαμε στο σπίτι φίλους. Φοβόμασταν πάντα ότι μπορεί να επέστρεφε στο σπίτι όπως επέστρεφε(πιωμένος και επιθετικός) κάθε φορά κι ότι θα γινόμασταν ρεζίλι όπως συνήθιζε να μας κάνει κάθε φορά που έπινε», αποκρίθηκε ο Α2.

Σε δύο από τις τέσσερις περιπτώσεις που απάντησαν αρνητικά στο ερώτημα μας(2/4) , παρατηρήθηκε πως εξαιτίας των μη θερμών πατέρα –παιδιού σχέσεων που επικρατούσαν και πριν το θάνατο του γονέα , συνέβαλλε στο γεγονός οι νεαροί να συνεχίζουν να κοινωνικοποιούνται κανονικά. Στις δηλώσεις του ερωτώμενου Α4 ,παρατηρείται μια υπέρμετρη ανάγκη για κοινωνικοποίηση και διασκέδαση. Ενώ στις απαντήσεις του νεαρού Α2 , ο άσχημος πρώτιστος βίος του πατέρα ,περιορίζει τις κοινωνικές συναναστροφές του παιδιού .Αυτό φαίνεται πως μεταβλήθηκε μετά τον θάνατο του.

11)Πιθανή παραπομπή σε ειδικό ψυχικής υγείας

Οι συνεντευξιαζόμενοι ερώτηθηκαν εάν κρίθηκε αναγκαίο να επισκεφτούν κάποιον ειδικό ψυχικής υγείας ,προκειμένου να δεχτούν συμβουλές για την καλύτερη αντιμετώπιση της στρεσογόνας κατάστασης που κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν οι ίδιοι και οι οικογένειες τους.

- Τα 6/10 δεν επισκέφτηκαν ειδικό ψυχικής υγείας για την διαχείριση του πένθους
- Τα 4/10 έκριναν βοηθητική την παραπομπή σε ειδικό ψυχικής υγείας

«Η μαμά μου μόλις πέθανε ο μπαμπάς πήγε εμένα σε παιδοψυχολόγο προληπτικά για να δει ότι είμαι καλά. Ανησυχούσε πως ο θάνατος επηρέασε εμένα ψυχολογικά», ανέφερε ο Α5.

«Ο πατέρας μου, μου στάθηκε πολύ. Κατάλαβε πως δε μπορούσε μόνος του να με βοηθήσει και απευθύνθηκε σε μία οικογενειακή φίλη που ήταν ψυχολόγος. Το έκανε γιατί ούτε ο ίδιος δεν μπορούσε να με προσεγγίσει ειδικά τους πρώτους μήνες δεν του μιλούσα καθόλου», υποστήριξε η Γ3.

«Όλοι μαζί ποτέ. Ο καθένας ξεχωριστά. Επισκεπτόμουν από μικρή ηλικία μια ψυχολόγο πριν το συμβάν για αλλά προβλήματα που είχαν προκύψει», απάντησε η Γ2.

12)Αλλαγή τρόπου ζωής λόγω μειωμένων οικονομικών απολαβών

Στην συγκεκριμένη ερώτηση , στόχος μας είναι να εξετάσουμε εάν ο θάνατος του γονέα επηρέασε την οικονομική σταθερότητα της οικογένειας.

- Τα 4/10 του δείγματος απάντησε πως δεν αποσταθεροποιήθηκαν οικονομικά μετά την απώλεια του γονέα
- Τα 6/10 των ερωτηθέντων παράδεχτηκαν πως αντιμετώπισαν οικονομικά προβλήματα ,ειδικά το πρώτο διάστημα της απώλειας.

Και οι έξι νεαροί , δύο εκ των οποίων γυναίκες και τέσσερις άνδρες , που βίωσαν οικονομικές δυσχέρειες έχουν κοινό σημείο πως ο πατέρας της οικογένειας ήταν εκείνος που απεβίωσε.

«Ήτανε πάρα πολύ δύσκολα οικονομικά. Πήγαινα και βοηθούσα τη μαμά στη δουλεία της. Είναι καθαρίστρια και επειδή ήταν και μεγάλη σε ηλικία κουραζότανε εύκολα», είπε η Γ5.

Όσο αναφορά το δείγμα που απάντησε αρνητικά (4/10) , δύο (2) εξ αυτών συμπλήρωσαν πως η σύνταξη που έλαβαν από τη απώλεια του πατέρα τους ,ως ανήλικα τέκνα συνέβαλε να μην επέλθει οικονομική δυσκολία . Ταυτοχρόνως η συνεντευξιόζουσα Γ2 υποστήριξε πως η οικονομική τους κατάσταση βελτιώθηκε.

«Δεν άλλαξε ο τρόπος ζωής ,λόγα της σύνταξης που παίρνουμε εξαιτίας του θανάτου του. Βελτιώθηκε η ζωή όσον αναφορά το βιοτικό επίπεδο αφού προηγουμένως ο πατέρας φρόντιζε κυρίως για την κάλυψη αγοράς προσωπικών αντικειμένων όπως τσιγάρα ,ποτό. Ένα μεγάλο ποσό επίσης το στοιχημάτιζε σε τυχερά παιχνίδια», υποστήριξε η Γ2.

- *«Η μητερα ήδη εργαζόταν και εγώ και αδελφός μου είχαμε την σύνταξη του πατέρα μας που δικαιούμασταν λόγω του θανάτου του», είπε η Γ1.*

13)Υποστήριξη από τον εναπομείναντα γονέα

Στην ερώτηση εάν έλαβαν υποστήριξη από τον εναπομείναντα γονέα:

- Οι μισοί εκ των συνεντευξιζόμενων(5/10), από τους οποίους οι τρεις (3) είναι γυναίκες και οι δύο(2) άνδρες απάντησαν πως δεν έλαβαν την στήριξη που προσδοκούσαν από τον εναπομείναντα γονέα το πρώτο διάστημα μετά το θάνατο

- Το άλλο μισό των νεαρών αποκρίθηκαν θετικά στην ερώτηση μας, δηλώνοντας ικανοποιημένοι από την στήριξη που έλαβαν το διάστημα αυτό.

Αυτή η δύσκολη περίοδος συνειδητοποίησης και αποδοχής του λυπηρού συμβάντος για τους εναπομείναντες γονείς ,πιθανόν εξάντλησε τα ψυχικά αποθέματα τους ,έτσι ώστε να μη τροφοδοτήσουν επαρκώς με υποστήριξη τα παιδιά τους.

«Η μητέρα μου θρήνησε πραγματικά για τον πατέρα μου κάτι που ακόμα και τώρα δεν μπορώ να το εξηγήσω. Η ζωή μαζί του ήταν μαρτύριο αλλά μάλλον ήταν πολύ ερωτευμένη μαζί του. Ήταν ερωτευμένη γιατί συγκρατούσε μόνο τις καλές στιγμές και πάντα περίμενε αυτές να επιστρέψουν. Κλείστηκε στον εαυτό της το πρώτο χρόνο. Μετά όταν έπιασε τη δουλειά στο εργοστάσιο και ερχόμενη σ επαφή με κόσμο άρχισε να παίρνει τα πάνω της», δήλωσε ο Α2.

« Η μητέρα μου ήταν παραπάνω από βράχος σε αυτή την κατάσταση, δεν την είδα ποτέ να κλαίει εκτός από τα μνημόσυνα, ποτέ να έχει ακραίες αντιδράσεις και ξεσπάσματα, δεν άφηνε τον εαυτό της γιατί έπρεπε να είναι δίπλα μου. Μόνο στην κηδεία κατέρρευσε, αλλά δεν έλαβε ποτέ καμία αγωγή», ανέφερε η Γ4.

14)Πορεία της σχέσης μεταξύ γονέα και παιδιού μετά το συμβάν (βελτίωση , στασιμότητα, επιδείνωση)

Στην ερώτηση που αφορούσε την πορεία της σχέσης (βελτίωση ,στασιμότητα ή επιδείνωση) μεταξύ γονέα και παιδιού μετά το συμβάν, ανέφεραν πως οι σχέσεις τους:

- Τα 2/10 απάντησε πως παρέμειναν στάσιμες
- Η πλειοψηφία των νεαρών ατόμων (6/10) τρεις εκ των οποίων γυναίκες και τρεις άνδρες, δήλωσαν πως η σχέση τους ξεκίνησε να βελτιώνεται σταδιακά.
- Τα 2/10 υποστήριξαν πως υπήρχαν έντονοι καβγάδες και τσακωμοί τον πρώτο καιρό,ενώ στη μια από αυτές τις περιπτώσεις ο νεαρός ανέφερε και σωματική βία.

«Είχαμε πολλούς καβγάδες και με μεγάλη ένταση, κάποιες φορές στους τσακωμούς μας της έλεγα πως καλύτερα να είχε πεθάνει αυτή ή της έλεγα πως αν ήταν εδώ ο μπαμπάς θα μου έκανε τη χάρη που ζητούσα. Με το καιρό και ειδικά όταν έφνυγα για σπουδες οι σχέσεις μας άρχισαν να βελτιώνονται. Τώρα έχουμε πολύ καλές σχέσεις», ανέφερε η Γ5.

«Με τη μητέρα μου είχα έντονο δέσιμο και αγάπη. Ακόμα και ο πόνος και ο φόβος μας έδενε περισσότερο γιατί και οι δύο προσπαθούσαμε να προστατεύσουμε ο ένας τον άλλον. Ήρθαμε ακόμα πιο κοντά μετά τον θάνατο του πατέρα μου», λέει ο Α2.

15)Αήψη βοήθειας από μητρικούς και πατρικούς γονείς μετά την απώλεια γονέα

- Η συντριπτική πλειοψηφία των αποκρινόμενων (7/10) τέσσερις εκ των ποίων γυναίκες και οι υπόλοιποι τρεις άνδρες, έδωσαν αρνητική απάντηση στην ερώτηση εάν έλαβαν από τους μητρικούς ή τους πατρικούς γονείς βοήθεια μετά την απώλεια του γονέα.

- Τα 3/1 απάντησαν καταφατικά στην ερώτηση, ενώ ένας εξ αυτών παρουσίασε μεγάλη συναισθηματική εγγύτητα με την μητρική μητέρα.

Αναφορικά με την πλειοψηφία που αποκρίθηκε αρνητικά, δικαιολόγησαν το γεγονός αυτό είτε λόγω θανάτου των πατρικών ή μητρικών γονέων πριν τον συμβάν, είτε λόγω γεωγραφικής απόστασης, και σε κάποιες περιπτώσεις λόγω συναισθηματικής απομάκρυνσης των δύο πλευρών.

«Όχι ειδικά από το σοί του μπαμπά μου δεν υπάρχουν ακόμα και σήμερα καλές σχέσεις», δήλωσε ο Α4.

«Οι παππούδες και οι μητρικοί και οι πατρικοί βοήθησαν στην ανατροφή μου κατά πολύ μεγάλο βαθμό. Κυρίως της μητέρας μου καθώς βρίσκονταν στην ίδια πόλη με μας ενώ του πατέρα μου ήταν σε άλλη πόλη, στην Καρδίτσα. Πιστεύω στο πρόσωπο μου έβλεπαν την κόρη τους, τη μαμά μου. Η γιαγιά μου μας καθάριζε μας μαγείρευε ήταν πολύ νέα και μπορούσα να επικοινωνήσω μαζί της», απαντά η Γ2.

16)Ενημέρωση δασκάλου /καθηγητών αναφορικά με τον θάνατο και πιθανή λήψη υποστήριξης από το εκπαιδευτικό προσωπικό

Το συγκεκριμένο ερώτημα τέθηκε με σκοπό να εξετάσσει η ενημέρωση του σχολικού περιβάλλοντος για τις νέες συνθήκες που επικρατούν στην ζωή της οικογένειας και συγκεκριμένα του παιδιού που είναι και το επίκεντρο της έρευνας. Και αν έλαβε γνώση η εκπαιδευτική κοινότητα, προσέφερε την απαιτούμενη υποστήριξη στο νεαρό άτομο;

- Τα 9/10 του δείγματος υποστήριξε πως οι εκπαιδευτικοί τους ενημερώθηκαν για τις νέες ισοροπίες που επικρατούσαν στο οικογενειακό τους περιβάλλον.
- Μόνο το 1/10 απάντησε πως δεν γνωρίζει αν η μητέρα προέβη σε σχετική ενημέρωση.
- Τα 4/10 ανέφεραν πως παρόλο που υπήρξε ενημέρωση για τον θάνατο του γονέα, δεν έλαβαν στήριξη από το εκπαιδευτικό περιβάλλον
- Τα 6/10 απάντησαν πως το εκπαιδευτικό προσωπικό είχε υποστηρικτική διάθεση προς το πρόσωπο τους.
- Τρεις από τους έξι (3/6) που προσεγγίστηκαν με στόχο τη παροχή υποστήριξης, παραδέχτηκαν πως δεν την επιθυμούσαν και προτιμούσαν να μην «διαφέρουν» από τους υπόλοιπους

Παρατηρείται μια προσπάθεια ομοιομορφίας με την υπόλοιπη τάξη, από μεριάς ορισμένων παιδιών. Το ενδέχομενο διαφοροποίησης και διαφορετικής προσέγγισης από τους εκπαιδευτικούς, δεν είναι επιθυμητό.

«Υπήρχε έντονη στήριξη αλλά εγώ μετά δεν την ήθελα νόμιζα πως με λυπούνταν. Δεν ήθελα τα υπόλοιπα παιδιά να νομίζουν πως ευνοούμαι από τους εκπαιδευτικούς», λέει ο Α4.

«Όλοι οι δάσκαλοι είχαν ενημερωθεί. Δεν την ήθελα την υποστήριξη τους. Θα προτιμούσα να μην γνώριζε κανείς τίποτα. Κανείς δεν προσπάθησε να με προσεγγίσει. Δεν με προστάτευσαν ακόμη και όταν είχα χάσει τα μαλλιά μου από την αλωπεκία από σχόλια ή άσχημες πράξεις άλλων παιδιών. Δεν τους ήθελα», απαντά η Γ2.

17) Συμπεριφορά κοντινών φίλων και συμμαθητών

Όπως έχει αναφερθεί και στο θεωρητικό μέρος της πτυχιακής έρευνας , οι φίλοι κατέχουν πολύ σημαντική θέση στην ζωή των νεαρών ατόμων. Τα ευρήματα μας που αφορούν την συμπεριφορά των φίλων και συμμαθητών και πιθανές αλλαγές σε αυτήν ,μετά την ανακοίνωση του θανάτου ,σχηματίστηκαν ως εξής:

- Τα 8/10 νεαρά άτομα απάντησαν πως οι φίλοι τους στήριξαν στην νέα αυτή πραγματικότητα.
- Τα 2/10 ανέφεραν πως δεν υπήρξε αλλαγή στην συμπεριφορά τους.

«Οι κοντινοί φίλοι που ήξεραν ,δεν μου ανέφεραν το γεγονός και οι συμμαθητές μου, πολλοί δεν ήξεραν γιατί δεν ανοιγόμουν και εγώ σε αυτούς για τέτοια θέματα»., απαντά η Γ4.

«Οι μονοι που ηθελα να το μοιρασω και ηθελα να με βοηθησουν. Οι φιλοι μου ειναι παντοτε κοντα μου για να προσφερουν βοήθεια στα προβλήματα που προέκυπταν στην ζωή μου και στήριξη»»,λέει η Γ2.

«Δεν είχα φίλους είχα μόνο γνωστούς. Δεν άλλαξε η συμπεριφορά τους, ήμασταν και μικροί σε ηλικία δεν καταλάβαιναν πολλά σχετικά με το θάνατο»», διευκρίνισε ο Α3.

18) Υποστήριξη από τον αδελφό/ια. Και εάν είναι ο μεγαλύτερος/η χρειάστηκε να προσφέρει υποστήριξη στον αδελφό/ια του;

Επιδιώκοντας να εμβαθύνουμε περισσότερο στις σχέσεις μεταξύ αδελφών ,και πως πιθανότατα αλλάζουν μπροστά σε ένα τέτοιο γεγονός που ταρακουνεί τις ισοροπίες της οικογένειας ,τους θέσαμε τις παραπάνω ερωτήσεις , οι απαντήσεις που λάβαμε , μας οδηγούν στην δημιουργία των παρακάτω κατηγοριών:

- Η πλειοψηφία (6/10) έδωσαν καταφατική απάντηση στο ερώτημα αν δέχθηκε υποστήριξη από τα αδέλφια του
- Τα 2/10 υποστήριξαν πως δεν είχαν ποτέ ιδιαίτερη εγγύτητα μεταξύ τους. Μια εξ αυτών (Γ2) ανέφερε πως τώρα ξεκινούν δειλά δειλά να προσεγγίζουν ο ένας τον άλλον ως αδέλφια. Ενώ ο δεύτερος νεαρός (Α1) απάντησε πως ο μεγαλύτερος αδελφός του ζει και σπουδάζει σε άλλη χώρα ,συνεπώς ποτέ δεν πλησιάστηκαν ιδιαίτερα.
- Και το υπόλοιπο 2/10 δήλωσε πως δεν έχει αδέλφια

«Έχουμε μια απόμακρη σχέση. Δεν ήμασταν ποτέ πολύ κοντά. Τώρα αρχίζουμε να πλησιάζουμε με αργά βήματα ο ένας τον άλλον» λέει , Γ2.

Στο ερώτημα αν οι ίδιοι ως μεγαλύτεροι χρειάστηκε να στηρίξουν το αδελφό/ια τους :

- Τα 4/10 από τους συνεντευξιαζόμενους και πιο συγκεκριμένα οι τέσσερις από τους πέντε(4/5) που απάντησαν καταφατικά στην προηγούμενη ερώτηση , δήλωσαν πως χρειάστηκε να στηρίξουν τα αδέρφια τους συναισθηματικά. Ένας εξ'αυτών (Α4),παράδέχτηκε πως αν και μικρότερης ηλικίας από την αδελφή του , ήταν αυτός που την υποστήριξε.

«Έχω μια αδερφή 2 χρόνια μεγαλύτερη. Παρόλο αυτά εγώ ήμουν αυτός που προστατεύει και εκείνη και τη μαμά. Είμαι ο άντρας του σπιτιού, απαντά ο Α4.

19) Ενδεχόμενο δημιουργίας νέας σχέσης του εναπομείναντα γονέα ή καινούργιος γάμος

- Τα 6/10 απάντησαν αρνητικά στην ερώτηση εάν ο εναπομείναντας γονέας προχώρησε σε μια καινούρια σχέση ήτέλεσε έναν καινούριο γάμο. Τέσσερις εξ αυτών γυναίκες , και οι υπόλοιποι άνδρες
- Το υπόλοιπο 4/10 του δείγματος, έδωσε καταφατική απάντηση στο συγκεκριμένο ερώτημα

Χρειάζεται να σημειώσουμε πως μεταξύ των ερωτηθέντων που οι γονείς τους δεν έχουν προχωρήσει σε επόμενη σχέση μετά το θάνατο του ενός γονέα , μόνο μια συνεντευξιάζουσα (Γ1) του δείγματος απάντησε πως θα ήθελε η μητέρα της να ξαναφτιάξει την ζωή της και πως θα το έβλεπε με θετική ματιά.

Μια ερωτώμενη που έδωσε αρνητική απάντηση στην ερώτηση , σύνεχισε υποστήριζοντας πως δεν θα ήθελε καθώς το ανδρικό φύλο ,την τρομάζει.

«Δεν βρήκε ξανά νέο σντροφο. Είχε έναν φίλο που μας στήριζε και τον αγαπούσαμε αλλα δεν υπήρχε κάτι ερωτικό μεταξύ τους. Ύστερα τσακώθηκαν και δε ξανα ήρθε στο σπίτι. Τον αγαπούσα αυτην τον άνθρωπο πολ. Ωστόσο δεν ήθελα να φέρει η μητέρα μου κανέναν άντρα μέσα στο σπίτι , καθώς για εμένα οι άντρες είναι κάτι τρομακτικό. Τους φοβάμαι», αποκρίνεται η Γ2.

Σχετικά με τις θετικές αποκρίσεις, και οι τέσσερις ανέφεραν νέους συντρόφους, κανείς όμως τέλεση νέου γάμου. Ωστόσο μια ερωτώμενη από τους τέσσερις (1/4) δήλωσε πως ο πατέρας της δεν της γνώρισε ποτέ σύντροφο του και πως ούτε η ίδια το επιθυμεί αν και γνωρίζει την ύπαρξη συντρόφου στην ζωή του πατέρα της.

20)Ποιότητα της σχέσης τους με τον εναπομείναντα γονέα κατά την περίοδο της εφηβείας (βελτίωση ,στασιμότητα ,επιδείνωση)

Στη συνέχεια, οι συνεντευξιαζόμενοι κλήθηκαν να απαντήσουν στην ερώτηση που αφορούσε την ποιότητα της σχέσης τους με τον εναπομείναντα γονέα κατά την περίοδο της εφηβείας(βελτίωση, στασιμότητα, επιδείνωση σχέσης).Σε αυτή την ερώτηση, απάντησαν πως :

- Τα 6/10 του δείγματος αποκάλυψαν πως οι σχέσεις με τους γονείς την περίοδο της εφηβικής περιόδου διατηρήθηκαν σε καλό επίπεδο όπως ακριβώς και πριν . Τα 4/6 ήταν άνδρες και τα 2/6 γυναικές που έδωσαν την συγκεκριμένη απάντηση.
- Τα 2/10 δήλωσαν πως οι σχέσεις τους βελτιώθηκαν,ότα κατανόησε καλύτερα ο ένας την θέση του άλλου
- Ενώ τα 2/10 , γυναίκες στο γένος παραδέχτηκαν πως οι σχέσεις τους επιδεινώθηκαν. Πιο συγκεκριμένα, έντονοι καθημερινοί καβγάδες συνέβαιναν και στις δύο περιπτώσεις, ενώ στην μια περίπτωση χρειάζεται να προσθέσουμε και το πέταγμα πραγμάτων προς τον έφηβο.

«Στην εφηβεία χάθηκε εντελώς η επικοινωνία ανάμεσα μας. Υπήρχαν καθημερινοί καβγάδες και μπορεί να μην μιλούσαμε για μέρες. Δεν μπορούσε να με καταλάβει με τίποτα. Ήταν σαν να μιλούσα σε κουφή», αποκρίθηκε η Γ5.

«Η σχέση με τη μητέρα μου ήταν πάντοτε δυνατή .Ημασταν δίπλα ο ένας στον άλλον γιατί είχαμε περάσει πολλά. Πάντα ένιωθα την ανάγκη να την προστατεύω, από μικρό παιδί. Πρώτα απ'όλα από τον πατέρα μου. Δεν σταμάτησα ποτέ να το κάνω ούτε και στην εφηβεία», είπε ο Α1.

«Ο πατέρας διαχειρίστηκε πολύ σωστά τον θάνατο της μητέρας μου, απέναντι μου. Έκανε ότι περνάει από το χέρι του για να είμαι καλά κάτι που αναγνώριζα από την εφηβική μου ηλικία και το εκτιμούσα και του το έδειχνα», παραδέχτηκε η Γ3.

21)Διατήρηση της επαφής με τους παππούδες του εκλιπόντος γονέος

Στη συνέχεια, ερωτήθηκαν οι μετέφηβοι σχετικά με τη διατήρηση της επαφής με τους παππούδες του εκλιπόντος γονέως.

- Η πλειοψηφία του δείγματος, (8/10) ανέφεραν πως δεν έχουν επικοινωνία με τους παππούδες από την μεριά του εκλιπόντος γονέα. Ωστόσο να επισημάνουμε στο σημείο αυτό πως περίπου οι μισοί από τους οχτώ (4/8) που έδωσαν αρνητική απάντηση στο ερώτημα μας,διευκρίνισαν πως κάτι τέτοιο δεν θα ήταν εφικτό λόγω θανάτου των ίδιων.
- Το υπόλοιπο 2/10 αποκρίθηκε θετικά στην ερώτηση μας.

*«Τους αισθάνομαι σαν δεύτερους γονείς μου»*απαντά η Γ2.

22)Περιγραφή της εφηβείας τους

Η επόμενη ερώτηση αφορούσε την εφηβεία και πως οι ίδιοι θα την περιέγραφαν

- Τα 4/10 των αποκρινόμενων έκαναν λόγο για ήρεμη εφηβεία, χωρίς ιδιαίτερες συναισθηματικές διακυμάνσεις.
- Τα 6/10 (ισόποσος αριθμός γυναικών –ανδρών) των συνεντευξιαζόμενων μίλησε για μια κακή εφηβεία. Συγκεκριμένα αναφέρθηκαν τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

- ✚ Αντιδραστικότητα,
- ✚ Εσωστρέφεια,
- ✚ Bullying από συμμαθητές λόγω των εξωτερικών τους χαρακτηριστικών ή εξαιτίας της απώλειας του γονέα ή εξαιτίας της ομοφυλοφιλίας
- ✚ Αλκοόλ
- ✚ Κακή διάθεση
- ✚ Μειωμένη ενέργεια

«Πάρα πολύ δύσκολή εφηβεία. Έκανα τις τρέλες μου. Έβγαينا με πολλά κορίτσια, έκανα ναργιλέδες, είχα αντιδραστικό στυλ (piercing, imo-goth) και έντονος αλκοολισμός από 14-17 και με λιγότερη ένταση ακόμα και σήμερα», ανέφερε ο Α3.

«Δεν θα την χαρακτήριζα κακή απλά υπήρχαν κάποια προβλήματα λόγω bullying μετά εγώ ξεσπούσα με νεύρα και βία σε εκείνους που μου έκαναν bullying. Ήταν η απάντηση μου δεν ήθελα να με θεωρούν αδύναμο επειδή δεν έχω μπαμπά. Με πείραζε και με θύμωνε πολύ αυτή η έκφραση “δεν έχει μπαμπά” και δεν μπορούσα να ελέγξω τα νεύρα μου», είπε ο Α5.

«Όμορφες αναμνήσεις ,στιγμές δύσκολες , λιγοστές εντάσεις που όμως μας έδεσαν ως οικογένεια. Γνωρίζαμε όλοι τα όρια μας ,δεν παρέμβαινε κανείς στην ζωή του παραπάνω από αυτό που του επιτρεπόταν. Αναζητούμε ο ένας την παρέα του άλλου από επιλογή», λέει η Γ1.

23) Συμπεριφορά κατά τη διάρκεια της εφηβείας τους –Πιθανότητα παραβατικής συμπεριφοράς

Σε αυτό το σημείο τους ρωτήσαμε πως κρίνουν πως ήταν η εφηβεία τους και αν πιθανότατα εμφάνισαν κάποια παραβατική συμπεριφορά.

- Τα 4/10 , δύο εξ'αυτών άνδρες και δύο γυναίκες, ανέφεραν πως είχαν μια καλή , σχετικά ήρεμη εφηβεία. Από το συγκεκριμένο ποσοστό κανένας δεν ανέφερε την παρουσίαση παραβατικής συμπεριφοράς.
- Τα 6/10 του δείγματος (τρεις γυναίκες και τρεις άνδρες), απάντησαν πως είχαν μια δύσκολη εφηβεία. Ειπώθηκαν:

- ✚ η εσωστρέφεια
- ✚ θέματα υγείας (αλωπεκία) που δυσκόλεψαν την ύπαρξη μιας ομαλής εφηβείας
- ✚ προσωπικές ανασφάλειες
- ✚ καταθλιπτικά συναισθήματα
- ✚ κρίσεις πανικού
- ✚ Bullying από συμμαθητές λόγω των εξωτερικών τους χαρακτηριστικών ή της απώλειας του γονέα ή εξαιτίας της ομοφυλοφιλίας
- ✚ αλκοολ

✚ αντιδραστικό στυλ ντυσίματος

✚ νεύρα

Από τα παραπάνω ευρήματα οι γυναίκες συνεντευξιαζόμενες ανέφεραν τα εξής: θέματα υγείας(αλωπεκία) , τις προσωπικές ανασφάλειες ,το αλκοόλ και τα καταθλιπτικά συναισθήματα.

Ενώ οι άνδρες συνεντευξιαζόμενοι ανέφεραν : την εσωστρέφεια , τις κρίσεις πανικού ,το bullying , το αλκοόλ, αντιδραστικό στυλ ντυσίματος και τα νεύρα.

Το αλκοόλ ήταν μια κοινή απάντηση που δόθηκε και από άνδρες και από γυναίκες.

Από το δείγμα που έκανε λόγο για δύσκολή εφηβεία , δήλωσαν πως εμφάνισαν παραβατική συμπεριφορά οι τέσσερις εξ'αυτών (4/6) που βίωσαν δύσκολη εφηβική περίοδο (τρεις άνδρες και μια γυναίκα). Η γυναίκα ερωτώμενη μίλησε για κατάχρηση αλκοόλ ,ενώ οι άνδρες νεαροί δήλωσαν πως εκδηλώσεις παραβατικής συμπεριφοράς ήταν : η υπέρμετρη χρήση αλκοόλ , η κλοπή χρημάτων από το γονέα, η άσκηση βίας σε συνομηλίκους που τον κορόιδευαν για την απώλεια του πατέρα του.

Μία γυναίκα που εν τέλει δε προέβη σε κάποια παραβατική συμπεριφορά εξέφρασε την επιθυμία της για χρήση αλκοόλ και τις ναρκωτικές συμπεριφορές .Αποτράπηκε ,όπως υποστηρίζει αφού δεν θα ήθελε να έχει τέτοια κακή κατάληξη ο εαυτός της.

«Καταθλιπτική με έντονο το στοιχείο του αλκοόλ. Όταν κανείς δεν ήταν εκεί για εμένα ξέφευγα εκεί. Αλλά ακόμα και με τους φίλους μου πίναμε και έλεγε ο ένας στον άλλον τα προβλήματα του. Πολλές φορές πίναμε και πολύ νωρίς στη μέρα». Λέει η Γ5.

«Υπήρχαν κάποια προβλήματα λόγω bullying μετά εγώ ξεσπούσα με νεύρα και βία σε εκείνους που μου έκαναν bullying. Ήταν η απάντηση μου δεν ήθελα να με θεωρούν αδύναμο επειδή δεν έχω μπαμπά. Με πείραζε και με θύμωνε πολύ αυτή η έκφραση “δεν έχει μπαμπά” και δεν μπορούσα να ελέγξω τα νεύρα μου», απαντά ο Α4.

«Ήμουν πολύ εσωστρεφής, ένιωθα πολύ μόνος πέρασα εφηβική κατάθλιψη πάρα πολύ έντονες κρίσεις πανικού. Δέχτηκα bullying λόγω ομοφυλοφιλίας και είχα και εξάρτηση από το αλκοόλ. Νόμιζα πως ήταν η λύση για όλα τα παραπάνω», δήλωσε ο Α3.

«Όμορφες αναμνήσεις ,στιγμές δύσκολες , λιγοστές εντάσεις που όμως μας έδεσαν ως οικογένεια. Γνωρίζαμε όλοι τα όρια μας ,δεν παρέμβαινε κανείς στην ζωή του παραπάνω από αυτό που του επιτρεπόταν. Αναζητούμε ο ένας την παρέα του άλλου από επιλογή», διευκρίνισε η Γ1.

24)Ανάληψη ρόλου γονεοποιημένου παιδιού μετά το συμβάν απώλειας

➤ Τα 6/10 έδωσαν αρνητική απάντηση στο ερώτημα

- Σχεδόν οι μισοί νέοι (4/10) δύο γυναίκες και δύο άνδρες ,υποστήριξαν πως ανέλαβαν ρόλους που υπό άλλες συνθήκες θα άνηκαν στην σφαίρα ευθύνης του γονέα .

Χρειάζεται να διευκρινίσουμε πως και οι δύο γυναίκες που απάντησαν θετικά στο ερώτημα μας , δήλωσαν πως επιβαρύνθηκαν με περισσότερες ευθύνες που αφορούσαν το νοικοκυριό του σπιτιού. Σε αντίθεση με τους δύο άνδρες του δείγματος που ανέφεραν πως χρειάστηκε από μικρή ηλικία να αναζητήσουν εργασία ,ώστε να στηρίξουν οικονομικά την οικογένεια.

«Ναι μετά το θάνατο του μπαμπά μου εγώ είμαι ο άνδρας του σπιτιού. Στήριζα σε πολλά πράγματα τη μαμά. Συζητούσαμε όλα τα προβλήματα που αντιμετώπιζε. Στήριζα οικονομικά σε όλα», απαντά ο Α4.

«Όταν η μητέρα εργαζόταν ,φρόντιζα την μεταφορά και τη προετοιμασία του φαγητού του αδελφού μου για το σχολείο, αλλά μέχρι εκεί που ήξερα και μπορούσα. Όσο μεγάλωνα οι αρμοδιότητες αυξάνονταν διαρκώς και δημιουργούνταν προστριβές με την μητέρα μου. Ήθελα χρόνο για έμενα».δήλωσε η Γ2.

24)Ολοκλήρωση πένθους-Νέες συνθήκες ζωής

Προς το κλείσιμο των συνεντεύξεων , θέσαμε ως τελευταίες μας ερωτήσεις αν θεωρούν πως έχουν ολοκληρώσει το πένθος τους και έχουν προσαρμοστεί στις νέες συνθήκες ζωής . Οι κατηγορίες που δημιουργήθηκαν από τις συνεντεύξεις είναι τέσσερις και παρουσιάζονται ως εξής:

- Οι μισοί των συνεντευξιαζόμενων (5/10) απάντησαν πως θεωρούν πως έχουν ολοκληρώσει το πένθος και έχουν αποδεχτεί το γεγονός . Εξ' αυτών οι τέσσερις είναι γυναίκες και ο ένας είναι άνδρας
- Τα 3/10 των ερωτηθέντων αποκρίθηκαν πως δεν έχουν ακόμη ολοκληρώσει τη διαδικασία του πένθους. Η απάντηση αυτή δόθηκε από άνδρες νεαρούς.
- Το 1/10 δήλωσε πως δεν γνωρίζει αν το πένθος για αυτή έχει ολοκληρωθεί. Την κατηγορία την συμπληρώνει μια γυναίκα.
- Τέλος το 1/10 εξέφρασε πως για αυτόν δεν υπήρχε κανένα πένθος. Πως ο θάνατος ήταν λύτρωση για τον ίδιο.

«Νομίζω πως ναι . Ύστερα από αμέτρητες συζητήσεις με άτομα εμπιστοσύνης και προσωπικής σκέψης , έχω καταλάβει πως ορισμένες καταστάσεις στην ζωή δεν μπορούμε να την ελέγξουμε ,ούτε να τις αποτρέψουμε. Χρειάζεται να τις αντιμετωπίσουμε και να προσπαθήσουμε να ομορφύνουμε τις ζωές μας. Η απώλεια του πάντοτε θα μου προκαλεί μια πικρία για όσες στιγμές θα είχαμε μοιραστεί εάν βρισκόταν κοντά μας , ωστόσο η ζωή κυλάει και εγώ έχω όλη την διάθεση να την ζήσω στο έπακρον», χαμογελώντας είπε η Γ1.

«Δυστυχώς δεν ένιωσα πένθος αλλά λύτρωση. Λυπάμαι που το λέω. Θα προτιμούσα να πονέσω ,να πενήσω, να μου λείπει, να κλάψω. Αλλά δεν με άφησαν οι συνθήκες. Μια φορά θυμάμαι ότι ξέσπασα κι έκλαιγα. Αλλά ήταν δάκρυα πόνου και παράπονου. Ένα γιατί που με έχει στιγματίσει .Γιατί να μην έχω μια καλή ανάμνηση ,γιατί να πονάω για αυτά που έζησα μαζί του κι όχι για τον χαμό του. Σκέφτομαι κάποιες φορές μήπως είμαι κακός άνθρωπος μήπως έχω εγώ το πρόβλημα που δεν αισθάνθηκα θλίψη για τον χαμό του.» ,λέει ο Α2.

«Είναι μια πληγή ανοιχτή .Δεν ξέρω αν φεύγει ποτέ. Σίγουρα απαλύνεται ο πόνος στο πέρασμα του χρόνου, ξεχνιέσαι, γελάς, ζεις. Αλλά είναι οι στιγμές που τη θες κοντά σου είτε στη λύπη είτε στη χαρά και δεν την έχεις και εκεί την ζητάς και δεν την έχεις. Το έχω δουλέψει μέσα μου ,είμαι συνειδητοποιημένη πια .Δεν έχω κι άλλη επιλογή. Προσαρμόστηκα στις νέες συνθήκες. Τώρα αν το πένθος έχει ολοκληρωθεί...Δεν έχω απάντηση να σου δώσω», εξέφρασε η Γ3.

«Όχι πλήρως ,πιστεύω κατα 90%....» , δηλώνει ο Α4.

«Θεωρώ πως ναι αλλά επίσης θεωρώ πως αυτό δεν ξεπερνιέται ποτέ. Η απώλεια πάντα σε πονάει ειδικά κάποιες στιγμές πολύ απλά πρέπει να μάθεις να ζεις με αυτό» λέει η Γ5.

25) Επίσκεψη σε ειδικό ψυχικής υγείας

Η τελευταία ερώτηση των συνεντεύξεων που τους τέθηκε, αφορούσε μια πιθανή επίσκεψη τους σε κάποιον ειδικό ψυχικής υγείας.

- Τα 7/10 των νεαρών απάντησαν αρνητικά στο ερώτημα μας . Από αυτούς οι τρεις είναι γυναίκες και οι τέσσερις άνδρες. Ωστόσο τα 3/7 αυτών (-δύο γυναίκες και ένας άνδρας-) αν και απάντησαν αρνητικά , δήλωσαν πως θα ήθελαν να το πραγματοποιήσουν στο μέλλον . Το 1/7 (άνδρας στο γένος) συμπλήρωσε πως κοντινό φιλικό του πρόσωπο επαγγέλεται ως ειδικός ψυχικής υγείας ,επομένως το συμβουλεύεται όταν χρειάζεται.
- Το υπόλοιπο 3/10 απάντησαν καταφατικά ,εκφράζοντας πως έχουν βοηθηθεί πολύ από αυτήν τους την απόφαση. Την απάντηση αυτή , την έδωσαν δύο γυναίκες και ένας άνδρας.

«Όχι. Δεν ένιωσα την ανάγκη. Έχει περάσει από τις σκέψεις μου. Κάποια στιγμή θα το κάνω , όταν θα νιώθω ότι έχει έρθει η σωστή ώρα. Είμαι σίγουρη θα συνειδητοποιήσω και θα γνωρίσω καλύτερα έμενα», απαντά η Γ1.

«Μετά τον θάνατό της δεν σταμάτησα να πηγαίνω στη ψυχολόγο μου παρά μόνο τώρα ως φοιτήτρια την επισκέπτομαι σπάνια καθώς σπουδάζω σε άλλη πόλη. Με έχει βοηθήσει όχι μόνο στη διαχείριση του θανάτου της μητέρας μου αλλά και στο να μάθω τον εαυτό μου» ,εξέφρασε η Γ3.

«Όχι έχω κολλητή ψυχαναλύτρια και συμβουλευόμαι αυτή όποτε θέλω όπως συνέβαινε και στο παρελθόν. Δεν είμαι αντίθετος στην διαδικασία απλά δεν θεωρώ πως το έχω ανάγκη μέχρι στιγμής»,δηλώνει ο Α4.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8 : ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η συγκεκριμένη ερευνητική μελέτη δημιουργήθηκε με πρωταρχικό μας στόχο να διερευνήσουμε το γεγονός της απώλειας του γονέα για ένα άτομο στην παιδική ηλικία και πως αυτό το συμβάν μπορεί να επηρεάσει μετέπειτα το νεαρό άνθρωπο σε μια ρευστή και μεταβαλλόμενη περίοδο της ζωής του ,όπως είναι η εφηβεία.

8.1 Συμπεράσματα

Έγινε προσπάθεια να αποτυπωθούν μέσω των συνεντεύξεων, οι πρώτες αντιδράσεις των ερωτώμενων τη στιγμή της είδησης του θανάτου . Η πρώτη κρούση της είδησης του θανάτου συνοδεύτηκε από έντονο αρχικό σοκ , ξέσπασμα σε κλάμματα ,ακόμη και μη ένθymηση των πρώτων αντιδράσεων αναφέρθηκε από ορισμένους. Η οικογενειακή και κατ'επέκταση η συναισθηματική ομοιότητα των ερωτηθέντων κλονίστηκε ,με αποτέλεσμα να επικρατεί έντονη αρχική θλίψη για κάποιους ,ενώ άλλοι παραδέχτηκαν πως αδυνατούσαν να αποδεχτούν τη πραγματικότητα, βιώνοντας μία τραγικά δύσκολη κατάσταση,στην οποία είχαν μπλοκάρει συναισθηματικά. Θεωρούσαν την είδηση του θανάτου ψευδή , ένα κακό όνειρο από το οποίο θα ξυπνήσουν. Αξιοσημείωτο είναι πως ορισμένοι συνεχίζουν να μην θυμούνται πως αντέδρασαν και πως ένιωσαν. Αυτό αποδεικνύει πόσο σοκαριστική για το άτομο μπορεί να είναι η ξαφνική ανακοίνωση του θανάτου ενός τόσο κοντινού ανθρώπου, που παρουσιάζονται κενά σημεία στην μνήμη. Σύμφωνα με τον Eliot η άρνηση και το σοκ αποτελούν «ένα φυσικό αμυντικό μηχανισμό» που ο άνθρωπος κάνει χρήση του,προκειμένου να μην τον καταβάλει πλήρως η απώλεια. Επιπροσθέτως και η Elizabeth Kübler-Ross στο βιβλίο της *On Death and Dying*, έκανε αναφορά σε πέντε στάδια που διέρχεται κάθε άνθρωπος , ο οποίος βρίσκεται αντιμέτωπος με την απώλεια κάποιου/ων αγαπημένων προσώπων εκ των οποίων το πρώτο είναι η άρνηση.

Αναφορικά με τη παρουσία των συνεντευξιζόμενων στις θρησκευτικές τελετουργίες, το 70% του δείγματος επέλεξε να μην παρευρεθεί από επιλογή. Σε μία περίπτωση ο εναπομένον γονέας ήταν εκείνος που δεν ενθάρρυνε την παρουσία του παιδιού στις θρησκευτικές τελετουργίες. Έχει εκφραστεί (Monroe B.,1995) , ότι αν οι γονείς είναι ιδιαίτερα ταραγμένοι και πιστεύουν ότι αδυνατούν να φροντίσουν το παιδί τους κατά τη διάρκεια της κηδείας, τότε θα ήταν προτιμότερο να μην παραστεί. Το υπόλοιπο 30% αποφάσισε πως θα ήθελαν να βρίσκονται παρόντες. Αυτό το οποίο κίνησε την προσοχή μας , είναι η δήλωση μια συνεντευξιζόμενης πως όταν παρευρέθηκε στην κηδεία ,ήταν το σημείο εκείνο που άρχισε να αντιλαμβάνεται τι είχε συμβεί. Η παρουσία και η προσωπική βίωση των τελετουργιών που υπάρχουν για την τιμήση του νεκρού, βοηθούν ,όπως παρατηρήθηκε, στην συνειδητοποίηση του θανάτου και της μονιμότητας που την συνοδεύει.Το άτομο αρχίζει να αντιλαμβάνεται αυτή τη σοκαριστική στιγμή που πονά πως η ζωή της οικογένειας έρχεται αντιμέτωπη με αλλαγές και νέα δεδομένα.

«Ναι πήγα στην κηδεία και σε όλες τις τελετουργίες που ακλούθησαν. Νομίζω πως στην κηδεία , άρχισα να αντιλαμβάνομαι το τι είχε συμβεί και πως δεν θα γυρίσει πίσω ο μπαμπάς. Θυμάμαι να τον κοιτώ στο φέρετρο και να βουρκώνω έντονα. κάθε φορά που έστρεφα το βλέμμα που προς τη μεριά εκείνη , τα κλάματα γίνονταν ασταμάτητα», λει η Γ1.

Βάσει των αποτελεσμάτων που λάβαμε , έγινε αντιληπτό πως για τις γυναικές των συνεντεύξεων, ήταν πιο εύκολο να εκφράσουν τη πικρία τους , να την εξωτερικεύσουν ξεσπώντας σε κλάμματα , συγκριτικά με τους άνδρες αποκρινόμενους. Παρουσιάστηκε δυσκολία των περισσότερων ανδρών να δείξουν τα πραγματικά συναισθήματα τους κλαίγοντας ενώπιον άλλων ανθρώπων ,ακόμη και αν αυτοί οι άνθρωποι αποτελούν μέλη της οικογένειας τους. Προτιμούσαν να διοχετεύουν το πόνο, τον οποίον βίωναν ,τις στιγμές που

ήταν μόνοι και δεν τους έβλεπαν. Παραδέχτηκαν πως ήθελαν να φαίνονται δυνατοί και πως δεν επιθυμούσαν να προσθέσουν επιπλέον συναισθηματική φόρτιση στη οικογένεια τους που πενθούσε.

«Ναι αλλά όχι σε άλλους μπροστά. Έκλαιγα αποκλειστικά και μόνο στο δωμάτιο μου χωρίς την παρουσία άλλου. Δεν ήθελα να δείχνω τα συναισθήματα μου», παραδέχεται ο Α3.

Ύστερα στην ερώτηση που αφορούσε την προσωπική ενασχόληση του νου με τον αποθανόντα, όλοι οι ερωτηθέντες αποκρίθηκαν θετικά. Εντύπωση μας προκάλεσε το γεγονός πως η πλειοψηφία των ατόμων (το 80 %) επιλέγει να φέρνει όμορφες στιγμές στην μνήμη του με τον εκλιπόντα γονέα. Όπως είναι φυσικό στην διάρκεια ζωής ενός οικογενειακού συστήματος θα υπάρξουν όμορφες και δύσκολες στιγμές. Μεσα από τις συνεντεύξεις, παρατηρήθηκε πως το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος αναφέρθηκε μόνο σε «καλές» στιγμές με τον γονέα, δείχνοντας τη τάση του ανθρώπου, την εσωτερική ανάγκη να επιλέγει να θυμηθεί θετικά γεγονότα και να ωραιοποιεί μετά το θάνατο ενός σημαντικού προσώπου του, το πρώτιστο βίο.

«Ο μπαμπάς μου ήταν το πρόσωπο που θαύμαζα πιο πολύ από όλους. Συχνά τον αναλογιζόμουν, έφερνα στιγμές μας στο μυαλό μου. Δεν ήθελα να ξεχάσω. Προσπαθούσα να κάνω τον εαυτό μου να μην ξεχάσει καμιά ανάμνηση μαζί του», δηλώνει η Γ1.

Κατόπιν, θέτωντας το ερώτημα εάν υπήρχαν οικονομικά προβλήματα μετά το θάνατο του ενός γονέα, θέλαμε να εξετάσουμε αν το φύλο του εκλιπόντος συσχετίζεται, με μια πιθανή οικονομική αποσταθεροποίηση της οικογένειας. Το 60% που απάντησε πως αντιμετώπισε οικονομικά προβλήματα μετά την απώλεια, μας διευκρίνισε πως ο εκλιπών ήταν ο πατέρας της οικογένειας. Σύμφωνα με την ChildBereavementStudy (Silverman, Nickman, Worden, 1996), η απώλεια του πατέρα σχετίζεται και επηρεάζει τις οικονομικές απολαβές της οικογένειας μετά τον θάνατό του. Στις συγκεκριμένες συνεντεύξεις που λάβαμε και στο ποσοστό των συνεντευξιαζόμενων που αποκρίθηκαν θετικά, η παραπάνω έρευνα επιβεβαιώνεται. Οικονομικές δυσχέρειες υπήρξαν μετά το θάνατο του πατέρα, με αποτέλεσμα δύο συνεντευξιαζόμενοι άνδρες χρειάστηκε να αναζητήσουν εργασία ώστε να στηρίξουν οικονομικά την οικογένεια. Και από την ερώτηση που αφορούσε μια πιθανή ανάληψη γονεοποιημένου ρόλου, φάνηκε πως οι άνδρες αναλάμβαναν την υποστήριξη της οικογενειακής οικονομίας και οι γυναίκες κυρίως αναλαμβάνοντας πρόσθετες εργασίες εντός οικίας.

Σχετικά με την στήριξη που έλαβε το παιδί από τον εναπομείναντα γονέα και την ποιότητα της σχέσης τους μετά την απώλεια, το 50% του δείγματος απάντησε πως έλαβαν πραγματικά την συναισθηματική υποστήριξη που χρειάζονταν από το γονέα τη περίοδο εκείνη. Ενώ ένα 60% των ερωτηθέντων αποκρίθηκε πως μετά το θάνατο του ενός γονέα, οι σχέσεις με το άλλον άρχισαν να βελτιώνονται σταδιακά. Φαίνεται λοιπόν, πως μετά την απώλεια ενός προσώπου κύριας σημασίας για την δομή της οικογένειας, τα μέλη που μένουν πίσω, έχουν τη τάση να «προσανατολίζονται» το ένα προς το άλλο. Αρχίζουν να επιδιώκουν την δημιουργία ισχυρότερων δεσμών μεταξύ τους προκειμένου να αντέξουν την σφοδρή κρούση του θανάτου και τις επικείμενες συνέπειες, χωρίς να επέλθει διάλυση.

«Νομίζω έγινε ακόμη καλύτερη. Μέχρι τότε η προσοχή μου ήταν στραμμένη κυρίως στο πάτερα μου. Μετά από τον θάνατο του, με την μητέρα δεθήκαμε περισσότερο», απάντησε η Γ1.

Η εφηβεία αποτελεί μία μεταβατική περίοδο με έντονες αλλαγές και αναταράξεις. Ο έφηβος αποχαιρετά πια την παιδικότητα του και ξεκινά ένα νέο ταξίδι προς την ενηλικίωση του με πολλές συναισθηματικές διακυμάνσεις. Συγκεκριμένα λοιπόν, η έρευνα δείχνει ότι κατά την περίοδο της εφηβείας που είναι από τη φύση της μια περίοδος έντονων συναισθημάτων,

συνδιαστικά με την απώλεια ενός γονέα ,αρκετοί συμμετέχοντες (40% του δείγματος) παρουσίασαν έντονες συναισθηματικές δυσκολίες με επιθετικές ή/και παραβατικές συμπεριφορές. Συνθέτωντας όλες τις πληροφορίες που μας δόθηκαν στις συνεντεύξεις ,οδηγηθήκαμε στο συμπέρασμα πως πιθανόν συναισθήματα θλίψης, πόνου που αφορούσαν την απώλεια και είχαν καταπνιχθεί σε συνδυασμό με ένα οικογενειακό περιβάλλον που δε κατάφερε να αναπτύξει το κατάλληλο έδαφος συναισθηματικής έκφρασης για το παιδί ,να ήταν οι αιτίες για αυτές τις έντονες αντιδράσεις που βρήκαν τρόπο εξωτερίκευσης μέσω της παραβατικής συμπεριφοράς.

Σύμφωνα με την Elizabeth Kübler -Ross (1969), το τελευταίο στάδιο του πένθους αποτελεί η αποδοχή, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από την έρευνα μας. Οι μισοί συμμετέχοντες δήλωσαν πως αισθάνονται πως έχουν ολοκληρώσει το στάδιο πένθους με την πάροδο του χρόνου. Κοινό σημείο είναι η παραδοχή πως «Μαθαίνω να ζώ με αυτό».Η απώλεια σαν γεγονός τελέστηκε στο παρελθόν, ωστόσο συνεχίζει να τους συντροφεύει εκείνους που το βίωσαν .Γίνεται δηλαδή κομμάτι τους για όλη την υπόλοιπη ζωή. Προχωρούν χωρίς να διαγράφουν από τη μνήμη .Ο χρόνος καταλαγιάζει το πόνο εάν το άτομο επιτρέψει στον εαυτό του να πραγματοποιήσει βήματα ώστε να επέλθει συμφιλίωση με το γεγονός , διαφορετικά λημνάζει.

«Οι άνθρωποι "φευγουν",οταν εμείς τους ξεχνούμε», συγκινημένη απαντά η Γ1.

Κλείνοντας , με βάση τα ευρήματα μας οι πλειοψηφία των συνεντευξιζόμενων (70%) της παρούσας μελέτης δεν απευθύνθηκε σε κάποιον ειδικό προκειμένου να δεχτούν συμβουλευτικές κατευθυντήριες γραμμές αναφορικά με το πένθος. Ωστόσο παρατηρήθηκε πως ορισμένοι έχουν την πρόθεση να προβούν σε κάτι τέτοιο μελλοντικά. Καταλαβαίνουμε από αυτή τη απάντηση πως ακόμη υπάρχουν κατάλοιπα από την απώλεια που πιθανόν δεν τους επιτρέπουν να είναι πλήρως λειτουργικοί σε όλους τους τομείς της ζωής τους.

Σχετικά με εκείνους(30%) που έλαβαν υποστήριξη από ειδικό ψυχικής , παραδέχτηκαν πως ήταν μια πολύ βοηθητική κίνηση για αυτούς ,λειτουργήσε ευεργετικά. Συμπεραίνουμε ότι η συμβολή ενός ειδικού ψυχικής υγείας σε ενά τόσο κομβικό σημείο της ζωής του ανθρώπου, βοηθά την λειτουργικότητα του να αποκατασταθεί.

«Όχι. Δεν ένιωσα την ανάγκη. Έχει περάσει από τις σκέψεις μου. Κάποια στιγμή θα το κάνω , όταν θα νιώθω ότι έχει έρθει η σωστή ώρα. Είμαι σίγουρη θα συνειδητοποιήσω και θα γνωρίσω καλύτερα έμενα», είπε η Γ1.

«Μετά τον θάνατό της δεν σταμάτησα να πηγαίνω στη ψυχολόγο μου παρά μόνο τώρα ως φοιτήτρια την επισκέπτομαι σπάνια καθώς σπουδάζω σε άλλη πόλη. Με έχει βοηθήσει όχι μόνο στη διαχείριση του θανάτου της μητέρας μου αλλά και στο να μάθω τον εαυτό μου» ,μοιράστηκε η Γ3.

«Όχι δεν πήγα ποτέ. Λάθος μου. Έπρεπε να πάω .πρέπει να πάω. Έχω πολλά μέσα μου που πρέπει να λύσω», σημείωσε η Α

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9: ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Η παρούσα ερευνητική μελέτη διενεργήθηκε εξ' αποστάσεως, λόγω των ισχύοντων μέτρων που είχαν τεθεί από την ελληνική κυβέρνηση για τον περιορισμό της διασποράς και της συνακόλουθης εξάπλωσης της πανδημίας Covid-19 στη χώρα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, οι ημιδομημένες συνεντεύξεις να πραγματοποιηθούν μέσω βιντεοσυνομιλίας, αποστερώντας μας έτσι χρήσιμες πληροφορίες που θα λαμβάναμε από μια δια ζώσης αλληλεπίδραση με τους συνεντευξιαζόμενους. Επιπλέον λαμβάνοντας υπόψη πως το δείγμα της έρευνας μας είναι περιορισμένης αριθμητικής κλίμακας, δεν δύναται η μελέτη να προβεί σε καθολικά συμπεράσματα. Ωστόσο παρέχει την δημιουργία μιας πρώτης εικόνας όσο αναφορά τις συνέπειες που επιφέρει η απώλεια γονέα στην παιδική ηλικία, στους έφηβους νέους.

Για αυτούς τους προαναφερθείς λόγους, προτείνουμε πως χρήζει περαιτέρω διερεύνησης η έρευνα με δείγματα μεγαλύτερης κλίμακας και μια δια ζώσης διαδραστικότητα με τους ερωτηθέντες που θα οδηγήσουν σε ασφαλέστερα αποτελέσματα.

Επιπροσθέτως, στην διάρκεια αυτού του ερευνητικού ταξιδιού, αναδείχθηκαν νέα ερωτήματα προς διερεύνηση με απώτερο στόχο την εύρεση απαντήσεων που θα διευκολύνουν το έργο των επαγγελματιών ψυχικής υγείας. Ένα ενδιαφέρον θέμα που αναδύθηκε και μας κίνησε το ενδιαφέρον είναι πως θα μπορούσε ο κοινωνικός λειτουργός να συμβάλλει στην διαχείριση εφήβων που έχουν υποστεί απώλεια γονέα στην παιδική ηλικία, όταν το εναπομείναν οικογενειακό πλαίσιο κρίνεται ανεπαρκές να στηρίξει καταλλήλως τον έφηβο. Εν κατακλείδι, είναι μεγάλης σημασίας για μελλοντικές έρευνες να αναδειχθεί η σημαντικότητα του ρόλου και η συμβολή του κοινωνικού λειτουργού σε τέτοιες περιπτώσεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Abraham., K., (1924)., A Short Study of the Development of the Libido., Viewed in the Light of Mental Disorders., Selected Papers on Psychoanalysis., New York: Basic Books., 418–479. Cas., G., A., Frankenberg., E., Suriastini, W., and Thomas., D., (2013)., The Problems of Parental Death on Child Well-being: Evidence from the Indian Ocean Tsunami. Washington., DC: World Bank.
- Adamski, A., Fraser, J. B., & Peiro, M. M. (2013). Parental involvement in schooling, classroom environment and student outcomes. Learning Environments Research
- Adoleszenz [The contribution of fathers to the individuation process in adolescence]. Praxis der Kinderpsychologie und Kinderpsychiatrie,
 - Αναρτήθηκε από: www.scopus.com
- Allison., B ., Schultz ., J., (2001)., Interpersonal identity formation during early adolescence ., Adolescence ., 36, 509-523
- Archer ., S., L., Waterman., A., S., (1994) ., Adolescent identity development : Contextual perspectives .,In C.B Fisher & R.M. Lerner (Eds.) ., Applied developmental psychology ., New York: McGraw-Hill
- Archer, J. (2001). Broad and narrow perspectives in grief theory: Comment on Bonanno and Kaltman. Psychological Bulletin, 127(4) 554-560.
- Aries, P., (1981), The hour of death, New York, Knopf
- Attie ., I., Brooks-Gunn .,J., (1989)., The development of eating problems in adolescent girls : A longitudinal study., Developmental Psychology .,25 ,70-79
- Auman, M.J. (2007). Bereavement support for children. The Journal of SchoolNursing, 23(1), 34-39
- Babore., A., Trumello., C., Candelori., C., Paciello., M., and Cerniglia., L., (2016).,Depressive symptoms, self-esteem and perceived parent–child relationship in early adolescence., Front. Psychol. 7:982. doi: 10.3389/fpsyg.2016.00982

- Badura, P., Madarasova Geckova, A., Sigmundova, D., Sigmund, E., van Dijk, J. P., &Reijneveld, S. A. (2017). Do family environment factors play a role in adolescents' involvement in organized activities Journal of Adolescence, doi:10.1016/j.adolescence.2017.05.017
- Baker, J. E. (2001). Mourning and the transformation of object relationships. Psychoanalytic Psychology, 18(1), 55-73.
- Balk DE, Corr CA. Bereavement during adolescence: A review of research. In: Stroebe MS, Hansson RO, Stroebe W, Schut H, editors. Handbook of Bereavement Research: Consequences, Coping, and Care. Washington, DC: American Psychological Association; 2001. pp. 199–218
- Balk, D. E. (1996). Models for understanding adolescent coping with bereavement. Death Studies, 20, 367-387.
- Bamberg, J., Findley, S., & Toumbourou, J. (2006). The BEST Plus approach to assisting families recover from youth substance problems. Youth Studies Australia. 25(2), 25-32.

- Bandin, V. C., (2012),“Esperame en el cielo”: The process of grief according to Gestalt Therapy, *Gestalt Review*, 16(2), 126-144.
- Bandura., A., (1977)., *Social Learning Theory.*, New York: General Learning Press
- Berzonsky., M., D., (2004)., Identity style, parental authority, and identity commitment., *Journal of Youth and Adolescence.*, 33 (3),213-220
- Beyers, W., & Goossens, L. (2008). Dynamics of perceived parenting and identity formation in late adolescence. *Journal of Adolescence* doi:10.1016/j.adolescence.2007.04.003
- Blustein., D., L., Palladino., D.,E., (1991)., Self and identity in late adolescence : A theoretical and empirical integration., *Journal of adolescent Research* , 6 ,437-453
- Blood, R.V ANDE Wolfe, D.M.(1960), *Hasbands and wives :the dynamics of married living*,New York, free press.
- Bowlby J., (1969), *Attachment and Loss: Attachment (Vol.1.)*, Basic Books, New York
- Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss: Vol. 3. Loss: Sadness and depression*. New York: Basic Books.
- Bowlby., J., (1980)., *Attachment and Loss: Loss, sadness and Depression.*, Vol. 3. New York: Basic Books.
- Braun, V., & Clarke, V. (2012). Thematic analysis. In H. Cooper, (Ed.), *APA Handbook of Research Methods in Psychology*. Washington, DC: American Psychological Association
- Bronfenbrenner, U.,(1979), *The ecology of human development*, Cambridge. MA:Harvard University Press. Στο: M. Cole, & S. R. Cole (Eds), *Ηανάπτυξητωνπαιδιών:Ατόμος*, 54-55 (Επιμέλεια: Παπαληγούρα& Βορριά). Αθήνα: Τυπωθήτω-Δάρδανος
- Brooks-Gunn., J., Klebanov .,P., K., Duncan .,G., J., (1996)., Ethnic differences in children’s intelligence test scores: Role of economic deprivation ,home environment and maternal characteristics ., *Child development* .,67,396-408
- Brown., F., (1966)., Childhood bereavement and subsequent psychiatric disorder., *Br. J. Psychiatry* 112, 1043–1048., doi: 10.1192/bjp.112.491.1043
- Buchanan., C., M., Eccles ., J., S .,Becker ., J., B.,(1992)., Are adolescents the victims of raging hormones? Evidence for activational effects of hormones on moods and behavior at adolescence ., *Psychological Bulletin* ., 111, 62-107
- Cait, C.-A. (2004). Spiritual and religious transformation in women who were parentally bereaved as adolescents. *Omega*, 49(2), 163-181.
- Carter, E. and McGoldrick, M.(1980), *The family Life-cyrcle: a framework for family therapy*, New York, Gardner.
- Carter B, (2005), *Becoming parents: The family with young children*, In Carter B, McGoldrick, M (eds), *The expanded family life cycle: Individual family and social perspectives*, 4rth ed, Boston M.A.: Allyin Bacon
- Cimino., S., Cerniglia, L., Paciello, M., Sinesi, S. (2012b)., A six-year prospective study on children of mothers with eating disorders: the role of paternal psychological profiles.*European Journal of Eating Disorders Review*, 21(3), 238–246. doi:10.1002/erv.2218
- Clark, E. J. (2011). Self-care as best practice in palliative care. In T.Atilio and S. Otis-Green (Eds.), *Oxford textbook of palliative social work*, 771-778.
- Cohen, J. A., & Mannarino, A. P. (2004). Treatment of childhood traumatic grief. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 33(4), 819-831.
- Combrinck-Graham, L. (Ed.). (2006). *Children in family contexts (Vol. 2nd ed.)*. New York: The Guilford Press

- Complicated grief ., (2017)., Mayo Clinic
- Cotter- Kathwaroon ., J., (2013) ., Children and unresolved grief: signs and treatment., Focus on Adoption Magazine., Ανακτήθηκε από : <https://www.bcadoption.com>
- Craig, L., (2006). Does father care mean fathers share? A comparison of how mothers and fathers in intact families spend time with children, Gender Society
- Crawford ., M., Unger ., R., (2004)., Women and gender: A feminist psychology (4th ed)., New York: McGraw-Hill
- Crisp., A., et al.,(2006)., Anorexia nervosa in males: Similarities and differences to anorexia nervosa in females ., European Eating Disorders Review ., 14, 163-167
- D'Elia, G. (2001). Attachment: A biological basis for the therapeutic relationship? Nordic Journal of Psychiatry, 55, 329-336.
- Daniel, B., Wassell, S., & Gilligan, R. (1999). Child development for child care and protection workers. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Day, R. D., & Padilla-Walker, L. M. (2009). Mother and father connectedness and death in cancer, Palliative and Supportive Care
- Dowdney, L, (2005), Children bereaved by parent or sibling death, Bereavement,4:9, 118-122
- Dowdney, L. (2000). Annotation: Childhood bereavement following parental death.Journal of Child Psychology and Psychiatry, 41(7), 819-830.
- Dowdney, L., (2008), Children bereaved by parent or sibling death, Normal and Abnormal Development, 7(6), 270-274.
- Dowdney, L., (2008), Children bereaved by parent or sibling death,Normal and Abnormal Development, 7:6, 270-274.
- Dyvall, E.(1977), Marriage and Family Development, Philadelphia, PA, Lippincott Educational Chances: Evidence from Seven South Eastern European Countries. Review of effect of miscarriage, stillbirth and child death on maternal self-esteem, Death Studies
- Eichler, M, (1998), Nonsexist research methods: A practical guide, Boston:Allen
- Elkind., D., (1985) .,Egocentrism redux ., Developmental Review.,5 ,218-22
- Ellis., B., J.,(2004)., Timing of pubertal maturation in girls: An integrated life history approach ., Psychological Bulletin ., 130, 920-958
- Eppler, C. (2008). Exploring themes ofresiliency in children after the death ofa parent.Professional School Counseling, 11(3), 189-196
- Erikson .,E., H., (1963)., Childhood and society., New York :Norton
- Erikson., E., H., (1980)., Identity and the life cycle (originally published 1959)., New York: Norton
- Feigelman., W., Rosen, Z., Joiner, T., Silva, C., Mueller, A., S., (2017)., Examining longer-term effects of parental death in adolescents and young adults: evidence from the National Longitudinal Survey of Adolescent to Adult Health. Death Stud. 41, 133–143. doi: 10.1080/07481187.2016.1226990
- Field, N. P. (2006). Unresolved grief and continuing bonds: An attachment perspective. Death studies, 30(8), 739-756.
- Finn, C. A. (2003). Helping students cope with loss: Incorporating art into group counseling. Journal for Specialists in Group Work, 28(2),155-165.
- Feigelman., W., Rosen, Z., Joiner, T., Silva, C., Mueller, A., S., (2017)., Examining longer-term effects of parental death in adolescents and young adults: evidence from the National Longitudinal Survey of Adolescent to Adult Health. Death Stud. 41, 133–143. doi: 10.1080/07481187.2016.1226990
- Field, N. P. (2006). Unresolved grief and continuing bonds: An attachment perspective. Death studies, 30(8), 739-756.

- Finn, C. A. (2003). Helping students cope with loss: Incorporating art into group counseling. *Journal for Specialists in Group Work*, 28(2),155-165.
- Foreman, S.(1994), Inequalities of Power and Sexual Problems in Couples, Buckingham, Open University Press formation in late adolescence. *Journal of Adolescence* doi:10.1016/j.adolescence.2007.04.00
- Freud ,A., (1937), The ego and the mechanisms of defense , The international psycho-analytical library , No.30, Hogarth Press
- Freudenberger, H. J., & Gallagher, K. M. (1995). Emotional consequences of loss for our adolescents. *Psychotherapy*, 32(1), 150-153.
- Fulford W., (2017), Hidden suffering and the effects of adverse childhood experiences,Religions
- Gill, & Drewes, A. a. (Eds.). (2005). *Cultural Issues in Play Therapy*. New York: The Guilford Press.
- Goldman, L. (2004). Counseling with children in contemporary society.*Journal of Mental Health Counseling*, 26(2), 168-197.
- Gordont 1975 (Περιληπτική απόδοσηΚ. Καλογήρου) Parent Effectiveness training.
- Greene .,K ., et al., (2000)., Targeting adolescent risk-taking behaviors: The contribution of egocentrism and sensation-seeking., *Journal of Adolescence.*, 23,439-461
- Greene., K ., Krcmar ., M., Rubin., D .,(2002) ., Elaboration in processing adolescent health messages: The impact of egocentrism and sensation seeking on message processing .,*Journal of Communication.*,52, 812-831
- Haig, R. A. (1990). *The anatomy of grief*. Springfield: Charles C.Thomas
- Haine., R., A., Ayers., T., S., Sandler., I., N., & Wolchik, S. A. (2008).., Evidence-based practices for parentally bereaved children and their families. *Professional Psychology: Research and Practice*, 39(2), 113–121.
- Haley, J.(1976), *Problem Solving Therapy*, SanFranisco, CA, Jossey-Bass.
- Haley, J.(1981), *Unommon Therapy*, New York, Norton
- Hamilton E., and Cairns H.,(1961), *The Collected Dialogues of Plato*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Holland, J. (2000). Secondary schools and pupil loss by parental bereavement and parental relationship separations. *Pastoral Care in Education*, 18(4),33-39
- Homans, L.(1961), *Social Behaviour: its elementary forms*, New York, Harcourt Brace Jovanovich
- Hope, R. M., & Hodge, D. M. (2006). Factors affecting children's adjustment to the death of a parent: The social work professional's viewpoint. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 23(1), 107-126.
- Hulanicka., B.,(1999)..Acceleration of menarcheal age of girls from dysfunctional families., *Journal of Reproductive & Infant Psychology.*,17,119-132
- Hung, N., & Rabin, L., A., (2009), Comprehending childhood bereavement by parental suicide: A critical review of research on outcomes, grief processes, and interventions, *Death Studies*, 33(9), 781–814.
- Isohookana., R., Marttunen., M., Hakko., H., Riipinen., P., Riala., K., (2016)..The impact of adverse childhood experiences on obesity and unhealthy weight control behaviors among adolescents.,*Compr. Psychiatry* 71., 17–24., doi:.1016/j.comppsy.2016.08.002
- Ivan, C., Cristei, A. (2011). Parental Involvement as a Key-Determinant for Equal Educational Chances: Evidence from Seven South Eastern European Countries. *Review of research and social intervention*

- Jacobs., J., R., Bovasso., G., B., (2009)., Re-examining the long-term effects of experiencing parental death in childhood on adult psychopathology. *J. Nerv. Ment. Dis.* 197, 24–27. doi: 10.1097/NMD.0b013e3181927723
- Jesuit Social Services. (2006). *Strong Bonds - Building family connections: Workers*. Retrieved September 22, 2006, from <www.strongbonds.jss.org.au/workers>
- Johnson .,N., G ., Roberts ., M., C., Worell ., J.,(Eds) ., (1999) ., *Beyond appearance :A new look at adolescent girls .*, Washington ,DC : American Psychological Association Journal, 13(1), 3-21.
- Kaltiana-Heino.,R.,Kosunen .,E., Rimpela., M.,(2003)., Pubertal timing,sexual behavior and self-reported depression in middle adolescence., *Journal of Adolescence .*, 26, 531-545
- Kastenbaum R., Aisenberg R.,(1972), *The psychology of death*, New York, Spinger
- Kendler., K., S., Neale., M., C., Kessler, R. C., Heath, A. C., Eaves., L., J., (1992)., *Childhood parental loss and adult psychopathology in women., A twin study perspective.*, *Arch. Gen. Psychiatry* 49., 109–116., doi: 10.1001/archpsyc.1992.01820020029004
- Kennedy, C., McIntyre, R, Worth, A, & Hogg, R (2008). *Supporting children and families facing the death of a parent: Part 1. International Journal of Palliative Nursing*,14(4), 162-168.
- Kidwell., J., S., et al.(1995)., *Adolescent identity exploration: A test of Erikson's theory of transitional crisis.*, *Adolescence .*, 30, 785-793
- Kim., S ., Smith.,P.,K.,(1999).,Family relations in early childhood and reproductive development ., *Journal of Reproductive & Infant psychology.*, 17,133-148
- Kirwin, D. M., & Hamrin, V. (2005). *Decreasing the risk of complicated bereavement and future psychiatric disorders in children. Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 18(1), 62-78.
- Klass, D. (2006). *Continuing conversation about continuing bonds.**Death Studies*, 30(9), 843-858.
- Koblenz J., (2016), *Growing from Grief: Qualitative Experiences of Parental Loss*, Omega:United States
- Kubler-Ross, E., (1969), *On death and dying, What the dying have to teach doctors ,nurses ,clergy and their own family*, New York: The Macmillan Company
- Kubler-Ross, E., Kessler, David., (2014), *On grief and grieving , Finding the meaning of grief through the five stages of loss*, London: Simon and Schuster Ltd
- Kubler-Ross., E., (1973)., *On Death and Dying.*, London:Routledge
- Kwok., O., M., Haine, R.,A., Sandler, I. N., Ayers, T. A., Wolchik., S., A., Tein., J., Y.,(2005)., *Positive parenting as a mediator of the relations between caregiver psychological distress and child mental health problems following the death of a parent.*, *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology.*, 34, 261– 272.
- Lamb, M.E. & Tamis-LeMonda, CS (2004). *The role of the father. In M.E. Lamb (ed.),The role of the father in child development (pp. 1-31)*, New Jersey: John Wiley and Sons In
- Laplanche , J., Pontalis , J.B., (1988), *The language of psychoanalysis*, London: Karnac books
- Larson, S., & Brendtro, L. (2000). *Reclaiming our prodigal sons and daughters.* Indiana, US: National Education Service.
- Lenhardt, A. M. C. (2000). *Adolescent unresolved grief in response to the death of a mother. Professional School Counseling*, 3(3), 189-196
- Lohnes, K. L., & Kalter, N. (1994). *Preventive intervention groups for parentally bereaved children. American Journal of Orthopsychiatry*,64(4), 594-603.

- Luecken., L., J., Kraft, A., Appelhans, B., M., Enders, C., (2009)., Emotional and cardiovascular sensitization to daily stress following childhood parental loss., *Dev. Psychol.* 45, 296–302. doi: 10.1037/a0013888
- Luecken., L., J., Kraft, A., Appelhans, B., M., Enders, C., (2009)., Emotional and cardiovascular sensitization to daily stress following childhood parental loss., *Dev. Psychol.* 45, 296–302. doi: 10.1037/a0013888
- Luecken., L., J., Rodriquez, A., and Appelhans., B., M., (2005)., Cardiovascular stress responses in young adulthood associated with family-of-origin relationships., *Psychosom. Med.*, 67., 514–521., doi: 10.1097/01.psy.0000160466.10397.18
- MacPherson, C., & Emeleus, M. (2007). Children's needs when facing the death of a parent from cancer: Part two. *International Journal of Palliative Nursing*, 13(12), 590-597.
- Madanes, C. (1981) , *Strategic Family Therapy* , London, Jossey-Bass.
- Mahler, M.S., Pine, F., & Bergman, A. (1975). *The Psychological Birth of the Human Symbiosis and individuation.* Great Britain: Hutchinson & Co (Publishers) Ltd
- Maier., E., H., Lachman., M., E., (2000)., Consequences of early parental loss and separation for health and well-being in midlife., *Int. J. Behav. Dev.*, 24, 183–189. doi: 10.1080/016502500383304
- Manaster, G. J., & Corsini, R. J. (1982). *Individual psychology.* Chicago, IL, USA:
- Adler School of Professional Psychology.
- Marcia., J., E., (1966)., Development and validation of ego identity status., *Journal of personality and social Psychology.*, 5, pp.551-558
- Marks., N., F., Jun., H., Song., J., (2007)., *Death of Parents and Adult Psychological*
- Martin., C., Fabes., R., (2009)., *Discovering child development.* USA: Houghton Mifflin Company
- Matlin., M., (2003)., From menarche to menopause : Misconceptions about women's reproductive lives., *Psychology Science* ., 45, 106-122
- McClatchey, R. S., & Vonk, M. E. (2005). An exploratory study of post-traumatic stress disorder symptoms among bereaved children. *Omega*, 51(14), 285-300.
- McKeon R., (1941), *Aristotle, The Basic Works of Aristotle,* New York, Random House.
- Mehran., K., (1997)., Interferences in the move from adolescence to adulthood : The development of the male ., In M. Laufer (Ed.), *Adolescent breakdown and beyond* (pp. 17-25)., London: Karnac Books
- Melhem., N., M., Walker., M., Moritz., G., Brent, D., A., (2008)., Antecedents and sequelae of sudden parental death in offspring and surviving caregivers., *Arch., Pediatr. Adolesc. Med.* 162, 403–410. doi: 10.1001/archpedi.162.5.403
- Minuchin, S. (1974), *Families and Family Therapy,* Harvard, Harvard University Press
- Morawetz, A. (1984), *The single-parent family: an author's reflections,* *Family Process*, 23(4), 571-577
- Morgan, J. D., (1995), *Living our dying and our grieving: Historical and Cultural Attitudes,* in H. Wass R & A Niemeyer, *Dying facing the facts,* Washing , DC Talor and Francis
- Nickerson., A., Bryant., R., A., Aderka., I., M., Hinton., D., E., Hofmann., S., G., (2013)., *The impacts of parental loss and adverse parenting on mental health: findings*

from the National Comorbidity Survey-Replication. *Psychol. Trauma* 5, 119–127. doi: 10.1037/a0025695

- Painter, G., & Levine, D. I. (2000). Family structure and youths' outcomes: Which correlations are causal? *Journal of Human Resources*
- Para., A., E., (2008)., The Role of Social Support in Identity Formation: A Literature Review., *Graduate Journal of Counseling Psychology: Vol.1: Iss. 1, Article*
- Parkes, C.M., & Weiss, R., (1983) , *Recovery from Bereavement*, New York: Basic Book
- Parkes, C.M., (1972), *Bereavement: Studies of Grief in Adult Life*, New York: Intl.U. Press
- Parkes, C.M., (1986), *Bereavement: studies of Grief in Adult Life*, Tavistock Publications.
- Parkes.,C.,M.,(1972).,Bereavement: studies of grief in adult life., New York: International Universities Press
- Pendry., P., Adam, E., K., (2007)., Associations between parents' marital functioning, maternal parenting quality, maternal emotion and child cortisol levels. *Int. J., Behav. Dev.* 31, 218–231. doi: 10.1177/0165025407074634
- Perls., F.,(1992), *Gestalt Therapy Verbatim*, California , Gestalt Journal Press
- Peterson .,D., M., Marcia., J., E., Carependale .,J .,I., (2004)., Identity: Does thinking make it so? .,In C. Lightfoot .,C. Lalonde ., M.Chandler., *Changing conceptions of psychological life.*, Mahwah .l, NJ: Lawrence Erlbaum Associates
- Schwartz., S., Luyckx., K., Vignoles., V.,(2011)., *Handbook of Identity Theory and Research.*, New York: Springer
- Pinsof, W, (2002), The death of 'Till death do us apart'. The transformation of pair-bonding in the 20 th century, *Family Process*, 41(2): 135-157
- Pross, H.(1975),*Die Männer*, Hamburg
- Raikes, H., Pan, B. A., Luze, G. et al. (2006). Mother–child book reading in lowincome families. *Child Development*
- Rando., T.A, (1995), Grief and mourning: Accommodating to loss. In H. Wass and R. A. Raveis VH, Siegel K, Karus D. Children's psychological distress following the death of a parent. *Journal of Youth and Adolescence.* 1999;28(2):165–180. doi: 10.1023/a:1021697230387.
- Ricciardelli .,L .,A ., McCabe ., M .,P (2004)., A biopsychosocial model of disordered eating and the pursuit of muscularity in adolescent boys ., *Psychological Bulletin .*, 130, 179-205
- Richards.,M.,P.,M.,(1996).,The childhood environment and the development of sexuality., In C.J.K Henry & S.J.Ulijaszek(Eds)., *Long term consequences of early environment : Growth development and the lifespan developmental perspective .*, Cambridge ,England: Cambridge University Press
- Robb., A., Dadson .,M., (2002)., Eating disorders in males ., *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of north America.*, 11., 399-418
- Rosenblatt., P., Elde.,C.,(1990)., Shared reminiscence about a deceased parent: Implications for grief education and grief counseling.,*Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies.*, 39(2).,206–210.,<https://doi.org/10.2307/585725>
- Rowling, L. & Rolland, I (2000). Grief and school communities: The impact of social context, a comparison between Australia and England. *Death Studies*, 24,35-50
- Rysek ., R., F ., et al., (1998) ., Adolescent egocentrism and cognitive functioning during late adolescence., *Adolescence.*33,745-749

- Sabar., St., (2000), Bereavement, grief and mourning, a Gestalt perspective, *Gestalt Review*,4 (2), 152 – 168
- Saldinger, A., Porterfield, K., & Cain, A. C. (2004). Meeting the needs of parentally bereaved children: A framework for child-centered parenting.*Psychiatry*, 67(4), 331-352.
- Salem, D. A., Zimmerman, M. A., & Notaro, P. C. (1998). Effects of family structure, family process, and father involvement on psychosocial outcomes among african american adolescents. *Family Relations* doi:10.2307/585264)
- Samarel, N., (1995), *The Dying Process*, In, Wass, H. & Neimeyer, R., *Dying: Facing the Facts*, Washington, DC: Taylor & Francis
- Sartor, C. E., & Youniss, J. (2002). The relationship between positive parental involvement and identity achievement during adolescence. *Adolescence*, 37(146), 221-34.
- Scherf.,K.,S., Sweeney.,J.,A., Luna., B.,(2006)., Brain basis of developmental change in visuospatial working memory., *Journal of Cognitive Neuroscience* .,18,10451058
- Sartor, C. E., & Youniss, J. (2002). The relationship between positive parental involvement and identity achievement during adolescence. *Adolescence*, 37(146), 221-34.
 - Αναρτήθηκε από: <https://search-proquest-com.proxy.eap.gr/docview/195947020> accountid=16059
- Schneider, W (1989). *Die neuen Vater- Chancen und Risiken: zum Wandel der Vaterrolle in Familie und Gesellschaft*. Ausburg: AV-Verlag
- Sedlak, A. J., & Broadhurst, D. D. (1996). *The third national incidence study of child abuse and neglect: Final report*. US Department of Health and Human Services. National Center on Child Abuse and Neglect. Washington DC
- Shulman S. (1997). *Der Beitrag von Vätern zum Individuationsprozess in der*
- Schmidt, U., Humfress, H., & Treasure, J. (1997)., *The role of general family environment and sexual and physical abuse in the origins of eating disorders.*, *European Eating Disorders Review.*, 5, 184–207
- Schonfeld D.J, Demaria T., Berry S., Diederich S., Haro T.M (2016) *Supporting the grieving child and family*, *Pediatrics*
- Selvini-Palazzoli, M., Cesshin, G. Prata, G. and Boscolo, L.(1978), *Paradox and Conter Paradox*, New York, Jason Aronson
- Serafini., G., Muzio., C., Piccinini., G., Flouri., E., Ferrigno., G., Pompili., M., et al. (2015)., *Life adversities and suicidal behavior in young individuals: a systematic review.*, *Eur. Child Adolesc., Psychiatry* 24, 1423–1446. doi: 10.1007/s00787-015-0760-y
- Shaffer., D., (2009)., *Social and personality development (6th edition).*, Wadsworth:Cengage Learning
- Shortt, A., Toumbourou, J., Chapman, R., & Power, E. (2006). *The Resilient Families Program: Promoting health and wellbeing in adolescents and their parents during the transition to secondary school*. *Youth Studies Australia*, 25(2), 33-40.
- Silverman, P. R. and Worden, J. W. ,(1992), *Children's Reactions in the Early Months after the Death of a Parent*, *American Journal of Orthopsychiatry*,
- Silverman, P. R., Nickman, S., & Worden, W. (1992). *Detachment revisited: The child's reconstruction of a dead parent*. *American Journal of Orthopsychiatry*,62(4), 494- 503.
- Smart, D., Vassallo, S., Sanson, A., Richardson, N., Dussuyer, I., McKendry, B., et al.(2003). *Patterns and precursors of adolescent antisocial behaviour: Types, resiliency*

and environmental Influences: Executive summary of the second report. Melbourne: Australian Institute of Family Studies and Crime Prevention Victoria.

- Steinberg., L., D ., Scott., S., S ., (2003)., Less guilty by reason of adolescence: Developmental immaturity , diminished responsibility and the juvenile death penalty., *American Psychologist.*, 58, 841-851
- Stroebe, M. S. (2002). Paving the way: From early attachment theory to contemporary bereavement research. *Mortality*, 7(2), 127-138.
- Stroebe, M. S., & Schut, H., (2001), Meaning making in the dual process model of coping with bereavement. In R. A. Neimeyer (Ed.), *Meaning reconstruction and the experience of loss*, Washington, DC: American Psychological Association.
- Sveen J., Kreicbergs U., Alvariza A., (2016), Teenagers' reasoning about a parent's recent death in cancer, *Palliative and Supportive Care*
- Symonds LeBlanc S., (2017), Goodbye, Daddy: An Autoethnographic Journey Through the Grief and Mourning Process, *Journal of Loss and Trauma*
- Tam, C. V., & Chan, M. R. (2011) Parental Involvement in Primary Children's Homework in Hong Kong. *The School Community Journal*, 2009
- Tafà., M., Cimino., S., Ballarotto, G., Bracaglia, F., Bottone., C., and Cerniglia., L., (2017)., Female adolescents with eating disorders, parental psychopathological risk and family functioning., *J. Child Fam. Stud.*, 26, 28–39., doi: 10.1007/s10826-016-0531-5
- Tonkins, S. A. M., & Lambert, M. J. (1996). A treatment outcome study of bereavement groups for children. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 13(1), 3-21.
- Vartanian ., L., R., (2000)., Revisiting the imaginary audience and personal fable constructs of adolescent egocentrism : A conceptual review ., *Adolescence .*, 35, 639-646
- Vismanos., B., Marti -Henneberg ., C., (2000)., Puberty begins with a characteristic subcutaneous body fat mass in each sex., *European Journal of Clinical Nutrition.*, 54, 203-206
- Von Sydow., K., Lieb., R., Pfister., H., Höfler, M., Wittchen., H., U., (2002)., What predicts incident use of cannabis and progression to abuse and dependence?: A 4-year prospective examination of risk factors in a community sample of adolescents and young adults., *Drug Alcohol Depend.*, 68, 49–64. doi:10.1016/j.drugalcdep.2011.10.013
- Wall, G., & Arnold, S. (2007). How involved is involved fathering? An exploration of the contemporary culture of fatherhood. *Gender and Society*
- Waterman., A., S., (1982)., Identity development from adolescence to adulthood: An extension of theory and a review of research., *Developmental Psychology*, 18, 341-358
- Waterman., A., S., (1988)., Identity status theory and Erickson's theory: Communalities and differences. *Developmental Review*, 8, 185-208
- Watts, R. E., & Carlson, J. (1999). *Interventions and strategies in counseling and psychotherapy*. Philadelphia, PA, USA: Taylor & Francis.
- Weinberger., D., R ., (2001)., A brain too young for good judgment ., *The new York times.*, p.D1
- Williams, J. and Watson, G. (1988), *Sexual inequality, family life and family in Britain*, Buckingham, Open University Press
- Willis, C. A. (2002). The grieving process in children: Strategies for understanding, educating, and reconciling children's perceptions of death. *Early Childhood Education Journal*, 29(4), 221-226.

- Wolfle ., J.,E., Harz .,K., Roth .,C., (2007).,Modulation of circulating IGF-I and IGFBP-3 levels by hormonal regulators of energy homeostasis in obese children., Experimental and clinical Endocrinology Diabetes .,115, 17-23
- Wonch Hill P., Cacciatore J., Shreffler K.M., Pritchard K.M., (2016), The loss of self: The effect of miscarriage, stillbirth and child death on maternal self-esteem, Death Studies
- Worden., J., W., (1996)., Children and Grief : When a parent dies New York., The Guilford Press.
- Wyman., P., A., Sandler., I.,N., Wolchik., S., A., Nelson., K., (2000). ,Resilience as cumulative competence promotion and stress protection: theory and intervention. In D.Cicchetti, J. Rappaport, I. Sandler, && R. Weissberg (Eds.), The promotion of wellness in children and adolescents (pp. 133–184)., Washington, DC: Child Welfare League of America.
- Xanthacou, Y., Babalis, Th., & Stavrou, A. N. (2013) The Role of Parental Involvement in Classroom Life in Greek Primary and Secondary Education. Psychology
- Yang, S. C. &&& Chen, S-F, (2006), Content Analysis of Free-Response Narratives to Personal Meanings of Death among Chinese Children and Adolescents, Death Studies, 30(3),217-241
- Young H., (2016), Loss and profound intellectual disabilities: the significance of early separation responses, Advances in Mental Health and Intellectual Disabilities
- Zhang, B., El-Jawahri, A., & Prigerson, H. G. (2006). Update on bereavement research: Evidence-based guidelines for the diagnosis and treatment of complicated bereavement. Journal of Palliative Medicine, 9(5), 1188-1203

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Babbie., E., (2018)., Εισαγωγή στην κοινωνική έρευνα ., 2 η εκδ, Αθήνα: Κριτική.
- Bacque M.-F. (2001), Πένθος και Υγεία, Μετάφραση Κουτρομπά Ε, Αθήνα: Θυμάρι
- Bacque, M.F., (2001), Πένθος και υγεία: Άλλοτε και σήμερα,Αθήνα ,Εκδόσεις Θυμάρι
- Baum H., (2007). Η γιαγιά πήγε στον ουρανό. Το παιδί και ο θάνατος. Διαχείριση του πένθους. (μετάφραση: Σαλβάνου, Α.). Αθήνα: Θυμάρι (αρχική έκδοση 2003)
- Collins, D., Jordan, C., Coleman, H.,(2017), Κοινωνική εργασία με οικογένεια,4 η εκδ,επιμ. Ασημακόπουλος,Χ., Μαρτινάκη,Σ., Αθήνα:Βήτα
- Craig., G., j., Baucum., D., 2002., Η ανάπτυξη του ανθρώπου., Τόμος Β., Αθήνα Παπαζήση
- Feldman.,R.,S.,(2011).,Εξελεγκτική ψυχολογία δια βίου ανάπτυξη., Αθήνα:Gutenberg
- Gerson, L. P., (1986), Πλατωνικό δυϊσμό. The Monist, 69 (3), 352-369.,Ανακτήθηκε από: jstor.org
- Gordon, T., Ο αποτελεσματικός γονέας,(1994) ,Αθήνα:Ευρωσπουδή
- Kolenda., K., (1974-1977) , Ο ανθρώπινος προορισμός και ο θάνατος, Επιστημονική Επετηρίδα Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών, τομ.25, 234-247
- Kroen, W.C.(2007). Πως να βοηθήσετε τα παιδιά να αντιμετωπίσουν ένα θάνατο. (μετάφραση: Παπαγιαννοπούλου Μ.). Αθήνα: Εκδόσεις : Φυτράκη (αρχική έκδοση), Αθήνα

- Lowdermilk,D,L.,Perry,S.,Cashion,K(2013),ΝοσηλευτικήΜητρότητας ,μτφρ.Λυκερίδου ,Κ.,Αθήνα:Λαγός
- Mc Williams , N.,(2000) , Ψυχαναλυτική διάγνωση , Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Moody., R., Jr.,Arcangel., D.,(2005)., Η ζωή μετά την απώλεια., Αθήνα:Διόπτρα.
- Muldworf B, (1977). Ο ρόλος του πατέρα στην οικογένεια, Αθήνα: Οδυσσέα
- Parke R., (1987). Ο πατέρας. Η συμβολή του στην διαμόρφωση του παιδιού, Αθήνα: Κουτσούμπος.
- Robson. C, (2010). Η Έρευνα του Πραγματικού Κόσμου, Αθήνα
- Yalom ,D., (2011) , Υπαρξιακή ψυχοθεραπεία ,(μετάφραση: Ευαγγελία Ανδριτσάνου -Δέσποινα Κακατσάκη,2020), Αθήνα:Άγρα
- Αγάθου Μ., (2016), Το πένθος στα παιδιά και στους εφήβους, Ιατρικός Σύλλογος
 - Κέρκυρας
 - Αναρτήθηκε από: <https://www.isk.gr/to-penthos-sta-paidia>
- Ασκητής., Θ ., (2006)., Εφηβική σεξουαλικότητα., Ινστιτούτο ψυχικής και σεξουαλικής υγείας ., Ανακτήθηκε από : <https://www.askitis.gr>
- Αριστοτέλης, Πολιτικά ,Α,1252b27-1253a39
- Αρχιμανδρίτης Εφραίμ, Ο αιφνίδιος θάνατος από θεολογικής απόψεως,
 - Ανακτήθηκε από: <https://www.pemptousia.gr/2020/03/o-efnidios-thanatos-aro-theologikis-ap>
- Βασιλειάδης Γ., Ο Θάνατος των αγαπημένων προσώπων και τα στάδια του πένθους.,Αναρτήθηκε από: <https://aftognosia.gr/o-thanatos-ton-agaripimenon-prosoropon-kai-ta-stadia-tou-penthous/>
- Γεώργας, Δ., 1990, Οικογενειακές αξίες στη σύγχρονη εποχή, στο Α. Καλαντζή-Αζίζι, Ν. Παρίτση (επ.), Οικογένεια: Ψυχοκοινωνικές-ψυχοθεραπευτικές προσεγγίσεις, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα
- Δερτίλης, Γ, (2016), Επτά πόλεμοι, τέσσερις εμφύλιοι, τέσσερις πτωχεύσεις 1821-1916, Αθήνα:Πόλις
- Δημητριάδου Μ., (2016), Πως αντιλαμβάνονται το θάνατο τα παιδιά, ΠεμπτούσιαΑναρτήθηκε από: <https://www.pemptousia.gr/2016/07/pos-antilamvanonte-to-thanato-ta-paidia/>
- Δήμου Μ., Μονογονεϊκή Οικογένεια, Paidiatros.
 - Αναρτήθηκε από: <https://www.paidiatros.com/prolipsi/oikogeneia/monogoniki-oikogenia>
- Δριβάκου Δ., (2016) Ο σημαντικός ρόλος του πατέρα-παιδιού
 - Αναρτήθηκε από: <https://www.psychologynow.gr/arthra-psyxologias/oikogeneia-kai-paidi/goneis/1944-o-simantikos-rolos-toy-patera-tis-despoinas-drivakoy.html>
- Δρόσου, Ζ., (1985), Παιδαγωγικά προβλήματα και γονείς, Αθήνα:Εταιρεία ελληνικών εκδόσεων
- Ελευθεριάδης .,Ε., Κοσμίδου .,Π.(2011)., Πένθος στην παιδική ηλικία – Μπροστά στο θάνατο ενός αγαπημένου προσώπου .,Διπλωματική Εργασία., Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης., Ανακτήθηκε από : <https://e-psyxologos.gr>
- Ελληνική Στατιστική Αρχή Δελτίο Τύπου: Έρευνα εισοδήματος και συνθηκών διαβίωσης των νοικοκυριών, 2016, <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SFA10/2016>
- Ευδόκη, Τ.,(1968),Τα δύσκολα προβλήματα και τα πρώτα ερωτήματα του παιδιού σας, Αθήνα: Καραβία

- Ευθυμίου, Κ και άλλοι, (2013), Οικονομική κρίση και ψυχική υγεία: Τι γνωρίζουμε για τη σημερινή κατάσταση στην Ελλάδα; Εγκέφαλος, 50, 22-30
- Ζερικιώτη Ο. (2017). Η μετάβαση στην πατρότητα.
- Αναρτήθηκε από: <https://www.psychologynow.gr/arthra-psyxologias/oikogeneia-kai-paidi/goneis/3396-i-metavasi-stin-patrotita-rania-zerikioti.html>
- Ηλιοπούλου, Δ.Ι.,(1979), Για να γνωρίσουμε και να διαπαιδαγωγήσουμε σωστά το παιδί, Πάτρα, σελ. 117-121
- Θεοδοσίου Τρυφωνίδου Α., (2014), Ο θάνατος και ο ρόλος του στην οικογένεια, Η Φωνή της Λεμεσού.Αναρτήθηκε από: <https://www.foni-lemesos.com>
- Θεοφίλου Μ., Πένθος στα παιδιά. Συμβουλές πως στηρίζουμε το παιδί που θρηνεί απώλεια-θάνατο, Paidiatros
- Καλλογιάννη. Ε, Φύσσα. Κ., Αβδελίδου. Ε, (2017). Τα είδη του παιχνιδιού.
- Ψυχογραφήματα.,Αναρτήθηκε από: <https://www.psychografimata.com/ta-idi-tou-pechnidiou/>
- Καραγιάννη Γ., Θάνατος και πένθος στην οικογένεια.,Αναρτήθηκε από:<https://gwkarag.wixsite.com/>
- Καραλή , Σ., (2017) , Η θεωρία του Freud για την ψυχή: Εγώ, Υπερεγώ και Αυτό, Post Modern , Ανακτήθηκε από : <https://www.postmodern.gr>
- Κατάκη, Χ, (2009), Οι τρεις ταυτότητες της ελληνικής οικογένειας, 12 η έκδοση, Αθήνα:Ελληνικά Γράμματα
- Καυκαλίδης, Α., (1980), Η γνώση της μήτρας, Η αυτοψυχογνωσία με ψυχοδηλωτικά φάρμακα, Αθήνα:Ολκός
- Καυκαλίδης, Ζ.,(2000), Οι πρωτοπόρες έρευνες του Έλληνα ψυχιάτρου Αθανάσιου
- Καυκαλίδη(1919-1987) στον χώρο της ψυχοδηλωτικής επιστήμης κατά της προγεννητικής ψυχολογίας και ιατρικής, Ιατρικά Χρονικά Β.Δ. Ελλάδας, 2(2)σσ 133
- Κοκκέβη ., Α., Φωτίου ., Α., Σταύρου., Μ., Κανάβου., Ε., (2010)., Οι έφηβοι και το σχολείο ., Έφηβοι ,Συμπεριφορές και Υγεία., Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγείας
- Κομοφούκιος.,(551-479 π.Χ.) ., Ανακτήθηκε από :<https://www.gnomikologikon.gr>
- Κοσμόπουλος Α., Στοιχεία εξελικτικής ψυχολογίας. Πάτρα 1976
- Κούρια Ι., Γονείς VS Παιδιά: Μειώνοντας την εχθρότητα και αυξάνοντας την αγάπη.,Αναρτήθηκε από: <https://www.ioannakouria.gr/arthrografia/psychologia-paidiou-oikogeneias/goneis-vs-paidia-meiwontas-thn-exthrothta-kai-afksanontas-thn-agaph.html>
- Κορώσης. Κ. (2011). Πατέρας και παιδί. Η επικοινωνία του πατέρα με το παιδί της σχολικής ηλικίας κατά τις ελεύθερες ώρες. Διάδραση
- Κρασανάκη Γ., "Ο πατρικός ρόλος", Ηράκλειο, 1991,
- Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Α.,(2011),Θέματα γηροψυχολογίας και γεροντολογίας, Αθήνα: Πεδίο Α.Ε.

- Μακρή- Μπότσαρη., E., (2008). Σύγχρονα προβλήματα εφηβείας., Παιδαγωγική επιμόρφωση εκπαιδευτικών του ΟΑΕΔ., Αθήνα: ΕΚΠΑ-ΑΣΠΑΙΤΕ Νόβα-Καλτσούνη., X., Μακρή-Μπότσαρη., E., Τσιμπουκλή., A., (2000)., Θέματα Εφηβείας (Μέρος I)., Πάτρα: Ε.Α.Π
- Μακρή- Μπότσαρη ., E., (2011) ., Σύγχρονα προβλήματα εφηβείας., Παιδαγωγική επιμόρφωση εκπαιδευτικών ΟΑΕΔ ., Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών ., Ανώτατη σχολή Εκπαιδευτικής και Τεχνολογικής Εκπαίδευσης .,
 - Αναρτήθηκε από : <https://blogs.sch.gr>
- Μάντης ., Κ ., (2015) ., Έκθεση Α λυκείου : Εφηβεία (Χαρακτηριστικά ηλικίας και προβλήματα) .,
 - Αναρτήθηκε από : <https://latistor.blogspot.com>
- Μαντζούκας, Σ., (2003). Έρευνα και αντιληπτικά περιγράμματα: Τα είδη και η χρησιμότητά τους για τους ερευνητές νοσηλευτές. Νοσηλευτική. Τομ.42
- Ματσούκας, Ν.,(2020), Ιωάννου Δαμασκηνού, Έκδόσις Ακριβής της Ορθοδόξου πίστεως, Αθήνα : Κυριακίδη
- Μαυρίδου Μ, (2010), Της ζωής μας τα γραμμένα, Κυριακίδη Αφοί:Θεσσαλονίκη
- Μαραγκουδάκη, Ε, (1997), Οι γυναίκες διδάσκουν, οι άνδρες διοικούν, Στο Φύλο & σχολική πράξη. Συλλογή εισηγήσεων. Κεφ.4, Επαγγελματική ταυτότητα των γυναικών, σελ. 258-292, Θεσσαλονίκη: Βάνιας
- Μαρκαντώνη, Ι.,Ρήγα Α.,(1991).Οικογένεια, μητρότητα, αναδοχή, Αθήνα:Μαυρομάτη
- Μαρτίνοσ, Α.,(1964), Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια, τόμος 4ο, σελ.932, Αθήνα
- Μεταξάς ,Ν., (2020) , Μηχανισμοί άμυνας του Εγώ (Freud) , Psychology – η πύλη της ψυχολογίας.Αναρτηθηκε από : <https://www.psychology.gr>
- Μπάγκλα Χ., (2018), Γι' αυτούς που μένουν, 24 Γράμματα: Αθήνα
- Μπέρναρντ,Ρ.,(2010), Ανατροφή και εκπαίδευση των παιδιών, μτφρ. Ανδρικόπουλος, Ν., Αθήνα:Αρσενίδης
- Μπέρτ, Ρ.,(2004), Η κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού, Αθήνα:Καστανιώτη
- Μπουκάι, Χ., (2010), Ο δρόμος των δακρύων, φύλλα πορείας ΙΙΙ, (Μετάφραση:Επισκοποπούλου Ε.) , Αθήνα: Όπερα
- Μπούκουρας. Δ., (2012) Ποιός είναι ο ιδανικός πατέρα.
 - Αναρτήθηκε από: <https://www.healthweb.gr/nea-ygeias/giatroi/poios-einai-o-idanikospateras>
- Μπούκουρας. Δ. Σχέσεις στην οικογένεια γονέων και παιδιών
 - Αναρτήθηκε από: <https://sites.google.com/site/dmpoukouras/themata-psychologias/paidi/scheseis-sten-oikogeneia-goneon-kai-paidion>
- Μουσούρου, Λ, (1998), Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας, Αθήνα:Gutenberg
- Νομικού.,Χ., Γ.,(2004)., Εφηβεία: Η ηλικία της επανάστασης., Αθήνα: Α.Α. Λιβάνη
- Νόμος 3719/2008 - ΦΕΚ 241/Α/26-11-2008, Μεταρρυθμίσεις για την οικογένεια , το παιδί, την κοινωνία και άλλες διατάξεις.
- Οι γυναίκες στην αγορά εργασίας, Θεματικό ενημερωτικό δελτίο ευρωπαϊκού εξαμήνου,Αναρτήθηκεαπό: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/european-semester-thematicfactsheet_labour-force-participation-women_el.pdf
- Παππά Β., (2010), Επάγγελμα Γονέας ψυχολογικοί τύποι γονέων και συμπεριφορά παιδιών και εφήβων, Καστανιώτης, Αθήνα

- Παπαδιώτη, Β & Σοφτά-Nall, Λ, (2018), Σχολές Οικογενειακής-Συστημικής Θεραπείας, Αθήνα: Τόπος
- Παπασούλη, Α, (2019), Πένθος και Παιδιά. Πως μπορούμε να βοηθήσουμε ένα παιδί που μπορεί να πενήθει, Παιδοψυχολογική Υποστήριξη .Αναρτήθηκε από: <https://psychagogein.g>
- Παρασκευόπουλος., Ι, Ν., (1985)., Εξελικτική Ψυχολογία., Η ψυχική ζωή από τη σύλληψη ως την ενηλικίωση., Τόμος.4., Αθήνα : Ιδιωτική έκδοση
- Πέππα ., Ε ., (2019) ., Συναισθηματικές δυσκολίες στην εφηβεία ,πότε να ανησυχήσω; Αναρτήθηκε από : <https://www.elenipeppa.gr>
- Πέππα ., Ε ., (2020) ., Η εφηβεία στο σήμερα ., Αναρτήθηκε από :<https://www.elenipeppa.gr>
- Πλατή ., Μ., (2016) ., Η σχολική ηλικία και ο ρόλος του σχολείου και της οικογένειας., Ινστιτούτο Ψυχικής Υγείας παιδιών και ενηλίκων .,
 - Αναρτήθηκε από: <http://www.inpsy.gr>
- Ποιοτική Έρευνα, Εργαστήριο Ψυχολογίας της Άσκησης και Ποιότητας Ζωής, Τμήμα Επιστημών Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.,Αναρτήθηκε από: <http://lab.pe.uth.g>
- Πολυδώρου ., Χ .,(2016)., Γιατί οι έφηβοι αμφισβητούν τα πάντα (Μέρος 1 ο)- Οι πηγές της εφηβικής επανάστασης ., Αναρτήθηκε από : <https://efiveia.gr>
- Ποταμιανός , Γ.,Α , Αναγνωστόπουλος , Φ., (2012) , Προσωπικότητα : θεωρίες ,κλινική πρακτική και έρευνα , 2 η εκδ, Αθήνα: Παπαζήση
- Πρεσβέλου, Κ., & Ρήγα, Α.Β., (2013), Η οικογένεια στη Δυτική Ευρώπη και την Ελλάδα 1910-2010: Κοινωνιολογικές, ιστορικές και ψυχολογικές διαδρομές, Αθήνα: Πεδίο
- Πως μια πιλοτική μελέτη μπορεί να βελτιώσει την κοινωνιολογική έρευνα., (2019) ., Αναρτήθηκε από: <https://www.greelane.com>
- Σεφέρης , Γ., (1955) , Μνήμη, Α , Ημερολόγιο Καταστρώματος ,Γ , Αθήνα: Ίκαρος
- Σισμάνη Παπακώστα Ε, (2006), Διαχείριση κρίσεων στο σχολείο
- Σκαφά, Κ., (2020), Τα 5 στάδια του πένθους , 1 ο Κ.Ε.Σ.Υ Β Θεσσαλονίκης ,Ανακτήθηκε από : <http://1kesy-v-new.thess.sch.gr>
- Σουλάνδρου Ι, (2011), Ο ρόλος του πατέρα στην ψυχική ανάπτυξη του παιδιού, Αγκαλιά-Σύλλογος Προστασίας Αγέννητου Μωρού.
 - ο Αναρτήθηκε από: <https://www.iatronet.gr/ygeia/psychiki-ygeia/article/13727/orolos-toy-patera-stin-psyxiki-anartyxi-toy-paidioy.html>
- Σουλη Σ Α, (1999) ,Ελληνική μυθολογία, Αθήνα ,Τoubi ‘s
- Συμεωνίδου, Χ., (2005), Σύσταση και διάλυση οικογενειακών σχέσεων στην Ελλάδα. Κοινωνικό Πορταίτο της Ελλάδας 2003-2004, Αθήνα:ΕΚΚΕ
- Τσιάντης. Γ. (1998). Το παιδί και ο θάνατος- Ψυχική υγεία του παιδιού και της οικογένειας (τεύχος Α’). Αθήνα: Καστανιώτη
- Τσίτσικα ., Α., (2012) ., Εφηβικός εγκέφαλος και συμπεριφορά .,
 - Ανακτήθηκε από : <https://www.iatronet.gr>
- Χελμουτ, Φ.,(1989), Κοινωνική ένταξη κι εκπαίδευση, Αθήνα: Καστανιώτη
- Χουρδάκη, Μ.,(1982), Οικογενειακή ψυχολογία, Αθήνα:Γρηγόρη

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

ΓΥΝΑΙΚΕΣ

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΙΑΖΟΜΕΝΟΥ ΕΦΗΒΟΥ

ΦΥΛΟ: ΓΥΝΑΙΚΑ

ΗΛΙΚΙΑ:20

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΣΥΝΘΕΣΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ :ΜΗΤΕΡΑ ΚΑΙ ΔΥΟ ΠΑΙΔΙΑ(ΑΝΔΡΑΣ 30 ΕΤΩΝ /ΓΥΝΑΙΚΑ 20 ΕΤΩΝ)

1. ΣΥΜΒΑΝ ΑΠΩΛΕΙΑΣ

· **Πριν πόσο καιρό χάσατε τον γονέα σας;**

Πριν από 13 χρόνια

- **Ποιο ήταν το φύλο του;**

Ο πατέρας

- **Ποια ήταν η αιτία θανάτου του**

Ανεύρισμα εγκεφάλου

2. ΠΡΩΤΕΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΣΥΜΒΑΝ

- **Ποιος σας ανακοίνωσε το συμβάν;**

Η μητέρα ήταν εκείνη που το ανακοινώσε , λέγοντας πως ο πατέρας δεν θα είναι σωματικά κοντά μας πια ,αλλά θα βρίσκεται πάντοτε στη καρδιά μας

- **Ποια ήταν τα συναισθήματα σας;**

Εκείνη την στιγμή , τα συναισθήματα ήταν μερδεμένα. Ήμουν μπλοκαρισμένη σχετικά με το πως έπρεπε να αντιδράσω στην είδηση.

- **Πήγατε στην κηδεία του; Πήγατε στο μνημόσυνο**

Ναι πήγα στην κηδεία και σε όλες τις τελετουργίες που ακλούθησαν. νομίζω πως στην κηδεία , άρχισα να αντιλαμβάνομαι το τι είχε συμβεί και πως δεν θα γυρίσει πίσω ο μπαμπάς. θυμάμαι να τον κοιτώ στο φέρετρο και να βουρκώνω έντονα. κάθε φορά που έστρεφα το βλέμμα που προς τη μεριά εκείνη , τα κλάματα γίνονταν ασταμάτητα

3. ΠΡΩΤΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ

- **Άλλαξες κατοικία ή σχολείο;**

Όχι , δεν άλλαξα τίποτα από τα δυο

- **Έκλαιγες συχνά τους πρώτους μήνες;**

Έκλαιγα , αλλά όχι συνεχεία . Όταν συζητούσαμε για τον μπαμπά με τον αδελφό μου και την μητέρα μου, υπήρχε έντονη συγκίνηση

- **Σκεφτόσουν συχνά τον εκλιπόντα γονέα τους πρώτους μήνες;**

Ο μπαμπάς μου ήταν το πρόσωπο που θαύμαζα πιο πολύ από όλους. Συχνά τον αναλογιζόμουν , έφερνα στιγμές μας στο μυαλό μου . Δεν ήθελα να ξεχάσω. Προσπαθούσα να κάνω τον εαυτό μου να μην ξεχάσει καμιά ανάμνηση μαζί του. Τον ζωγράφιζα και ορισμένες φορές του έγραφα ορισμένα μικρά σημειωματάρια ,εκφράζοντας του την αγάπη μου

- **Κλείστηκες στον εαυτό του;**

Όχι , δεν κλείστηκα ποτέ στον εαυτό μου. Ούτε αποκόπηκα κοινωνικά

- **Χρειάστηκε να απευθυνθεί η οικογένεια σου σε ειδικό ψυχικής υγείας;**

Όχι

- **Άλλαξε ο τρόπος ζωής που είχες λόγω πιθανά μειωμένων οικονομικών απολαβών;**

Οικονομικά ήταν δύσκολοι μονό οι πρώτοι μήνες. Λίγο πιο σφιγμένοι από ότι συνήθως λογά εξόδων που είχαν προκύψει. Ύστερα όλα μπήκαν σε μια τάξη. Η μητέρα ήδη εργαζόταν και εγώ και αδελφός μου είχαμε την σύνταξη του πάτερα μας που δικαιούμασταν λογά του θανάτου του

4. ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΕΝΑΠΟΜΕΙΝΑΤΑ ΓΟΝΕΑ

- **Έλαβες στήριξη από τον εναπομείναντα γονέα σου το πρώτο διάστημα**

Η μητέρα έδειξε μεγάλη προσήλωση και προσοχή σε εμάς. Όχι μονό όσο αναφορά την σωματική υγεία μας ,αλλά κυρίως την ψυχολογική υγεία μας. Συζητούσαμε πολύ και ανοιχτό .μια φράση της που μου έχει αποτυπωθεί είναι η εξής «οι άνθρωποι "φευγουν",οταν εμείς τους ξεχνούμε» . Εμείς δεν το ξεχάσαμε ποτέ

- **Η σχέση με τον εναπομείναντα γονέα σου βελτιώθηκε, επιδεινώθηκε ή παρέμεινε στάσιμη μετά το συμβάν;**

Νομίζω έγινε ακόμη καλύτερη. Μέχρι τότε η προσοχή μου ήταν στραμμένη κυρίως στο πάτερα μου. Μετά από τον θάνατο του , με την μητέρα δεθήκαμε περισσότερο.

5. ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΑΠΟ ΤΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ, ΣΧΟΛΙΚΟ ΚΑΙ ΦΙΛΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

- **Ανέλαβαν μέρος της φροντίδας σου οι μητρικοί ή οι πατρικοί παππούδες;**

Όχι, οι πατρικοί γονείς είχαν ήδη φύγει απο τη ζωή και οι μητρικοί ζούσαν εκτός πολης. Οι μητρικές αδελφές ωστόσο , στήριζαν πολύ την οικογένεια μας ,κυρίως συναισθηματικά.

- **Ενημερώθηκε ο δάσκαλος/καθηγητές σου για το συμβάν; Έλαβες στήριξη από τον δάσκαλο/καθηγητές σου;**

Ναι η μητέρα είχε ενημερώσει του πάντες απο την πρώτη στιγμή. Ήθελε να γνωρίζουν , και να μην με πιέζουν με τις σχολικές υποχρεώσεις το πρώτο καιρό.

- **Πως σου φέρθηκαν οι κοντινοί φίλοι και οι συμμαθητές σου;**

Οι συμμαθητές μου ήταν πολυ γλυκο. Με αγκάλιασαν πραγματικά. Θυμάμαι σε μια συζήτηση όλης της τάξης σχετικά με τις οικογένειες και τους γονείς μας , είχα αισθανθεί αμήχανα και προσπαθούσα να συγκρατήσω τα δάκρυα μου. Τότε ορισμένοι συμμαθητές μου, με είδαν και ήρθαν και με αγκάλιασαν. Ήταν απο τις πιο όμορφες στιγμές.

- **Αν έχεις αδελφό/ια, νιώθεις ότι σε στήριξε/αν; Αν ο είσαι ο μεγαλύτερος αδελφός/η χρειάστηκε να στηρίζεις τον αδελφό/ια σου;**

Ο αδελφος μου ,ως μεγαλύτερος με συμβούλευε , με βοηθούσε όσον αναφορά τα μαθήματα και με στήριζε ψυχολογικά. Παρόλο που υπήρχε μεγάλη διαφορά ηλικίας , ήμασταν παντοτε πολυ δεμνοι. Μου αφηγούνταν ιστορίες με τον μπαμπά που εγώ ως μικρότερη ήταν αδύνατο να θυμάμαι.

6. ΜΑΚΡΟΠΡΟΘΕΣΜΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΩΣ ΕΦΗΒΟΣ

- **Ο εναπομείναντας γονέας σου βρήκε νέα/ο σύντροφο ή τέλεσε νέο γάμο;**

χι , δεν βρήκε έναν νέο σύντροφο ξανά. Εγώ είμαι πολύ θετική σε αυτή την ιδέα

- **Η σχέση με τον εναπομείναντα γονέα σου βελτιώθηκε, επιδεινώθηκε ή παρέμεινε στάσιμη την περίοδο της εφηβείας του;**

Μεγαλώνοντας υπήρχαν εντάσεις όπως σε όλες τις οικογένειες αλλά όχι κάτι σοβαρό. Οι σχέσεις μας διαρκώς δένουν ακόμη περισσότερο. Απο νώρις είχε φροντίσει να είναι βασισμένες σε ειλικρινείς βάσεις. Νιώθω εμπιστοσύνη να της επιτρέπω να γνωρίζει τι συμβαίνει στη ζωή μου. Δε είναι παρορμητική και ουτε επικριτική. Δημιουργεί αίσθημα ασφάλειας και αυτό με καθησυχάζει.

- **Συνέχισες να διατηρείς επαφή με τους παππούδες του εκλιπόντος γονέα;**

Έχουν απεβιώσει.

- **Πως θα περιέγραφες την εφηβεία που πέρασες/περνάς;**

Όμορφες αναμνήσεις ,στιγμές δύσκολες , λιγιστές εντάσεις που όμως μας έδεσαν ως οικογένεια. Γνωρίζαμε όλοι τα όρια μας ,δεν παρέμβαινε κανείς στην ζωή του παραπάνω από αυτό που του επιτρεπόταν. Αναζητούμε ο ένας την παρέα του άλλου από επιλογή.

- **Παραβατική συμπεριφορά;**

Όχι

- **Ανέλαβες ρόλο γονεοποιημένου παιδιού;**

Νομίζω πως όχι. Οι ρολοί μέσα στο σπίτι ήταν κατανοημένοι πάντοτε με τρόπο που να μπορούμε να τους φέρουμε εις πέρας.

- **Κατάφερες να ολοκληρώσεις το πένθος του και να προσαρμοστείς στις νέες συνθήκες ζωής του;**

Νομίζω πως ναι . Ύστερα από αμέτρητες συζητήσεις με άτομα εμπιστοσύνης και προσωπικής σκέψης , έχω καταλάβει πως ορισμένες καταστάσεις στην ζωή δεν μπορούμε να την ελέγξουμε ,ούτε να τις αποτρέψουμε. Χρειάζεται να τις αντιμετωπίσουμε και να προσπαθήσουμε να ομορφύνουμε τις ζωές μας. Η απώλεια του πάντοτε θα μου προκαλεί μια πικρία για όσες στιγμές θα είχαμε μοιραστεί εάν βρισκόταν κοντά μας , ωστόσο η ζωή κυλίζει και εγώ έχω όλη την διάθεση να την ζήσω στο έπακρον.

- **Χρειάστηκε να επισκεφθείς ειδικό ψυχικής υγείας;**

Όχι. Δεν ένιωσα την ανάγκη. Έχει περάσει από τις σκέψεις μου. Κάποια στιγμή θα το κάνω , όταν θα νιώθω ότι έχει έρθει η σωστή ώρα. Είμαι σίγουρη θα συνειδητοποιήσω και θα γνωρίσω καλύτερα έμενα.

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΙΑΖΟΜΕΝΟΥ ΕΦΗΒΟΥ

ΦΥΛΟ: ΓΥΝΑΙΚΑ

ΗΛΙΚΙΑ:20

ΕΡΓΑΖΕΤΑΙ ΩΣ ΒΟΗΘΟΣ ΝΟΣΗΛΕΥΤΗ

ΣΥΝΘΕΣΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ :ΜΗΤΕΡΑ ΚΑΙ ΔΥΟ ΠΑΙΔΙΑ(ΑΝΔΡΑΣ 18 ΕΤΩΝ /ΓΥΝΑΙΚΑ 20 ΕΤΩΝ)

1. ΣΥΜΒΑΝ ΑΠΩΛΕΙΑΣ

- **Πριν πόσο καιρό χάσατε τον γονέα σας;**

11 χρόνια έχουν περάσει

- **Ποιο ήταν το φύλο του;**

Πατέρας

- **Ποια ήταν η αιτία θανάτου του**

Αυτοκτόνησε μεσα στο σπίτι

2. ΠΡΩΤΕΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΣΥΜΒΑΝ

- **Ποιος σας ανακοίνωσε το συμβάν;**

Βρισκόμουν σε κατασκήνωση εκείνη την περίοδο . Ενημερώθηκα από την μητέρα μου για το θάνατο του πάτερα ύστερα από περίπου 15 μέρες ,όταν επέστρεψα. Ωστόσο μου είπε πέθανε από εγκεφαλικό ,καθώς είχε πάθει αρκετές φορές εγκεφαλικά επεισόδια.

- **Ποια ήταν τα συναισθήματα σας;**

Με έπιασε πανικός , ούρλιαξα και έκλαιγα ασταμάτητα.

- **Πήγατε στην κηδεία του; Πήγατε στο μνημόσυνο**

Δεν πήγα σε καμιά τελετουργία . Η κηδεία όταν το έμαθα είχε ήδη τελεστεί και στα μνημόσυνα δεν ήθελα να πάω.

3. ΠΡΩΤΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ

- **Άλλαξες κατοικία ή σχολείο;**

Αλλάξαμε οικία. Γενικά αλλάζαμε οικίες συχνά ωστόσο αυτές οι συχνές αλλαγές δεν με δυσαρεστούσαν. Το μονό που με στενοχώρησε ήταν ότι αποχωρίστηκα ένα δωμάτιο που μόλις είχε φτιαχτεί. Οι αλλαγές με τρομάζουν. Νομίζω πως πρόκειται να συμβεί κάτι πολύ κακό.

- **Έκλαιγες συχνά τους πρώτους μήνες;**

Έκλαιγα πολύ

- **Σκεφτόσουν συχνά τον εκλιπόντα γονέα τους πρώτους μήνες;**

Ναι , έφερνα καλές και κακές αναμνήσεις μαζί του. Καλές υπέστην φροντίδα προς έμενα ,την μαγειρική του αλλά ταυτόχρονος κακές όπως το ξύλο ,την δυσοσμία από το τσιγάρο και το αλκοόλ. Είχε και αυτός πολύ δύσκολα παιδικά χρόνια που δεν είχε καταφέρει να τα αντιμετωπίσει ψυχολογικά μετέπειτα. Τα συναισθήματα μου ήταν πάντοτε εσθήτα προς εκείνον ,μίσος –αγάπη. Εναλλαγές μεταξύ αυτών των δυο. Κοιμόμουν πάρα πολύ και ονειρευόμουν. Η μητερα μου έδινε ορίσματα φυτικά σκευάσματα (βαλεριάνα) που την είχε προτείνει ο ψυχίατρος για χαλάρωση.

- **Κλείστηκες στον εαυτό του;**

Όχι

- **Χρειάστηκε να απευθυνθεί η οικογένεια σου σε ειδικό ψυχικής υγείας;**

Όλοι μαζί ποτέ. Ο καθένας ξεχωριστά. Επισκεπτόμουν από μικρή ηλικία μια ψυχολόγο πριν το συμβάν για αλλά προβλήματα που είχαν προκύψει και συνεχίστηκε και μετά.

- **Άλλαξε ο τρόπος ζωής που είχες λόγω πιθανά μειωμένων οικονομικών απολαβών;**

Δεν άλλαξε ο τρόπος ζωής ,λογά της σύνταξης που παίρνουμε εξαιτίας του θανάτου του. Βελτιώθηκε η ζωή όσον αναφορά το βιοτικό επίπεδο αφού προηγουμένως ο πατέρας φρόντιζε κυρίως για την κάλυψη αγοράς προσωπικών αντικειμένων όπως τσιγάρα ,ποτό. Ένα μεγάλο ποσό επίσης το στοιχημάτιζε σε τυχερά παιχνίδια.

4. ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΕΝΑΠΟΜΕΙΝΑΤΑ ΓΟΝΕΑ

- **Έλαβες στήριξη από τον εναπομείναντα γονέα σου το πρώτο διάστημα:**

Δέχθηκα υποστήριξη ,ωστόσο η μητρα είχε και τα δικά της συναισθηματικά προβλήματα που έπρεπε να λύσει και επηρέαζαν την προσωπική μας σχέση

- **Η σχέση με τονεναπομείναντα γονέα σου βελτιώθηκε, επιδεινώθηκε ή παρέμεινε στάσιμη μετά το συμβάν;**

Τσακωνόμασταν πολύ. Γενικότερα επικρατούσε βίαιη συμπεριφορά και απο τους δυο γονεις. Την τελευταία φορά που με χτύπησε η μητέρα ,της είπα πως την επόμενη φορά που θα με χτυπήσει ,θα την σκοτώσω. Της εξηγήσα πως θα ήθελα να μου εξηγεί γιατί θυμώνει παρά να με χτυπά. Δεν με χτύπησε πάλι . Απο τότε ξεκινήσαμε να μιλούμε περισσότερο , να ερχόμαστε σιγά σιγά πιο κοντά. Της εμπιστευόμουν περισσότερα για εμένα

5. ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΑΠΟ ΤΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ, ΣΧΟΛΙΚΟ ΚΑΙ ΦΙΛΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

- **Ανέλαβαν μέρος της φροντίδας σου οι μητρικοί ή οι πατρικοί παππούδες;**

Δεν υπήρχε καμιά επικοινωνία. Θυμάμαι μόνο το πατρικό πατερα ,ωστόσο είναι κατι «μαύρο» για εμένα. Δεν υπηρχε καμια βοήθεια. Οι μητρικοί γονείς είχαν απεβιώσει

- **Ενημερώθηκε ο δάσκαλος/καθηγητές σου για το συμβάν; Έλαβες στήριξη από τον δάσκαλο/καθηγητές σου;**

Όλοι οι δάσκαλοι είχαν ενημερωθεί. Καμιά υποστήριξη δεν δέχθηκα απο τους δασκάλους αλλά δεν την ήθελα υποστήριξη τους. Θα προτιμούσα να μην γνώριζε κανείς τίποτα. Κανείς δεν προσπάθησε να με προσεγγίσει. Δεν με προστάτευσαν ακόμη και όταν είχα χάσει τα μαλλιά μου απο την αλωπεκία απο σχόλια ή άσχημες πράξεις άλλων παιδιών. Δεν τους ήθελα.

- **Πως σου φέρθηκαν οι κοντινοί φίλοι και οι συμμαθητές σου;**

Ήταν οι μόνοι που ήθελα να το μοιραστώ και ήθελα να με βοηθήσουν. Οι φίλοι μου είναι παντοτε κοντά μου για να προσφέρουν βοήθεια στα προβλήματα που προέκυπταν στην ζωή μου και στηριζόμουν.

- **Αν έχεις αδελφό/ια, νιώθεις ότι σε στήριξε/αν; Αν ο είσαι ο μεγαλύτερος αδελφός/η χρειάστηκε να στηρίξεις τον αδελφό/ια σου;**

Εχουμε μια απομακρυσμένη σχέση. Δεν ήμασταν ποτέ πολύ κοντά. Τώρα αρχίζουμε να πλησιάζουμε με αργά βήματα ωστόσο ο ένας τον άλλον.

6. ΜΑΚΡΟΠΡΟΘΕΣΜΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΩΣ ΕΦΗΒΟΣ

- **Ο εναπομείναντας γονέας σου βρήκε νέα/ο σύντροφο ή τέλεσε νέο γάμο;**

Δεν βρήκε ξανό νεό σύντροφο. Είχε έναν φίλο που μας στήριζε και τον αγαπούσαμε αλλά δε υπήρχε κάτι ερωτικό μεταξύ τους. Ύστερα τσακώθηκαν και δε ξανά ήρθε στο σπίτι. Τον αγαπούσα αυτόν τον άνθρωπο πολύ. Ωστόσο δεν ήθελα να φέρει η μητέρα μου κανέναν άντρα μέσα στο σπίτι, καθώς για εμένα οι άντρες είναι κάτι τρομακτικό. Τους φοβάμαι.

- **Η σχέση με τον εναπομείναντα γονέα σου βελτιώθηκε, επιδεινώθηκε ή παρέμεινε στάσιμη την περίοδο της εφηβείας του;**

Υπήρχαν έντονοι καυγάδες. Έβριζα πολύ την μητέρα μου, ορισμένες φορές μπορεί να πετούσα και έσπαγα πράγματα.

- **Συνέχισες να διατηρείς επαφή με τους παππούδες του εκλιπόντος γονέα;**

Όχι.

- **Πώς θα περιέγραφε την εφηβεία που πέρασες/περνάς;**

Ήταν κακή. Η αλωπεκία μου και το αυξημένο βάρος μου δημιουργούσαν πολλές προσωπικές ανασφάλειες.

- **Παραβατική συμπεριφορά;**

Ήθελα να ξεκινήσω το κάπνισμα και ναρκωτικές ουσίες αλλά δεν το έκανα, μόλις είδα την κατάληξη των ανθρώπων που κάνουν χρήση. Ένιωσα λύπηση προς αυτούς και δεν ήθελα αυτήν τη κατάληξη για τον εαυτό μου.

- **Ανέλαβες ρόλο γονεοποιημένου παιδιού;**

Όταν η μητέρα εργαζόταν, φρόντιζα την μεταφορά και τη προετοιμασία του φαγητού του αδελφού μου για το σχολείο, αλλά μέχρι εκεί που ήξερα και μπορούσα. Όσο μεγάλωνα οι αρμοδιότητες αυξάνονταν διαρκώς και δημιουργούνταν προστριβές με την μητέρα μου. Ήθελα χρόνο για εμένα.

- **Κατάφερες να ολοκληρώσεις το πένθος του και να προσαρμοστείς στις νέες συνθήκες ζωής του;**

Το πένθος ολοκληρώθηκε μετά από χρόνια. Γράφοντας ένα γράμμα στο πάτερα μου που του περιέγραφα όλα τα συναισθήματα και τις σκέψεις που είχα προς εκείνον –θετικά και αρνητικά , κυρίως τα αρνητικά και τα παράπονα μου ,ύστερα από την προτροπή του ψυχολόγου μου. Μετά από αυτό το γράμμα ,ένιωσα πως ολοκληρώθηκε το πένθος για έμενα.

- **Χρειάστηκες να επισκεφθείς ειδικό ψυχικής υγείας;**

Έκανα πριν το συμβάν , και συνέχισα να κάνω και μετά. Έχω διακόψει για λίγο λόγω οικονομικών δυσκολιών.

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΙΑΖΟΜΕΝΟΥ ΕΦΗΒΟΥ

ΦΥΛΟ: ΓΥΝΑΙΚΑ

ΗΛΙΚΙΑ:22

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΣΥΝΘΕΣΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ :ΠΑΤΕΡΑΣ ΚΑΙ ΜΙΑ ΚΟΡΗ

1. ΣΥΜΒΑΝ ΑΠΩΛΕΙΑΣ

- Πριν πόσο καιρό χάσατε τον γονέα σας;

Πριν 9 χρόνια

- Ποιο ήταν το φύλο του;

Μητέρα

- **Ποια ήταν η αιτία θανάτου του**
Καρκίνος

2. ΠΡΩΤΕΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΣΥΜΒΑΝ

- **Ποιος σας ανακοίνωσε το συμβάν;**

Ο πατέρας μου.

- **Πως αντιδράσατε μόλις το μάθατε;**

Ούρλιαζα αυτό θυμάμαι έκλαιγα μέχρι που λιποθύμησα. Δεν μπορούσα να το πιστέψω ότι μιλάει για τη δική μου μητέρα.

- **Ποια ήταν τα συναισθήματα σας;**

Τα συναισθήματα μου ήταν περίεργα. Ήταν τόσο σύντομο το διάστημα της ασθένειας και της νοσηλείας στο νοσοκομείο(όπου απεβίωσε) που δεν μπορούσα να το πιστέψω. Ένιωθα πως είναι ψέμα, ένα κακό όνειρο που θα ξυπνήσω, μια απόλυτη άρνηση.

- **Πήγατε στην κηδεία του; Πήγατε στο μνημόσυνο**

Όχι δεν πήγα στην κηδεία ούτε στα μνημόσυνα. Δεν άντεχα. Έμεινα με την αδερφή του πατέρα μου , τη θεία μου κατά τη διάρκεια των τελετών

3. ΠΡΩΤΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ

- **Αλλαγες κατοικία ή σχολείο;**

Όχι δεν άλλαξα κατοικία ούτε σχολείο. Βασικά “έφυγε” το καλοκαίρι που τελείωσα το δημοτικό.

- **Έκλαιγες συχνά τους πρώτους μήνες;**

Το πρώτο τρίμηνο έκλαιγα συνέχεια. Είχα μια φωτογραφία της που με είχε αγκαλιά από τις τελευταίες μας διακοπές .Είχαμε περάσει τόσο όμορφα. Έπαιρνα την φωτογραφία και την ακουμπούσα στο στήθος μου για να την νιώθω κοντά μου. Την είχα κάτω από το μαξιλάρι μου. Ακόμα την έχω δηλαδή. Δεν μπορούσα να σκεφτώ τίποτα άλλο εκτός από εκείνη.

- **Σκεφτόσουν συχνά τον εκλιπόντα γονέα τους πρώτους μήνες;**

Ναι συνέχεια.

- **Κλείστηκες στον εαυτό του;**

Τον πρώτο χρόνο ναι. Δεν ήθελα να δω κανέναν. Ούτε φίλες ούτε συγγενείς τίποτα.

- **Χρειάστηκε να απευθυνθεί η οικογένεια σου σε ειδικό ψυχικής υγείας;**

Ο πατέρας μου, μου στάθηκε πολύ. Κατάλαβε πως δε μπορούσε μόνος του να με βοηθήσει και απευθύνθηκε σε μία οικογενειακή φίλη που ήταν ψυχολόγος. Το έκανε γιατί ούτε ο ίδιος δεν μπορούσε να με προσεγγίσει ειδικά τους πρώτους μήνες δεν του μιλούσα καθόλου.

- **Άλλαξε ο τρόπος ζωής που είχες λόγω πιθανά μειωμένων οικονομικών απολαβών;**

Ο πατέρας μου είναι δικηγόρος , η μητέρα μου είχε τελειώσει κι εκείνη νομική αλλά δεν εργάστηκε ποτέ. Όσον αφορά τα οικονομικά δεν μα επηρέασε . Ήμασταν αρκετά ευκατάστατοι και σαν παιδί δεν μου έλειψε τίποτα.

4. ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΕΝΑΠΟΜΕΙΝΤΑ ΓΟΝΕΑ

- **Έλαβες στήριξη από τον εναπομείναντα γονέα σου το πρώτο διάστημα**

Ο πατέρας μου προσπαθούσε με κάθε δυνατό τρόπο να με στηρίξει. Δεν κλείστηκε στον εαυτό του αντίθετα αφοσιώθηκε ολοκληρωτικά σε μένα.

- **απομείναντα γονέα σου βελτιώθηκε, επιδεινώθηκε ή παρέμεινε στάσιμη μετά το συμβάν;**

Μετά τον θάνατο της μητέρας μου η σχέση με τον πατέρα μου δεν θα πω ότι βελτιώθηκε ,διότι ήταν πάντοτε καλή, παρόλα αυτά δεθήκαμε πραγματικά και ουσιαστικά.

5. ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΑΠΟ ΤΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ, ΣΧΟΛΙΚΟ ΚΑΙ ΦΙΛΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

- **Ανέλαβαν μέρος της φροντίδας σου οι μητρικοί ή οι πατρικοί παππούδες;**

Οι παππούδες και οι μητρικοί και οι πατρικοί βοήθησαν στην ανατροφή μου κατά πολύ μεγάλο βαθμό. Κυρίως της μητέρας μου καθώς βρίσκονταν στην ίδια πόλη με μας ενώ του πατέρα μου ήταν σε άλλη πόλη στην Καρδίτσα. Πιστεύω στο πρόσωπο μου έβλεπαν την κόρη τους , τη μαμά μου. Η γιαγιά μου μας καθάριζε μας μαγείρευε ήταν πολύ νέα και μπορούσα να επικοινωνήσω μαζί της.

- **Ενημερώθηκε ο δάσκαλος/καθηγητές σου για το συμβάν; Έλαβες στήριξη από τον δάσκαλο/καθηγητές σου;**

Από του καθηγητές μου κρατούσα απόσταση γενικά. Γνώριζαν για τον θάνατο της μητέρας μου , τους είχε ενημερώσει ο πατέρας μου. Δεν μπορώ να πω ότι με στήριξαν κάπως, ίσως δεν άφηνα κι εγώ το περιθώριο να με πλησιάσουν.

- **Πως σου φέρθηκαν οι κοντινοί φίλοι και οι συμμαθητές σου;**

Το πρώτο χρόνο της πρώτης γυμνασίου δεν είχα φίλους γενικά. Είχα επαφή με μία φίλη μου από το δημοτικό που ήταν και η μόνη που ήθελα καθώς δεν αναγκαζόμουν να προσποιούμαι σ αυτήν. Ενωθα καλά πλάι της.

- **Αν έχεις αδελφό/ια, νιώθεις ότι σε στήριξε/αν; Αν ο είσαι ο μεγαλύτερος αδελφός/η χρειάστηκε να στηρίξεις τον αδελφό/ια σου;**

Αδέρφια δεν έχω.

6. ΜΑΚΡΟΠΡΟΘΕΣΜΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΩΣ ΕΦΗΒΟΣ

- **Ο εναπομείναντας γονέας σου βρήκε νέα/ο σύντροφο ή τέλεσε νέο γάμο;**

Ο πατέρας αν είχε συντρόφους δεν το γνωρίζω. Δεν μου γνώρισε ποτέ καμία. Δε νομίζω κιόλας να ήμουν και δεκτική σε κάτι τέτοιο. Τα τελευταία τρία χρόνια είναι μία κυρία. Τον βλέπω καλά μαζί της , θέλω να είναι ευτυχισμένος.

- **Η σχέση με τον εναπομείναντα γονέα σου βελτιώθηκε, επιδεινώθηκε ή παρέμεινε στάσιμη την περίοδο της εφηβείας του;**

Ο πατέρας διαχειρίστηκε πολύ σωστά τον θάνατο της μητέρας μου, απέναντι μου. Έκανε ότι περνάει από το χέρι του για να είμαι καλά κάτι που αναγνώριζα από την εφηβική μου ηλικία και το εκτιμούσα και του το έδειχνα.

- **Συνέχισες να διατηρείς επαφή με τους παππούδες του εκλιπόντος γονέα;**

Οι σχέσεις με του παππούδες μου είναι σαν δεύτεροι γονείς μου. Τα σπίτια μας είναι δίπλα επομένως μεγάλωσα μαζί τους. Ξέρω ότι πονάνε όσο κι αν προσπαθούν να το κρύψουν μπροστά μου .Νιώθω τον πόνο τους.

- **Πως θα περιέγραφες την εφηβεία που πέρασες/περνάς;**

Η εφηβεία το πρώτο χρόνο του γυμνασίου ήταν δύσκολη. Δεν ήμουν επιθετική ή νευρική. Αντίθετα ένιωθα ότι απλά επιβιώνω δεν ζω, ότι δεν έχω ενέργεια μέσα μου. Ένα χρόνο μετά άρχισα πάλι να επιθυμώ να έρχομαι σε επαφή με φίλους μου να βγαίνω. Με βοήθησε η επαφή με την ψυχολόγο μου αλλά και των δικών μου ανθρώπων. Όμως δεν ένιωθα στιγμή ευτυχισμένη. Μου έλειπε πολύ η μαμά μου.

- **Παραβατική συμπεριφορά;**

Όχι ποτέ.

- **Ανέλαβες ρόλο γονεοποιημένου παιδιού;**

Όχι. Η γιαγιά μου είχε αναλάβει όλες εκείνες τις δουλειές που έκανε η μητέρα μου. Δηλαδή και τώρα που μεγάλωσα το ίδιο συμβαίνει.

- **Κατάφερες να ολοκληρώσεις το πένθος του και να προσαρμοστείς στις νέες συνθήκες ζωής του;**

Είναι μια πληγή ανοιχτή .Δεν ξέρω αν φεύγει ποτέ. Σίγουρα απαλύνεται ο πόνος στο πέρασμα του χρόνου, ξεχνιέσαι, γελάς, ζεις. Αλλά είναι οι στιγμές που τη θες κοντά σου είτε στη λύπη είτε στη χαρά και δεν την έχεις και εκεί την ζητάς και δεν την έχεις. Το έχω δουλέψει μέσα μου ,είμαι συνειδητοποιημένη πια .Δεν έχω κι άλλη επιλογή. Προσαρμόστηκα στις νέες συνθήκες. Τώρα αν το πένθος έχει ολοκληρωθεί..Δεν έχω απάντηση να σου δώσω.

- **Χρειάστηκες να επισκεφθείς ειδικό ψυχικής υγείας;**

Μετά τον θάνατό της δεν σταμάτησα να πηγαίνω στη ψυχολόγο μου παρά μόνο τώρα ως φοιτήτρια την επισκέπτομαι σπάνια καθώς σπουδάζω σε άλλη πόλη. Με έχει βοηθήσει όχι μόνο στη διαχείριση του θανάτου της μητέρας μου αλλά και στο να μάθω τον εαυτό μου.

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΙΑΖΟΜΕΝΟΥ ΕΦΗΒΟΥ

ΦΥΛΟ: ΓΥΝΑΙΚΑ

ΗΛΙΚΙΑ:21

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΣΥΝΘΕΣΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ :ΜΗΤΕΡΑ ΚΑΙ ΔΥΟ ΠΑΙΔΙΑ (ΑΝΔΡΑΣ 30 ΕΤΩΝ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΑ 21 ΕΤΩΝ)

2. ΣΥΜΒΑΝ ΑΠΩΛΕΙΑΣ

- **Πριν πόσο καιρό χάσατε τον γονέα σας;**

Πριν από 8 χρόνια τον Ιούνιο του 2013 έχασα τον πατέρα μου

- **Ποιο ήταν το φύλο του;**

Πατέρας

- **Ποια ήταν η αιτία θανάτου του**

Από καρκίνο, ο οποίος τον ταλαιπώρησε διάστημα λιγότερο από ένα χρόνο

3. ΠΡΩΤΕΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΣΥΜΒΑΝ

- **Ποιος σας ανακοίνωσε το συμβάν;**

Το συμβάν συνέβη λίγο μετά το τέλος των εξετάσεων του σχολείου καθώς τελείωνα τη πρώτη Γυμνασίου, οπότε ήταν απόφαση της μητέρας και του αδερφού μου να πάω στο σπίτι της θείας μου στην Αθήνα και εκεί μου το ανακοίνωσε η ξαδέρφη μου.

- **Πως αντιδράσατε μόλις το μάθατε;**

Δε θυμάμαι πως αντέδρασα εκεί, γιατί δεν το είχα συνειδητοποιήσει, όταν όμως γύρισα σπίτι και αντίκρισα τα νέα δεδομένα, κλείστηκα στο μπάνιο κ ξέσπασα

- **Ποια ήταν τα συναισθήματά σας;**

Τα συναισθήματα ήταν περίεργα και απροσδιόριστα για τέτοια ηλικία γιατί δεν ήξερα τι σημαίνει απώλεια, το μόνο που ήξερα ήταν ότι δεν ήθελα κανέναν να με πει ορφανό.

- **Πήγατε στην κηδεία του; Πήγατε στο μνημόσυνο**

Στην κηδεία δεν πήγα από δική μου επιλογή γιατί η τελευταία εικόνα που είχα από τον μπαμπά μου ήταν όταν πήγα στο δωμάτιο του τις τελευταίες ημέρες του, αφού έδωσα το τελευταίο μου μάθημα και του είπα πως έγραφα καλά, εκεί μου χαμογέλασε μετά από πολύ καιρό και είπε "ήμουν σίγουρος τσακάλι", οπότε δεν ήθελα να σβήσω αυτήν την εικόνα, και ακόμη και σήμερα η τελευταία εικόνα του στη μνήμη μου είναι με χαμόγελο και σε αυτό δε με πίεσε ούτε η μητέρα μου. Πήγα όμως στο μνημόσυνο, στο οποίο δεν ήθελα να μιλήσω σε κανέναν που ενοιωθα να με κοιτάει με οίκτο.

4.ΠΡΩΤΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ

- **Άλλαξες κατοικία ή σχολείο;**

Δεν άλλαξα σπίτι ούτε σχολείο. Η αλήθεια είναι πως έκλαιγα σχεδόν κάθε βράδυ τους πρώτους μήνες όταν έπεφτα για ύπνο, κάτι δε σταμάτησε να συμβαίνει ακόμη και τώρα αλλά σε λιγότερο βαθμό όσο περνούσε ο καιρός

- **Έκλαιγες συχνά τους πρώτους μήνες;**

Ναι.. θυμάμαι έκλαιγα συνέχεια

- **Σκεφτόσουν συχνά τον εκλιπόντα γονέα τους πρώτους μήνες;**

Τον σκεφτόμουν αρκετά συχνά είναι η αλήθεια, σε γιορτές ή και με την παραμικρή αφορμή που μπορεί να τον θύμιζε.

- **Κλείστηκες στον εαυτό του;**

Στον εαυτό μου δεν κλείστηκα , ήθελα να έχω μια φυσιολογική ζωή, σε αυτό βοήθησε η μητέρα μου η οποία μίλησε στους καθηγητές μου και εκείνοι μου έδιναν θάρρος να μιλάω και δε με αντιμετώπιζαν σαν παιδί που έχει το γονιό του, αλλά και φίλοι μου στο χωριό δε με αντιμετώπιζαν περίεργα, όλα κυλούσαν σα να μην είχε συμβεί τίποτα.

- **Χρειάστηκε να απευθυνθεί η οικογένειά σου σε ειδικό ψυχικής υγείας;**

Δεν πήγαμε ποτέ σε σύμβουλο ψυχικής υγείας.

- **Άλλαξε ο τρόπος ζωής που είχες λόγω πιθανά μειωμένων οικονομικών απολαβών;**

Η μητέρα μου αντιμετώπισε δυσκολίες οικονομικές τις οποίες έμαθα πολλά χρόνια αργότερα, αλλά δεν ξέρω πως τα κατάφερε και δεν άλλαξε η ζωή μου στο παραμικρό όσον αφορά το οικονομικό κλίμα.

5. ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΕΝΑΠΟΜΕΙΝΑΤΑ ΓΟΝΕΑ

- **Έλαβες στήριξη από τον εναπομείναντα γονέα σου το πρώτο διάστημα;**

Η μητέρα μου ήταν παραπάνω από βράχος σε αυτή την κατάσταση, δεν την είδα ποτέ να κλαίει εκτός από τα μνημόσυνα, ποτέ να έχει ακραίες αντιδράσεις και ξεσπάσματα, δεν άφηνε τον εαυτό της γιατί έπρεπε να είναι δίπλα μου. Μόνο στην κηδεία κατέρρευσε, αλλά δεν έλαβε ποτέ καμία αγωγή.

- **απομείναντα γονέα σου βελτιώθηκε, επιδεινώθηκε ή παρέμεινε στάσιμη μετά το συμβάν;**

Φυσικά και η σχέση μας βελτιώθηκε, όχι ότι είχε θέματα ποτέ απλώς αναπτύξαμε έναν πιο ισχυρό δεσμό μητέρας κόρης.

6. ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΑΠΟ ΤΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ, ΣΧΟΛΙΚΟ ΚΑΙ ΦΙΛΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

- **Ανέλαβαν μέρος της φροντίδας σου οι μητρικοί ή οι πατρικοί παππούδες;**

Οι παππούδες δεν ανέλαβαν τη φροντίδα, εκτός από τα καλοκαίρια που τους επισκεπτόμουν, όπως και κάθε καλοκαίρι έως τότε.

- **Ενημερώθηκε ο δάσκαλος/καθηγητές σου για το συμβάν; Έλαβες στήριξη από τον δάσκαλο/καθηγητές σου;**

Οι καθηγητές ενημερώθηκαν από τη μητέρα μου και το γεγονός πως με αντιμετώπιζαν όπως τους άλλους, ήταν η στήριξη που ήθελα.

- **Πως σου φέρθηκαν οι κοντινοί φίλοι και οι συμμαθητές σου;**

Οι κοντινοί φίλοι που ήξεραν ,δεν μου ανέφεραν το γεγονός και οι συμμαθητές μου, πολλοί δεν ήξεραν γιατί δεν ανοιγόμουν και εγώ σε αυτούς για τέτοια θέματα.

Αν έχεις αδελφό/ια, νιώθεις ότι σε στήριξε/αν; Αν ο είσαι ο μεγαλύτερος αδελφός/η χρειάστηκε να στηρίξεις τον αδελφό/ια σου;

Έχω αδερφό μεγαλύτερο ο οποίος στάθηκε σαν τον πατέρα που έχασα σε πολλά θέματα, από τη βόλτα μέχρι το χαρτζιλίκι που λέμε, το ίδιο και η γυναίκα του.

7.ΜΑΚΡΟΠΡΟΘΕΣΜΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΩΣ ΕΦΗΒΟΣ

- **Ο εναπομείναντας γονέας σου βρήκε νέα/ο σύντροφο ή τέλεσε νέο γάμο;**

Η μητέρα μου δε βρήκε ποτέ σύντροφο μετά το θάνατο του μπαμπά μου.

- **Η σχέση με τον εναπομείναντα γονέα σου βελτιώθηκε, επιδεινώθηκε ή παρέμεινε στάσιμη την περίοδο της εφηβείας του;**

Η σχέση μας ήταν και είναι άριστη, με φυσιολογικό τσακωμό μητέρας κόρης, διότι δεν είχα καθόλου δύσκολη εφηβεία

- **Συνέχισες να διατηρείς επαφή με τους παππούδες του εκλιπόντος γονέα;**

Οι γονείς του μπαμπά μου είχαν πεθάνει όταν γεννήθηκα.

- **Πως θα περιέγραφες την εφηβεία που πέρασες/περνάς;**

Η εφηβεία μου ήταν άκρως ήρεμη, συνεπής μαθήτρια, με παρέες, εξόδους με την κολλητή που λέμε, χωρίς ξεσπάσματα και τσακωμούς και συγκρούσεις, καμιά εναντίωση στο κατεστημένο.

- **Παραβατική συμπεριφορά;**

Όχι.

- **Ανέλαβες ρόλο γονεοποιημένου παιδιού;**

Γενικά με τη μητέρα μου στηρίζαμε η μία την άλλη, ίσως κάτι που έκανα κ μου αρέσει ακόμη είναι να ασχολούμαι με εργαλεία και τέτοια υλικά που άρεσαν του μπαμπά μου, έτσι νοιωθω ότι κατά κάποιο τρόπο κάνουμε κάτι μαζί..

- **Κατάφερες να ολοκληρώσεις το πένθος του και να προσαρμοστείς στις νέες συνθήκες ζωής του;**

Μετά το πέρας των 5 σταδίων του πένθους σίγουρα προσαρμοστήκα και συνέχισα τη ζωή μου χωρίς να επισκεφθώ σύμβουλο ψυχικής υγείας.

- **Χρειάστηκε να επισκεφθείς ειδικό ψυχικής υγείας;**

Μετά το πέρας των 5 σταδίων του πένθους σίγουρα προσαρμόστηκα και συνέχισα τη ζωή μου χωρίς να επισκεφθώ σύμβουλο ψυχικής υγείας.

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΙΑΖΟΜΕΝΟΥ ΕΦΗΒΟΥ

ΦΥΛΟ: ΓΥΝΑΙΚΑ

ΗΛΙΚΙΑ:21

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΣΥΝΘΕΣΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ :ΜΗΤΕΡΑ ΚΑΙ ΔΥΟ ΠΑΙΔΙΑ (ΑΝΔΡΑΣ 22 ΕΤΩΝ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΑ 21 ΕΤΩΝ)

1. ΣΥΜΒΑΝ ΑΠΩΛΕΙΑΣ

- **Πριν πόσο καιρό χάσατε τον γονέα σας;**

Πριν 10 χρόνια

- **Ποιο ήταν το φύλο του;**

Πατέρας

- **Ποια ήταν η αιτία θανάτου του;**

Καρκίνος του πάγκρεας

2. ΠΡΩΤΕΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΣΥΜΒΑΝ

- **Ποιος σας ανακοίνωσε το συμβάν;**

Η μητέρα μου μου το ανακοίνωσε πρώτα σε εμένα και έπειτα στον αδερφό μου.

- **Πως αντιδράσατε μόλις το μάθατε;**

Βούρκωσα και μετά ξέσπασα σε κλάματα.

- **Ποια ήταν τα συναισθήματα σας;**

Έντονη Θλίψη.

- **Πήγατε στην κηδεία του; Πήγατε στο μνημόσυνο**

Όχι δεν πήγα στην κηδεία δεν ήθελα.

3.ΠΡΩΤΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ

- **Άλλαξες κατοικία ή σχολείο;**

Όχι δεν αλλάξαμε τίποτα.

- **Έκλαιγες συχνά τους πρώτους μήνες;**

Έκλαιγα μόνη μου στο δωμάτιο μου δεν ήθελα να επιβαρύνω το οικογενειακό κλίμα και με άλλα προβλήματα. Η μαμά μου ήδη αντιμετώπιζε πολλά πρόβλημα λόγω του συνδρόμου σώτου που έχει ο αδερφός μου.

- **Σκεφτόσουν συχνά τον εκλιπόντα γονέα τους πρώτους μήνες;**

Τον σκεφτόμουν κάθε μέρα.

- **Κλείστηκες στον εαυτό του;**

Αρκετά. Είχα ήδη να κλείνομαι καθώς βίωνα bullying και μετα το θάνατο του μπαμπά όλη αυτή η κατάσταση έγινε χειρότερη.

- **Χρειάστηκε να απευθυνθεί η οικογένεια σου σε ειδικό ψυχικής υγείας;**

Ο αδερφός μου λόγω του συνδρόμου σώτος .

- **Άλλαξε ο τρόπος ζωής που είχες λόγω πιθανά μειωμένων οικονομικών απολαβών;**

Ήτανε πάρα πολύ δύσκολα οικονομικά. Πήγαινα και βοηθούσα τη μαμά στη δουλεία της. Είναι καθαρίστρια και επειδή ήταν και μεγάλη σε ηλικία κουραζότανε εύκολα.

4.ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΕΝΑΠΟΜΕΙΝΤΑ ΓΟΝΕΑ

- **Έλαβες στήριξη από τον εναπομείναντα γονέα σου το πρώτο διάστημα**

Όχι...Τη μαμά την θυμάμαι πάντα δυνατή έκλαιγε στο δωμάτιο της και φορούσε μαύρα. Αυτό εμένα με επηρέαζε πολύ ψυχολογικά. Δεν μου άρεσε που την έβλεπα έτσι.

- **Η σχέση με τον εναπομείναντα γονέα σου βελτιώθηκε, επιδεινώθηκε ή παρέμεινε στάσιμη μετά το συμβάν;**

Είχαμε πολλούς καβγάδες και με μεγάλη ένταση, κάποιες φορές στους τσακωμούς μας της έλεγα πως καλύτερα να είχε πεθάνει αυτή ή της έλεγα πως αν ήταν εδώ ο μπαμπάς θα μου έκανε τη χάρη που ζητούσα. Με το καιρό και ειδικά όταν έφυγα για σπουδές οι σχέσεις μας άρχισαν να βελτιώνονται. Τώρα έχουμε πολύ καλές σχέσεις.

5.ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΑΠΟ ΤΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ, ΣΧΟΛΙΚΟ ΚΑΙ ΦΙΛΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

- **Ανέλαβαν μέρος της φροντίδας σου οι μητρικοί ή οι πατρικοί παππούδες;**

Για 10 χρόνια δεν είχαμε καμία επικοινωνία με πατρικό περιβάλλον.

- **Ενημερώθηκε ο δάσκαλος/καθηγητές σου για το συμβάν; Έλαβες στήριξη από τον δάσκαλο/καθηγητές σου;**

Ναι από την πρώτη στιγμή ενημερώθηκαν, υπήρχε κάποια στήριξη.

- **Πως σου φέρθηκαν οι κοντινοί φίλοι και οι συμμαθητές σου;**

Μερικές φορές με στήριζαν πολύ κάποιες φορές άλλες είχαν και αυτοί τα δικά τους προβλήματα και δεν είχαν το χρόνο να ασχοληθούν με εμένα. Αλλά στο πρόσωπο τους έβρισκα τη στήριξη που ήθελα και είχα ανάγκη.

- **Αν έχεις αδελφό/ια, νιώθεις ότι σε στήριξε/αν; Αν ο είσαι ο μεγαλύτερος αδελφός/η χρειάστηκε να στηρίζεις τον αδελφό/ια σου;**

Πάντα στηρίζω τον αδερφό μου λόγω συνδρόμου. Συχνά τον συμβουλευώ ή προσπαθώ να του δείξω πως κάποιες συμπεριφορές δεν είναι αποδεκτές.

6.ΜΑΚΡΟΠΡΟΘΕΣΜΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΩΣ ΕΦΗΒΟΣ

- **Ο εναπομείναντας γονέας σου βρήκε νέα/ο σύντροφο ή τέλεσε νέο γάμο;**

Όχι ποτέ .

- **Η σχέση με τον εναπομείναντα γονέα σου βελτιώθηκε, επιδεινώθηκε ή παρέμεινε στάσιμη την περίοδο της εφηβείας του;**

Στην εφηβεία χάθηκε εντελώς η επικοινωνία ανάμεσα μας. Υπήρχαν καθημερινοί καβγάδες και μπορεί να μην μιλούσαμε για μέρες. Δεν μπορούσε να με καταλάβει με τίποτα. Ήταν σαν να μιλούσα σε κουφή.

- **Συνέχισες να διατηρείς επαφή με τους παππούδες του εκλιπόντος γονέα;**
Όχι για διάστημα 10 ετών.

- **Πως θα περιέγραφες την εφηβεία που πέρασες/περνάς;**
Καταθλιπτική με έντονο το στοιχείο του αλκοόλ. Όταν κανείς δεν ήταν εκεί για εμένα ξέφευγα εκεί. Αλλά ακόμα και με τους φίλους μου πίναμε και έλεγε ο ένας στον άλλον τα προβλήματα του. Πολλές φορές πίναμε και πολύ νωρίς στη μέρα.

- **Παραβατική συμπεριφορά;**

Έντονη χρήση αλκοόλ.

- **Ανέλαβες ρόλο γονεοποιημένου παιδιού;**
Ναι πήγαινα στη δουλειά με τη μαμά για να τη βοηθήσω, βοηθούσα δουλείες του σπιτιού διατηρώ τις ισορροπίες ανάμεσα στον αδερφό μου και τη μαμά μου.

- **Κατάφερες να ολοκληρώσεις το πένθος του και να προσαρμοστείς στις νέες συνθήκες ζωής του;**
Θεωρώ πως ναι αλλά επίσης θεωρώ πως αυτό δεν ξεπερνιέται ποτέ. Η απώλεια πάντα σε πονάει ειδικά κάποιες στιγμές πολύ απλά πρέπει να μάθεις να ζεις με αυτό.

- **Χρειάστηκες να επισκεφθείς ειδικό ψυχικής υγείας;**
Όχι αλλά θέλω πολύ απλά δεν το έχω αποφασίσει ακόμα .

ΑΝΤΡΕΣ

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΙΑΖΟΜΕΝΟΥ ΕΦΗΒΟΥ

ΦΥΛΟ: ΑΝΔΡΑΣ

ΗΛΙΚΙΑ:21

ΦΟΙΤΗΤΗΣ ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΣΥΝΘΕΣΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ : ΜΗΤΕΡΑ ΚΑΙ ΔΥΟ ΠΑΙΔΙΑ(ΓΥΝΑΙΚΑ 21 ΕΤΩΝ / ΑΝΔΡΑΣ 25)

1.ΣΥΜΒΑΝ ΑΠΩΛΕΙΑΣ

- **Πριν πόσο καιρό χάσατε τον γονέα σας;**
17 χρόνια πριν
- **Ποιο ήταν το φύλο του;**
Πατέρας

- **Ποια ήταν η αιτία θανάτου του;**
Ανακοπή καρδιάς

2.ΠΡΩΤΕΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΣΥΜΒΑΝ

- **Ποιος σας ανακοίνωσε το συμβάν;**
Κάνεις δεν μου το ανακοινώσε. Εγώ με την μητέρα μου γυρνώντας σπίτι , τον βρήκαμε.
- **Ποια ήταν τα συναισθήματα σας;**
Δεν μπορώ να θυμηθώ πως είχα αισθανθεί εκείνη τη στιγμή.

- **Πήγατε στην κηδεία του; Πήγατε στο μνημόσυνο**

Όχι δεν πήγα στη κηδεία . Με είχαν κρατήσει ορισμένοι συγγενείς μου.

3.ΠΡΩΤΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ

- **Άλλαξες κατοικία ή σχολείο;**
Όχι , δεν αλλάξαμε τίποτα από τα δυο. Παραμείναμε στο ίδιο σπίτι.
- **Έκλαιγες συχνά τους πρώτους μήνες;**
Δεν είχα αντιληφθεί πως είχε φύγει ο μπαμπάς για πάντα ,γιατί νομίζω πως όχι δεν έκλαιγα συχνά.
- **Σκεφτόσουν συχνά τον εκλιπόντα γονέα τους πρώτους μήνες;**
Ναι τον σκεφτόμουν πολύ συχνά . Και ακόμη το σκάφτομαι έντονα.
- **Κλείστηκες στον εαυτό του;**
Όχι δεν συνέβη κάτι τέτοιο.

- **Χρειάστηκε να απευθυνθεί η οικογένεια σου σε ειδικό ψυχικής υγείας;**
Όχι

- **Άλλαξε ο τρόπος ζωής που είχες λόγω πιθανά μειωμένων οικονομικών απολαβών;**

Υπήρχαν ορισμένες οικονομικές δυσκολίες . Ιδιαίτερα τα πρώτα χρόνια.

4.ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΕΝΑΠΟΜΕΙΝΤΑ ΓΟΝΕΑ

- **Έλαβες στήριξη από τον εναπομείναντα γονέα σου το πρώτο διάστημα**
Ναι η μητέρα με υποστήριξε πολύ. Στάθηκε δίπλα μου σε όλα και σε οτιδήποτε πρόεκυπτε.

- **απομείναντα γονέα σου βελτιώθηκε, επιδεινώθηκε ή παρέμεινε στάσιμη μετά το συμβάν;**

Στην αρχή δεν άλλαξε πολύ. Στην συνέχεια η μεταξύ μας σχέση άρχισε να βελτιώνεται . Δενόμασταν όλο και περισσότερο. Στεκόταν για εμένα ως μητέρα αλλά ταυτοχρόνως και ως πατέρα.

5.ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΑΠΟ ΤΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ, ΣΧΟΛΙΚΟ ΚΑΙ ΦΙΛΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

- **Ανέλαβαν μέρος της φροντίδας σου οι μητρικοί ή οι πατρικοί παππούδες;**
Όχι δεν ανέλαβαν μέρος της φροντίδας μου οι μητρικοί γονείς . Οι πατρικοί είχαν απεβιώσει.

- **Ενημερώθηκε ο δάσκαλος/καθηγητές σου για το συμβάν; Έλαβες στήριξη από τον δάσκαλο/καθηγητές σου;**

Δεν το γνωρίζω αν η μητέρα μου είχε ενημερώσει τους δάσκαλους μου για την απώλεια του πατέρα μου. Ωστόσο δεν θυμάμαι κάποια αλλαγή στάσης από εκείνους προς έμένα.

- **Πως σου φέρθηκαν οι κοντινοί φίλοι και οι συμμαθητές σου;**

Δεν θυμάμαι κάποια αλλαγή στην συμπεριφορά τους.

- **Αν έχεις αδελφό/ια, νιώθεις ότι σε στήριξε/αν; Αν ο είσαι ο μεγαλύτερος αδελφός/η χρειάστηκε να στηρίξεις τον αδελφό/ια σου;**

Ο αδελφός μου σπούδαζε στο εξωτερικό εκείνον το καιρό και για αρκετά χρόνια αργότερα. Υπήρχε απόσταση. Ταυτοχρόνως ήταν και αρκετά μεγαλύτερος μου ,επομένως ποτέ οι σχέσεις μας δεν ήταν ιδιαίτερα δεμένες.

6. ΜΑΚΡΟΠΡΟΘΕΣΜΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΩΣ ΕΦΗΒΟΣ

- **Ο εναπομείναντας γονέας σου βρήκε νέα/ο σύντροφο ή τέλεσε νέο γάμο;**
Όχι δεν ξανά βρήκε νεο σύντροφο ούτε παντρεύτηκε μετά τον πατέρα.

- **Η σχέση με τον εναπομείναντα γονέα σου βελτιώθηκε, επιδεινώθηκε ή παρέμεινε στάσιμη την περίοδο της εφηβείας του;**

Νομίζω ότι παρέμεινε στάσιμη. Οι σχέσεις μας δεν άλλαξαν.

- **Συνέχισες να διατηρείς επαφή με τους παππούδες του εκλιπόντος γονέα;**

Είχαν ήδη απεβιώσει.

- **Πως θα περιέγραφες την εφηβεία που πέρασες/περνάς;**

Είχα μια εφηβεία αρκετά ήρεμη χωρίς ιδιαίτερα σκαμπανεβάσματα. Ήμουν αρκετά ήσυχο παιδί.

- **Παραβατική συμπεριφορά;**

Όχι

- **Ανέλαβες ρόλο γονεοποιημένου παιδιού;**

Ανέλαβα αρμοδιότητες μέσα στο σπίτι ,ναι. Έτσι θα έκανε και ο καθένας ,νομίζω. Ωστόσο έκανα πράγματα τα όποια μπορούσα. Τίποτα λιγότερο ,τίποτα περισσότερο.Όχι όμως να ειμαι εγώ ο γονέας.

- **Κατάφερες να ολοκληρώσεις το πένθος του και να προσαρμοστείς στις νέες συνθήκες ζωής του;**

Πιστεύω όχι . Το πένθος που προέρχεται από την απώλεια ενός τόσο κοντινού προσώπου ,δεν θα φύγει ποτέ. Το κουβαλάς πάντοτε μαζί σου και θα είναι ένα κενό που κάνεις δεν θα μπορεί να το καλύψει.

- **Χρειάστηκες να επισκεφθείς ειδικό ψυχικής υγείας;**

Όχι

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΙΑΖΟΜΕΝΟΥ ΕΦΗΒΟΥ

ΦΥΛΟ: ΑΝΔΡΑΣ

ΗΛΙΚΙΑ:20

ΦΟΙΤΗΤΗΣ ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΣΥΝΘΕΣΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ :ΜΗΤΕΡΑ ΚΑΙ ΕΝΑ ΠΑΙΔΙ

1. ΣΥΜΒΑΝ ΑΠΩΛΕΙΑΣ

- **Πριν πόσο καιρό χάσατε τον γονέα σας;**

Πριν 10 χρόνια

- **Ποιο ήταν το φύλο του;**

Πατέρας

- **Ποια ήταν η αιτία θανάτου του**

Τροχαίο ατύχημα

2.ΠΡΩΤΕΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΣΥΜΒΑΝ

- **Ποιος σας ανακοίνωσε το συμβάν;**

Ενημέρωσαν τη μητέρα μου από το νοσοκομείο. Εκείνη ξέσπασε σε φωνές και κλάματα. Ουσιαστικά το μάθαμε μαζί από το τηλεφώνημα του νοσοκομείου.

Πως αντιδράσατε μόλις το μάθατε;

Ενημέρωσαν τη μητέρα μου από το νοσοκομείο. Εκείνη ξέσπασε σε φωνές και κλάματα. Ουσιαστικά το μάθαμε μαζί από το τηλεφώνημα του νοσοκομείου.

• Ποια ήταν τα συναισθήματα σας;

Τα συναισθήματα μου ήταν περίεργα. Πιο πολύ ένιωθα φόβο μην πάθει τίποτα η μητέρα μου όπως τη έβλεπα να φωνάζει και να σπαράζει με λυγμούς.

• Πήγατε στην κηδεία του; Πήγατε στο μνημόσυνο

Ναι πήγα στη κηδεία και στα μνημόσυνα. Δεν είχα πλησιάσει το φέρετρο. Λόγω του ατυχήματος είχε παραμορφωθεί και δεν επιτρεπόταν να το ανοίξουμε. Έμεινα μόνο κατά τη διάρκεια της λειτουργίας και όχι στην ταφή

3.ΠΡΩΤΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ

• Άλλαξες κατοικία ή σχολείο;

Δεν άλλαξα κατοικία. Το σπίτι ήταν προίκα της μητέρας μου.

• Έκλαιγες συχνά τους πρώτους μήνες;

Μπορεί να ακουστεί ψυχρό αλλά δεν έκλαψα πολύ για τον θάνατο του πατέρα μου.

• Σκεφτόσουν συχνά τον εκλιπόντα γονέα τους πρώτους μήνες;

Ναι το σκεφτόμουν .Το σκεφτόμουν γιατί δεν μπορούσα να αποβάλλω τον τρόπο που ένιωθα σαν παιδάκι όταν πλησίαζε η ώρα που επέστρεφε στο σπίτι. Δεν ξέρω τι με πόνεσε περισσότερο σ εκείνον. Η παρουσία του ή ο χαμός του. Αν με ρωτάς τώρα θα σου έλεγα η παρουσία του. Πέρασα δύσκολα παιδικά χρόνια.

• Κλείστηκες στον εαυτό του;

Δεν κλείστηκα στον εαυτό μου. Το αντίθετο μπορώ να πω. Έκανα φίλους και παρέες. Όσο ζούσε ο πατέρας μου, ούτε εγώ ούτε η μητέρα μου καλούσαμε στο σπίτι φίλους. Φοβόμασταν πάντα ότι μπορεί να επέστρεφε στο σπίτι όπως επέστρεφε(πιωμένος και επιθετικός) κάθε φορά κι ότι θα γινόμασταν ρεζίλι όπως συνήθιζε να μας κάνει κάθε φορά που έπινε.

• Χρειάστηκε να απευθυνθεί η οικογένεια σου σε ειδικό ψυχικής υγείας;

Δεν απευθυνθήκαμε σε κάποιον ειδικό.

• Άλλαξε ο τρόπος ζωής που είχες λόγω πιθανά μειωμένων οικονομικών απολαβών;

Ναι στην αρχή θυμάμαι δυσκόλεψαν τα πράγματα .Η μητέρα μου εργαζόταν ως καθαρίστρια ενώ ο πατέρας μου είχε ταξί. Οι οικονομικές απολαβές της μητέρας μου δεν ήταν ικανοποιητικές ενώ ο πατέρας μου αν και μπορούσε να βγάλει ένα καλό εισόδημα λόγω του ποτού αδυνατούσε. Δεν τον εμπιστεύονταν και εύκολα.Ζούσαμε σε κλειστή κοινωνία στην οποία όλοι ήξεραν τη κατάσταση, εκτός αυτού όμως όταν άρχιζε να βραδιάζει ξεκινούσε το ποτό και δεν μπορούσε να συνεχίσει τη δουλειά του. Τους πρώτους μήνες ήταν

πολύ δύσκολα. Μας βοηθούσε η μητρική γιαγιά μου αλλά με μία σύνταξη μικρή πόσο κι αυτή. Ευτυχώς μετά από 8 μήνες περίπου η μητέρα μου έπιασε δουλειά σ ένα εργοστάσιο. Δεν ζούσαμε με όλες τις ανέσεις αλλά ζούσαμε αξιοπρεπώς.

4.ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΕΝΑΠΟΜΕΙΝΑΝΤΑ ΓΟΝΕΑ

- **Έλαβες στήριξη από τον εναπομείναντα γονέα σου το πρώτο διάστημα**

Η μητέρα μου θρήνησε πραγματικά για τον πατέρα μου κάτι που ακόμα και τώρα δεν μπορώ να το εξηγήσω. Η ζωή μαζί του ήταν μαρτύριο αλλά μάλλον ήταν πολύ ερωτευμένη μαζί του. Ήταν ερωτευμένη γιατί συγκρατούσε μόνο τις καλές στιγμές και πάντα περίμενε αυτές να επιστρέψουν. Κλείστηκε στον εαυτό της το πρώτο χρόνο. Μετά όταν έπιασε τη δουλειά στο εργοστάσιο και ερχόμενη σ επαφή με κόσμο άρχισε να παίρνει τα πάνω της.

- **Η σχέση με τον εναπομείναντα γονέα σου βελτιώθηκε, επιδεινώθηκε ή παρέμεινε στάσιμη μετά το συμβάν;**

Με τη μητέρα μου είχα έντονο δέσιμο και αγάπη. Ακόμα και ο πόνος και ο φόβος μας έδενε περισσότερο γιατί και οι δύο προσπαθούσαμε να προστατεύσουμε ο ένας τον άλλον. Ήρθαμε ακόμα πιο κοντά μετά τον θάνατο του πατέρα μου.

5.ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΑΠΟ ΤΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ, ΣΧΟΛΙΚΟ ΚΑΙ ΦΙΛΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

- **Ανέλαβαν μέρος της φροντίδας σου οι μητρικοί ή οι πατρικοί παππούδες;**

Οι πατρικοί παππούδες και ο μητρικός παππούς μου είχαν πεθάνει. Η μητρική γιαγιά μου ήταν η δεύτερη μητέρα μου. Μας στήριξε όσο μπορούσε και οικονομικά και συναισθηματικά.

- **Ενημερώθηκε ο δάσκαλος/καθηγητές σου για το συμβάν; Έλαβες στήριξη από τον δάσκαλο/καθηγητές σου;**

Επειδή έμενα σε χωριό γνώριζαν όλοι την κατάσταση. Ο δάσκαλος μου με στήριζε πριν ακόμη τον θάνατο του πατέρα μου. Εκείνη τη χρονιά που έχασα τον πατέρα μου ο δάσκαλός μου ήταν αναπληρωτής και δυστυχώς τέλος του χρόνου έφυγε.

- **Πως σου φέρθηκαν οι κοντινοί φίλοι και οι συμμαθητές σου;**

Ήμουν τυχερός γιατί οι παιδικοί μου φίλοι με στήριζαν πραγματικά. Είχαμε καλές σχέσεις και πριν το δυστύχημα του πατέρα μου απλά δεν έρχονταν σπίτι μου για τους λόγους που προανέφερα κι επίσης ο πατέρας μου ήταν αυστηρός και δεν με άφηνε να πηγαίνω στο δικό τους, επομένως μέχρι τότε οι σχέσεις μας αναγκαστικά περιορίζονταν στο χώρο του σχολείου. Με αυτά τα παιδιά είμαστε αχώριστοι ακόμα και νιώθω πολύ τυχερός που τους έχω.

- **Αν έχεις αδέρφο/ια, νιώθεις ότι σε στήριξε/αν; Αν ο είσαι ο μεγαλύτερος αδελφός/η χρειάστηκε να στηρίξεις τον αδελφό/ια σου;**

Όχι αδέρφια δεν έχω.

7. ΜΑΚΡΟΠΡΟΘΕΣΜΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΩΣ ΕΦΗΒΟΣ

- **Ο εναπομείναντας γονέας σου βρήκε νέα/ο σύντροφο ή τέλεσε νέο γάμο;**

Η μητέρα μου έμεινε μόνη της για πολλά χρόνια μετά τον θάνατο του πατέρα μου. Καθ όλη τη διάρκεια της εφηβείας μου δεν είχε κάνει καμία σχέση. Στο τέλος της τρίτης λυκείου καλοκαίρι βρήκε έναν σύντροφο με τον οποίο είναι ακόμα μαζί ωστόσο αποφεύγει να τον

φέρνει σε επαφή μαζί μου .Είναι καλός άνθρωπος και της φέρεται όμορφα αλλά δεν το γνωρίζω παραπάνω λεπτομέρειες από επιλογή της μητέρας μου.

Η σχέση με τον εναπομείναντα γονέα σου βελτιώθηκε, επιδεινώθηκε ή παρέμεινε στάσιμη την περίοδο της εφηβείας του;

Η σχέση με τη μητέρα μου ήταν πάντοτε δυνατή .Ημασταν δίπλα ο ένας στον άλλον γιατί είχαμε περάσει πολλά. Πάντα ένιωθα την ανάγκη να την προστατεύω, από μικρό παιδί. Πρώτα απ'όλα από τον πατέρα μου. Δεν σταμάτησα ποτέ να το κάνω ούτε και στην εφηβεία.

- **Συνέχισες να διατηρείς επαφή με τους παππούδες του εκλιπόντος γονέα;**

Είχαν πεθάνει.

- **Πως θα περιέγραφες την εφηβεία που πέρασες/περνάς;**

Η εφηβεία μου ήταν ήρεμη .Δεν ήμουν παιδί που επαναστάτησα σαν έφηβος ήμουν αρκετά προσγειωμένος και ώριμος γιατί την ηλικία μου. Ίσως τα δύσκολα παιδικά χρόνια που πέρασα με ωρίμασαν. Θα μπορούσα να έχω άλλη κατάληξη το ξέρω..Αλλά η μαμά μου ήταν βράχος δίπλα μου.

- **Παραβατική συμπεριφορά;**

Όχι. Η μόνη ανάγκη που είχα ήταν να προστατεύω την μητέρα μου. Έγινε και μάνα και πατέρας σε όλους τους τομείς. Η αλήθεια είναι πως στην εφηβεία μου ήθελα να εργαστώ σ ένα συνεργείο αυτοκινήτων παράλληλα με το σχολείο. Ξεκίνησα για δυο εβδομάδες αλλά η μητέρα μου δεν με άφησε να συνεχίσω κι άλλο γιατί φοβόταν πως μπορεί να παρατήσω το σχολείο.

- **Ανέλαβες ρόλο γονεοποιημένου παιδιού;**

Όχι .

- **Κατάφερες να ολοκληρώσεις το πένθος του και να προσαρμοστείς στις νέες συνθήκες ζωής του;**

Δυστυχώς δεν ένιωσα πένθος αλλά λύτρωση. Λυπάμαι που το λέω. Θα προτιμούσα να πονέσω ,να πενήσω, να μου λείπει, να κλάψω. Αλλά δεν με άφησαν οι συνθήκες. Μια φορά θυμάμαι ότι ξέσπασα κι έκλαιγα. Αλλά ήταν δάκρυα πόνου και παράπονου. Ένα γιατί που μ έχει στιγματίσει .Γιατί να μην έχω μια καλή ανάμνηση ,γιατί να πονάω για αυτά που έζησα μαζί του κι όχι για τον χαμό του. Σκέφτομαι κάποιες φορές μήπως είμαι κακός άνθρωπος μήπως έχω εγώ το πρόβλημα που δεν αισθάνθηκα θλίψη για τον χαμό του. Δεν ξέρω..δεν μπορώ να απαντήσω σ αυτό.

- **Χρειάστηκε να επισκεφθείς ειδικό ψυχικής υγείας;**

Όχι δεν πήγα ποτέ. Λάθος μου. Έπρεπε να πάω .πρέπει να πάω. Έχω πολλά μέσα μου που πρέπει να λύσω.

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΙΑΖΟΜΕΝΟΥ ΕΦΗΒΟΥ

ΦΥΛΟ: ΑΝΔΡΑΣ

ΗΛΙΚΙΑ:23

ΕΡΓΑΖΕΤΑΙ

ΣΥΝΘΕΣΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ :ΜΗΤΕΡΑ, ΔΥΟ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΕΣ ΑΔΕΛΦΕΣ ΚΑΙ Ο ΑΥΤΟΣ

1. ΣΥΜΒΑΝ ΑΠΩΛΕΙΑΣ

- **Πριν πόσο καιρό χάσατε τον γονέα σας;**

Πριν 9 χρόνια

- **Ποιο ήταν το φύλο του;**

Πατέρας

- **Ποια ήταν η αιτία θανάτου του**

Έμφραγμα

2.ΠΡΩΤΕΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΣΥΜΒΑΝ

- **Ποιος σας ανακοίνωσε το συμβάν;**

Μια μακρινή μου θεία. Ο μπαμπάς ένιωσε αδιαθεσία τον πήγε η μαμά μαζί με τις αδερφές μου στο νοσοκομείο και φώναξαν αυτή τη θεία μου να μείνει μαζί μου μετά από λίγο μου ανακοίνωσε πως ο μπαμπάς μου “δεν τα κατάφερε” .

- **Πως αντιδράσατε μόλις το μάθατε;**

Με το που μου το είπε ένιωσα το σώμα μου να παγώνει, είχα υποστεί ισχυρό σοκ δεν ήξερα τι έπρεπε να κάνω και πώς να αντιδράσω.

- **Ποια ήταν τα συναισθήματα σας;**

Δεν ένιωθα τίποτα εκείνη τη στιγμή...ήτανε σαν να μην το άκουσα. Από εκείνη τη στιγμή και για τα επόμενα 3 χρόνια έχω κενό μνήμης. Θυμάμαι ελάχιστα πράγματα για αυτό το χρονικό διάστημα .

- **Πήγατε στην κηδεία του; Πήγατε στο μνημόσυνο;**

Όχι λόγω μικρής ηλικίας δεν με άφησαν να πάω .

3.ΠΡΩΤΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ

- **Άλλαξες κατοικία ή σχολείο;**

Όχι .

- **Έκλαιγες συχνά τους πρώτους μήνες;**

Ναι αλλά όχι σε άλλους μπροστά. Έκλαιγα αποκλειστικά και μόνο στο δωμάτιο μου χωρίς την παρουσία άλλου. Δεν ήθελα να δείχνω τα συναισθήματα μου.

- **Σκεφτόσουν συχνά τον εκλιπόντα γονέα τους πρώτους μήνες;**

Ναι κάθε βράδυ σκεφτόμουν όμορφες στιγμές μας. Έτσι τον ένιωθα πως ήταν πάντα κοντα μου. Βέβαια μετά με έπιανε μια θλίψη επειδή μου έλειπε πολύ .μακάρι να ήταν.. Μακάρι να γύριζα το χρόνο πίσω , να του πω πόσο τον αγαπώ.

- **Κλειστικές στον εαυτό του;**

Πάρα πολύ. Δεν είχα φίλους και πριν το γεγονός του θανάτου λόγω της κλειστής μου προσωπικότητας και όταν συνέβη ο θάνατος τα πράγματα έγιναν χειρότερα. Ένοιωθα πολύ μόνος και ότι δεν έχω κανέναν. Πέρασα πολύ δύσκολες στιγμές.

- **Χρειάστηκε να απευθυνθεί η οικογένεια σου σε ειδικό ψυχικής υγείας;**

Η μητέρα μου χρειάστηκε καθώς πάσχει από διπολική διαταραχή, πριν το συμβάν .

- **Άλλαξε ο τρόπος ζωής που είχες λόγω πιθανά μειωμένων οικονομικών απολαβών;**

Όχι οικονομικό θέμα δεν αντιμετωπίσαμε.

4.ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΕΝΑΠΟΜΕΙΝΑΝΤΑ ΓΟΝΕΑ

- **Έλαβες στήριξη από τον εναπομείναντα γονέα σου το πρώτο διάστημα**

Όχι η μαμά μου λόγω της ασθένειας της αντιμετώπιζε δικά της προβλήματα. Δεν εκδήλωνε τα συναισθήματα της για το θάνατο του μπαμπά μου .

Η σχέση με τον εναπομείναντα γονέα σου βελτιώθηκε, επιδεινώθηκε ή παρέμεινε στάσιμη μετά το συμβάν;

Οι σχέσεις μας παρέμειναν οι ίδιες.

5.ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΑΠΟ ΤΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ, ΣΧΟΛΙΚΟ ΚΑΙ ΦΙΛΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

- **Ανέλαβαν μέρος της φροντίδας σου οι μητρικοί ή οι πατρικοί παππούδες;**

Όχι, αποκλειστικά η μαμά ασχολήθηκε με την ανατροφή μου.

- **Ενημερώθηκε ο δάσκαλος/καθηγητές σου για το συμβάν; Έλαβες στήριξη από τον δάσκαλο/καθηγητές σου;**

Ενημερώθηκαν όλοι αλλά δεν έλαβα κάποια ιδιαίτερη στήριξη.

- **Πως σου φέρθηκαν οι κοντινοί φίλοι και οι συμμαθητές σου;**

Δεν είχα φίλους είχα μόνο γνωστούς. Δεν άλλαξε η συμπεριφορά τους, ήμασταν και μικροί σε ηλικία δεν καταλάβαιναν πολλά σχετικά με το θάνατο.

- **Αν έχεις αδελφό/ια, νιώθεις ότι σε στήριξε/αν; Αν ο είσαι ο μεγαλύτερος αδελφός/η χρειάστηκε να στηρίξεις τον αδελφό/ια σου;**

Έχω δυο μεγαλύτερες αδερφές. Ήταν και είναι ακόμα πολύ υπερπροστατευτικές μαζί μου.

6.ΜΑΚΡΟΠΡΟΘΕΣΜΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΩΣ ΕΦΗΒΟΣ

- **Ο εναπομείναντας γονέας σου βρήκε νέα/ο σύντροφο ή τέλεσε νέο γάμο;**

Όχι ποτέ .

- **Η σχέση με τον εναπομείναντα γονέα σου βελτιώθηκε, επιδεινώθηκε ή παρέμεινε στάσιμη την περίοδο της εφηβείας του;**

Δεν υπήρχε κάποια αλλαγή με τη μητέρα μου.

- **Συνέχισες να διατηρείς επαφή με τους παππούδες του εκλιπόντος γονέα;**

Τα τυπικά όχι πολύ στενές σχέσεις .

- **Πως θα περιέγραφε την εφηβεία που πέρασες/περνάς;**

Ήμουν πολύ εσωστρεφής, ένιωθα πολύ μόνος πέρασα εφηβική κατάθλιψη πάρα πολύ έντονες κρίσεις πανικού. Δέχτηκα bullying λόγω ομοφυλοφιλίας και είχα και εξάρτηση από το αλκοολ. Νόμιζα πως ήταν η λύση για όλα τα παραπάνω.

- **Παραβατική συμπεριφορά;**

Έκλεβα λεφτά από τη μητέρα μου .

- **Ανέλαβες ρόλο γονεοποιημένου παιδιού;**

Όχι ποτέ δεν ένιωσα έτσι .

- **Κατάφερες να ολοκληρώσεις το πένθος του και να προσαρμοστείς στις νέες συνθήκες ζωής του;**

Ακόμα προσπαθώ, όλα όμως πάνε καλύτερα σιγά σιγά.

- **Χρειάστηκε να επισκεφθείς ειδικό ψυχικής υγείας;**

Ναι προς το τέλος της εφηβείας λόγω πολύ έντονων κρίσεων πανικού. Η ζωή μου είχε γίνει ανυπόφορη λόγω των κρίσεων.

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΙΑΖΟΜΕΝΟΥ ΕΦΗΒΟΥ

ΦΥΛΟ: ΑΝΔΡΑΣ

ΗΛΙΚΙΑ:21

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΣΥΝΘΕΣΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ :ΜΗΤΕΡΑ ΚΑΙ ΔΥΟ ΠΑΙΔΙΑ (ΜΙΑ ΓΥΝΑΙΚΑ 23 ΕΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΔΡΑΣ 20 ΕΤΩΝ)

1. ΣΥΜΒΑΝ ΑΠΩΛΕΙΑΣ

- **Πριν πόσο καιρό χάσατε τον γονέα σας;**

Πριν 8 χρόνια

- **Ποιο ήταν το φύλο του;**

Πατέρας

- **Ποια ήταν η αιτία θανάτου του**

Καρδιά

2.ΠΡΩΤΕΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΣΥΜΒΑΝ

- **Ποιος σας ανακοίνωσε το συμβάν;**

Η αδερφή μου , μου ανακοίνωσε πως ο μπαμπάς ήταν στην πιλοτή και πως δεν ήταν καλά. Μετά τον πήγαν στο νοσοκομείο και πως έπειτα πέθανε. Εγώ ήμουν στο δωμάτιο μου δεν είχα καταλάβει κάτι.

- **Πως αντιδράσατε μόλις το μάθατε;**

Ένιωσα έντονη θλίψη. Δεν θυμάμαι να είχα νιώσει ξάνα αυτό το συναίσθημα σε τέτοια ένταση.

- **Ποια ήταν τα συναισθήματα σας;**

Έντονη θλίψη η οποία επιδεινώθηκε τις επόμενες 3-4 μέρες

- Πήγατε στην κηδεία του; Πήγατε στο μνημόσυνο
- Όχι .

3.ΠΡΩΤΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ

- Άλλαξες κατοικία ή σχολείο;
- Όχι.

- Έκλαιγες συχνά τους πρώτους μήνες;

Στους υπόλοιπους και έξω από το δωμάτιο έδειχνα μια χαρά, δυνατός, στιγμές όταν ήμουν μόνος μου έκλαιγα. Συμπεριφερόμουν έτσι γιατί ήθελα να μου συμπεριφέρονται με δίκαιο τρόπο. Να μην λένε οι άλλοι ότι λόγω αυτό που με έτυχε έχω ευνοϊκή μεταχείριση

- Σκεφτόσουν συχνά τον εκλιπόντα γονέα τους πρώτους μήνες;

Ναι αλλά μόνο τις στιγμές που μπορούσα να εκφραστώ ελεύθερα. Αυτό το έκανα γιατί αν τον έφερνα στο μυαλό μου δεν θα μπορούσα να κρατήσω τα δάκρυα μου και δεν ήθελα να συμβεί αυτό μπροστά σε άλλους

- Κλείστηκες στον εαυτό του;

Όχι το ακριβώς αντίθετο. Έβγαινα συνέχεια και σε υπερβολικό βαθμό με τους φίλους μου το βράδυ κτλ. Κάναμε διάφορες τρέλες ζούσαμε τη ζωή μας. Βγαίναμε μέχρι αργά το βράδυ αυτό συνέβαινε και πριν το θάνατο του μπαμπά. Μαλώναμε αρκετά για αυτό

- Χρειάστηκε να απευθυνθεί η οικογένεια σου σε ειδικό ψυχικής υγείας;

Η αδερφή μου πήγαινε και πριν το θάνατο του μπαμπά γιατί αντιμετώπιζε δικά της ψυχολογικά προβλήματα τα οποία δεν θέλω να αναφέρω

- Άλλαξε ο τρόπος ζωής που είχες λόγω πιθανά μειωμένων οικονομικών απολαβών;

Ναι αντιμετωπίσαμε τους πρώτους μήνες καθώς ο μπαμπάς έλειπε αρκετές ώρες από το σπίτι και έφερνε έναν πολύ καλό μισθό

4.ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΕΝΑΠΟΜΕΙΝΑΤΑ ΓΟΝΕΑ

- Έλαβες στήριξη από τον εναπομείναντα γονέα σου το πρώτο διάστημα

Ναι... Η μητέρα δεν εκδήλωνε τα συναισθήματα της ήθελε να είναι δυνατή για εμάς. Δεν μιλούσαμε για το μπαμπά πολύ.

- Η σχέση με τον εναπομείναντα γονέα σου βελτιώθηκε, επιδεινώθηκε ή παρέμεινε στάσιμη μετά το συμβάν;

Δεν άλλαξαν οι σχέσεις μας.

5.ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΑΠΟ ΤΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ, ΣΧΟΛΙΚΟ ΚΑΙ ΦΙΛΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

- Ανέλαβαν μέρος της φροντίδας σου οι μητρικοί ή οι πατρικοί παππούδες;

Όχι ειδικά από το σοί του μπαμπά μου δεν υπάρχουν ακόμα και σήμερα επαφές.

- Ενημερώθηκε ο δάσκαλος/καθηγητές σου για το συμβάν; Έλαβες στήριξη από τον δάσκαλο/καθηγητές σου;

Υπήρχε έντονη στήριξη αλλά εγώ μετά δεν την ήθελα νόμιζα πως με λυπούνταν. Δεν ήθελα τα υπόλοιπα παιδιά να νομίζουν πως ευνοούμαι από τους εκπαιδευτικούς.

- Πως σου φέρθηκαν οι κοντινοί φίλοι και οι συμμαθητές σου;

Ναι με βοήθησαν από την πρώτη στιγμή αλλά εγώ μετά ήθελα να μου φέρονται κανονικά δεν ήθελα να με λυπούνται. Με την παρεα που είχα πριν το θάνατο του μπαμπά δεν κάναμε πια παρέα. Με στήριξε η δεύτερη παρέα μου.

- **Αν έχεις αδέλφο/ια, νιώθεις ότι σε στήριξε/αν; Αν ο είσαι ο μεγαλύτερος αδελφός/η χρειάστηκε να στηρίζεις τον αδελφό/ια σου;**

Έχω μια αδερφή 2 χρόνια μεγαλύτερη. Παρόλο αυτά εγώ ήμουν αυτός που προστατεύει και εκείνη και τη μαμά. Είμαι ο άντρας του σπιτιού.

6.ΜΑΚΡΟΠΡΟΘΕΣΜΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΩΣ ΕΦΗΒΟΣ

- **Ο εναπομείναντας γονέας σου βρήκε νέα/ο σύντροφο ή τέλεσε νέο γάμο;**

Ναι είχε δυο σχέσεις. Ο πρώτος δεν αποδείχθηκε καλός ούτε εγώ τον συμπαθούσα. Αυτός που έχει τώρα είναι πολύ καλός τον συμπαθώ αλλά δεν έχω παραπάνω σχέσεις από το τυπικό μαζί του.

- **Η σχέση με τον εναπομείναντα γονέα σου βελτιώθηκε, επιδεινώθηκε ή παρέμεινε στάσιμη την περίοδο της εφηβείας του;**

Πάντα είχαμε πολύ καλή σχέση.

- **Συνέχισες να διατηρείς επαφή με τους παππούδες του εκλιπόντος γονέα;**

Όχι με κανέναν από το σόι του μπαμπά μου.

- **Πως θα περιέγραφες την εφηβεία που πέρασες/περνάς;**

Πάρα πολύ δύσκολή εφηβεία. Έκανα τις τρέλες μου. Έβγαينا με πολλά κορίτσια, έκανα ναργιλέδες, είχα αντιδραστικό στυλ (piercing, imo-goth) και έντονος αλκοολισμός από 14-17 και με λιγότερη ένταση ακόμα και σήμερα.

- **Παραβατική συμπεριφορά;**

Αυτά που ειπώθηκαν και παραπάνω.

- **Ανέλαβες ρόλο γονεοποιημένου παιδιού;**

Ναι μετά το θάνατο του μπαμπά μου εγώ είμαι ο άνδρας του σπιτιού. Στήριζα σε πολλά πράγματα τη μαμά. Συζητούσαμε όλα τα προβλήματα που αντιμετώπιζε. Στήριζα οικονομικά σε όλα.

- **Κατάφερες να ολοκληρώσεις το πένθος του και να προσαρμοστείς στις νέες συνθήκες ζωής του;**

Όχι πλήρως ,πιστεύω κατα 90%....

- **Χρειάστηκε να επισκεφθείς ειδικό ψυχικής υγείας;**

Όχι έχω κολλητή ψυχαναλύτρια και συμβουλευόμαι αυτή όποτε θέλω όπως συνέβαινε και στο παρελθόν. Δεν είμαι αντίθετος στην διαδικασία απλά δεν θεωρώ πως το έχω ανάγκη μέχρι στιγμής.

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΙΑΖΟΜΕΝΟΥ ΕΦΗΒΟΥ

ΦΥΛΟ: ΑΝΔΡΑΣ

ΗΛΙΚΙΑ: 23

ΕΡΓΑΖΕΤΑΙ

ΣΥΝΘΕΣΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ :

1. ΣΥΜΒΑΝ ΑΠΩΛΕΙΑΣ

- **Πριν πόσο καιρό χάσατε τον γονέα σας;**

Πριν 17 χρόνια

- **Ποιο ήταν το φύλο του;**

Πατέρας

- **Ποια ήταν η αιτία θανάτου του**

Τροχαίο ατύχημα

2. ΠΡΩΤΕΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΣΥΜΒΑΝ

- **Ποιος σας ανακοίνωσε το συμβάν;**

Η μητέρα μου ήμασταν στο σπίτι και μας ειδοποίησαν.

- **Πως αντιδράσατε μόλις το μάθατε;**

Δεν μιλούσα πηγα στο μπαλκόνι και έκλαιγα.

- **Ποια ήταν τα συναισθήματα σας;**

Στεναχωρήθηκα πάρα πολύ.

- **Πήγατε στην κηδεία του; Πήγατε στο μνημόσυνο**

Όχι στην κηδεία λόγω μικρής ηλικίας .

3. ΠΡΩΤΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ

- **Άλλαξες κατοικία ή σχολείο;**

Ναι αλλάξαμε κατοικία 3 χρόνια μετά.

- **Έκλαιγες συχνά τους πρώτους μήνες;**

Ναι κάθε φορά που το σκεπτόμουν και η αλήθεια είναι ότι το σκεπτόμουν πολύ.

- **Σκεπτόσουν συχνά τον εκλιπόντα γονέα τους πρώτους μήνες;**

Κάθε μέρα για πολύ καιρό .

- **Κλείστηκες στον εαυτό του;**

Ναι, μετά από αυτό θύμωνα πολύ εύκολα και χαλούσα φιλίες. Δεν είχα αυτοσυγκράτηση. Τα έπαιρνα όλα προσωπικά. Με τον καιρό κατάφερα να το ελέγξω αυτό. Καταλάβαινα πως αυτή η συμπεριφορά μου δημιουργεί προβλήματα στις σχέσεις μου με τους άλλους. Ακόμα κάποιες φορές νευριάζω όχι συχνά αλλά πολύ το ελέγχω.

- **Χρειάστηκε να απευθυνθεί η οικογένεια σου σε ειδικό ψυχικής υγείας;**

Η μαμά μου μόλις πέθανε ο μπαμπάς πήγε εμένα σε παιδοψυχολόγο προληπτικά για να δει ότι είμαι καλά. Ανησυχούσε πως ο θάνατος επηρέασε εμένα ψυχολογικά.

- **Άλλαξε ο τρόπος ζωής που είχες λόγω πιθανά μειωμένων οικονομικών απολαβών;**

Ναι περάσαμε πολύ δύσκολα οικονομικά. Ξεκίνησα να δουλεύω στα 16. Έκανα πολλές δουλειές, ήθελα να συνεισφέρω να βοηθήσω τη μαμά .

4.ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΕΝΑΠΟΜΕΙΝΑΤΑ ΓΟΝΕΑ

- **Έλαβες στήριξη από τον εναπομείναντα γονέα σου το πρώτο διάστημα**

Ναι...δεν ήταν όμως καθόλου εκφραστική παρόλο που ήταν διαλυμένη. Ήταν δυνατή για εμάς. Δεν την θυμάμαι ποτέ να κλαίει. Είμαι σίγουρος ότι το έκανε απλά όχι μπροστά μας.

- **Η σχέση με τον εναπομείναντα γονέα σου βελτιώθηκε, επιδεινώθηκε ή παρέμεινε στάσιμη μετά το συμβάν;**

Βελτιώθηκε οι σχέσεις με τη μαμά μου. Δεθήκαμε πιο πολύ για την ανατροφή του μικρού.

5.ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΑΠΟ ΤΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ, ΣΧΟΛΙΚΟ ΚΑΙ ΦΙΛΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

- **Ανέλαβαν μέρος της φροντίδας σου οι μητρικοί ή οι πατρικοί παππούδες;**

Μια μικρή βοήθεια από την πατρική γιαγιά. Υπήρχε διακοπή επαφών με τη μητέρα και την μητρική γιαγιά για 2-3 χρόνια μετά βελτιώθηκαν οι σχέσεις .

- **Ενημερώθηκε ο δάσκαλος/καθηγητές σου για το συμβάν; Έλαβες στήριξη από τον δάσκαλο/καθηγητές σου;**

Ναι το πρώτο διάστημα κατα κύριο λόγο μετά δεν είδα κάποια στήριξη.

- **Πως σου φέρθηκαν οι κοντινοί φίλοι και οι συμμαθητές σου;**

Είχα πάρα πολύ στήριξη από όλους τους φίλους μου. Συζητούσαμε πολλές ώρες μαζί. Γίναμε μια οικογένεια.

- **Αν έχεις αδελφό/ια, νιώθεις ότι σε στήριξε/αν; Αν ο είσαι ο μεγαλύτερος αδελφός/η χρειάστηκε να στηρίξεις τον αδελφό/ια σου;**

Έχω έναν αδερφό δύο χρόνια μικρότερο, Δεν μιλούσαμε για το μπαμπά μαζί του γιατί ήτανε μικρός και δεν θυμάται πολλά, τον προστάτευα. Έχουμε καλές σχέσεις .

6.ΜΑΚΡΟΠΡΟΘΕΣΜΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΩΣ ΕΦΗΒΟΣ

- **Ο εναπομείναντας γονέας σου βρήκε νέα/ο σύντροφο ή τέλεσε νέο γάμο;**

Ναι, δεν έχω κανένα θέμα με αυτό. “Εαν εκείνη είναι χαρούμενη, είμαι και εγώ. Ήταν νέα όταν πέθανε ο μπαμπάς μου θα ήταν άδικο να μην ξαναφτιάξει τη ζωή της” .

- **Η σχέση με τον εναπομείναντα γονέα σου βελτιώθηκε, επιδεινώθηκε ή παρέμεινε στάσιμη την περίοδο της εφηβείας του;**

Πάντα είχαμε άψογες σχέσεις με τη μητέρα μου. Συζητάμε για τα πάντα.

- **Συνέχισες να διατηρείς επαφή με τους παππούδες του εκλιπόντος γονέα;**

Ναι λίγο με τη πατρική γιαγιά.

- **Πως θα περιέγραφες την εφηβεία που πέρασες/περνάς;**

Υπήρχαν κάποια προβλήματα λόγω bullying μετά εγώ ξεσπούσα με νεύρα και βία σε εκείνους που μου έκαναν bullying. Ήταν η απάντηση μου δεν ήθελα να με θεωρούν αδύναμο επειδή δεν έχω μπαμπά. Με πείραζε και με θύμωνε πολύ αυτή η έκφραση “δεν έχει μπαμπά” και δεν μπορούσα να ελέγξω τα νεύρα μου.

- **Παραβατική συμπεριφορά;**

Όχι δεν είχα κάποια παραβατική συμπεριφορά.

- **Ανέλαβες ρόλο γονεοποιημένου παιδιού;**

Θεωρώ πως ναι. Δούλεψα από μικρός τόσο για να προσφέρω οικονομική βοήθεια στη μητέρα μου αλλά και να αποκτήσω εμπειρίες να γίνω πρότυπο για τον αδερφό μου. Τον προστάτευα πολύ.

- **Κατάφερες να ολοκληρώσεις το πένθος του και να προσαρμοστείς στις νέες συνθήκες ζωής του;**

Ναι δεν έκανα κάτι εγώ. Ο χρόνος απλά βοήθησε και μόνο του κάποια στιγμή σταμάτησε να με πονάει..απλά σαν να ξεθώριασε κάποια στιγμή... Τελευταία φορά που θυμάμαι να έκλαψα νομίζω ήταν στην ηλικία των 15 μετά δεν θυμάμαι να κλαίω.

- **Χρειάστηκες να επισκεφθείς ειδικό ψυχικής υγείας;**

Όχι πέρα από εκείνη τη φορά που ήμουν μικρός.